

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÇOLAK İBRAHİM BEY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜCAHİT KAYABAŞI

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2022

10466928

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÇOLAK İBRAHİM BEY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜCAHİT KAYABAŞI

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2022

10466928

BEYAN

Çolak İbrahim Bey adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	
		X	
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Öğrenci Adı ve Soyadı

Mücahit KAYABAŞI

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Milli Mücadele dönemi Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Yeni Türk devletinin kuruluşunun ne denli zorluklarla yapıldığının anlaşılabilmesi adına bu dönemin iyi bilinmesi gerekmektedir. Çolak İbrahim Bey de bu dönemde yaptıklarıyla yeni Türk devletinin kuruluşuna katkı sunmuştur.

Bu çalışmada Çolak İbrahim Bey'in yaşamı boyunca gerçekleştirdiği faaliyetler ve dönemindeki önemli olaylar hakkında genel bilgiler verilerek biyografisi kaleme alınmaya çalışılmıştır.

Biyografi yazma sürecinde çalışmayı yürüten kişi, konusuna ait tüm detayları öğrenmek ve aktarmak ister. Böylece ortaya konan eserin mükemmel olmasına çalışır. Fakat insan hayatının tamamının sayfalara aktarılması elbette imkânsızdır. Tüm kaynaklara ve belgelere ulaşmanın zorluğunun yanında ulaşılabilen kaynak ve belgelerin de tümünün metne dökülmesi oldukça zordur. Ayrıca bilgi, belge ve kaynak yoğunluğu içinde gereksiz bilgileri süzerek amaç doğrultusunda bir biyografi yazmak da önemli bir konudur.

Çolak İbrahim Bey'in hayatı da ulaşılabilen ve değerlendirilmeye alınabilen kaynak, bilgi ve belgelerle sınırlı tutulmuştur. Bu sınırlılık, bahsedildiği üzere biyografi yazmanın amaç ve zorluğundan kaynaklanmaktadır. Çalışmamız, Çolak İbrahim Bey'i ve onun üzerinden dönemin olaylarını anlamak adına bir adım olarak kabul edilmelidir. Yakın tarihimize önemli katkılarda bulunan ve daha önce çalışılmamış bir şahsiyeti, gün yüzüne çıkarmak çalışmamın amacı olmuştur.

Çalışmaya başlandığında ilk etapta ulaşılabilen kaynaklar ve bilgiler derlenip toplanmıştır. Bu kaynaklarda ulaşılan bilgi kırıntılarının üzerine gidilerek konu aydınlığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Ardından arşiv kaynaklarından alınan bilgi ve belgeler doğrultusunda tezimizin omurgası oluşturulmuştur.

Eserin ilk bölümünde Çolak İbrahim Bey'in doğumu, öğrenim ve askerlik hayatı ile birlikte Kuva-yı Seyyare komutanlığı öncesinde giriştiği faaliyetler ele alınmıştır.

İkinci bölümde Batı Cephesinin kuruluşuna değinilerek İbrahim Bey'in II. Kuva-yı Seyyare komutanlığı ile gerçekleştirdiği hareketler anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde düzenli ordunun kuruluşuyla birlikte İbrahim Bey'in II. Kuva-yı Seyyaresinin III. Süvari Tümenine dönüştürülmesi ve Süvari Tümeniyle birlikte girdiği muharebeler aktarılmıştır.

Dördüncü bölümde ise İbrahim Bey'in askerlik mesleğinden sonra giriştiği mebusluk ve iş hayatına dair faaliyetler mercek altına alınmış ve en sonunda ise vefatına dair bilgiler verilmiştir.

Tez çalışmam boyunca yardımlarını ve desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç.Dr. Taner BİLGİN'e teşekkürlerimi arz ederim. Tez çalışma sürecim içinde iki çocuğum arasında bana çalışma imkânı sunmak için elinden gelen gayreti gösteren eşim Nihal KAYABAŞI'ya da hassaten minnettarlığımı sunmak isterim.

Mücahit KAYABAŞI

2022

ÖZET

ÇOLAK İBRAHİM BEY

Halil İbrahim Çolak, 1881 yılında Bursa veya Bozüyük'te dünyaya geldi. 1901 yılında Harp Okulundan mezun olup aynı yıl Teğmen olarak askerlik mesleğine başladı. 1907 yılında yüzbaşı rütbesine atandı.

II. Meşrutiyetin hazırlık döneminde Manastırda görevliydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmakla birlikte cemiyetin Fedâi-i Zâbitan grubunun da üyesiydi. Manastır'da bulunduğu süre içinde Polis Müfettişi Hüseyin Sami Bey'e yönelik gerçekleştirdiği suikastla Meşrutiyet ilanına giden sürece önemli bir katkıda bulundu.

I. Dünya Harbi (1914-1918) sırasında gösterdiği başarılar sayesinde binbaşı rütbesine yükseldi. Ancak 1917 yılında kendi isteği sonucunda askerlik mesleğinden emekliye ayrıldı. Mütareke yıllarında İstanbul'da barınamayan İbrahim Bey, Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katıldı. 1920 yılı içerisinde II. Kuva-yı Seyyare ile Milli Mücadeleye karşı çıkan isyanları bastırmaya çalıştı. Yunanlıların ilerleyişi, İbrahim Bey'in komutasındaki II. Kuva-yı Seyyare birliğinin III. Süvari Tümenine dönüşmesine ve bunun neticesinde düzenli ordu kapsamına alınmasına sebep oldu.

III. Süvari Tümeni ile II. İnönü, Kütahya-Eskişehir, Sakarya ve Büyük Taarruz muharebelerine katılarak büyük yararlılıklar gösterdi. Çolak İbrahim Bey, Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra Bilecik mebusu olarak dört dönem Meclis'te görev aldı. Bu süreçte Bozüyük Kereste Fabrikasını kurdu. Ömrünün sonuna kadar ticaretle uğraşan İbrahim Bey, 1944 yılında vefat etti.

Bu çalışmada, dönemin olayları ışığında Çolak İbrahim Bey'in biyografisi ortaya koyulmuştur. Ayrıca İbrahim Bey'in tüm hayatı, ulaşılan kaynaklar dâhilinde incelenerek yakın tarihimizdeki yeri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çolak İbrahim Bey, Milli Mücadele, II. Kuva-yı Seyyare, III. Süvari Tümeni, Bozüyük Kereste Fabrikası.

ABSTRACT
ÇOLAK İBRAHİM BEY

Halil İbrahim Çolak was born in Bursa or Bozüyük in 1881. He graduated from the Military Academy in 1901 and started his military service as a lieutenant in the same year. He was appointed to the rank of captain in 1907.

During the preparations for the II. Constitutional Monarchy, he was in charge of the Monastery. Along with being a member of the Committee of Union and Progress, he was also a member of the Fedâi-i Zâbitan group of the society. During his stay in the Monastery, he made an important contribution to the process leading to the proclamation of the Constitutional Monarchy with the assassination of Police Inspector Hüseyin Sami Bey.

He was promoted to the rank of major thanks to his achievements during World War I (1914-1918). However, he retired from the military profession in 1917 as a result of his own will. İbrahim Bey, who could not stay in Istanbul during the armistice years, went to Anatolia and joined the National Struggle. In 1920, he tried to suppress the rebellions against the National Struggle with II. Kuva-yı Seyyare. With the advance of the Greeks, Kuva-yı Seyyare that belonging to İbrahim Bey, turn into the Cavalry Division and than included in the regular army.

İbrahim Bey with his III. Cavalry Division, showed great usefulness by taking part in the battles of II. İnönü, Kütahya-Eskişehir, Sakarya and the Great Offensive. After the victory of the National Struggle, Çolak İbrahim Bey continued his service in the Parliament for four terms as Bilecik deputy. In this process, he established Bozüyük Lumber Factory. İbrahim Bey, who was occupied in trade until the end of his life, was dead in 1944.

In this study, the biography of Çolak İbrahim Bey was revealed in the light of the events of the period. In addition, the whole life of İbrahim Bey has been examined within the sources reached, and his place in our recent history has been revealed.

Key Words: Çolak İbrahim Bey, National Struggle, II. Kuva-yı Seyyare, III. Cavalry Division, Bozüyük Lumber Factory.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOLAK İBRAHİM BEY'İN AİLESİ VE MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDEKİ FAALİYETLERİ

1.1. Ailesi ve Öğrenim Hayatı	8
1.2. Askerlik Hayatı.....	9
1.3. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Çolak İbrahim Bey'in Faaliyetleri.....	10
1.4. 31 Mart Vakası ve Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'e Götürülmesi	15
1.5. Mondros Mütarekesine Kadar Çolak İbrahim Bey.....	16
1.6. Mondros Mütarekesi ile İbrahim Bey'in İstanbul'daki Faaliyetleri.....	17
1.6.1. Damat Ferit'e İlk Suikast Girişimi	19
1.6.2. Halil (Kut) Paşa ile Küçük Talat Bey'in İstanbul'dan Kaçırılması.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

II. KUVA-YI SEYYARE KOMUTNALIĞI

2.1. Batı Cephesinin Kuruluşu ve Kuva-yı Seyyareyi Oluşturan Süreç	22
2.2. Kuva-yı Seyyare Komutanlıklarının Kuruluşu ve II. Kuva-yı Seyyarenin Teşekkülü	27
2.3. Milli Mücadele Döneminde Çıkan İsyenlar	29
2.4. Birinci Düzce İsyanı (13 Nisan - 31 Mayıs 1920).....	30
2.5. Birinci Yozgat İsyanı (15 Mayıs - 27 Ağustos 1920).....	35
2.6. İkinci Düzce İsyanı (19 Temmuz - 23 Eylül 1920)	40
2.7. İkinci Yozgat İsyanı (5 Eylül - 30 Aralık 1920).....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. SÜVARI TÜMENİ KOMUTANLIĞI

3.1. III. Süvari Tümeninin Kuruluşu	45
3.1.1. Gediz Taarruzu	45
3.2. Birinci İnönü Muharebesi	47
3.3. İkinci İnönü Muharebesi	50
3.4. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri	60
3.5. Sakarya Meydan Muharebesi	71
3.6. Büyük Taarruz	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEBUSLUĞU VE İŞ HAYATI

4.1. Mebusluğu	104
4.1.1. Meclisin II. Dönemi	104
4.1.2. Meclisin III. Dönemi	114
4.1.3. Meclisin IV. Dönemi	117
4.1.4. Meclisin V. Dönemi	120
4.2. İş Hayatı	123
4.2.1. Alpullu Şeker Fabrikası Ortaklığı	124
4.2.2. Bozüyük Kereste Fabrikası	126
4.3. Vefatı ve Kişiliği	135
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	140
EKLER LİSTESİ	156

GİRİŞ

Tarih yazımında coğrafi bölgeler, ülkeler veya kişiler üzerinden bir anlatım söz konusu olmaktadır. Kişiler üzerinden yapılan anlatımda ise olaylara veya döneme damga vuran karakterler doğal olarak başat rolü almaktadır. Tarih anlatımı da bu başat role sahip kişiler üzerinden yoğunlaşan bir anlatıma tabi tutulmaktadır. Ancak döneme veya olaylara başat role sahip figür kadar etki etmezse de çok önemli roller ve görevler gerçekleştiren kişiler, ne yazık ki gölgede kalmaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklamak istersek; bir filmde bütün aksiyonu gerçekleştiren ana karaktere filmin bir anında yardımcı karakterlerden biri öyle bir yardımda bulunur ki ana karakterin filmdeki amacına ulaşmasına vesile olur. İşte Milli Mücadelemizi başlatan ve başarıya götüren ana karakter Mustafa Kemal Atatürk'e bu yolculuğun başlangıcından itibaren yardım eden karakterlerden biri de Çolak İbrahim Bey'dir.

Elinizde bulunan bu çalışma ile Çolak İbrahim Bey biyografisi ortaya konulmuştur. Çalışmada Çolak İbrahim Bey'in hayatı, giriştiği mücadeleler ve tarihe etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çolak İbrahim Bey'in biyografisinin anlaşılması amacıyla İbrahim Bey'in doğduğu yılların durumunu anlatmak, dönemin zorluklarını ve gerekliliklerini anlamak açısından önemlidir. Böylece İbrahim Bey'in fikri dünyasını oluşturan dönemi ve hayatını yönlendiren koşulların doğru anlaşılması temin edilmiş olacaktır.

Çolak İbrahim Bey 1880/81 doğumludur. Dönemin hükümdarı bilindiği üzere II. Abdülhamid'dir. Hükümdarlığının ilk yılları olan bu dönemde, I. Meşrutiyetin mimarlarının hükümet politikalarının sonucu olarak 1877-78 Osmanlı-Rus harbi meydana gelmiş, devlet bu savaştan ağır yara alarak çıkmış ve buhranlı bir döneme girmiştir. Savaş sonunda imzalanan Ayestafanos Antlaşması (1878) ile büyük toprak kayıpları yaşanırken Batılı devletlerin araya girmesiyle aynı yıl imzalanan Berlin Antlaşması sonrası ehven-i şer bir durum ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid, savaşta meydana gelen yıkıcı sonuçtan meşrutiyet rejimini sorumlu tutarak parlamentoyu kapatmış, anayasayı da göstermelik olarak kullanılamaz şekilde yürürlükte tutmuş ve bu şekilde yönetimini sürdürmüştür.

Dönemin meşrutiyet yanlısı kişileri, yurtdışında özellikle Paris'te Ahmet Rıza Bey'in öncülüğünde II. Abdülhamid'in kurduğu rejime karşı muhalefeti oluşturmuşlardır. Meşveret (Mechveret de Supliment) Dergisi, yurtdışında muhalefetin sürdürülmesini sağlarken, yurtiçinde ise meşrutiyet yanlısı birçok kişi ve yayın kuruluşunu etkilemiştir. Dönemin düşünce dünyasının inşası bu yayınlar ile oluşturulurken, temel düşünce olan ulus devletçilik fikri elbette daha eskiye dayanmaktadır. Çolak İbrahim Bey'in ve çağdaşlarının çocukluk ve

eğitim hayatını Şekillendiren d6nemin d6Őünce d6nyasını anlamak için biraz daha geriye gitmek yerinde olacaktır.

Özellikle 19. ve 20. yüzyıllara hâkim olan d6Őünce akımı milliyetçiliktir. Yüzyıl savaŐlarıyla başlayan ve Fransız Devrimi (1789) ile tüm d6nyaya yayılarak önu alınamaz hale gelen milliyetçilik akımı, Osmanlı Devletinin de sonunu getiren en önemli kavram olmuştur. III. Selim (1789-1807) döneminden önce, etkileri hissedilen milliyetçilik akımına ve bozulan Osmanlı yönetim yapısına çareler aranmış ancak bu konudaki ciddi değişiklikler III. Selim'in saltanat yıllarında gerçekteŐmiştir. III. Selim ciddi çareler yürürlüğe koymak istese de Kabakçđ Mustafa İsyanı (1807) mezkûr çabanın önünü kesmiştir. III. Selim'in ardından tahta geçen IV. Mustafa'nın (1807-1808) kısa saltanadı sonrasında, Alemdar Mustafa Paşa'nın desteğiyle II. Mahmut (1808-1839) hükümdar olmuştur. II. Mahmut, tahta çıkış sürecinde ortaya çıkan ve neredeyse kendi ölümüne sebep olacak olan isyandan ders çıkararak, değişim yolunda ağır ama etkili adımlar atmıŐtır. Osmanlı Devleti deđiŐiminin önünde bulunan en büyük engel durumundaki Yeniçeri Ocağının 1826 yılında kaldırılması ve sonrasında girişilen ıslahat hareketleri ile bir bakıma d6nemin en güçlü fikir akımı olan milliyetçilik bağlamında devletin düzenlenmesine geçilmektedir.

Öte yandan II. Mahmut devrinin son yıllarında Mustafa ReŐid Paşa tarafından hazırlanan ancak Sultanın vefatı sebebiyle genç ve deneyimsiz sultan Abdülmecid devrinde ilan edilen Tanzimat Fermanı (1839), milliyetçilik fikriyatının Osmanlı Devleti üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek amacıyla ilan edilmişti. Ancak beklenenin aksine ferman, Osmanlı toplumunu oluşturan farklı etnik unsurların devlete bağlılığını artırmak yerine onları daha da Őımartarak ayrılık hareketlerini hızlandırmıştır. Ulusların birlikte yaşaması yerine her milletin kendi devleti olması anlayıŐı karşısında çaresiz kalan Tanzimat Fermanı'ndan sonra yine Sultan Abdülmecid zamanında Mustafa ReŐid Paşa'nın yetiŐtirdiđi devlet adamları olan Ali ve Fuad paşalar tarafından Islahat Fermanı (1856) hazırlanarak ilan edilmiştir. Milliyetçi ayrılıkların önüne geçmek için hazırlanan Islahat Fermanı, Osmanlı toplumunun bir parçası olan gayrimüslim tebaaya toplumun ana unsuru olan Müslüman Türk halkından daha fazla haklar vermiştir. Bu durum, Osmanlı toplumunun ana unsuru olan Türk ve Müslüman kesimi oldukça üzerken, gayrimüslimleri daha fazla Őımartmış ve bunun sonucu olarak Fermanların amacı olan Osmanlı toplumunu bir arada tutma d6Őüncesi başarılı olamamıŐtır. Nitekim fermanlar sebebiyle başta balkan toplumları, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren büyük devletlerin destekleri neticesinde isyan etmişler ve böylece kendi ulusal devletlerini kurarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu süreç, Sultan Abdülaziz döneminde özellikle hız

kazanacaktı. Gayrimüslim tebaanın verilen tüm haklara ve tavizlere rağmen Osmanlı yönetiminden ayrılarak kendi ulus devletlerini kurmaları sonucunda bağımsızlıklarını kazanmaları, Türk toplumunu etkilemiş ve bu bağlamda milliyetçi düşüncenin Türkler arasında hızla yayılmasını sağlamıştır.

Sultan Abdülmecid'in vefatı (1861) sonrası tahta çıkan Sultan Abdülaziz (1861-1876), Ali ve Fuad paşaların hayatta olduğu yıllarda Bab-ı Ali'de yoğunlaşan yürütme gücünü onların vefatları sonrası tekrar saraya almıştı. Ancak bu durum, fazlasıyla şımaran ayrılıkçı toplumları daha şiddetli eylemlere ve isyanlara yöneltirken Türk tebaasına da yönetim şeklinin artık değişmesi gerektiği fikrini iyiden iyiye yerleştirmekteydi. Dönemin ileri gelen aydınlarından olan Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi yazarlar da, yönetim anlayışının değişmesi yönündeki yazılarıyla Türk toplumuna ulus devlet bilincini kazandırmıştır. Bahsedilen süreç ve adı geçen yazarlar gibi kalemlerin önderliğinde I. Meşrutiyete giden süreç oluşurken, süreci hayata geçirecek olan devlet adamları da Osmanlı yönetiminde etkisini göstermekteydi. Özellikle Mithad Paşa ve Ali Suavi gibi kişilerin öncülüğünde 1876 yılında Sultan Abdülaziz bir darbe ile indirilerek meşrutiyeti ilan etme düşüncesi, V. Murad'ı (1876) tahta çıkarmıştır.

Milliyetçilik akımının besleyip geliştirdiği ideoloji nihayetinde Osmanlı Devletinin yüzyıllardır değişmeyen yapısını değiştirmişti. V. Murad ile başlayan değişim hareketi, meşrutiyeti ilan etme sözüyle tahta çıkan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde devam etti. Meşrutiyet ilan edilerek ulus devlet düşüncesi sebebiyle Osmanlı Devletinden ayrılmak isteyen toplumların kazanılacağı düşünülmekteydi. Ancak sonuç beklentilerin tam aksi yönünde oldu. Daha önce Tanzimat ve Islahat fermanlarında olduğu gibi toplumu bir arada tutarak devleti kurtarma düşüncesiyle ilan edilen meşrutiyet ayrılık hareketlerini büsbütün hızlandırmıştır.

Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlı Devleti Balkanlarda savaş halindeydi. Rusya'nın Panslavizm politikası doğrultusunda desteklediği karışıklıklar Mithat Paşa komutasında başarıyla sonlandırılmak üzereydi. Ancak Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne bir ultimatoma vermesiyle barış yapılmak için Avrupa Devletlerinin öncülüğünde Haliç'te Tersane konferansı toplandı. Konferans sırasında Avrupalı Devletlerin Osmanlı balkanlarında reform yapma söylemlerinin önüne geçmek için, meşrutiyet alelacele ilan edildi. Ancak meşrutiyetin ilan edilmesi Avrupalı Devletlerin Osmanlı topraklarındaki emellerini engelleyemeyecek, konferansa olumlu hiç bir katkısı olmayacaktı. Konferans sırasında Abdülhamid, Mithad Paşa'ya tavizler verilerek mutlaka anlaşmanın yapılması gerektiğini telkin etmişti. Fakat

Mithat Paşa askeri güçle bu durumun üstesinden geleceğine inanarak konferansta büyük devletlerin taleplerini reddetti. Böylece Osmanlı Devleti'ni çöküşün kıyısına getirecek olan Osmanlı-Rus harbine sokmuş oldu.

1877-78 Savaşı Osmanlı Devletini yıkılışa götüren en büyük etmen olarak göz önüne alınabilir. İlan edilen meşrutiyetin ve açılan meclisin savaşa neden olduğunu düşünen II. Abdülhamid mutlak monarşiye dönmüş ve ülkeyi bu rejimle 1908 yılına kadar idare etmiştir.

Abdülhamid'in hüküm sürdüğü yıllar boyunca başta Paris'te bulunan Ahmet Rıza öncülüğünde meşrutiyet yanlısı ve Abdülhamid muhalifi kesim gücünü kaybetmeden yaşamaya devam etmiştir. Bununla birlikte büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki emellerine hizmet eden milliyetçi ayaklanmalar da varlığını sürdürmekteydi. Daha önce belirtildiği gibi Türk milletine ulus devlet bilincini aşıl原因an yayınlar ve eserler, Türk toplumunun fikri yapısını dizayn etmeye devam ediyordu. Özellikle askeri okullarda gizli şekilde Namık Kemal, Ziya Paşa gibi yazarların eserleri, genç nesillerin düşünce dünyasını oluşturmaktaydı. Böylece yeni nesiller, günden güne II. Meşrutiyeti ilan edecek süreci inşa etmekteydi.

Abdülhamid kendi saltanat süresi boyunca, Osmanlı Devletini 93 Harbine soktuğu ve büyük yıkıma uğrattığı eleştirisiyle meşrutiyetçilere yüklenerek ülke içinde barınmalarına ve yapılanmalarına müsaade etmemiştir. Ancak İbrahim Temo'nun Mason locaları örneğinde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane de kurduğu cemiyet Abdülhamid'in saltanatının sonu olacaktır.

Kuruluşundan sonra hızla büyüyen ve destek bulan cemiyet, İttihat ve Terakki ismini almıştı. Yapılanmasını özellikle balkan topraklarında oluşturan cemiyet, Çolak İbrahim Bey'in de aralarında olduğu üyeler tarafından Manastır'daki yapılanmasını fiili harekete geçirmiştir. 1907 yılında Paris ve Selanik'te bulunan örgüt yapıları birleşmişti. 1908 yılına gelindiğinde İngiliz kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nikaloay'ın Reval'de yaptığı görüşme, meşrutiyetçiler tarafından Balkan toprakları taksim ediliyor şeklinde değerlendirilmiştir. Bu durum sonrası Enver ve Niyazi Beyler dağa çıkarak ayaklanmış ve Osmanlı zabitlerine suikast düzenlemişlerdi. Örgütün bu döneminde silahlı faaliyetlerini gerçekleştiren Fedai Zabitan adlı bir yapılanması vardı. Çolak İbrahim Bey bu yapılanmaya dâhil olarak aktif bir şekilde örgütün eylemlerine katılmıştır. İttihat ve Terakki mensuplarının çabaları sayesinde 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ilan edilirken devam eden süreçte ortaya çıkan ve 31 Mart (13 Nisan 1909) Vakası olarak bilinen ayaklanmanın bastırılması adına Selanik'te toplanan Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesi, şehre hâkim olması ile devam etmiştir.

Cemiyet, Abdülhamid'i tahttan indirerek V. Mehmet Reşat'ı tahta çıkarmış ve büyük ümitlerle meclis tekrar açılmıştır.

Meclisin açılmasının arkasındaki düşünce, balkanlardaki karışıklıkların zorla ve silah gücüyle bastırılmayacağı, bölgede yaşayan farklı halklara devlet yönetimine katılma hakkının verilmesiyle olayların yatışacağıydı. Osmanlı toplumundaki farklı milletlerin, Abdülhamid'in uyguladığı baskı politikası sebebiyle devlete isyan ettikleri meşrutiyetçilerin ağırlıklı düşüncesi idi. Ancak geçmişte yaşanan olayların benzeri şekilde meşrutiyet, gayrimüslim tebaanın ayrılıkçı fikirlerini uygulayacakları bir alan haline geldi. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla verilen hakların ve I. Meşrutiyetin sonuçlarının, II. Meşrutiyeti ilan eden kadro tarafından iyi tahlil edilmediği bir gerçektir. Türk subay ve aydınları Ermeni, Rum ve Yahudi Osmanlı tebaasıyla birlikte Abdülhamid'i alaşağı etmiştir. Sonrasında artık baskı rejiminin ortadan kalktığı ifade edilerek, tüm Osmanlı milletlerinin büyük bir dayanışma içinde devleti kurtarmak için çalışacağı düşüncesiyle meclis kutlamalarla açılmıştı. Fakat geçmişte yaşanan hadiseler kendini tekrar etti. Rum mebuslar Yunanistan'dan aldığı direktiflerle, Ermeni politikacılar da Taşnak-Hınçak Ermeni terör örgütlerinin bir uzantısı gibi hareket etmekteydiler. II. Meşrutiyetin ilanının ardından oluşan bu ortam, Osmanlı Devletinin yıkılmaya yüz tutan yapısını yerle bir ederken devletin toprakları üzerinde emelleri olan büyük devletlerle beraber bağımsız ulus devletlerini kurmak isteyen azınlıkların aradığı fırsatı ortaya çıkarmıştı. Fırsatı oldukça iyi kullanan İtalya Trablusgarp'a sözde medeniyet götürme bahanesi ile girerken Balkan toplulukları da fırsatı kaçırmayarak Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Büyük umutlar, söylemler ve sloganlarla yönetimi ele alan meşrutiyet yöneticileri Abdülhamid gitsin her şey düzelecek düşüncelerinin altında kalmışlardı.

Meşrutiyetle birlikte birkaç ay ömürlü kurulan hükümetler devletin en zor zamanlarında acil kararlar ve yaptırımlar uygulamaktan acizdi. Özellikle İbrahim Hakkı Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Trablusgarp işgali adeta İtalya'ya verilen bir hediye gibiydi. İtalyan kamuoyunun Trablusgarp işgalini dillendirdiği günlerde İbrahim Hakkı Paşa İtalya'da elçilik görevi ile görevliydi. Buna rağmen sadrazamlığı döneminde bölgede bulunan orduyu İmam Yahya ayaklanmasına gönderdi. Bununla birlikte bölgede bırakılan birliklerin silahları, yenilenme amacıyla İstanbul'a gönderilmiş ancak yeni silahlar birliklere teslim edilmemişti. Savaşın başlamasıyla bölgeye gönüllü giden Mustafa Kemal, Enver Bey, Halil Bey gibi vatansever subaylar, İtalya'nın işini oldukça zorlaştırsa da, bu sırada patlak veren Balkan Savaşıyla Trablusgarp'ın savunulmasından vazgeçilmek zorunda kalmıştır. Balkan

Harbi'nin yıkıcı etkisi telafi edilemeden, Osmanlı Devlet'i ömrünün sona ereceği I. Dünya Harbi'ne göstermelik bir padişah beraber meşrutiyet yönetimi altında girecekti.

Meşrutiyetin ilanı öncesi örgütün faaliyetlerine katılarak bu yolda destek veren Çolak İbrahim Bey, 1909 yılında Abdülhamid'in Selanik'e sürgününde muhafız bölüğünde görev aldı. 1913 yılında Balkan Savaşlarına katıldıktan sonra I. Dünya Harbine iştirak etmiş ve 1917 yılında kendi isteğiyle emekliliğe ayrılmıştır.

Çolak İbrahim Bey'in vatan uğruna mücadelesi burada kalmayacaktı. Askerlik mesleğinden emekli olduktan sonra İstanbul'da kalarak Karakol Cemiyeti'nin birtakım faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. İstanbul'da İtilaf Devletleri askerlerinin ve kolluk kuvvetlerinin baskısı ağırlaşınca Milli Mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçmiştir. Çıktığı bu yolda vatanın işgalden kurtarılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katkı sunmakla kalmayacak, önce Ertuğrul mebusu ardından Bilecik mebusu olarak hizmetine devam etmiş, özelde ise ticari ve sanayi faaliyetleriyle ülkesinin kalkınmasına da katkı sunmuştur.

Çalışmada anlatılacağı üzere Çolak İbrahim Bey adeta doğumundan vefatına kadar ülkesine tüm bilgi, beceri ve yetenekleriyle katkı sunmuştur. Özellikle mebusluğu ile Bilecik yöresini temsil ederken, Bozüyük'te kurduğu Kereste Fabrikasıyla da bölgenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Hayatının sonuna kadar ülkesi için çalışan İbrahim Bey, 24 Şubat 1944 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Naaşı daha sonra Ankara Devlet Mezarlığına taşınmıştır.

Literatüre bakıldığında Çolak İbrahim Bey adına yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Çolak İbrahim Bey'in Milli Mücadele döneminde Kuva-yı Seyyare komutanlığı ile anılarını anlattığı eserinin dışında, dönemin kaynaklarında dağınık bilgi kırıntıları bulunmaktadır. Milli Mücadele sırasında Çolak İbrahim Bey'in faaliyetleri Türk İstiklal Harbi serisinde anlatılmıştır. Ancak bu dönemden önceki ve sonraki yaşamına ait faaliyetlerine dair, ilgili dönemlerin ulaşılabilen kaynakları incelendiğinde yeterli bilgi bulunmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada Çolak İbrahim Bey'in hayatının farklı devrelerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışma sırasında İbrahim Bey'in muhtelif faaliyetlerde bulunarak vatanına hizmet ettiği tespit edilmiştir. Ancak kaynakların yetersizliği sebebiyle hayatının bazı dönemlerine ilişkin yeterli bilgi verilememiştir. Elinizdeki bu çalışma, Milli Mücadelemizin arka saflarında kalan subaylarımızdan bir tanesinin hayatına bakılarak,

mücadeleye katılan tüm fertlerin aslında ne kadar büyük öneme sahip oldukları hakkında kanıtlar sunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOLAK İBRAHİM BEY'İN AİLESİ VE MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDEKİ FAALİYETLERİ

1.1. Ailesi ve Öğrenim Hayatı

Halil İbrahim Çolak Bey'in doğum tarihi ile ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Doğum tarihi 1879¹, 1880², 1881³ olarak kaynaklarda gösterilmiştir. Bursa'nın Şeker Hoca Mahallesi⁴ veya Bozüyük'ün Kasımpaşa Mahallesi⁵ dünyaya geldiği ifade edilmektedir. Babası Mustafa Veli Bey annesi Veliye Hanım'dır.⁵ Mustafa Velit Bey'in bahçıvanlık yaparak geçimini sağladığı bilinmektedir.⁶ İbrahim Bey, aslen Manastır'lı olan İsmet Hanımla evlenmiş ve Ertuğrul isminde bir oğlu olmuştur.⁷ Ertuğrul Çolak Bey 1919 yılında doğmuş ve 2004 yılında vefat etmiştir. Ertuğrul Bey, öğrenim hayatını ilkokulda Alman Lisesine, ortaokulda Işık Lisesine ve liseyi de İsviçre'ye giderek tamamlamıştır. Öğrenim hayatından sonra ise Bozüyük'e gelerek babası ile birlikte ticaret ile uğraşmıştır. 1957 yılı seçimlerinde Demokrat Partiden Bilecik Milletvekili seçilmiştir.⁸ İbrahim Çolak Bey'in Ertuğrul Çolak Bey'den olma torunları bulunmaktadır. Kendisi ile aynı adı taşıyan İbrahim Çolak ve Beyhan Akduman isimli torunları, İstanbul'da ikamet ederek hayatlarını sürdürmektedir.

Çolak İbrahim Bey, öğrenim hayatının başında önce Bursa Askeri Rüştiyesini bitirmiş sonra yine Bursa'da Işıklar Askeri İdadisini tamamlamıştır.⁹ 13 Mart 1898'de Harp Okuluna kaydolmuş, 2 Şubat 1901 tarihinde mezun olmuş¹⁰, aynı yıl Teğmen olarak 1. Ordu emrinde göreve başlamıştır.¹¹

¹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıratım*, Emre Yayınları, İstanbul, 1996, s.11.

² Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*, Divan Yayıncılık, 1999, s. 85.

³ Hülya Toker- Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, C. III, s.109; Mehmet Tunçkol, *Mudurnu'nun Kurtarıcısı Çolak İbrahim Bey*, *Mudurnu, Sayı 4, Mudurnulular Derneği Bülteni*, 2009, s.68; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)*, TBMM Vakfı Yayınları, 1994, C. 3, s. 285.

⁴ Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak (1880-1944)*,... 1921, s. 1.

⁵ Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem ...* 1994, C. 3, s. 285.

⁶ Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak ...* 1921, s. 1.

⁷ İlkay Yılmaz Tuna, *Devirlerin Tanığı Ertuğrul Çolak*, *Posta Dergisi*, Ankara, 1999, S. 12, s. 8.

⁸ Zühtü Arslan, *TPT TBMM XI. Dönem (1957-1960)*, TBMM Vakfı Yayınları, 2011, C. 3, s. 209.

⁹ Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak ...* 1921, s. 1.

¹⁰ Hülya Toker- Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na ...* 2009, C. III, s.109.

¹¹ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

Çolak İbrahim Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile tanışması Harbiye'de öğrenim gördüğü yıllarda olmuştur.¹² Ertuğrul Çolak Bey, Mustafa Kemal Paşa ile babasının, Mustafa Kemal Paşa'nın Sofya'da Ateşemiliter olarak görevli bulunduğu sırada, İbrahim Çolak Bey'in Sofya'ya İslam Çeteleri Müfettiş-i Umumisi olarak görevlendirilmesiyle tanıştıklarını belirtmektedir.¹³ Tanışmalarıyla beraber Mustafa Kemal Paşa ile oluşan dostlukları vefatlarına kadar devam etmiştir.

1.2. Askerlik Hayatı

Çolak İbrahim Bey harbiye eğitimi sonrası birçok askeri görevde yer almıştır. Harbiye'den sonra Hassa Ordusu Ocağına atanmıştır. 1 Mart 1901 tarihinde 5. Ordu emrine verildikten sonra 9 Kasım 1901 tarihinde 36. Alayın 3. Taburunun 4. Bölüğünde görevlendirilmiştir.¹⁴ Bu görevinde bulunduğu vakit sarhoşluk ve saldırı suçlarından dolayı altı ay hapis cezası almıştır.¹⁵ Hapis cezası indirilmiş olacak ki 25 Nisan 1904 tarihinde üsteğmenliğe atanarak 3. Ordunun 45. Redif alayının 1. İzmir taburunun 2. Bölük Takım Komutanı olarak görevlendirilmiştir. Aynı yılın 21 Ağustos'unda 6. Tümenin 3. Nizamiye taburunun 1. Bölüğüne atanmıştır.

18 Nisan 1907'de rüşvet suçlamasıyla dört ay mahkûmiyet almıştır.¹⁶ Ancak 24 Nisan 1907 tarihinde yüzbaşılığa terfi ettirilmiştir. Ardından 3. Ordunun 6. Nişancı Taburuna Bölük Komutanı olarak görevlendirilmiştir.¹⁷ 7 Haziran 1910 tarihinde, 1911 yılında yapılan değişiklikle düzenlenerek 54. Alay 3. Tabur olan 68. Alayın 3. Taburunun 12. Bölüğüne atanmıştır. 1913 yılında Batı Trakya'da başlayan Bulgar işgali karşısında mücadele veren subaylar arasında bulunmuş ve devamında Balkan Savaşlarına iştirak etmiştir.¹⁸ 12 Şubat 1914 tarihinde açığa çıkarılarak saray muhafızı olarak Beylerbeyi Sarayında muhafız olarak görevlendirilmiştir. 1914 yılında yapılan düzenlemeyle bu muhafızlık jandarmaya dâhil edildi ve Çolak İbrahim Bey jandarmaya alınmıştır. Çolak İbrahim Bey'in düzenleme sonrasında yaptığı başvurusu üzerine 10 Ekim 1914 tarihinde 1. Ordu'da görevlendirilerek asıl sınıfına getirildi.¹⁹ Bu süreç içinde Valaruva ve Rahva çatışmalarında başarılı mücadelelerde

¹² Mehmet Tunçkol, *Mudurnu'nun Kurtarıcısı ...* 2009, s. 68.

¹³ İlkay Yılmaz Tuna, *Devirlerin Tanığı Ertuğrul ...* 1999, S. 12, s. 9.

¹⁴ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

¹⁵ Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem ...* 1994, C. 3, s. 285; Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak ...* 1921, s. 1.

¹⁶ Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem ...* 1994, C. 3, s. 285.

¹⁷ Hülya Toker- Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na ...* 2009, C.III, s.109.

¹⁸ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

¹⁹ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

bulundu.²⁰ Yaptığı başarılı mücadeleler sonrası 3 Aralık 1916 tarihinde binbaşı rütbesine terfi ederek 177. Alay Mürettep Köprülü Müfrezesi komutanı olarak atanmıştır. Bir dönem Teşkilat-ı Mahsusa'da görev alan Çolak İbrahim Bey, görev süresi içinde Makedonya'da çıkan muharebelere de katılmıştır.²¹ 10 Mayıs 1917 tarihinde kendi rızasıyla askerlikten emekli olmuştur.²²

Emekliliğinin ardından Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul'da bulunduğu vakit gizli cemiyet olarak faaliyet gösteren Karakol Cemiyeti'ne katıldı.²³ 1920 yılında Milli Mücadeleye katılarak II. Kuva-yı Seyyare adlı süvari müfrezesinin komutanlığında görev aldı. Müfrezesiyle birlikte Düzce ve Yozgat ayaklanmalarının bastırılmasında önemli katkılar sağladı. 1921 yılı başlarında II. Kuva-yı Seyyare Tümeni 3. Süvari Tümeni şekline getirilerek Batı Cephesi Komutanlığı emrine verildi. Bu tümenin komutanlığında İkinci İnönü, Kütahya - Eskişehir, Sakarya Muharebeleri ile Büyük Taarruza katıldı. Sakarya Muharebesi sonrası 12 Eylül 1921 tarihinde Yarbaylığa, Büyük Taarruz sonrası 12 Eylül 1922 tarihinde ise Albaylığa yükseltildi.²⁴ Savaşların kazanılması ve Cumhuriyet'in ilanı sonrası 14 Aralık 1923 tarihinde askerlik mesleğinden yeniden emekli oldu.²⁵

1.3. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Çolak İbrahim Bey'in Faaliyetleri

Fransız Devrimi, ulus devlet fikri temelinde İmparatorluklara büyük zarar vermiştir. Osmanlı Devleti de birçok farklı toplumu barındıran yapısı sebebiyle büyük zarar gören devletlerden biri olmuştur. Farklı etnik unsurların ayrılıkçı talepleri Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanlarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bu girişimler gayrimüslim tebaaya, Osmanlı toplumunun temelini oluşturan halktan daha fazla haklar vermesi sebebiyle toplumun tümünü rahatsız etmiştir. Büyük devletlerin öncülüğünde temel fikir olarak ayrılmak ve ulus devletler oluşturmak isteyen toplumlar ise yapılan girişimlerden daha da destek almışlardır. Yapılan tüm girişimlere rağmen özellikle büyük devletlerin çıkarlarının bulunduğu Balkan toplumlarında ayaklanmalar ve isyanlar hiç durmadan devam etmiştir. Verilen tavizlerin hiçbir işe yaramaması karışıklığı iyice artırmıştır. Tavizlerin ve verilen hakların karşılıksız kalmasının sebebi ise Osmanlı'yı oluşturan farklı toplumların

²⁰ Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem ...* 1994, C. 3, s. 286; Atatürk Ansiklopedisi'nde ilgili yer isimleri "Vladova" ve "Rahova" olarak zikredilmektedir. Bkz; Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak ...* 1921, s. 2.

²¹ Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak ...* 1921, s. 1-2; Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

²² Hülya Toker- Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na ...* 2009, C. III, s.109.

²³ Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak ...* 1921, s. 2; Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

²⁴ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

²⁵ Hülya Toker- Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na ...* 2009, C. III, s.109.

Osmanlı'dan ayrılarak kendi ulus devletlerini kurma düşüncesidir. Böylelikle verilen tavizler ve haklar bölge halklarının Osmanlı'ya bağlanmasından çok ayrılık için şımarmalarına sebep olmuş ve devlet içindeki karışıklığı artırmaya devam etmiştir.

Bu karışık ortamdan faydalanarak bağımsız devlet olma arzusu doğrultusunda ve Rusya'nın panslavist politikası kapsamında Karadağ ve Sırbistan (1876) Osmanlı'ya karşı savaş ilan etmişlerdi. Savaşta Osmanlı Devleti kısa sürede başarı kazansa da Rusya'nın ultiyatomu üzerine taraflar arasında barışın sağlanması amacıyla İstanbul'da bir konferans tertip edildi. 1876 yılında yapılan Tersane Konferansı sırasında Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları ile uyuşmayacak maddeler ileri sürüldü.²⁶ Konferans sırasında Osmanlı Devleti lehine bir anlaşmanın çıkarılması düşüncesiyle, Mithat Paşa'nın başkanlığında oluşturulan bir komisyonun hazırlamış olduğu anayasa ilan edilerek meşrutiyete geçildiği bildirildi. 23 Aralık 1876 tarihinde konferansın toplandığı gün ilan edilen meşrutiyetle birlikte artık bir konferansa gerek kalmadığı, anayasanın Osmanlı tebaası tüm toplumların haklarını garanti altına aldığı anlatıldı. Ancak bahsedildiği üzere büyük devletlerin ve toplumu oluşturan farklı unsurların amacı tamamen Osmanlı'dan ayrılmak olduğundan meşrutiyetin ilan edilmesi de daha önce denenen Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi başarısız olacaktı.²⁷

Konferans sırasında Abdülhamid'in Mithat Paşa'ya bazı tavizler verilerek mutlaka anlaşma imzalanması tavsiyeleri dinlenmedi ve nihayetinde Osmanlı-Rus harbi başladı. 93 Harbi Osmanlı Devleti açısından büyük bir hüsrarla sonuçlandı. Bununla birlikte II. Abdülhamid Meclisi kapatıp meşrutiyeti sona erdirdiğini ilan etti. Meşrutiyetin kaldırılmasıyla birlikte ülke içinde ki muhalefet giderek arttı. Süreç, temelini Genç Osmanlılardan alan yeni bir cemiyetin kurulması ve bu cemiyetin ikinci meşrutiyeti ilan ettirmesi ile devam etti. Bu cemiyet Çolak İbrahim Bey'in de üyesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti idi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk oluşumu, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinin 1 Mayıs 1889 tarihinde İttihat-ı Osmani Cemiyeti adında gizli bir cemiyet kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Cemiyetin kurucuları arasında İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti, Dr. Nazım Bey gibi önemli kişiler yer almıştır. İbrahim Temo cemiyeti kurmadan evvel İtalya'ya giderek buradaki mason locasını ziyaret etmiş ve locanın örneğinde bir cemiyet ortaya çıkarmıştı. Cemiyet kısa zamanda tıbbiyeden başka diğer okullarda da yayılarak üye sayısını

²⁶ Nedim İpek, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.13, s. 10-11.*

²⁷ Yuri A. Petrosyan, *1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Yeri, Türkler Ansiklopedisi, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1541-1543.*

hızla artırmaya başladı. Dr. Nazım Bey o sırada Paris'te bulunan Ahmet Rıza'ya giderek cemiyeti anlattı. Ahmet Rıza cemiyetin başkanı olarak Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adıyla cemiyeti daha da geliştirdi. Daha sonra Dr. Nazım Bey'in girişimleriyle Selanik ve Paris cemiyetleri birleştirildi ve Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ismi adı altında toplandı.²⁸ Cemiyet Osmanlı topraklarında örgütlenmesini zamanla geliştirdi. Bu yerlerden biri de Çolak İbrahim Bey'in ilk görevlendirildiği yer olan Makedonya'da Manastır bölgesiydi.

1902 yılında Makedonya'da yaşanan Bulgar ayaklanması sonrası Osmanlı Devleti tarafından bölgeye Hüseyin Hilmi Paşa atanmıştı. Ancak bölgede 1903 yılında tekrar yaşanan Bulgar ayaklanması sonrası Rusya ve Avusturya bir ıslahat programı düzenleyerek Makedonya'da kendilerine ayırdıkları bölgelerde düzeni sağlamak için jandarma subayları göndermeye karar verdi. Osmanlı Devleti de aynı amaçla bölgeye kuvvet sevk etti. Sultan Abdülhamit bölgeye mektepli subayları gönderdi. Gönderilen mektepli subaylar Makedonya'nın özellikle Manastır bölgesinde yoğunlaşmışlar ve burada İttihat ve Terakki cemiyeti altında faaliyetlerde bulunmuşlardı.²⁹ Nihayetinde bilindiği üzere ihtilalin başlangıç noktası Manastır olacaktı.

Makedonya'da mevcut olan karışıklık sebebiyle bölgede subay ve asker açığı yoğun şekilde hissedilmekteydi. Bu sebeple mektep öğrencilerinden henüz mezun olmayanlar dahi Makedonya'da Manastır bölgesine gönderilmişti. Manastır'a giden İttihat ve Terakki'nin genç üyeleri arasında Çolak İbrahim Bey'de yer almıştı. Çolak İbrahim Bey bu vakit Yüzbaşı rütbesinde bulunmaktaydı. İbrahim Bey'den başka sonradan Çorum mebusu olan Eyüp Sabri Bey, sonradan Nafia Vekili olan Ali Bey, Resneli Niyazi Bey, Mümtaz Bey, Pogan Recep Bey, cemiyetin Manastır çetesi sorumlusu olan Şerif Bey, Resneli Osman Bey, Atıf (Kamçıl) Bey bulunmaktaydı.³⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır'daki üyelerinin sayısı yeterince fazlalaşınca üçerli beşerli gruplar halinde teşkilatlanma yoluna gidildi. Bununla birlikte bir de Fedai Zabitan adlı fedai grubu oluşturulmuştu. Enver Paşa ve Kazım Karabekir'in esasını teşkil ettiği grubun diğer üyeleri Kazım Karabekir'in kardeşi Hulusi Bey, Niyazi Bey, Tayyar Bey,

²⁸ Ahmet Eyicil, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 404-406,417.

²⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 64.

³⁰ Talha Burak Ünlü, *II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde İttihatçı Bir Fedai Ve Milletvekili Atıf Kamçıl*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2019, s. 13.

Tevfik Bey ve sonradan katılan Atıf Bey idi.³¹ Bunların yanında Yakup Cemil Bey, Topçu İhsan Bey, Abdülkadir Bey, Sapancalı Hakkı Bey, Enver Paşa'nın amcası Halil Bey, İzmitli Mümtaz Bey, Hilmi Bey, Ali (Afyon) Bey, Hüsrev Sami Bey, Süleyman Askeri Bey, Ömer Naci Bey, Kuşçubaşı oğlu Eşref Bey ve Sami Bey fedai grubunun diğer üyeleri idi.³²

Çolak İbrahim Bey de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır'daki fedailer grubu arasında yer almış ve cemiyetin bölgedeki faaliyetlerine katılmıştır.³³ Cemiyetin bölgede güçlendiğini gören Bab-ı Âli, bölgeye hafiyeler göndermeye başlamıştır. Bunlardan biri de Polis müfettişi Sami Bey'dir. Sami Bey'in resmiyetteki görevlendirmesi, Bulgar ahalisine yapılan zulümler olsa da arka planda Cemiyetin faaliyetlerinin tespiti ve önlenmesi amacıyla Hüseyin Hilmi Paşa tarafından bölgeye gönderilmişti. Sami Bey'in görevi, cemiyet hakkında bilgi toplayıp İstanbul'a göndermekti. Sami Bey'in Kruşova'da yaptığı denetimler sırasında, Manastır'da müdüriyette bulunan ve cemiyet üyesi olan Fahri Bey ile polis komiseri Abdül Bey, Sami Bey'in masasını karıştırmış ve çekmecesinden çıkan belgelerde İttihatçıların isim listelerini bulmuştu.

Fahri Bey bu bilgiyi İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezine bildirmiş, Cemiyet yaptığı toplantıyla Sami Bey'i ortadan kaldırmaya karar vermişti. Karar, Kruşova'da bulunan Üçüncü Avcı Taburu Müfreze Kumandanı İbrahim Bey'e iletilerek gerekli tertibatın alınması istendi. İbrahim Bey gerekli tertibatı alarak güvendiği adamlarıyla Hüseyin Sami Bey'inin geçtiği güzergâh üzerine bir pusu hazırladı. Hüseyin Sami Bey pusunun oluşturulduğu alandan geçerken İbrahim Bey'in elini kaldırmasıyla ateş başladı ve Hüseyin Sami Bey öldürüldü.³⁴ 7 Haziran 1908 tarihinde³⁵ çıkan çatışmada İbrahim Bey sağ elinden yaralandı. Bu olaydan sonra cemiyet İbrahim Bey'i tedavi amacıyla Paris'e gönderme inceliğinde bulundu.³⁶ Ancak

³¹ Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 195.

³² Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa 1908-1914*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1986, C. 2, s. 415.

³³ Mustafa Ragıp, *Akşam*, 15 Haziran 1935, s. 6; Kazım Karabekir İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909 adlı eserinde fedailer içinde İbrahim ismini de zikretmiş ancak kimliğini açık edecek bir sıfat kullanmamıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde Polis müfettişi Hüseyin Sami Bey'in suikastını anlattığı bölümde yine herhangi bir sıfat kullanmadan İbrahim ismini kullanmış ancak bu defa parantez içinde Çolak İbrahim demiştir. Eserde geçen tüm İbrahim isimleri belli olduğuna göre fedailerini anlattığı kısımda kullandığı İbrahim ismi Çolak İbrahim Bey'e ait olmalıdır. Bkz.: Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki ...* 1995, s. 195,531-532.

³⁴ Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki ...* 1995, s. 531-532.

³⁵ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Çev. Mazlum Beyhan Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 307.

³⁶ Vasıf Bey, *Alâtini Köşkü-Sultan Hamid'in Muhafızıydım*, Hayat Tarih Mecmuası, 1966, C. 2, S. 11, s. 27; Anadolu Gazetesinde Çolak İbrahim Bey'i elinden yaralayan kişi ile ilgili şu cümleler yer almaktadır; “Manastır polis müfettişlerinden ve yaman hafiyelerden Edip adında bir şahıs da imha edilmişti. Elyevm Büyük Millet Meclisi azası ve tarihi mezkûrde yüzbaşı olan Çolak, Bay İbrahim bu vak'ada mülazım S... .. beyin attığı tabanca ile kazara elinden vurulmuş ve Edip bey de itlâf edilmişti.” Bkz.: *Anadolu Gazetesi*, 23 Kasım 1937, s. 4.

elinden aldığı yara İbrahim Bey'e önce Çolak lakabını katacak ardından bu lakabı onun soyadı olacaktır.³⁷

Bu olaydan birkaç gün sonra 10 Haziran 1908 tarihinde gerçekleşen VII. Edward ve II. Nikolay görüşmesi, Makedonya sorununun Osmanlı aleyhine çözüme gideceğini ortaya koymuştu. Enver Bey ve Kolağası Niyazi Bey 1908 yılının Temmuz ayında, bu görüşmelere tepkilerini göstererek dağa çıkmışlardır.³⁸ Manastırda durum karışınca Payitahtta İzmir Kolordu'sunun Manastır'a gönderilmesini kararlaştırdı. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce bu hamle daha önceden düşünülmüş ve İzmir Kolordu'sunun subaylarını cemiyete kazandırmak üzere Dr. Nazım Bey İzmir'e gönderilmişti. Nitekim Dr. Nazım Bey İzmir'de görevini başarıyla yapmıştı. Zira İzmir Kolordu'su Manastıra gönderildiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafına geçti. Sonuç olarak 23 Temmuz 1908'de Manastır'da meşrutiyet ilan edildi. Hemen ertesi gün ise II. Abdülhamid tarafından Payitahtta meşrutiyet tekrar hayata geçirildi.³⁹

Meşrutiyet büyük bir sevinçle kutlansa da büyük bir yönetim boşluğu ortaya çıkmıştı. İttihat ve Terakki üyelerinin hükümete baskıları, sadrazamları koltuklarından etmekteydi. Bu süreç içinde İttihat ve Terakkiye karşı muhalefet te artmaktaydı. İttihat ve Terakkililerin muhalefet üzerine acımasızca gitmesi ve İstanbul'da suikastların yaşanması tekrar bir karışıklığın oluşmasına yol açtı. Arnavut bir gazeteci olan Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi sonrası muhalefet sesini iyice yükseltti. 31 Mart'ta (13 Nisan 1909) Üçüncü ordudan getirilmiş olan ve çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Avcı Taburu askerleri, Hasan Fehmi'nin öldürülmesi karşısında isyan ettiler.⁴⁰ Ayaklanmada "şeriat isteriz" sloganları atılmıştı ancak burada kastedilen yönetimin eski hale getirilmesi değil adaletin yerine getirilmesiydi.⁴¹

İsyanın bastırılması amacıyla Selanik'ten getirilen Hareket Ordusu 24 Nisan 1909'da İstanbul'a girdi ve ertesi gün itibarıyla İstanbul'a hâkim oldu. İsyanın sona ermesiyle toplanan meclis II. Abdülhamid'i tahttan indirerek V. Mehmet Reşad'ı yerine getirdi.⁴² Ardından II.

³⁷ Mehmet Tunçkol, *Mudurnu'nun Kurtarıcısı ...* S. 4, 2009, s. 68.

³⁸ Halim Demiryürek, *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015, s. 42.

³⁹ Ahmet Eyicil, *Osmanlı İttihat ...* 2002, s. 420-421.

⁴⁰ Bayram Kodaman, *II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)*, *Türkler Ansiklopedisi*, , *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, C. 13, s. 308.

⁴¹ Ali Birinci, *31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu*, *Türkler Ansiklopedisi*, , *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, C. 13, s. 347.

⁴² Bayram Kodaman, *II. Meşrutiyet Dönemi ...* 2002, C. 13, s. 309.

Abdülhamid'in İstanbul'dan uzaklaştırılması konusunda uzlaşılarak Selanik'e gönderilmesi kararlaştırıldı.

1.4. 31 Mart Vakası ve Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'e Götürülmesi

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a hâkim olmasıyla II. Abdülhamid'in İstanbul'dan uzaklaştırılması, Meşrutiyetçiler açısından önemli bir konu olmuştu. Bu kapsamda Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'te ikameti için karar alındı ve bir muhafız birliği tayin edildi. Bu muhafız bölüğünde Çolak İbrahim Bey de yer almıştır. Bilindiği üzere 31 Mart vakasıyla (13 Nisan 1909) Abdülhamid'in saltanatı tamamen sona ermişti. 27 Nisan 1909 tarihinde Yıldız Sarayı'nda kendisinin hal edildiği Abdülhamid'e bildirildi. Hal haberini bildiren heyet arasında Draç mebusu Esat Toptani Paşa, Selanik mebusu Emmanuel Karasu Efendi, Ayandan Aram Efendi ve Arif Hikmet Paşa bulunmaktaydı.⁴³ Abdülhamid İstanbul'da ikamete devam etmek istediğini belirtse de bu isteği kabul edilmeyerek maiyeti ile birlikte Selanik'e gönderildi.⁴⁴ Abdülhamid'in Selanik'te ikameti amacıyla şehrin zengin ailelerinden İtalyan asıllı Musevi Alâtini ailesinin köşkü ordu tarafından satın alınmıştı. Ordunun köşkü satın almış olması sebebiyle köşkün adı "Ordu Köşkü" olarak da kullanılmıştır. Abdülhamid'in ikameti için köşkün bahçesinin etrafında bulunan parmaklıklar sökülerek yerine üç dört metre duvar ve koruma işini görecektir yapılar inşa edildi.⁴⁵ Selanik yolculuğu sırasında ve Alâtini köşkünde ikamet edeceği sürede baş muhafızlığını yapmak üzere Binbaşı Fethi Bey (Fethi Okyar) görevlendirilmişti. Fethi Bey'in maiyetinde Yüzbaşı rütbesinde Çolak İbrahim Bey'de yer almaktaydı. Fethi Bey'in emrinde yine Yüzbaşı rütbesinde Kel Ali (Çetinkaya), Rasim Bey (Öztekin), Üsteğmen rütbesinde Salih Bey (Bozok), Nuri Bey (Conker) gibi yakından tanınan kişiler de yer almıştır. Rasim Bey, Fethi Bey'in baş muhafızlıktan ayrılması sonrası yerine görevlendirilmiştir.⁴⁶ Abdülhamid'in muhafızlığını yapan Çolak İbrahim Bey, Rasim (Öztekin) Bey ve Salih (Bozok) Bey'in ileride Bilecik mebusu olacak olmaları dikkate değer bir tesadüftür.

⁴³ Aydın Çakmak, *Sürgünde Bir Hakan*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 68.

⁴⁴ M.Metin Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atf Hüseyin Bey'in Hatıraları (1909-1918)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 32.

⁴⁵ Vasıf Bey, *Alâtini Köşkü- Sultan Hamid'in Muhafızıydım*, Hayat Tarih Mecmuası, 1966, C. 2, S. 11, s. 24; Celalettin Yavuz, *Abdulhamid'in Selanik'ten İstanbul'a Alman Gemisi İle Nakli "Alman Belgelerine Göre", Tarih Araştırmaları Dergisi, 2000, C. 20, S. 31, s. 168.*

⁴⁶ M.Metin Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in ...* 2013, s. 34-35; Celalettin YAVUZ, Abdülhamid'in Selanik'ten İstanbul'a Alman Gemisi İle Nakli "Alman Belgelerine Göre" adlı makalesinde, Vasıf Bey'in anılarında Fethi Bey'den sonra baş muhafızlık görevine kendisinin getirildiğini anlattığını ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından bu atamanın duyurulduğunu belirtmektedir. Bkz.: Celalettin Yavuz, *Abdulhamid'in Selanik'ten ... 2000, C. 20, S. 31, s. 168;* Ancak Hayat Tarihi Mecmuasında Vasıf Bey kendisinin Selanik'e gönderilmek üzere tayin edildiğini ve bunu Mustafa Kemal Atatürk'ün duyurduğunu yazarken baş muhafız olarak gönderildiğine değinmemiştir. Bkz.: Vasıf Bey, *Alâtini Köşkü-Sultan ...* 1966, C. 2, S. 11, s. 24; Aydın Çakmak, *Sürgünde Bir Hakan...* 2014, s. 93-94.

Sultan II. Abdülhamid, Selanik'te bulunan köşkte muhafızların denetiminde yaklaşık üç buçuk yıl ikamet etmiştir. Bu süreç içerisinde Fethi Bey üç buçuk ay baş muhafızlığı yürüttükten sonra Sofya elçisi olarak görevlendirilmiştir. Abdülhamid'in 30 Ekim 1912'de Selanik'ten ayrılarak İstanbul'a dönmesi sonrası vefatına kadar Rasim Bey muhafızlığını yapmaya devam etmiştir.⁴⁷ Çolak İbrahim Bey ise Birinci Balkan Savaşı başlaması sonrası savaşa iştirak ederek Bulgarlara karşı savaşmıştır. Savaş sonrası 1914 yılında tekrar Beylerbeyi sarayında görevlendirilse de kısa bir süre sonra kendi başvurusuna binaen 10 Ekim 1914'de 1. Ordu'ya görevlendirilmiştir.⁴⁸

1.5. Mondros Mütarekesine Kadar Çolak İbrahim Bey

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbine girmesinden evvel gücünü zayıflatan savaşlar arasında Balkan Savaşları önemli bir yer tutmaktadır. Savaşlardan büyük toprak ve nüfus kaybı ile çıkılmasının yanında oluşan göçler ile Anadolu coğrafyası da zor duruma düşmüştür. Savaşa, Süleyman Askeri, Kuşçubaşı Eşref önderliğinde katılan subaylar arasında Çolak İbrahim Bey de bulunmuştur. Balkan Savaşlarında bilindiği üzere kısa süreli bir başarı sağlanmıştı. Bu başarının ardından Gümülcine merkez olmak üzere Batı Trakya cumhuriyeti kurulmuştu. Kurulan devletin ömrü fazla uzun sürmese de Çolak İbrahim Bey'in bu mücadeleye katılmış olması önemlidir.

İbrahim Bey'in mücadelesi I. Dünya Harbinde de devam etmiştir. Osmanlı Ordusu'nun Bulgar topraklarında yürüttüğü savaşa I. Ordu bünyesinde katılmıştır. Özellikle Vladova ve Rahova muharebelerinde Bulgaristan'da Sırlara karşı başarılar kazanarak 3 Aralık 1916 tarihinde yüzbaşı rütbesinden binbaşı rütbesine terfi etmiştir. Bu süreç içerisinde Teşkilat-ı Mahsusa kapsamında giriştiği faaliyetlerle Harp Madalyasına layık görülmüştür. 1917 yılında ise malulen emekliye ayrılmış ve bir süre Bozüyük'te kurduğu kereste fabrikasıyla meşgul olmuştur.⁴⁹

I. Dünya Harbinin Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti adına sonuçlanmasının ardından İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenleri ülkeyi terk etmiş ve Fırka kendisini fesih etmişti. Cemiyet bundan sonra gizli ve açık şekilde olmak üzere iki koldan örgütlenmesini sürdürdü. 9 Kasım 1918'de cemiyetin aleni şekilde siyasi faaliyetlerini yürüttüğü Teceddüt Fırkası kuruldu. Fırka açık şekilde siyasete girmek istese de özellikle Damat Ferit hükümeti döneminde kendisine hareket alanı bulamamış ve bir zaman sonra da kapanmıştı. Bununla

⁴⁷ Aydın Çakmak, *Sürgünde Bir Hakan...* 2014, s. 98, 211.

⁴⁸ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85

⁴⁹ İbrahim Çolak, *Tercüme-i Hal Kâğıdı*, TBMM Arşivi, Şahsi Dosya No: 498; Sadık Emre Karakuş, *Halil İbrahim Çolak ...* 1921, s. 1-2; İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...*1996, s. 16.

birlikte cemiyetin de kuruluşunda etkili olan Karakol Cemiyeti faaliyetlerini daha etkili bir şekilde yürütmüştür. Karakol Cemiyeti İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden Enver ve Talat Paşaların yönlendirmesiyle Kara Vasıf Bey liderliğinde kurulmuştu.⁵⁰ Cemiyetin Yönetim Kurulu üyelerinden bazıları: Kemalettin Sami (Gökçen), Kara Kemal, Ali (Çetinkaya), Tolcalı Süleyman ve Çolak İbrahim Bey'di. Yahya Kaptan, Bulgar Sadık, Kuşçubaşı Eşref Beyler de yine cemiyete üye kişiler arasında bulunmaktaydı.⁵¹ Karakol Cemiyeti İstanbul ve çevre bölgelerde teşkilatlanarak Milli Mücadeleye katılacak birçok kişiyi ve mücadelede kullanılacak silah ve cephaneyi Anadolu'ya geçirerek büyük faydalar sağlamıştır. Çolak İbrahim Bey de cemiyet kapsamında faaliyetler yürütmüş ve Milli Mücadelenin başlaması ve güçlenmesine katkı sunmuştur.

1.6. Mondros Mütarekesi ile İbrahim Bey'in İstanbul'daki Faaliyetleri

Savaşın Müttefikler aleyhine netleşmesiyle birlikte Almanya ve Bulgaristan, arka arkaya, İtilaf Devletleriyle anlaşma ve silah bırakma uğraşları içinde masaya oturmuşlardı. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi, Osmanlı'nın Almanya ile olan kara bağlantısının kopmasına ve Almanya'dan gelen mali ve askeri yardımların kesilmesine sebep oldu. Osmanlı Devleti bu durum karşısında İtilaf Devletleriyle anlaşmak ve savaşı sonlandırmak için çaba sarf etti. Ancak İtilaf Devletleri savaşın uzamasının müsebbibi olarak gördükleri Osmanlı Devletine anlaşma fırsatı vermedi. Talat Paşa'nın hükümetten istifası sonrası yerine gelen Ahmet İzzet Paşa anlaşma zemini aramaya devam etti. Nihayetinde Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalandı ve Osmanlı Devleti açısından savaş sona erdi.

İtilaf Devletlerinin tüm Anadolu üzerinde işgallerinin başlamasına hizmet eden mütareke, oldukça ağır şartlar içermekteydi. Nitekim mütarekeden hemen sonra İtilaf savaş gemileri, Mütareke namede geçtiği şekilde mayınların Çanakkale Boğazı'ndan temizlenmesiyle geçti. Mütarekenin özellikle 7. maddesi İtilaf Devletlerince öne sürülerek Anadolu coğrafyası İtilafların işgal bölgeleri haline getirildi. 13 Kasım 1918'de mütarekenin 1. maddesi gereği İstanbul da işgal edildi.⁵²

İstanbul'un işgal edilmesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları yoğun baskıya maruz kaldılar. Cemiyetin kendini feshetmesiyle kurulmuş olan Karakol Cemiyeti, faaliyetlerini bu baskı altında yürütmeye çalışıyordu. İşgalin başladığı günlerde İstanbul'da

⁵⁰ E. Semih Yalçın, *Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılığı*, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 452.

⁵¹ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 1990, s. 265-266.

⁵² Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015, s. 29.

bulunan ve Karakol Cemiyeti üyesi bulunan Çolak İbrahim Bey’de bu baskıyla karşı karşıya kaldı. İşgalin üçüncü günü evi polislerce basılarak evinde bulunan yedi silaha el konuldu. Ertesi gün sabah Beyazıt meydanına yürüdüğü vakit, sivil bir polisin sessizce yanına yaklaşarak karakola gitmeleri gerektiğini söyledi. Bunun üzerine İbrahim Bey karakola götürüldü ve tutuklandı. Polis karakolunda iken, Sırp larla yaptığı çatışmalar esnasında birliğindeki askerlerden biri onu karakoldan kaçırmak istediğini söyledi. İbrahim Bey tutuklanmasında henüz bir tehlike görmediği için bu teklifi reddetti. Ertesi gün ifadesi alındıktan sonra evinde silah bulunması ve isyana hazırlık suçlamalarıyla Divan-ı Harbe sevkine karar verildi. Divan-ı Harp tarafından yapılan yargılama sonrasında şüpheli ve tehlikeli bir durum olmadığına karar verilerek serbest bırakıldı. İki gün tutuklu kalan İbrahim Bey’in bu durumu “Alemdar” gazetesinde “Meşhur çete reisi Çolak İbrahim yakalandı.” başlığıyla haber yapılmıştı. Gazetede yapılan haber, İbrahim Bey’in tutuklanmasının basında önemle karşılandığını göstermektedir. Serbest bırakılışının hemen ertesi sabahı da evi yine İngiliz Fransız ve İtalyan on iki asker tarafından sarılarak aranacaktı.

İstanbul’da gördüğü baskı ve mevcut olan zor şartlara rağmen, Karakol Cemiyeti faaliyetleri kapsamında Çolak İbrahim Bey elinden geldiğince vatanı için çeşitli görevler almayı sürdürmekteydi. Harbiye Nezareti’ne gittiği bir gün tutuklu bulunan arkadaşlarını ziyaret etmişti. Tutuklu bulunanlar arasında Fethi Bey, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’in Divan-ı Harp tarafından Ermeni Tehciri sırasında yapılanlar sebebiyle haksızca idama mahkûm edileceğini ve mutlaka onu kurtarması gerektiğini İbrahim Bey’e söylemişti. İbrahim Bey Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’i kaçırmak ve saklamak için hemen bir plan hazırladı. Kendine ait bir evi bu amaç için tahsis etti ve çete arkadaşlarından ikisini bu iş için görevlendirdi. Daha sonra kendisine Kemal beyi kaçırmasını söyleyen Fethi beyle tekrar görüştü. Bu görüşmede Fethi Bey ve eski mebuslardan Sudi Bey, Kemal beyi kaçırmaya gerek kalmadığını, mahkemede savunmasının güçlü olduğunu ve bu sebeple idam kararının verilmeyeceğini söyledi. İbrahim Bey de bu konuşmaların ardından Kemal Bey’i kaçırmaktan vaz geçti. Fakat bekledikleri kararın aksi yönünde mahkeme idam kararı verdi.⁵³ Verilen karar 10 Nisan 1919 tarihinde Beyazıt meydanında büyük bir halk kitlesi önünde uygulanarak Kemal Bey idam edildi.⁵⁴ İbrahim Bey’in Kemal Bey’i kurtarma girişimi arkadaşlarının yanlış yönlendirmeleri sebebiyle iptal edilmiş, böylece yapılan hazırlık boşa çıkmış ve vatan için değerli bir nefer yitirilmiştir.

⁵³ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 16-23.

⁵⁴ Niyazi Karaca, *Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’in İdamı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, C. 1, S. 5, 1999, s. 133.*

1.6.1. Damat Ferit'e İlk Suikast Girişimi

Çolak İbrahim Bey, Anadolu'ya geçmeden önce uzunca bir dönem İstanbul'da kalmış ve burada vatanın kurtuluşu için çıkış yolları aramıştı. Bu süreçte Sadrazam Damat Ferit'e bir suikast girişiminde bulunmuştu. Damat Ferit'e bir suikast girişiminde bulunduğu iddiası Tan gazetesinin "İşgal Altında" adlı yazı dizisinde Aka Gündüz tarafından yazılmıştır. Gazetede 1939 yılında yayımlanan yazı dizisine göre Damat Ferit'in Paris Konferansına (18 Ocak 1919-21 Ocak 1920) katılma çalışmaları yaptığı günlerde⁵⁵ Çolak İbrahim Bey, hükümetin tavrından her vatansenverin duyduğu gibi endişe duymaktaydı. Vatanın kurtuluşunun sağlanacağını ümit ediyor ancak Damat Ferit'in bunu geciktireceğini düşünüyordu. Bunun üzerine Çolak İbrahim Bey'in evinde Dramalı Talat, Salih Mehmet ve Osman ile birlikte yaptığı görüşmede bu konuyu onlara açmış ve birlikte fikir alışverişinde bulunmuşlardı. Buna göre Paris Konferansına gitmeden evvel Damat Ferit'i ortadan kaldıracaklardı.⁵⁶ Önce Damat Ferit'in yol aldığı güzergâhlar üzerine adamlar yerleştirdiler.⁵⁷ Damat Ferit'in belirlenen güzergâhlardan geçmesinin beklendiği sırada Talat Paşa'nın maiyetinde bulunan Dramalı Halil Bey, Çolak İbrahim Bey'in evine geldi. Çolak İbrahim Bey'in ısrarı üzerine suikast teşebbüsüne o da ortak oldu ve suikastın Tepebaşı ve Şişhane arasındaki sahada yapılması kararlaştırıldı. Bu tertibat sürerken Çolak İbrahim Bey'in eski muhasebecisi suikast tertibinden haberdar olmuş ve bunu İngilizlere tercümanlık yapan Ermeni Pantikyan'ın teşkilatına haber vermişti. Böylece Damat Ferit'e ulaşan suikast bilgisi sonrası hükümet önlem almış ve Çolak İbrahim Bey'in evi basılarak aranmıştı.⁵⁸

Damat Ferit'e yapılmak istenen bu suikast girişimine İhsan Eryavuz da hatıratında kısaca yer vermiştir. 1920 yılında Damat Ferit'e yapılan suikast girişimini anlatırken, "*Damad Ferit'in öldürülmesine daha evvel de teşebbüs edilmişti. Çolak İbrahim Bey bu işi üzerine almış, hatta bu hususta birkaç bin lira da sarf edilmiş, fakat her nedense başarılammıştı*" cümleleriyle olaya değinmiştir.⁵⁹ Damat Ferit'e karşı ilk suikast girişiminin Çolak İbrahim Bey tarafından yapıldığı anlaşılrsa da, Çolak İbrahim Bey'in ilgili döneme ait anılarını anlattığı hatıratında böyle bir suikast girişiminden hiç bahsetmemiş olması olayın gerçekliği üzerinde şüphe uyandırmaktadır.

⁵⁵ İtilaf Devletleri Osmanlı Devletini 30 Mayıs 1919 tarihinde Konferansa davet etmiştir. 3 Haziran 1919'da Konferansa katılacak heyet belirlenmiş ve 6 Haziran 1919'da yola çıkmıştır. Bkz.: Mustafa Budak, *Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar*, Tarih Dergisi, Sayı 71, 01/2020, s. 455-459.

⁵⁶ *Tan*, 9 Haziran 1939, s. 9.

⁵⁷ *Tan*, 11 Haziran 1939, s. 9.

⁵⁸ *Tan*, 12 Haziran 1939, s. 9.

⁵⁹ Kamil Maman, *Kara Defter Atatürk'ün Silah Arkadaşı İhsan Eryavuz Anlatıyor Milli Mücadele ve Lozan*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 119.

Bununla birlikte 1920 yılında da Damat Ferit Paşa'ya karşı bir suikast girişimi gerçekleştirilmiştir. Aslında suikastın Damat Ferit, Ali Kemal ve Sait Molla'ya yönelik planlandığı görülmektedir.⁶⁰ Suikastı tertipleyen kişiler Hacim Muhittin Bey'in yönlendirdiği Dramalı Rıza Bey, Bahriye Yüzbaşı Halil İbrahim Bey ve Bursalı hasan ile Bursalı Çoban İsmail'dir. Dramalı Rıza Bey ve beraberindekiler 18 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Binbaşı İhsan Beyin evinde suikastın nasıl yapılacağını görüşmüşler ve yine birkaç görüşmeden sonra Tolcalı Süleyman Bey'in evinde tekrar toplanmışlardır. Buradaki toplantılarında suikastın, en uygun yer olan Harbiye Nezaretinin bahçesinde otomobilinden inerken yapılması kararlaştırılmıştır. Suikast teşebbüsünün açığa çıkması Dramalı Rıza Bey'in bazı anlaşmazlıklar ve kendi canını kurtarma düşüncesi ile polis karakoluna yaptığı ihbar sonucu ortaya çıktığı şeklinde mahkeme tutanaklarına yansımıştır. Ancak aslında polis karakolu amiri Hasan Tahsin Bey 2 Haziran 1920 tarihli Alemdar gazetesine verdiği açıklamalarda; Edirne'den yazılan bir mektup sonucu olayın ortaya çıktığını ve başlamadan çok önce bilindiğini belirtmiştir. Yapılan tutuklamalar ve mahkeme sonrası dört kişi 12 Haziran 1920'de idam edilirken sanıkların bazıları onar yıl kürek cezasına çarptırılmış, bazıları da serbest bırakılmıştır.⁶¹

1.6.2. Halil (Kut) Paşa ile Küçük Talat Bey'in İstanbul'dan Kaçırılması

İbrahim Bey İstanbul'da bulunduğu sürede Boğazlıyan Kaymakamını kaçırma düşüncesine benzer şekilde, Halil (Kut) Paşa ile Küçük Talat Bey'in İstanbul'dan kaçışını da planlamıştır. Halil Paşa ve Küçük Talat Bey, İtilaf kuvvetlerinin baskılarıyla artık İstanbul'da barınamayacaklarını gördüklerinde kaçmanın yollarını aramışlardı. İbrahim Bey'de onları kaçırmak için Yahya Kaptan⁶² ile bağlantı kurdu. Fakat Yahya Kaptan Karakol Cemiyeti üyesi olmasına rağmen cemiyete kırgındı. Sadece yardımına ihtiyaç duyulduğu zamanlarda hatırladığını, normal zamanlarda hatırını bile soran kimsenin olmadığını söyleyerek İbrahim Bey'e Karakol Cemiyeti'ne olan kırgınlığını dile getirdi. Aslında Yahya Kaptan'ın bu siteminin nedeni cemiyetten maddi destek alamamasından kaynaklanıyordu. Karakol

⁶⁰ Osman Akandere, Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 235.

⁶¹ Osman Akandere, Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa ...* 2011, s. 248-282.

⁶² Yahya Kaptan (1891-1920) Kosova vilayetinin Köprülü kasabasında dünyaya gelmiştir. Balkan Savaşları sırasında Sırplarla savaşıyan Batı Ordusu'na yardımlarda bulunmuştur. I. Dünya Harbi boyunca Yahya Kaptan, Teşkilat-ı Mahsusa içinde görev yapmıştır. Savaş sonunda İstanbul'a gelen Yahya Kaptan, Halil Paşa'nın da yardımları ile Milli Mücadele'nin desteklenmesine yönelik faaliyet göstermek üzere Tavşancıl'a gönderilmiştir. Yahya Kaptan Tavşancıl'da daha önceden birlikte çalıştığı kişilerle Yahya Kaptan Çetesini kurarak Milli Mücadele'ye hizmet edecek kişilerin Anadolu'ya geçmelerine yardım etmiştir. Bkz.: Mustafa Hergüner, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hereke*, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, C. 2, s. 693-694.

Cemiyeti Başkanı bulunan Kara Vasıf Bey bu durumdan haberdar olduktan sonra, o dönem bir hafta içerisinde 4.000 lira desteği Yahya Kaptan'a iletti.⁶³ Bunun ardından İbrahim Çolak Bey Yahya Kaptan'ı, Halil Paşa ve Küçük Talat Bey'in Kocaeli Yarımadası'ndan çıkarmak konusunda ikna etti. Bir gece vakti Halil Paşa ve Küçük Talat Bey sandallarla ilerleyerek Salacak'ta bulunan İbrahim Bey ile buluştu. İbrahim Bey onları alarak Tavşancıl'da bulunan Yahya Kaptan'ın yanına götürdü.⁶⁴ Böylece 8 Ağustos 1919 tarihinde Halil Paşa'nın ve Küçük Talat Bey'in Anadolu'ya geçerek İtilaf kuvvetlerinin baskısından kurtulmasını sağladı.⁶⁵

İstanbul'da bulunduğu süre içinde İtilaf kuvvetleri ve polislerce evi sık sık aranan Çolak İbrahim Bey arkadaşlarının veya kayınvalidesinin evinde saklanarak kurtulmaya çalışmaktaydı. Bir vakit sonra İbrahim Bey'de İstanbul'dan çıkmanın elzem olduğunu gördü ve Anadolu'ya geçmeye karar verdi. Bu karar doğrultusunda 8 Nisan 1920 Perşembe günü Üsküdar'dan hareket ederek Gebze'ye ulaştı. Sonrasında Rize Mebusu Rauf, Kuşçubaşı Eşref ve Mudanyalı Yüzbaşı Hacı Vasfi Beyler ile buluşarak birlikte Ankara'ya doğru yola çıktı. O sırada Rauf ve Kuşçubaşı Eşref Beylerin komutası altında altmış kişilik bir kuvvet bulunmaktaydı. Ankara'ya doğru ilerlerken Kandıra'da buldukları vakit Mustafa Kemal Paşa ile telgraf aracılığıyla bağlantı kurdular. Mustafa Kemal Paşa İbrahim Bey'in Anadolu'ya geçerek kendisine iltihak etmesinden dolayı memnun olduğunu belirttikten sonra "*Şimdi bulunduğun müfrezede kal ve onu idare edenlerle beraber çalış!*" emrini verdi.⁶⁶ Bu emir İbrahim Bey'in Milli Mücadele kapsamında aldığı ilk emir oluyordu. Emirle birlikte harekete geçen İbrahim Bey kuvvetlerini artırmaya çalışarak Ankara'ya doğru ilerleyecek ancak bu sırada Düzce isyanının başladığı kendisine bildirilerek, birliği ile birlikte derhal müdahale etmesi istenecekti.

⁶³ Murat Aydoğdu, *Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı I*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 25 (75), 2009, s. 623.

⁶⁴ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 27.

⁶⁵ *İstiklal Harbi Gazetesi*, 9 Ağustos 1919, s. 1.

⁶⁶ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s.31-34.

İKİNCİ BÖLÜM

II. KUVA-YI SEYYARE KOMUTNALIĞI

2.1. Batı Cephesinin Kuruluşu ve Kuva-yı Seyyareyi Oluşturan Süreç

I. Dünya Harbinden sonra 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'nın ana konularından biriside Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağı olmuştur. Anadolu coğrafyasının güney ve doğu bölgelerinin paylaşımının yanında Batı Anadolu bölgesinin, 1917 yılında yapılan Saint Jean de Maurienne anlaşmasıyla İtalyanlara vaat edilmesine rağmen Venizelos'un konferanstaki yoğun girişimleri ve Loyd George'nin desteğiyle Yunanlılara verilmesi kararlaştırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, kendi yayınladığı ilkelere ters düşmesine rağmen Türk ve Müslümanlara olan antipatisi ve Hristiyanlara olan düşkünlüğü sebebiyle konferansın kararını desteklemiştir.⁶⁷ Konferans devam ederken ve Osmanlı Devleti henüz konferansa davet edilip dinlenmemişken alınan kararın uygulamasına geçilmiştir. Önce İtilaf Devletleri'nin İzmir'i işgal edeceği Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir. Hemen ardından İtilaf Devletleri adına Yunan Ordusu tarafından İzmir'in işgal edileceği 14 Mayıs 1919 günü İstanbul'a ve İzmir'deki yönetime iletilmiştir.

İzmir'in işgal haberinin alınmasıyla İzmir halkı işgale karşı tepkilerini göstermek için 14 Mayıs 1919 gecesini Yahudi mezarlığında toplanmış ve işgali protesto etmiştir. Yapılan protesto mitingi ile birlikte bir Redd-i İlhak Heyeti kurulmuştur. Ertesi gün Yunanlıların limana çıkmalarıyla hukuksuz şekilde Yunan işgali başlamıştır. Yaşanan bu gelişme ilk direnişin oluşmasına sebep olmuştur. 15 Mayıs 1919'da Yunan Ordusu'nun İzmir limanlarına çıkmasıyla birlikte yüzyıllardır bölgede Türklerle beraber yaşayan Rumlar da Yunanlıların katliamına katılmıştır. Bilindiği üzere Yunanlıların karşısına çıkarak sıktığı ilk kurşun ile Hasan Tahsin direnişin ilk sembolü olmuştur.

Yunanlıların 14 Mayıs 1919 gecesini başlattıkları ve 15 Mayıs 1919 günü gerçekleştirdikleri İzmir işgali ile bölgede kurulan Redd-i İlhak Heyeti yurdun her yanına işgalin başladığını bildiren bir beyanname yayınlamıştı. Beyannamenin telgraflarla bütün yurda dağıtılması sonrası ülkenin her yanında hızlı bir şekilde mitingler tertip edildi.⁶⁸ İzmir Redd-i İlhak Heyetinin yayınladığı beyannameye istinaden yapılan mitingler arasında İzmir dışında yapılan ilk miting olan Denizli mitingi, işgalden hemen 4 saat sonra yapılmış olması

⁶⁷ İsmail Köse, *Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı*, History Studies International Journal of History, Ankara, Nisan 2014, C. 6, S. 3, s. 217-238.

⁶⁸ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922-I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 6.

bakımından önemli bir yere sahiptir. Miting ile birlikte alınan kararlara göre Denizli sancağında seferberlik ilan edilerek askere alımlar başlatıldı.⁶⁹

Ülkenin çeşitli vilayetlerinde yapılan mitinglere İstanbul da duyarsız kalmamış, çok geniş ve kalabalık mitingler düzenlemişti. 19 Mayıs 1919'da işgale karşı ilk İstanbul mitingi Fatih'te seksen bin kişinin katılımıyla yapıldı. Ertesi gün Üsküdar'da otuz bin kişinin katıldığı bir miting yapılırken 22 Mayıs 1919 tarihinde de Kadıköy'de geniş katılımlı bir miting tertip edildi.⁷⁰ 23 Mayıs 1919'da ise Sultan Ahmet Meydanı'nda Halide Edip Adivar ve Mehmet Emin Yurdakul'un konuşmalar yaptığı yüz binden fazla kişinin katıldığı Büyük İstanbul mitingi yapıldı.

Halkın Yunan işgaline tüm imkânlarıyla tepki gösterdiği günlerde İstanbul hükümetinin ise işgal konusunda tepkisiz kaldığı söylenebilir. İşgalin akabinde Damat Ferit hükümetten istifa ettiğini Sultan Vahdettin'e iletmiş ve isteği kabul edilmişti. Ancak Vahdettin hükümeti kurması için tekrar Damat Ferit'e yetki verdi. Bu gelişmelerin ardından Hükümet, İzmir işgalinin Yunanlılar tarafından yapılmasına tepki göstermek gibi talihsiz açıklamalar yaparak bu durumdan rahatsızlık duyduklarını ifade etmişti.⁷¹ Hükümette yer alan Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ve Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa Hükümetin aksine bir tutum takındılar ve işgallere tepki gösteren halka destek için çalıştılar. Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olmakla birlikte askerlerden silahlarını bırakmalarını, cephanelerin teslim edilmemesini ve güvenli bölgelere nakledilmelerini emreden talimatlar gönderdiler. Haziran ayı sonlarında yayınlanan bir genelge ile de Yunan işgallerine karşı mukavemet gösterilmesini, subayların halkı toplayarak mücadele etmeleri istendi. Bahsi geçen paşalar Kazım Karabekir Paşa'yı Erzurum 15. Kolordu komutanlığına, Ali Fuat Paşa'yı Ankara 20. Kolordu komutanlığına, Refet Paşa'yı Sivas 3. Kolordu komutanlığına, Cafer Tayyar Paşa'yı Edirne 1. Kolordu komutanlığına tayin ettiler. Albay Bekir Sami Bey Bursa 56. Tümen komutanlığına, Albay Kazım Özalp Bey Balıkesir 61. Tümen komutanlığına ve Mustafa Kemal Paşa ise büyük yetkilerle donatılarak 9. Ordu Müfettişliğine görevlendirildi.⁷² Böylece milli mukavemetin temellerini atacak vatanperver komutanlara imkân sunulmuş oldu. Bununla birlikte bilindiği üzere paşaların Damat Ferit hükümetinden el çektirilmeleri sonrası yerlerine gelen kişiler ve sadrazam milli mücadeleye karşı tavır almışlardır.

⁶⁹ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 53,68.

⁷⁰ Ömer Faruk Kırmıt, *İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri*, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2020, C. 6, S. 4, s. 1330-1332.

⁷¹ Ömer Faruk Kırmıt, *İzmir'in İşgalinden Sonra ... 2020*, C. 6, S. 4, s. 1329.

⁷² Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 33,42.

Yunan işgalinin ilerlemesine karşı bahsi geçen liderlerin atamalarından önce Anadolu'da direniş ilk günlerden başlamıştı. Ayvalık kumandanı Yarbay Ali Çetinkaya, işgalin bir oldubittiye getirildiğini anlamasıyla birlikte şahsi fikri olarak işgale karşı gelmeyi planlamış ve bu doğrultuda emri altındaki subayları ve askerleri tertip etmişti.⁷³ Bölgesinde milli teşkilatın oluşumu için asker, silah ve cephane toplamaya başladı. Bu süreç milli teşkilat oluşumunda ilk fikir ve hareketlerden olması bakımından oldukça önemlidir. Bu kapsamda 24 Mayıs 1919 tarihinde yayınladığı Milli Bölüklerin Teşkilatı Hakkında Talimatnamede her nahiyenin Yunan işgalini protesto etmesinin ve silahla da karşılık vermesinin mecburi olduğunu belirtmiş, ayrıca her nahiyenin köylülerinden birlikler toplayarak 100 ila 150 kişilik gruplar oluşturmasını istemişti.⁷⁴

172. Alay kumandanlığıyla Ali Çetinkaya'nın komutasında 550 asker bulunmaktaydı. Ancak çeşitli görevleri olanlar ile hastalar çıkarılınca yalnız 300 kişilik bir kuvvet mevcuttu. Yunan ordusuna karşı az bir kuvvete sahip olması hasebiyle Ali Çetinkaya, Ayvalık dışına ordusunu çıkararak mevzi almak zorunda kalmıştı.⁷⁵ 29 Mayıs 1919'da Yunanlılar Ayvalık'a girdi. İzmir dışında Yunan kuvvetleriyle ilk çarpışma ve ilk karşı koyma bu suretle Ayvalık'ta gerçekleşti.⁷⁶ Bergama'nın işgal edilmesiyle Ayvalık cephesinin yan ve arka kısmı tehlikeli bir hal alınca, Ali Çetinkaya birliğiyle birlikte Bergama'ya baskın yaparak Yunan kuvvetlerine önemli kayıplar verdirdi. 15-16 Haziran 1919'da yapılan Bergama baskını ilk defa müdafaadan taarruza geçilen bir durum olması sebebiyle kayda değerdir. Bu baskın Ayvalık bölgesinde Ali Çetinkaya'ya bağlı Cemal Bey kumandasında bir birlik ile yapılmıştı. Baskın başarı ile sonuçlanırken bölgede bulunan Yunan birliği kaçarak Menemen'e çekildi.⁷⁷ Bununla birlikte Bergama ve çevresinde bir cephe hattı kuruldu. Bu sırada 61. Tümen kumandasına tayin olan Kazım (Özalp) Bey Soma'ya gelerek Bergama çevresinde kurulan cephenin komutasını üzerine aldı.⁷⁸

61. Tümen kumandasına Cevat Paşa tarafından görevlendirilen Kazım Bey, görevlendirilmesinden önce Şarköy fırka kumandanı olarak görevliydi. İşgal sonrası Manisa, Akhisar bölgelerini gezen Kazım Bey Bandırmaya gelmişti. Balıkesir civarındaki askeri kıtanın komutasını almak ve dolaştığı bölgelerden oluşturacağı kuvvet için izin almak üzere

⁷³ Mehmed Arif, *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919-1923)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1987, s. 17-18.

⁷⁴ Ali Çetinkaya, *Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1993, s. 32-35.

⁷⁵ Ali Çetinkaya, *Ali Çetinkaya'nın Milli ...* 1993, s. 49.

⁷⁶ Kazım Özalp, *Milli Mücadele ...* 1998, s. 15.

⁷⁷ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp ...* 1990, s. 61.

⁷⁸ Mehmed Arif, *Anadolu İnkılabı Milli ...* 1987, s. 17-18.

İstanbul'a gitmişti. Burada Cevat Paşa ile görüştü. Balıkesir havalisindeki kıtanın kendisine verilmesini ve bu şekilde İzmir yakınlarında işgal sonrası dağılan asker ve subayları toplayarak bir direniş başlatacağını belirtti. Cevat Paşa bu tekliften memnuniyet duymuş ve gerekli yetkiyi Kazım Bey'e vermişti.⁷⁹

Bundan başka Ödemiş'te Bekir Sami Bey öncülüğünde askeri depolarda bulunan silahlar bölgedeki gönüllülere dağıtılarak milli mücadele için küçükte olsa bir kuvvet oluşturuldu. Kuvvetin oluşturulmasının hemen akabinde 30 Mayıs 1919'da Yunanlılarla çarpışmaya girişildi. Ancak Yunan kuvvetlerinin üstün olmaları sebebiyle kurulan birlik geri çekildi. Ödemiş'te olduğu gibi Alaşehir'de de Bekir Sami Bey'in telkinleriyle bölge halkının ileri gelenleri mücadeleyi tertipleyerek, yapılan silah yardımıyla da mücadeleye başlamışlardı. Soma'da kendi güçleri nispetinde örgütlenen yerel güçlere 188. Alay kumandanı Akif Bey'in silah yardımı direniş güçlendirdi. Zamanla halkın mücadeleye katılmasıyla Soma'da 700'ü aşkın bir kuvvet meydana gelmiş ve direniş örgütlenmişti.

İzmir'in işgali sonrası mukavemete geç başlayan Akhisar'da sivil bir gücün ortaya çıkarılması ancak 5 Haziran 1919'da Yunan işgaline uğradıkları vakit meydana gelebildi. Oluşturulan güçler, özellikle Çerkez Ethem'in bölgede ağırlığını hissettirmesi sonrası etkili bir mücadeleye başlayabildi. Galip Hoca takma adıyla bölgede konuşmalar yapan Celal (Bayar) Bey ise halkın maneviyatını yükselterek mücadeleye katılmasına önemli katkı sağladı.⁸⁰

Bu cephelerin yanında Salihli cephesinin kuruluşu da işgalin genişlemesini önleme durulması bakımından ehemmiyete sahiptir. Çerkez Ethem Bey'in Salihli bölgesinde direniş katılmasıyla Ayvalık - Bergama - Salihli hattı üzerinde mukavemet inşa edilmiştir.⁸¹ Çerkez Ethem'in oluşturduğu birliğe ise ileride değinileceği üzere Kuva-yı Seyyare denilecektir.

Kuva-yı Milliye oluşumuna ve isminin nasıl ortaya çıkmasında ise Burdur Askeri Şube Başkanı İsmail Hakkı Bey'in katkısı önemlidir. İzmir'in işgalinin ertesi günü Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, askeri birliklere silahların bırakılmaması tavsiyesinde bulunmuştu. İsmail Hakkı Bey de 57. Tümen Komutanlığına 17 Mayıs 1919'daki telgrafında ahali arasında teşkilat yapılmasını önermişti. Bir gün sonraki telgrafında da mülki ve askeri idarenin güdümünde gizli bir mukavemet-i milliye kurulmasına değindi. 57. Tümen komutanı Şefik Bey ise bu telgraflarda önerilenleri 23 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye nezaretine bildirdi.

⁷⁹ Kazım Özalp, *Milli Mücadele ...* 1998, s. 17.

⁸⁰ Cengiz Toptaş, *Kuva-yı Seyyare*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 21-22.

⁸¹ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp ...* 1990, s. 25.

Raporunda durumu anlattıktan sonra tedbir olarak “Kuva-yı Milliye” teşkilatı oluşturulmasının isabetli olacağını belirtti. Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa da kendisine gelen raporda anlatılanları dikkate aldı ve Kuva-yı Milliye önerisini gayet önemli ve acele edilmeli şeklinde değerlendirdi.⁸²

Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkması ve ismi ile ilgili bir başka detay ise, Ali Çetinkaya'nın Ayvalık savunması amacıyla kurduğu birlik için toplanan askerlerin cepheyle olan alakalarının tanınması sebebiyle bir işaret lüzumu görmesi üzerine ortaya çıkmış olduğudur. Ortaya çıkan lüzum üzerine Ali Çetinkaya, yakınındakiler ile yaptığı istişareler sonrası “K.M.” işaretli pazıbentlerinin takılmasını kararlaştırdı. Fakat “K” kısaltmasının komitacılık ile karıştırılacağı düşünülerek pazıbentlerinin üzerine Kuva-yı Milliye yazılması kararı alındı.⁸³

Bundan sonra askeri alanda yerel güçler oluşturulması fikri uygulamaya konulurken Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de ahalinin ileri gelenlerinin önderliğinde gönüllü toplayarak kuvvet oluşturmaya devam etmiştir. Halk arasından gönüllülerin toplanmasında teşvik edici rolleriyle din adamlarının da önemli hizmetleri olmuş ve Kuva-yı Milliye birliklerinin oluşumuna büyük katkı sunmuşlardır.⁸⁴ Bunların yanında bölgede bulunan çetelere de işgale karşı mücadeleye katılmaları için ikna heyetleri gönderilerek Milli Mücadeleye davet edilmiştir. Bununla birlikte Kuva-yı Milliye grupları arasında halktan gönüllü katılanların yanında çok çeşitli kesimlerden katılanlar da olmuştur. Bunlar; efeler, askere alma yöntemiyle katılanlar, yaşadıkları yerlerin işgali sonrası yerlerinden kaçarak katılanlar, asker kaçakları, hapishaneden çıkarılanlar, devlet tarafından arananlar ve işsizlik ve ekonomik şartlar sebebiyle katılanlar şeklinde özetlenebilir.⁸⁵

Batı Cephesinde Milli Mücadele hareketi Yunan işgalinin akabinde halkın yerel mitinglerle uyanışıyla başlamıştır. Özellikle İstanbul'dan beklenen adımların atılmaması üzerine halk, kurtuluşun kendi elleriyle olacağı konusunda mücadeleye atılmıştır. Osmanlı Hükümeti içerisinde yer alan mücadele yanlısı paşaların katkısıyla mücadeleyi yönlendirecek komutanların atamaları yapılmış ve Anadolu'ya gönderilmiştir. Ardından Kuva-yı Milliye örgütleri kurularak Yunan ilerleyişine karşı direniş imkânlar dâhilinde yapılmaya çalışılmıştır. Salihli'de toparlanan kuvvetlerin Çerkez Ethem'in komutasına verilmesiyle de süvari birlikleri oluşturulacak ve Kuva-yı Seyyare'nin temeli atılacaktır.

⁸² Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli...* 1999, s. 98-99.

⁸³ Ali Çetinkaya, *Ali Çetinkaya'nın Milli ...* 1993, s. 72 .

⁸⁴ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli...* 1999, s. 99.

⁸⁵ Cengiz Toptaş, *Kuva-yı Seyyare...* 2013, s. 26-27.

2. 2. Kuva-yı Seyyare Komutanlıklarının Kuruluşu ve II. Kuva-yı Seyyarenin Teşekkülü

Kuva-yı Seyyare müfrezesinin ortaya çıkışı Çerkez Ethem'in Salihli cephesinde oluşturulan birliğin komutasını kabul etmesiyle olmuştur. Yunanlıların Salihli'yi işgali sonrası Müslümanlara, Rum ve Ermeniler tarafından anarşik eylemler yapılıncaya bölge halkı İstanbul'dan yardım istemişti. Yardım çağrılarında beklenen ilgi gösterilmeyince vatanperver insanlar toplanarak Rum ve Ermeni taşkınlıklarına karşı koymak için bir kuvvet oluşturdular.⁸⁶ Salihli cephesini ilk kuran kişi ise Alaşehir'de halk arasında önde gelen kişilerden biri olan Mustafa Bey'dir. Mustafa Bey, Çerkez Ethem ile anlaşamaması sebebiyle aralarında ortaya çıkan müsademeyi kaybetti ve böylece Salihli cephesi tümüyle Çerkez Ethem Bey'e geçti.⁸⁷ Bununla birlikte Rauf Bey ve Bekir Sami Bey 23 - 25 Mayıs 1919'da Bandırma'da bulunan Çerkez Ethem Bey, babası ve kardeşiyle görüşerek Çerkez Ethem Bey'i mücadelede görev alması için ikna etmeye çalışmıştı. Çerkez Ethem'in görevi kabul etmesiyle de Yunan işgalinden on beş gün sonra Salihli'de karargâh kuruldu.

Kurulan birliğin silah ihtiyacının bir kısmı Kuşçubaşı Eşref Bey'in Salihli'deki çiftliğine gömdüğü silahlardan karşılanmıştı. Bu silahlar Avrupa Devletleri'nin Osmanlı'yı baskılarıyla bunalttıkları dönemde aralarında Çolak İbrahim Bey'in de bulunduğu Süleyman Askeri, Kuşçubaşı Eşref ve kardeşi Sami ile arkadaşlarının, devleti baskıdan kurtarmak için kurdukları Batı Trakya Cumhuriyeti'nden kalmıştı. Osmanlı'nın son zamanlarında kurulan bu devlet, Bulgarlarla yaşanan müsademelerden ganimet ve silah elde etmişti. Ele geçirilen silahların saklandığı yerlerden biri de Kuşçubaşı Eşref'in çiftliğiydi. Buradaki silahlar Karakol Cemiyeti tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın hizmetine verilerek Milli Mücadele'de kullanıldı.⁸⁸

Çerkez Ethem kuvvetlerinin Kuva-yı Seyyare adını alması ise Sivas Kongresi ile başlamış, 1920 yılı Ocak ayından itibaren ise Çerkez Ethem Bey kuvvetlerine resmen Kuva-yı Seyyare adı verilmiştir. Seyyar kuvvetlerin çetelerle ve isyanlarla başarılı mücadeleleri olmasına rağmen, Milli Mücadele'nin önde gelen isimleri, Yunanlılara karşı ancak düzenli bir ordunun başarılı olabileceğini öngörmüşlerdi. Bu sebeple, bağımsız bir yapıda görülen Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyaresinin kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu kapsamda 7 Haziran 1920 tarihli bir yasa ile düzenli ordunun emir komuta zincirine bağlı olarak Seyyar Jandarma

⁸⁶ Nuran Kılavuz, *Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare'nin Teşkili ve Tasfiyesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, C.21, S.1, s. 276.

⁸⁷ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp ...* 1990, s. 114.

⁸⁸ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım 1*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 11.

Müfrezeleri kuruldu. Yasayla birlikte, Ankara merkezli 1 Nolu ve Sivas merkezli 2 Nolu müfrezeler oluşturularak seyyare birlikleri bu kanun kapsamına alındı. Daha sonra Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyaresi I. Kuva-yı Seyyare adını alırken Çolak İbrahim Bey'in kuvvetleri II. Kuva-yı Seyyare adını aldı.⁸⁹ Erkan-ı Harbi Umumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) Garp Cephesine gönderdiği yazı ile değişikliği bildirdi. 17 Ağustos 1920 tarihli yazı içeriğinde "İbrahim bey müfrezesine şimdiye kadar 'Kuvve-i Tedibiye' namı verilmekte idi. Ethem bey kuvvetlerine kıyasen 'İkinci Kuvve-i Seyyare' unvanı verilmesi tensip olunmuştur"⁹⁰ diye belirtilmekle beraber yapılan bu değişikliğe kadar İbrahim Bey kuvvetlerine Kuvve-i Tedibiye denildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 17 Ağustos tarihi itibarıyla resmi olarak II. Kuva-yı Seyyare namı verildiği görülmektedir. Yapılan değişiklik Mudurnu'da bulunan Çolak İbrahim Bey'e ulaştırılması amacıyla Garp Cephesi Kumandanı tarafından 19 Ağustos 1920'de Mudurnu Mürettep Fırka Kumandanlığına yazıldı. Yazıda İbrahim Bey müfrezesine İkinci Kuvve-i Seyyare namı verildiği belirtilmişti.⁹¹ Bununla birlikte 26 Ağustos 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa Garp Cephesi Komutanı olarak 12. Kolordu, Ertuğrul Grubu, 24. Kolordu ve Mürettep Fırka komutanlıklarına bir yazı göndermişti. Yazısında Kuva-yı Milliye birliklerinin nerede ve ne halde bulunduğu, hangi tarihte ve hangi mahalde kurulduğunun Erkan-ı Harbi Umumiyece açık bir şekilde bilinmesi gerektiği ve I. ve II. Kuva-yı Seyyare birliklerinin ise yeni kurulmuş olan Mebus Mirza Bey birliği gibi kurulacağını belirtmişti. Ayrıca Kuva-yı Milliye birliklerinin ve kurulacak süvari birliklerinin kifayetli bir kumanda altında düzene sokularak ıslah edilmesini uygun gördüğünü iletmişti.⁹² 18 Eylül 1920 tarihinde ise düzenleme Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa ve vekiller heyetince kabul edilerek resmîyet kazanmıştı.⁹³ Böylece II. Kuvayı Seyyare birliği Kırşehir, Keskin Beypazarı, Bolu, Mudurnu, Ankara, Konya bölgelerini içine alacak şekilde kurulmuştu.

Yasayla birlikte müfrezelerin ihtiyaçları da düzenlenerek Milli Savunma Bakanlığı tarafından karşılanacak hale getirildi. Yasa öncesi Kuva-yı Milliye birlikleri mücadeleleri için gerekli ihtiyaçlarını, Müslim ve Gayrimüslim halktan temin etmekteydi. Bölge halkı çoğu zaman gönüllü olarak milli birliklere yardımda bulunuyordu. Bu yardımlar bazen birlik kumandanları tarafından halktan özellikle talep edilmekteydi. Örneğin Çolak İbrahim Bey

⁸⁹ Şaduman Halıcı, *Kuva-yı Seyyare*, *Atatürk Ansiklopedisi*, 24 Mart 2021, s. 1-3; *TBMM ZC*, C.2, D.1, İçt.1, 07.06.1920, s. 99-100.

⁹⁰ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 588 Gömlek No: 16; Belge No: 2.

⁹¹ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 676 Gömlek No: 131; Belge No: 1.

⁹² *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 835 Gömlek No: 144; Belge No: 1-2.

⁹³ *BCA*, 18.9.1920, Fon Kod: 30.18.1.1, Yer No: 1.12.1.

Keskin Metropolitisi vekili Papa Eftim'den at, eğer, giyecek gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını talep etmişti. Türk Ortodokslarından olan Papa Eftim, talep edilen eşyaları toplayarak İbrahim Bey'e teslim etti.⁹⁴ Gayrimüslim vatandaşların tümüyle Türk davasına karşı olmadıklarını göstermesi bakımından bu durum dikkate değerdir.

Ancak toplanan yardımlar konusunda müfrezeler, henüz düzenli bir yapının kurulu olmaması sebebiyle bazen aşırılıklara kaçabiliyordu. Böyle bir durum 14 Eylül 1920 tarihinde Kayseri Rum piskoposluğunun Müdafaa-i Milliye Vekâletine başvurusuyla ortaya çıkmıştı. Yapılan başvuruda Rum ve Ermeni cemaatlerinin her türlü tekâlif-i harbiye isteklerini karşılamakta olmasına rağmen, II. Kuva-yı Seyyarenin karşılanması mümkün olmayan isteklerde bulunduğundan yakınılmıştı. Müdafaa-i Milliye Vekâletine yapılan bu başvuru, II. Kuva-yı Seyyare komutanı İbrahim Bey tarafından binek takımları alınan hayvanların on gün içinde teslimi istendiği belirtilerek Erkan-ı Harbiye'ye yazılmıştı. Erkan-ı Harb-i Umumi Reisi İsmet Paşa bizzat II. Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına bir yazı göndererek bu gibi isteklerden vaz geçilmesini emretti⁹⁵. Düzensiz birliklerin ortaya çıkardığı bu gibi durumlar sebebiyle çıkarılan yasa ile birlik ihtiyaçlarının tek bir merkezden karşılanması uygulamasının hayata geçirilmesinin ne derece önemli olduğu ortadadır.

2.3. Milli Mücadele Döneminde Çıkan İsyanlar

Temel dinamiklerini işgalci dış güçlere karşı verilen mücadeleden alan milli mücadelede iç ayaklanmaların bastırılması oldukça güç olmuştur. 1919-1923 yılları arasında birçok ayaklanma ortaya çıkmıştır. Ayaklanmalar ırkçı-ayrılıkçı ayaklanmalar, karşı milliyetçi ayaklanmalar ve Milli Mücadele içinde merkez çevre çatışmasından doğan ayaklanmalar şeklinde üç grup halinde toplanabilir. Bu ayaklanmaların temelinde İstanbul Hükümeti ve Kuva-yı Milliye arasındaki çekişmelerin halkı ikileme bırakması yatmaktadır. Özellikle Damat Ferit hükümetinin Amasya Tamimi (22 Haziran 1919) sonrası milli mücadele kanadına düşmanca tavır takınmasıyla, milli mücadeleye karşı adımlar atılmıştır. İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu'daki direniş, hilafete ve Padişah otoritesine karşı bir ayaklanma olarak gösterilmiştir. Damat Ferit Hükümeti isyan hareketlerini çeşitli propagandalarla desteklemiş ve kullanmıştır. Bu propagandalarda Anadolu hareketini Bolşeviklikle, hükümeti Allah'ı tanımamakla, ahaliye zulüm edip malları gasp etmekle suçlama gibi çeşitli söylemler kullanılmıştır. Bu propagandalara az da olsa Kuva-yı Milliyecilerin yaptıkları soygun ve eşkıyalığa varan davranışlar katkıda bulunmuştur. Buna bir örnek olarak Kuşçubaşı Eşref

⁹⁴ Mustafa Ekincikli, *Milli Mücadele'de Türk Ortodoksları*, XII. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, C. IV, s. 1307.

⁹⁵ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 715 Gömlek No: 40; Belge No: 1-3.

Bey'in Adapazarı yöresinde giriştiği faaliyetler sırasında başvurduğu yöntemlerin sertliği sebebiyle halktan tepki görmesi gösterilebilir. Adapazarı halkının rahatsızlıklarına karşı yine Kuva-yı Milliye yanlısı olan Kanbolat Sait Bey ile hareket etmesiyle Kuşçubaşı Eşref Bey şehri terk etmek zorunda kalmış ve sükûnet sağlanmıştı.⁹⁶ Böyle bir durum Adapazarı halkında Kuva-yı Milliye aleyhine olan hareketleri güçlendirdiği gibi diğer bölgelerde de benzer etkiler meydana getirmişti. Bu ortam da yerel bazlı güçlerin ortaya çıkıp kendi başlarına hareket etmek istemesine ve liderlik rekabetleri sebebiyle çıkan uyuşmazlıklar sonucu oluşan isyanlara zemin hazırlamıştır.

Milli mücadele sırasında çıkan ayaklanmalar, yapılan mücadelenin kaderinin tehlikeye atılmasına, büyük can ve mal kaybına uğranmasına, batı cephesinin geç kurulmasına ve Yunan işgalinin geç durdurulmasına sebep olmuştur. Ayaklanmalar karşısında milli hareket elindeki tüm imkânları olabildiğince kullanmaya çalışmıştır. Ethem Bey komutasındaki I. Kuva-yı Seyyare müfrezesi de bu kapsamda kullanılarak, özellikle Anzavur ayaklanmasının dağıtılmasında ve Düzce, Adapazarı, Yozgat isyanlarının bastırılmasında etkili olmuştur.⁹⁷ Çolak İbrahim Bey de birliğiyle Düzce, Yozgat isyanlarına ve bu isyanların sıçradığı Bolu, Mudurnu gibi yerlere önemli harekâtlarda bulunmuştur. İsyân bölgeleri incelenecek olunursa isyanların çıkmasının sebepleri arasında İngilizlerin faaliyetlerinin ve hedeflerinin etkili olduğu görülecektir. İngilizlerin Anadolu'ya karşı tampon bölgeler olarak tanımladığı Biga - Gönen ve Düzce - Hendek çevresinde çeşitli isyanlar çıkarılmıştır. Böylece İngilizler tarafından Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nı korunması hedeflenmiştir.

2.4. Birinci Düzce İsyanı (13 Nisan - 31 Mayıs 1920)

Düzce'de yaşayan Türk, Çerkez ve Abazalar arasında Dünya savaşında hatta Balkan Harbinde dahi asayişsizlikler mevcut olmuştu. Anzavur ayaklanması sonrası bu bölgede Çerkez ve Abazalar Türklerin hayvanlarını çaldırıp daha sonra bulma karşılığı para almaktaydılar. Bu hadise İstanbul'a şikâyet edilmiş, Hükümet tarafından Mahmut Nedim Bey asayişini sağlamak için bölgeye gönderilmişti. Mahmut Nedim Bey bölgeye geldikten kısa bir süre sonra Düzce'de 79 suçluyu yakalayıp kısa bir yargılama sonrası salıvermişti.⁹⁸

Binbaşı Nedim Bey'in asileri salıvermesi onların cesaret bulmalarına sebep oldu. İngilizlerinde destek vermesiyle 13 Nisan 1920'de Düzce'de isyan başladı. Asilerin ilerleyişi ve asayiş müfrezesi karargâhını ele geçirmeleriyle Binbaşı Mahmut Nedim Bey asilere teslim

⁹⁶ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları*, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 13, Bahar 2011, s. 54-58

⁹⁷ Yunus Kobal, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, *Ankara Üniversitesi Yayınları*, 2015, 51, s.41.

⁹⁸ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp ...* 1990, s. 136-137;

oldu. Daha sonra hükümet ve jandarma binalarını da ele geçirerek Düzce'ye tamamıyla hâkim oldular.⁹⁹ Binbaşı Mahmut Nedim'in yönetimi süresince hem İstanbul Hükümeti'ni hem de Anadolu Hükümeti'ni idare etmeye çalışması ve asilere karşı yumuşak tutumu bu bölgede isyanın çıkmasını kolaylaştırmıştı.¹⁰⁰ 14 Nisan 1920'de Beypazarı halkı "Halk ve padişah nerede ise, biz oradayız" sloganlarıyla askeri depoları basarak ilçeyi ele geçirdiler. Ardından 18 Nisan 1920'de Bolu boğazında bulunan jandarmalara saldırdılar ve Bolu'yu da ele geçirdiler. 20 Nisan 1920 tarihinde ise Gerede'de bulunan asiler şehre girerken, 21 Nisan 1920'de Mudurnu civarındaki köylerde bulunan asiler de ilçeyi ele geçirdiler.¹⁰¹

Ankara isyana karşı Çerkez Ethem Bey müfrezesini ve Refet Bey komutası altındaki Binbaşı Nazım Bey ile Binbaşı Çolak İbrahim Bey müfrezelerini görevlendirdi.¹⁰² Çolak İbrahim Bey bu sırada Kuşçubaşı Eşref ve Rauf Beylerle hareket etmekteydi. Bununla birlikte alınan tedbirler kapsamında Çerkez Ethem Bey'in birlikleri derhal Balıkesir'den Geyve-Adapazarı'na hareket ettirildi ve Hüsrev Bey (Gerede) önderliğinde bir nasihat heyeti de Bolu'ya doğru gönderildi.¹⁰³ Mustafa Kemal Paşa Düzce'nin isyan ettiğini, isyancıların Bolu'ya ilerlediğini telgrafla bizzat kendisi de Çolak İbrahim Bey'e bildirmişti. Telgrafında İbrahim Bey'den Kandıra'da beraber bulunduğu Rauf ve Eşref Beyler ile birlikte hareket ederek Bolu Boğazı'nın müdafaasının sağlanmasını istedi. İbrahim Bey Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emri yerine getirmek üzere kuvvetlerinin yetersiz olmasına bakmadan Rauf ve Eşref Beyler ile birlikte Bolu Boğazına gitmeye karar verdi. Bunun için kendilerine bağlı altmış kişilik kuvvetin ihtiyaçlarını karşılamak adına İbrahim Bey, Kuva-yı Milliye mührünü alarak Ziraat Bankasından iki bin lira aldı. Bu parayla kendisine bağlı kuvvetlerin ihtiyaçlarını giderdi. İbrahim Bey kuvvetlerine Şile'den gelen Baba Sadık, emrindeki 16 kişilik kuvveti ve Maltepe'deki atış mektebinden kaçırdığı 32 arabalık cephaneye katıldı.

İbrahim Bey Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir üzerine 19 Nisan 1920'de Geyve'ye ulaştı. Burada bulunduğu vakit bölgenin asayişinden sorumlu olan Yarbay Mahmut Bey'in asilerle Hendek civarında çatışma içinde olduğunu öğrendi. Bir kısım kuvvetlerini destek amacıyla Hendek bölgesine doğru gönderdi. Ancak kuvvetleri yetişmeden Yarbay Mahmut Nedim Bey'in asilerce katledildiği haberini aldı. Esasında Hendek'e doğru yola çıkan

⁹⁹ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, Ağrı Yayınları, İstanbul, 1975, s. 85.

¹⁰⁰ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde ... 2011*, s.58.

¹⁰¹ Sina Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 67.

¹⁰² Halit Kaya, *Milli Mücadele ve Refet (Bele) Paşa*, *KHO Bilim Dergisi*, C:23, S.2, 2013, s. 35.

¹⁰³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, C. 6, s. 92-93.

Mahmut Bey yolu üzerinde asiler ile karşılaşmış, meseleyi sulh yoluyla çözmek istemişse de asiler tarafından öldürülmüştü.¹⁰⁴

22 Nisan 1920 tarihinde Hendek'te Yarbay Mahmut Bey'in öldürülmesi isyancılara cesaret verdi ve ardından Adapazarı'na yöneldiler. Bu sırada Çolak İbrahim Bey'e Taraklı'nın asiler tarafından ele geçirildiği haberi geldi. Binbaşı Çolak İbrahim Bey ve Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa birlikleriyle asilere Geyve-Taraklı çevresinde müdahale etti.¹⁰⁵ Sayıları 300'ü bulan asilere karşı 29 kişilik birliği ile çatışmaya giren Çolak İbrahim Bey ölü ve yaralı olarak 42 asiye bertaraf etti. 27 Nisan 1920 tarihinde çıkan bu çatışmada Çolak İbrahim Bey az sayıdaki kuvvetine rağmen makineli tüfek ve toplarını iyi kullanarak asileri bozguna uğratmıştı. Böylece çok sayıda esir ve yaralı veren asilerin elinden Taraklı kurtarıldı.¹⁰⁶

Taraklı'nın emniyete alınması sonrası Çolak İbrahim Bey 1 Mayıs 1919 tarihinde Göynük'e geldi. İbrahim Bey Taraklıda olduğu gibi Göynük'te de asilerle çatışmaya girerek az sayıda olan asileri bertaraf etti. Göynüğe girdiği vakit İbrahim Bey telgrafhanede asiler tarafından çekilen telgrafları buldu. Telgraflardan birinde "*Padişaha ve İstanbul Hükümeti'ne karşı isyan eden Bolşevikler Taraklıyı işgal ettiler. Şimdi Göynük'te onların ellerine geçecektir. Bunlara karşı mukavemet etmek için bize Düzce'den derhal kırk atlı gönderiniz. Bunların tekmil iaşe ve sair masrafları bize ait olacaktır. Bu kırk atlıdan başka yardımcı kuvvetler de gelecektir*" denilmekteydi. Telgrafta yazdığı şekilde Milli Mücadele asilerce Bolşeviklikle itham edilmiş ve mücadele için yardım talep edilmişti. Ancak bu yardım talepleri karşılanmadan İbrahim Bey Göynük'ü kurtarmaya muvaffak oldu.¹⁰⁷

Düzce isyanının yayıldığı başka bir bölge olan Mudurnu, 12/13 Mayıs 1920'de sayıları 300 kadar olan asiler tarafından ele geçirildi. Taraklı ve Göynük'te asilere karşı başarılı mücadeleler yapan İbrahim Bey, 6 Mayıs 1920'de Düzce isyanının yayıldığı bir başka bölge olan Mudurnu'ya geldi. Burada kuvvetlerini bölge halkından milli mücadeleye bağlı olanları katarak 120'ye çıkardı.¹⁰⁸ Ardından 9 Mayıs 1920'de Pirlepelî Hamdi ve Davavekillerinden İsmail Hakkı Bey, Rumelili 200 kişi ile birlikte gelerek Çolak İbrahim Bey kuvvetlerine katıldı. Mudurnu'ya yerleşen ve düzen alan Çolak İbrahim Bey, kuvvetlerinden keşif kolları oluşturarak ve siperler kazdırarak şehri asilere karşı korunaklı hale getirmeye çalıştı.

¹⁰⁴ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 35-40.

¹⁰⁵ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2011, s.59-60.

¹⁰⁶ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar ...* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, C. 6, s. 92-93.

¹⁰⁷ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 52-53.

¹⁰⁸ Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 96.

Mudurnu'da bulunduğu sırada 11 Mayıs 1920'de asiler tarafından İbrahim Bey'e kendilerine katılması için bir teklif gönderildi. Teklif şu şekildeydi;

"İbrahim Bey, senin gayet mert ve cesur bir asker olduğunu haber alıyoruz. Aynı zamanda çok alicenap ve hüsn-i ahlak sahibi olduğuna da işitiyoruz. Fakat her nedense, sen yanlış yoldan gidiyorsun. Hakikati bilsen kardeşkanı dökülmesine vicdanın hiç razı olmaz. Buna emin olduğumuz için seni doğru yola sevk etmek istiyoruz. Gel Bolşeviklik'ten vazgeç, Padişah'a sadık kal. Yoksa hareketini huruç-ı alessultan telakki edeceğiz. Böyle olduğu takdirde senin ve maiyetinin katli farzdır. Fakat biz yine seni öldürmek istemiyoruz. Gel bize iltihak et. Seni derhal umum kumandan yapalım. Bu teklifimizi kabul etmek istemiyorsan, yerleştiğin Mudurnu'dan dışarıya çık, açıkta seninle harbedelim. Yoksa Mudurnu'yu yakacağız. Sen ve maiyetin diri diri yanacaksınız!"

Çolak İbrahim Bey kendisine gelen bu teklifi Ankara'ya bildirerek asilere cevaben;

"Bizim hareketimiz huruç-ı alessultan değildir. Biz bilakis sultanı kurtarmaya çalışıyoruz. Şayet bana emniyet ve itimadınız varsa tayin edeceğimiz mahalle iki kişi gönderiniz, orada müzakere edelim. Bu müzakere esnasında hangi taraf haklı çıkarsa, öbür taraf haklı çıkan tarafa iltihak etsin. Şayet benim bu mukabil teklifimi kabul etmezseniz, Mudurnu ovasında sizinle muharebeye hazırım."

yazmıştı. Asiler tarafından bu teklife cevap verilmedi. İbrahim Bey'in asilere verdiği cevap, her şeyin muallakta olduğu dönemlerde dahi milli mücadele davasına ne denli sıkı bağlarla bağlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

12 Mayıs 1920 tarihinde 300 kadar tahmin edilen asiler Mudurnu'ya taarruza geçti. Çatışmalar sırasında Çolak İbrahim Bey'in Mudurnu'nun mühim bir noktasına konuşlandığı 28 kişilik bir grup, sayıları kendilerinden fazla olan asiler karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştı.¹⁰⁹ Bununla birlikte Çolak İbrahim Bey kuvvetleri, kendilerinden sayıca üstün olan asi kuvvetleri karşısında 6 saat aralıksız çatışarak daha önce hazırlanan mevzilere çekilmişti. 13-14 Mayıs 1920 tarihinde çatışmalar devam edip Mudurnu'nun hâkim tepeleri asiler tarafından ele geçirilse de asiler Mudurnu'ya giremedi. Bu sırada Ankara'dan gelen bir telgrafta İbrahim Bey'e destek için bir birlik gönderileceği, bu süre içinde Nallıhan'a çekilmesi gerektiği bildirilmişti. Fakat Çolak İbrahim Bey tüm cephe bitene kadar ve mecbur olmadıkça asla geri çekilmeyeceğini ilettili. Çatışmaların devam ettiği esnada destek

¹⁰⁹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 54-56.

için Nallıhan'dan gönderilen Binbaşı Nazım¹¹⁰ Bey komutasında 250 kişilik bir birlik gelerek çatışmalara katıldı.¹¹¹ 16 Mayıs 1920 tarihinde devam eden çatışmalarda asiler artık üstünlük kuramayacaklarını kabul ederek geri çekilmeye başladı. Çolak İbrahim Bey kaçan asileri süvari kuvvetleriyle takip ettirerek hâkim noktalardan tamamen uzaklaştırdı. Çarpışmalarda asiler 100 kadar ölü ve yaralı vermişti. Ayrıca çarpışmaların devam ettiği süreçte asilere yardım eden bazı köylülerin evleri milli müfreze güçlerince yakıldı.

Mudurnu'da yapılan bu çetin muharebe Refet Paşa tarafından Erkan-ı Harbi Umumiye'ye yazılan bir yazıyla bildirilmişti. Yazı aynı zamanda İbrahim Bey'e de gönderilmişti. Yazıda Mudurnu'da yapılan müdafaadan dolayı İbrahim Bey özellikle tebrik edilirken daha büyük zaferlere ulaşmasının temenni edildiği belirtilmekteydi. Ayrıca Refet Paşa'nın yazısında Nazım Bey gibi kıymetli bir arkadaşın kuvvetleriyle birlikte Mudurnu'ya ulaşmasıyla, taarruzlarında inat eden asilerin haklarından gelineceği ve takip edilecek hareketin kendisine bildirilmesi gerektiği bildirilmişti.¹¹²

İbrahim Bey bu zorlu mücadeleler arasında birliğine bağlı erlerin maneviyatının sağlam olması amacıyla onlara telgrafla haberleşme imkânı sunmaya çalışmıştır. Nitekim 17 Mayıs 1920 tarihinde Mudurnu Kuva-yı Milliye Kumandanı unvanıyla yazdığı bir yazıda erlerine maaş veremediğinden numarasız şekilde telgraf çektirmekte olduğunu ve bu telgrafların Ankara'dan ilgili yerlere gönderilmesini rica etmişti. Konuyu İsmet Paşa'ya ileten telgrafhane başmüdürü, bu tür taleplerin memurları ve telleri meşgul etmesinden dolayı haberleşmeyi kesintiye uğratacağını belirterek ilgililere bir emir buyurulmasını istedi. İsmet paşa başmüdüre verdiği cevapla konuyla ilgili bir karar alınacağını ve ilgili kişilere bildirileceğini ifade etti. Yazışmalardan anlaşıldığı üzere İbrahim Bey kendisine bağlı askerlerin taleplerini imkânları dâhilinde yerine getirmeye çalışmıştır.¹¹³

Çolak İbrahim Bey'in Göynük'ten ayrılarak Mudurnu'da olmasını fırsat bilen isyancılar, 19 Mayıs 1920'de 150 kadar kuvvetle Göynük'e tekrar girerek yağma hareketinde bulundu. Asilerin Göynük'e girdikleri haberini alan Çolak İbrahim Bey, birliği ile akşam vakti Göynük'e ulaştı. Bunun üzerine asiler hızlı bir şekilde Göynük'ü boşaltarak kaçtı.¹¹⁴

22 Mayıs 1920 tarihinde daha önce Balıkesir'den Geyve'ye hareket ettirilen Çerkez Ethem Bey, kuvvetleriyle birlikte Bursa üzerinden Geyve'ye ulaşmıştı. 23 Mayıs 1920'de

¹¹⁰ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı eserinde Binbaşı Nazım Bey olarak geçmektedir. Bkz. Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 97.

¹¹¹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 58-59.

¹¹² *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 637 Gömlek No: 11; Belge No: 1.

¹¹³ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 578 Gömlek No: 99; Belge No: 1-2.

¹¹⁴ Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 97-98.

harekete geçen Çerkez Ethem Geyve'yi tamamen temizledikten sonra Sapanca ve Adapazarı'nı kolayca ele geçirerek ilerledi.¹¹⁵ 25 Mayıs 1920'de Hendek'i temizledikten sonra 26 Mayıs 1920 tarihinde Düzce'ye yürüyüşe geçti. Şehirde bulunan asiler Çerkez Ethem birliği karşısında mukavemet göstermeden şehri teslim etti. Çerkez Ethem şehre girerek isyancıların elebaşlarıyla birlikte 53 kişiyi idam etti.¹¹⁶ Birliklerin Düzce'ye girmesiyle, daha önce Ankara'dan Düzce'de bulunan asilerle görüşmek ve Düzce halkına nasihat etmek için gönderilen ve asiler tarafından esir alınan Hüsrev Bey'le (Gerede) Yüzbaşı Hüsrev Bey kurtarıldı. Olayın esasında asiler rehin tuttukları Hüsrev Beyleri, Düzce'ye Çerkez Ethem'in gelişini önleyip Refet Bey kuvvetlerinin gelmesini sağlamak amacıyla serbest bırakmıştı.¹¹⁷ Bununla birlikte 23 Mayıs 1920 tarihinde Çerkez Ethem Bey'in Düzce hareketi başladığı vakit Mudurnu'da Albay Refet Bey'in emrinde Kurmay Binbaşı Nazım ve Binbaşı Çolak İbrahim Bey kuvvetleri bulunmaktaydı. 27 Mayıs 1920'de Binbaşı Nazım Bey kuvvetleri Bolu'ya girdiklerinde, bu durumu fırsat bilen asiler Mudurnu'yu tekrar kuşattı. Çolak İbrahim Bey az sayıdaki müfrezesiyle direnmeye devam ederken Binbaşı Nazım Bey'in gönderdiği destek birliğinin Mudurnu'ya gelmesiyle iki ateş arasında kalan asiler kısa sürede dağıtıldı.¹¹⁸ Mudurnu'nun kurtarılması sonrası birliğini toparlayan İbrahim Bey yol güzergâhı üzerindeki köyleri temizleye temizleye 28 Mayıs 1920'de Düzce'ye ulaştı.¹¹⁹

Nihayetinde 26 Mayıs 1920'de Çerkez Ethem kuvvetlerinin Düzce'ye, 27 Mayıs 1920 tarihinde de Albay Refet (Bele) Bey'in kuvvetlerinin Bolu'ya, Binbaşı İbrahim Çolak'ın Mudurnu'ya hâkim olmasıyla bölgedeki isyan şimdilik sona erdirildi.¹²⁰ Ancak geniş bir bölgeye yayılan ve 31 Mayıs 1920'de Gerede'nin kurtarılmasıyla son bulan isyanlar dizisi asilerin tekrar toparlanmasıyla yeniden alevlenecekti.

2.5. Birinci Yozgat İsyanı (15 Mayıs - 27 Ağustos 1920)

Yozgat'ta Hürriyet ve İtilaf Fırkasının başkanı olan Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celal Bey Padişah'a bağlılıkları sebebiyle Milli Mücadele karşısında yer almıştı. Bölgede vuku bulan karışıklıkları nüfuzları ve güçleriyle desteklemekteydi. Yozgat'ta o dönem yapılan bir toplantıda müftünün "*padişah İngilizlerin elindedir, Ferit Paşa'nın yaptıklarından haberi yoktur*" sözlerine karşılık Çapanoğlu Edip onu susturmuş ve Ankara'daki meclisle ilgili "*böyle bir meclis yok hükmündedir. Bu hareket Padişaha karşı ayaklanmadır.*" diyerek açıkça

¹¹⁵ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç ...* 1975, s. 99.

¹¹⁶ Yunus Kobal, *Milli Mücadelede ...* 2015, 51, s.35; Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp ...* 1990, s. 139.

¹¹⁷ Şaduman Halıcı, *Kuva-yı Seyyare,...* 24 Mart 2021, s. 2; Sina Akşin, *İç Savaş ...* 2010, s. 73.

¹¹⁸ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç ...* 1975, s. 101.

¹¹⁹ Sina Akşin, *İç Savaş ...* 2010, s. 68.

¹²⁰ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2011, s.60.

Milli Mücadele karşıtı olduğunu ifade etmişti.¹²¹ Bu şekilde Yozgat'ta Milli Mücadele karşıtı bir yapı oluşmuş ve farklı zamanlarda Yozgat'ın farklı yerlerinde isyanlar ortaya çıkmıştı.

Bölgedeki ilk isyan Yıldızeli yöresinde ortaya çıktı. İsyân, Postacı Nazım adında birinin Düzce ve Bolu'dan kaçan asileri etrafında toplamasıyla alevlendi. Postacı Nazım topladığı kuvvetlerine "Halife Ordusu" adını verdi ve ardından bölgede bir ayaklanma çıkardı. Yıldızeli kaymakamının idaresizliği isyanın filizlendiği dönemde bastırılmamasına sebep olmuştu. İsyancılar halk arasında Ankara hükümetinin koyun ve yol vergilerini artıracığı, tekrar seferberlik ilan edeceği, halkın malına el koyacağı gibi propagandalar yaptırarak bölge halkını da yanlarına çekmeye çalıştı.¹²² Olayların büyümeye başlamasıyla Mustafa Kemal Paşa bölgedeki birliklere isyanlar karşısında tedbirler alınmasını bildiren telgraflar gönderdi. 27 Mayıs 1920'de Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Bey de Kazım Karabekir'den Yıldızeli ve Sulusaray ayaklanmalarıyla ilgili yardım göndermesini istedi. Buna binaen Erzurum'dan Yıldızeli'ne Cafer Bey müfrezesi gönderilmesi kararlaştırıldı. Zile civarında da asayişin bozulmasıyla bu bölgeye de Antep'te bulunan Kılıç Ali Bey ve birliği gönderildi.¹²³ Arapseyfi bölgesi de asilerin toplandığı başka bir bölge olmuştu.

Düzce bölgesindeki isyanların bastırılmasından sonra Çerkez Ethem Uşak'a gitmiş, İbrahim Bey ise Mustafa Kemal Paşa'dan izin istedikten sonra 14 Haziran 1920'de Ankara'ya ulaşmıştı. Bu esnada Ankara'da Yozgat dolaylarında çıkan Çapanoğulları isyanına karşı harekât hazırlıkları konuşulmaktaydı. İbrahim Bey'den sonra Çerkez Ethem'de kuvvetlerinin büyük kısmını Uşak ve Eskişehir civarında bırakarak Ankara'ya geldi. Asilerin Yozgat'ı ele geçirdiklerinin haber alınmasıyla Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey ve kardeşi Tevfik Bey'i Çapanoğullarına karşı birlikleriyle beraber müdahale için göndermek istedi. Fakat Ethem Bey ve kardeşi Yozgat'a gitmeyi istemedi.¹²⁴ Çerkez Ethem'in düşüncesi isyan bölgesine gönderilmek yerine biran önce Uşak'a gidip olası Yunan taarruzuna karşı hazırlık yapmaktı. Bununla beraber Ankara Hükümeti'nin bu isyanı kendi kuvvetleriyle bastırması gerektiğini düşünüyordu.¹²⁵ Ali Fuat Paşa'da Çerkez Ethem'in Ankara'dan geçerek isyan bölgesine gönderilmesine muhalifti. Ali Fuat Paşa'ya göre basit düşünceli biri olan Çerkez Ethem Bey, çevresindeki insanların kötü niyetlerinden fazlasıyla etkilenerek Milli İradeyi küçümsemeye başlayacak ve Milli Mücadeleyi zor durumda bırakacak hamleler yapabilirdi. Bu sebeple de Ethem Bey'in yerine Çolak İbrahim Bey müfrezesinin gönderilmesini desteklemekteydi.

¹²¹ Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 140-141.

¹²² Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç ...* 1975, s. 134.

¹²³ Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 144-145.

¹²⁴ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 62-66.

¹²⁵ Çerkez Ethem, *Çerkez Ethem'in Anıları*, Nokta Kitap, İstanbul, 2008, s. 51.

Ancak Genelkurmay, isyanı Ethem Bey'in birliğinden başka bastırarak bir kuvvet olmadığını düşünmekteydi. Zaten Ethem Bey'i de Ankara'ya bu nedenle getirmişti.¹²⁶

Çerkez Ethem Bey'in isyan bölgesine gitmek istememesi üzerine Mustafa Kemal Paşa Çolak İbrahim Bey'den, Ethem Bey ve kardeşini ikna etmesini istedi. İbrahim Bey, Ethem Bey ve kardeşiyle görüşüp Çapanoğullarının bu ilerleyişlerinin durdurulması gerektiği hakkında onları ikna etmeyi başardı. Sonrasında Ethem Bey 800 kişilik kuvvetiyle Yozgat'a doğru yola çıkarken İbrahim Bey'de 400 kişilik bir kuvvetle ertesi gün yola çıkarak Ethem Bey'i takip edecekti.¹²⁷ Çolak İbrahim Bey yola çıkmadan önce Mustafa Kemal Paşa İbrahim Bey'i yanına çağırarak ve "İbrahim, bu Çerkez Ethem bir gün bu memleketin başına büyük bir gaile çıkaracak. Belki onunla çarpışmam lazım gelecek. Bunu bil de ona göre kuvvetlen!" diyerek uyararak ve gelecekte olacak olaylara şimdiden hazırlık yapmasını istemişti.¹²⁸ İbrahim Bey Mustafa Kemal Paşa'nın Ethem Bey'le ilgili bu uyarısını dikkate almakla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar isabetli öngörülerde bulunduğu da şahit olmuştu.

13 Haziran 1920'de Yozgat 300 asi tarafından kuşatılmış, ertesi gün 300 kişilik bir asi kuvveti daha gelip onlara katılmıştı. İsmet Paşa ayaklanmanın üzerine gidecek Ethem Bey Kuvvetlerinin 18 Haziran 1920'de, Çolak İbrahim Bey Kuvvetlerinin ise 19 Haziran 1920'de bölgeye ulaşacağını, Çerkeş'te bulunan ve Çankırı'yı koruması görevi verilen Refet Bey'e telgrafla bildirdi. Bununla birlikte Çapanoğullarının yapacağı hareketlere karşı bölgede alınan tedbirler, Vali Yahya Bey'in Çapanoğlu Celal ve ailesine karşı geçmişteki münasebetleri sebebiyle duyduğu gönül borcunun tesiriyle boşa çıkmıştı. Bununla beraber 8 Haziran 1920'de Yozgat Mutasarrıflığına verilen Çapanoğullarının tutuklanması emri, Mutasarrıf Vekili tarafından kendilerine bildirilmesiyle bölgeden kaçışları sağlanmış oldu. Hatta bu konuda Kırşehir mebusu Rıza Bey ve Trabzon mebusu Hüsrev Bey (Gerede) meclise gönderdikleri telgrafta Yozgat ayaklanmasının çıkış sebebinin Vali Yahya Galip Bey'in idaresizliği olduğunu bildirmişti.¹²⁹

20 Haziran 1920'de yola çıkan Ethem Bey'in birlikleri 23 Haziran 1920'de Yozgat'ta ulaşmıştı. Çete savaşlarında mahir olan Ethem Bey ve birliği kısa süren çarpışmalar sonrasında Yozgat'a girmeyi başardı. Tepelenen asilerden 12 kişi kurulan mahkemede

¹²⁶ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s. 408.

¹²⁷ İbrahim Çolak, **Milli Mücadele Esnasında...**1996, s. 62-67; Çolak İbrahim Bey kuvvetleri 250 süvari, 170 piyade ve 3 makineliden oluşmuştur. Bkz.: Genelkurmay, **TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...**1974, C. 6, s. 154.

¹²⁸ İbrahim Çolak, **Milli Mücadele Esnasında...**1996, s. 67.

¹²⁹ Genelkurmay, **TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...**1974, C. 6, s. 148-149-150.

yargılanarak şehrin ortasında idam edilmiş, fakat Çapanoğlu kardeşler bulunamamıştı.¹³⁰ Yozgat'tan kaçan asiler ve Çapanoğulları Arapseyfi'de toplandı. Çerkez Ethem Yozgat'tan ayrılarak bu bölgeye geldi ve asilerle çatışmaya girdi. Dört saat süren çatışmayla asiler, 300 civarı ölü veya yaralı olarak imha edildi. Bu çatışma asilerin bir daha toplu ve güçlü bir şekilde kuvvet oluşturmalarını engelledi. 24 Haziran 1920 tarihinde 250 süvari, 170 piyade ve 3 makineli silahla oluşan Çolak İbrahim Bey kuvvetleri (II. Kuva-yı Seyyare) ile 300 süvari ve 350 piyadeden oluşan Refet Bey'in kuvvetlerinin gelmesiyle isyan tehlikeli bir hal almaktan çıktı.¹³¹ Çolak İbrahim Bey Yozgat'a geldikten sonra kaçan asileri yakalamak için harekete geçti. Civardaki birkaç asiye yakaladıktan sonra 4 Temmuz 1920'de tekrar Yozgat'a döndü.

Yozgat isyanı sırasında kusuru bulunan Vali Yahya Bey, Çerkez Ethem tarafından Ankara'dan istenmiş ve kuracağı Divan-ı Harpte yargılayarak idam etmesi gerektiğini iletmişti. Ankara'nın kendi valisini bu şekilde bir muameleye tabi tutması mümkün olmadığından Çerkez Ethem'le olan ilişkiler gerginleşmeye başladı. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa İbrahim Bey'den olaya müdahil olmasını ve Çerkez Ethem'i bu isteğinden vazgeçmeye ikna etmesini istedi. İbrahim Bey'de Mustafa Kemal Paşa'nın isteği gereği Çerkez Ethem ile konuşarak şimdilik meselenin kapanmasını sağlamıştı.¹³²

9 Temmuz 1920'de Çerkez Ethem Bey bölgeden ayrılarak Batı Cephesine gitmek için harekete geçti. Çerkez Ethem'in ayrılmasıyla küçük asi gruplarının temizlenmesi işi Çolak İbrahim Bey ve Refet Bey kuvvetlerine verildi. Genelkurmay Başkanlığı dağılan isyancı grupların temizlenmesi ile ilgili şu emri verdi;

"1. Binbaşı İbrahim Müfrezesi olanak buldukça Albay Refet'ten emir alacaktır. Köhne, Karamağara, Akdağmadeni istikametinde hareketle yol üstündeki asileri tepeleyecektir.

2. Albay Refet emrindeki kuvvetler, Ortaköy'den Kadışehri yoluyla gerektiğinde, Karamağara veya Akdağmadeni doğrultusunda hareketle, Binbaşı İbrahim Müfrezesiyle işbirliği yapacaktır.

3. 3 ncü Kolordu Komutanı Albay Selâhattin emrinde Yıldızeli'ndeki kuvvetler, Akdağmadeni yöresinde, isyancıları temizlemeye devam edeceklerdir.

4. Yarbay Cemil Cahit, şimdilik Lâdik dolaylarındaki durumu düzeltecektir."

¹³⁰ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç ...* 1975, s. 143-144.

¹³¹ Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 154.

¹³² İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 68-69.

İbrahim Bey emir gereği 1920 Ağustos ayı sonlarına kadar takip ve temizleme hareketleri ile uğraşmış ve küçük grupları temizlemiştir. Böylelikle isyan bölgesinde şimdilik sükûnet sağlanmış oldu.¹³³

İbrahim Bey küçük asi guruplarını temizleyerek emir gereği Akdağmadeni'ne doğru yola çıktı. Yolda Refet Paşa ve Çolak Salih Paşalar ile karşılaştı. Refet Paşa kendilerinin de Akdağmadeni'ne gittiklerini belirterek İbrahim Bey'den daha sonra gelmelerini talep etti. İbrahim Bey bu talebi yerine getirmek üzere Refet Paşa'dan ayrıldı. Refet Bey karşılarına çıkan küçük asi guruplarıyla çarpışarak 9 Temmuz 1920'de Akdağmadeni'ne girdi. Akdağmadeni'nde asayiş sağladıktan sonra yerine Çolak İbrahim Bey müfrezesini bırakarak o bölgeden ayrıldı.¹³⁴

İbrahim Bey Akdağmadeni'ne geldiği vakit Refet Bey'in kendisine soğuk davrandığını gördü. Bu sırada İsmet Paşa'dan Ankara'ya dönmesini emreden bir telgraf aldı. 13 Temmuz 1920'de Yozgat'a geldiği vakit İsmet Paşa'dan ikinci bir telgraf daha geldi. Telgrafın İçeriği şöyleydi; “*Maiyetinizde bulunan efradın köylerde çapulculuk ve talan yapmakta oldukları bildiriliyor. Memleketin geçirdiği böyle en nazik zamanlarda bu gibi ahvale hemen nihayet vermeniz rica olunur.*” Gelen bu telgraf hakkında İbrahim Bey, Refet Bey'in kendisi aleyhine Ankara'ya bir telgraf gönderdiğini ve Ankara'nın da bu telgrafi dikkate alarak kendisine ilgili telgrafın yazılmış olduğu anlamını çıkardı.¹³⁵ Gerçekten de Refet Bey Ankara'ya Çerkez Ethem ve Çolak İbrahim Bey müfrezelerinin geçtiği bölgelerde tahribat yaptıklarını anlatan bir telgraf göndermişti. Telgrafında; “*Ethem Bey kuvvetlerinin güzergâhında yağma edilmedik hiç bir yer ve hiç bir şey kalmadı. Bunlarla hemhal olan İbrahim Bey kuvvetlerinin güzergâhı da aynı halde, bugün Akdağmadeni'ne geldiler ve şehri yağmaya şimdiden hazırlanıyorlar. Buradan hareketim anında burası da Yozgat'ın akabetine uğrayacak, bunlar memleketimizi aleyhimize çevirmekten başka bir şeye yaramayan bir yığın yağmacı eşkıya ve katilden başka bir şey değil*” demektedir.¹³⁶ Refet Bey'in Kuva-yı Seyyareden ne derece rahatsız olduğu ortadadır. Bununla birlikte Ankara'dan Çolak İbrahim Bey'e uyarı mahiyetinde bir telgraf gelmesinde ayrıca 31 Ağustos 1920'de Adapazarı 24. Tümen Komutanlığı tarafından Batı Cephesi Komutanlığına çekilen telgraf da etkili olduğu muhakkaktır. Telgrafta halk, Çolak İbrahim Bey'in II. Kuva-yı Seyyaresinin yağma ve

¹³³ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç ...* 1975, s. 145-146.

¹³⁴ Halit Kaya, *Milli Mücadele ...* 2013, s.36.

¹³⁵ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...*1996, s. 70.

¹³⁶ *ATBD, B:* 1563, 1975: 72.

tecavüzlerinden şikâyet etmekteydi.¹³⁷ İbrahim Bey bahsi geçen telgraflara cevaben Ankara'dan yerine yeni birisinin atanmasını talep ederek görevinden istifa ettiğini tebliğ etti.¹³⁸

2.6. İkinci Düzce İsyanı (19 Temmuz - 23 Eylül 1920)

Birinci Düzce isyanının sonlandığı tarihlerde birinci Yozgat isyanı başlamış, isyanın bastırılması için Çerkez Ethem Bey ve İbrahim Bey kuvvetleri görevlendirilmişti. Kuva-yı Seyyare birliklerinin giriştiği hareket sonunda da Yozgat isyanı kontrol altına alınmıştı. Yozgat isyanını bastırmak için bu kuvvetlerin Düzce'den ayrılmasıyla Düzce ve Bolu havalisinde sinmiş ve dağılmış halde olan asiler tekrar toplanmaya başladı. Çerkez Ethem ve Çolak İbrahim kuvvetlerinin Yozgat'a gitmelerinin ardından Düzce'de kurulan Binbaşı Nazım emrindeki 4. Tümen, Yunanlıların 22 Haziran 1920 tarihinde Uşak ve Bursa istikametinde taarruza başlamasıyla kuvvetlerinin büyük kısmını bu bölgeye yönlendirmişti. Yunanlıların Bursa'yı işgalinden de cesaret alan ve itaate yanaşmayan asiler Nazım Bey'in bölgede kalan kuvvetleriyle çatışmaya başladı. Binbaşı Nazım Bey bu durumu 19 Temmuz 1920'de telgrafla Ankara'ya bildirdi. Telgrafta; "300 - 400 isyancı ile müfrezelerimiz arasında çarpışma başlamıştır. Çolak İbrahim birliğinin bu havaleye yollanması uygun olur" yazılarak destek talep edilmekteydi. Ancak Genelkurmay Başkanlığı Çolak İbrahim Bey kuvvetlerinin ancak 29 Temmuz 1920'de gönderilebileceğini belirterek bu süre içinde bölgede bulunan kuvvetlerle savunmanın yapılmasını istedi.¹³⁹ Fakat Binbaşı Nazım Bey'in elinde yetersiz kuvvet olması sebebiyle Düzce 8 Ağustos 1920'de asiler tarafından kuşatıldı. Binbaşı Nazım Bey Düzce'yi boşaltmak zorunda kalarak Bolu'ya yöneldi ve Bolu'nun isyancılar tarafından ele geçirilmesini önlemek istedi. Burada yapılmak istenen savunma da başarısız olunca önce Gerede'ye oradan da Mudurnu'ya gitmek zorunda kaldı.¹⁴⁰ Böylece Birinci Düzce isyanında olduğu gibi yine isyan civar bölgelere de yayılarak büyük bir problem haline geldi.

Ayaklanmanın bastırılması kapsamında Genelkurmay Başkanlığı Eskişehir'den 100 kişilik bir birlik, 1. Erzurum Kuva-yı Milliyesi, Bilecik'te bulunan Ertuğrul Grubundan Sarı Efe (Edip) komutasında 160 atlıdan oluşan birlik, Uşak civarından toplanan kuvvetler,

¹³⁷ Sabahattin Özel, *Milli Mücadele'de Adapazarı'nda Tarafsız Nizâm Yönetimi*, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2013, s. 89-90.

¹³⁸ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...*1996, s. 71-72.

¹³⁹ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç ...* 1975, s. 148-149.

¹⁴⁰ Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...*1974, C. 6, s. 115-116.

Yozgat'ta bulunan Albay Refet komutasından bir birlik ile Çolak İbrahim Bey'in II. Kuva-yı Seyyaresinin bölgeye gitmesini emretti.¹⁴¹

Hakkındaki şikâyetlerin telgrafla bildirilmesinin ardından istifa etmiş olan Çolak İbrahim Bey, 19 Temmuz 1920'de Ankara'ya gelmişti. Çolak İbrahim Bey, Refet Bey'le yaşadıklarını 10 Ağustos 1920'de bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya anlattı ve Paşa'da ondan bu konuları bir de İsmet Paşa'ya anlatmasını istedi. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa İbrahim Beyi tekrar yanına çağırarak Düzce'de tekrar isyan çıktığını söyledi ve Mudurnu'ya gitmesi gerektiğini iletti. İbrahim Bey istifa ettiğini hatırlatınca Mustafa Kemal Paşa "*Şimdi istifa zamanı değil. Memleket herkesten hizmet bekliyor. Mudurnu'ya gideceksin!*"¹⁴² diyerek yanıt verdi. Böylece İbrahim Bey tekrar Mudurnu'ya, isyanı bastırmak için hazırlıklara başladı.

11 Ağustos 1920'de Düzce'ye doğru yola çıkan İbrahim Bey, Yozgat'ta bulunan birliklerine harekete geçmelerini ve kendisine yetişmesini içeren bir telgraf çekti. İbrahim Bey 15 Ağustos 1920 tarihinde Mudurnu'ya ulaştı. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne Kuva-yı Tedbiye Komutanı unvanıyla bir yazı yazarak, öğleden sonra saat 8:00'de 350 piyade, 8 mitralyöz ve bir top ile bölgeye geldiğini bildirdi.¹⁴³ 900 kişilik müfrezesi ise ancak 22 Ağustos 1920'de gelebilmişti. 23 Ağustos 1920'de Sarı Efe dip Bey kuvvetleriyle Düzce istikametinde asileri temizleyerek ilerleyecekleri bir plan oluşturmuşlardı. Çolak İbrahim Bey bu plan dâhilinde 24 Ağustos 1920'de Düzce istikametine doğru harekete geçerek karşısına çıkan küçük asi gruplarını tepelemiş ve gece vakti Düzce'ye girmişti.

Çolak İbrahim Bey'in Düzce'ye girdiği sırada 25 Ağustos 1920'de Ali Fuat Paşa'nın gönderdiği uzlaşma heyeti ile asiler arasında anlaşma yapıldı ve isyan sona erdirildi. Ancak İbrahim Bey asilerle yapılan bir anlaşmayı tanımadığını belirterek küçük asi gruplarını tepelemeye devam etti. Bu sırada farklı bir koldan Düzce istikametine gönderdiği Hacı Vasfi komutasındaki birliğinin, kendisine katılmaya gelirken yolda Derdin Köyü ile Nüfren (Nuhveren) Köyü civarında baskına uğrayarak kayıplar verdiğini öğrendi. Bunu duyunca çok kızan İbrahim Bey hemen birliğini topladı ve Nüfren köyünün yakınlarına gitti. Köyün ileri gelenleri ile görüşerek derhal asilerin kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat bu talebin aksine köydeki mısır tarlalarından İbrahim Bey ve birliğine ateş açılmış ve çatışma çıkmıştı.

¹⁴¹ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç ...* 1975, s. 154.

¹⁴² İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 75.

¹⁴³ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 580 Gömlek No: 16; Belge No: 1.

Bu çatışmayı dağıtan İbrahim Bey Nüfren Köyü'nü cami ve mektep binaları olduğu halde baştanbaşa yaktırarak cezalandırdı.¹⁴⁴

Sonuç olarak alınan önlemlerle bölgeye sevk edilen kuvvetlerin başarılı müdahaleleriyle isyana müdahale edilmiştir. Çok sayıda isyancının etkisiz hale getirilmesiyle diğer isyancıların cesaretleri kırılmıştır.¹⁴⁵ 19 Temmuz 1920'de başlayan İkinci Düzce isyanı yapılan harekâtlar neticesinde ve Çolak İbrahim Bey kuvvetlerine desteğe gelen Ankara, Eskişehir, Uşak, Yozgat ve Bilecik'ten toplanan takviye kuvvetler ile birlikte 23 Eylül 1920'de tamamen nihayete erdirilmiştir.¹⁴⁶

2.7. İkinci Yozgat İsyanı (5 Eylül - 30 Aralık 1920)

Birinci Yozgat isyanı sonrasında sağlanan sükûnet ortamı uzun sürmemiş, bölgedeki kuvvetlerin Düzce isyanı sebebiyle ayrılmalarıyla yeniden isyan hareketleri başlamıştı. İlk çıkan ayaklanmaya nazaran daha küçük çaplı olan ayaklanma¹⁴⁷ yine de Milli kuvvetleri uğraştırmıştır. İsyân hareketi, Birinci Yozgat isyanı sonrasında aman dileyerek teslim olanlardan kurulan 500 kişilik Akdağmadeni Alayının Batı Cephesine gönderilmek istenmesi sırasında alaydaki 49 kişinin kaçmasıyla ortaya çıkmıştır. Kısa zamanda asiler, etraflarına topladıkları kuvvetlerle birlikte 500 kişiye ulaşmıştı. Bölgede mevcut olan kuvvetlerle isyanın önüne geçme çalışmaları başarısız olunca Çolak İbrahim Bey'in II. Kuva-yı Seyyare birliği ile yeniden bölgeye gönderilmesi Genelkurmay Başkanlığınca kararlaştırıldı.¹⁴⁸

Düzce'de bulunan ve isyanı bastırma hareketinde bulunan İbrahim Bey'e 2 Eylül 1920'de Yunan ordusunun Uşak üzerine ilerlemekte olduğu bildirilmişti. Fuat Paşa'dan gelen bir telgraf ile de acilen Uşak cephesine gönderilmek üzere Ankara'ya çağırılmıştı. İbrahim Bey Uşak'a gitmek için hazırlıklarını yaptıktan sonra yola çıkarak 3 Eylül 1920'de Ankara'ya geldi.¹⁴⁹ Ankara'da bulunduğu vakit, 9 Eylül 1920 tarihinde ikinci Yozgat isyanı kapsamında Zile'ye bağlı Ortaköy'ün asiler tarafından basıldığı bildirildi. Baskınla birlikte Genelkurmay Başkanlığı Yozgat bölgesine daha önce kararlaştırdığı üzere II. Kuva-yı Seyyare birliğini isyanın bastırılması emri ile görevlendirdi.¹⁵⁰

¹⁴⁴ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 77-82.

¹⁴⁵ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2011, s. 63.

¹⁴⁶ Yunus Kobal, *Milli Mücadelede ...* 2015, 51, s.36.

¹⁴⁷ Çolak İbrahim Bey hatratında İkinci Yozgat Ayaklanmasını ilkinden daha vahşi ve kuvvetli olarak anlatmıştır. Bkz.: İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 87

¹⁴⁸ Sina Akşin, *İç Savaş ...* 2010, s. 244.

¹⁴⁹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 87.

¹⁵⁰ Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 158-159.

19 Eylül 1920 tarihinde Yozgat'a ulaşan II. Kuva-yı Seyyare birliği 420 er, 4 makineli tüfek ve iki toptan¹⁵¹ oluşmaktaydı. Çolak İbrahim Bey müfrezesi bu isyanı bastırmada diğer görevlerinden farklı olarak doğrudan Genelkurmay'a bağlı olarak görevlendirilmiştir. İbrahim Bey, Yozgat'a ulaşır ulaşmaz asileri tepelemeye başladı. Yozgat'tan sonra Akdağmadeni'ne yöneldi. Yolu üzerinde Ayvalıközü kesiminde karşılaştığı çeteleri bertaraf etti. Deveci dağlarına kaçan isyancıları takip ederek Koyunculu köyü civarında yakaladığı isyancılardan 17 ölü ve birçok yaralı aldı ancak isyancılar Deveci Dağlarına kaçmayı başarmıştı. Kaçan asilerin peşine küçük birlikler bırakarak Akdağmadeni'ne yöneldi. 29 Eylül 1920 tarihinde Akdağmadeni'ne ulaşan İbrahim Bey 12 Ekim 1920'ye kadar bu bölgede kalarak asileri yakalamaya devam etti. Yaşanan çatışmalar sonrası toplu halde bulunmayan asiler için İbrahim Bey, kuvvetlerini yine küçük gruplara ayırarak takip ve imha stratejisine devam etti. Bu kuvvetler her gün birkaç asi yakalayıp temizleme görevi yapmaktaydı. Asıl kuvvetleriyle 13 Ekim 1920'de Zile'ye gelen İbrahim Bey burada tutuklu bulunan asi elebaşlarından birkaçını asarak infaz etti ve bölgede bulunan asi grupları üzerine harekete geçti. İbrahim Bey'in Akdağmadeni'nden ayrılmasını fırsat bilen isyancılar tekrar kasabayı ele geçirse de halkın ve bölgeye gelen Boğazlıyan Milli Kuvvetinin müdahalesiyle asiler etkisiz hale getirildi. İbrahim Bey'de asilerin yerel güçlerle imha edildiğini öğrenince Akdağmadeni'ne dönmeyip Zile dolaylarında giriştiği hareketine devam etti. İbrahim Bey II. Kuva-yı Seyyaresinin kasım ve aralık ayları boyunca bölgedeki asileri toplaması, teslim olanları cezalandırması ile birlikte ayaklanma nihayete erdirildi.¹⁵²

Çolak İbrahim Bey bu isyanı bastırdığı süreç içerisinde 17 Aralık 1920'de Erkan-ı Harb-i Umumiyeye Riyasetine bir yazı göndererek birliğinin mevcudunu bildirmişti. İbrahim Bey'in gönderdiği bu yazı, komuta ettiği II. Kuva-yı Seyyare birliğinin asker ve silah sayısını detaylı olarak aktarması bakımından önemlidir. Yazıda askeri personel olarak 821 süvari, 47 süvari makineli, 76 süvari topçu neferi, 1 muavin, 1 yaver, 2 emir zabiti, 2 karargâh takım kumandanı, 8 müfrezeye kumandanı, 1 topçu, 1 makineli kumandanı, 27 takım kumandanı, 1 doktor, 1 cerrah, 1 kâtip, 1 iâşe memuru olduğu belirtilmiştir. Birliğin cephanesi ise 2 kudretli cebel, 4 makineli tüfek, 917 silah, 46.850 Osmanlı ve 122.220 Alman mavzer fişeği, 138 top mermisinden oluşurken 9 bozuk mermi olduğu ifade edilmiştir.

Erkan-ı Harb-i Umumiyeye Riyasetine gönderilen yazıda ayrıca İbrahim Bey'in giriştiği müsademelerde kullandığı toplam cephaneye bilgisi de yer almıştır. Müsademelerde 33

¹⁵¹ Çolak İbrahim Bey hatıratında mevcudunun 1200 atlı, 2 top, 4 mitralyöz ve 2 otomatik tüfekten oluştuğunu belirtmektedir. Bkz.: İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 87

¹⁵² Genelkurmay, *TİH, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar...* 1974, C. 6, s. 159-161.

mermi (top mermisi), 1.150 mavzer, 13.775 Alman mermisi harcanmıştır. Bununla birlikte İbrahim Bey Sivas'tan 30 sandık Osmanlı, 10 Sandık Alman mermisiyle 25 mavzer ve Sungurlu'dan da muhtelif 71 tüfek aldığını bildirmiştir.¹⁵³

İbrahim Bey İkinci Yozgat İsyanını bastırdıktan sonra kendisine Fevzi Paşa'dan bir telgraf gelmişti. Telgrafta Çerkez Ethem'in isyan ettiği ve ona karşı çarpışmaya razı olup olmadığını belirtmesi istenmekteydi. İbrahim Bey bu telgrafi;

“Çerkez Ethem’le Düzce’de ilk defa karşılaştığım zamandan beri kendisiyle çarpışmak için bir fırsat arıyorum. Bugün o fırsatı bana vermiş oluyorsunuz. Maiyetim kat’iyen emrim haricine çıkmaz. Dört gün zarfında Yozgat’ta toplanabilirim”

diyerek cevap vermişti. Ardından birliğini Yozgat'ta toplamaya başladı. Birliklerinin toplandığı günlerde İbrahim Bey Çoruma gitti. Çorum'da asker kaçaklarının kendi birliğine katılmaları için bir beyanname yayınlattı. Beyanname ile Çorum bölgesinden 1390 kişi İbrahim Bey'in birliğine katıldı. Ardından Yozgat'a gideken yol üzerinde rast geldiği asker kaçaklarını da toplayarak 2000 kişi ile Yozgat'a geri geldi. İbrahim Bey Yozgat'ta kuvvetlerini topladığı sırada Çerkez Ethem'in üzerine gitme görevinin Refet Paşa'ya verildiğini öğrendi. Böylece İbrahim Bey'in topladığı kuvvetlerin Çerkez Ethem üzerine gönderilmesine gerek kalmamıştı.¹⁵⁴

Yozgat isyanının bastırılması ve sonrasında yaptığı harekâtlar sırasında İbrahim Bey ve birliğinin bölge halkından ihtiyaçlarını karşılaması halk tarafından Ankara'ya şikâyet edilmişti. Bunun üzerine İbrahim Bey Ankara'ya geldiği vakit Fevzi Paşa, Maliye Vekili Ferit Bey ve Dâhiliye Vekili Adnan Beylerin huzurunda bu şikâyetlere cevap verdi. Karışıklıkların bastırılması sırasında şiddet göstermenin gerekli olduğunu, topladığı paraların askerlerin ihtiyacını gidermek için toplandığını ve Ankara'dan yardım talep etmesine rağmen kendisine yardım yapılmadığını anlattı. Açıklamaları heyet tarafından kabul görürken sorgulama sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın da kendisine hak vermesiyle bu sorgulamadan aklanarak çıktı.¹⁵⁵

¹⁵³ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 592 Gömlek No: 61; Belge No: 1-2.

¹⁵⁴ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 92-97; Bu olay Tan Gazetesinde şöyle anlatılmaktadır: “Mustafa Kemal Paşa ikinci kuvvei seyyare kumandanı Çolak İbrahim beyi makine başına çağırıp Çerkez Ethem'in isyan ettiğini bildirmiş ve “Senden eminim fakat elindeki kuvvet Ethem'e karşı silah atar mı?” diye sormuştur. İbrahim Bey “ Paşam, kuvvetlerim Ethem şöyle dursun, milli varlığımıza karşı her kimin hareket ve ihanetini görse, derhal üzerine atılır. Buna inanınız.” Şeklinde cevap vermiştir.” Bkz.: *Tan*, 17 Mart 1939, s. 9.

¹⁵⁵ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 97-98.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. SÜVARİ TÜMENİ KOMUTANLIĞI

3.1. III. Süvari Tümeninin Kuruluşu

İzmir işgali sonrası kurulan Kuva-yı Milliye birlikleri Yunanlıların rahatça daha ileri bölgelere erişmesine imkânlar dâhilinde mani olmuştu. 22 Haziran 1920 tarihinde ise Yunanlılar genel bir taarruz başlatmıştı. Yunan ordusu Anadolu'nun batı bölgelerinde bulunan Balıkesir, Bursa gibi önemli şehirleri kolayca işgal ederek ilerlemişti. Taarruz karşısında Kuva-yı Milliye birlikleri ise tutunamayarak Bozüyük'e kadar çekilmek zorunda kaldı.

Mustafa Kemal Paşa düzenli ordunun kurulması adına ilk olarak Batı Cephesi Komutanlığını kurarak, kumandanlığına da 22/23 Haziran 1920'de Eskişehir'den Ankara'ya birlikte hareket ettikleri Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'yı getirdi.¹⁵⁶ 18 Eylül 1920 tarihinde ise düzenli ordunun kurulması çalışmaları kapsamında Genelkurmay Başkanlığı tarafından Kuva-yı Milliye'nin kaldırıldığı ve yerine I. ve II. Kuva-yı Seyyarenin kurulduğu bildirildi. Kurulan birliklere bağlı olanların maaşları ise Seyyar Jandarma Kanunu'na uygun olarak Milli Müdafaa Vekâletince verilmesi kararlaştırıldı.¹⁵⁷ Çerkez Ethem Bey ise yapılan bu düzenlemeleri kabul etmeyerek Milli Mücadeleye karşı isyana girişecekti.

Düzenli ordunun kurulması sürecinde II. Kuva-yı Seyyare kuvvetlerinin düzenli orduya tamamen entegre olması ise Gediz Taarruzu sonrası yapılabilecekti. Yunan kuvvetleri karşısında başarısız olarak değerlendirilen Gediz taarruzuyla birlikte, 9 Kasım 1920 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Batı Cephesi Komutanlığını ikiye ayrılacak ve ilerleyen süreçte Çolak İbrahim Bey'e bağlı II. Kuva-yı Seyyare Birliği, 3. Süvari Tümeni haline getirilecekti.¹⁵⁸

3.1.1. Gediz Taarruzu

Ali Fuat Paşa Batı Cephesi Kumandanı olmasıyla birlikte, Kuva-yı Seyyare komutanı Çerkez Ethem Bey ile birlikte Gediz üzerine bir harekât planlamıştı. Plana göre Gediz taarruzu için Ali Fuat Paşa I. Kuva-yı Seyyare ile Ertuğrul Grubunu¹⁵⁹ yetkilendirdi. İsmet Paşa taarruz planını uygun görmese de yoğun ısrarlar sonrası taarruzun orduya zarar

¹⁵⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları ...* 1953, s. 408.

¹⁵⁷ *BCA*, 18.9.1920, Fon Kod: 30.18.1.1, Yer No: 1.12.1.

¹⁵⁸ Cengiz Toptaş, *Kuva-yı Seyyare...* 2013, s. 53.

¹⁵⁹ Kazım Bey Eskişehir'de, her taraftan gelerek toplanmış olan silahlı veya silahsız kişiler ile bir depo kıtası askerden ve beraberinde bulunan subaylardan bir alay ve müfrezeler kurmuştur. Bu kuvvetler Bilecik'e gitmiş, karargâhını kurmuş ve böylece Ertuğrul Gurubu'nu oluşturmuştur. Bkz.: Kazım Özalp, *Milli Mücadele ...* 1998, s. 149.

vermeyecek şekilde yapılmasına razı oldu. 24 Ekim 1920 tarihinde başlayan harekât, başına buyruk ve düzensiz bir şekilde yapılması sebebiyle ordunun ağır kayıplar vermesiyle neticelendi.¹⁶⁰ Taarruz sırasında Kazıp Bey'in geceleyin de taarruza devam edilmesi emri ile Ali Fuat Paşa'dan gelen geri çekilme emri aynı zamana rastlamıştı. Bunun sonucunda Kuva-yı Seyyare ve bir kısım kuvvetler geri çekilirken Ertuğrul Grubu taarruza devam etmiş ve kuvvetler arasında anlaşmazlık meydana gelmişti.

Taarruz sırasında Çerkez Ethem'e bağlı Kuva-yı Seyyare birliği, düzenli birliklerin kendilerine yardımda bulunmadığından bahisle şikâyetle bulunmuş, düzenli birlikler ise Kuva-yı Seyyare'yi taarruz sırasında savaştan kaçmakla suçlamıştı. Muharebe esnasında Mehmed Arif Bey (Ayıcı Arif) Kuva-yı Seyyare birliklerinin pasif tutumlarına kızarak taarruz sırasında saldırıyı durdurduğunu ilan etmişti. Cephe kumandanı da bu yönde karar alınca taarruz başarısızlıkla sonuçlandı. Bununla birlikte Kuva-yı Milliye ve Çerkez Ethem birlikleri yapılan harekâta görevlerini hakkıyla yerine getirmemiş ve Yunanlılar Gediz'i boşaltarak rahat bir şekilde asıl kuvvetlerinin olduğu Uşak'a çekilmişti.¹⁶¹ Düşmanın cepheden geri çekilmesiyle de Ertuğrul Grubu ve Kuva-yı Seyyare birliği Gediz'e girmişti.

Gediz taarruzu Türk birliklerine zarar vermiş olsa da ilk defa işgal edilen bir yer geri alınmıştı. Ancak bu süreç düzenli ordunun kurulması ve meclis kontrolüne alınmasının zorunlu olduğunu ortaya koymuştu. Taarruz öncesinde Çerkez Ethem ve Ankara arasındaki anlaşmazlıklar ise taarruzla birlikte iyice büyüdü. Mecliste ikna heyetleri kurularak, Çerkez Ethem'i düzenli birliklere katılmaya ikna etmek için çalışılmışsa da süreç Çerkez Ethem'in isyanına dönüştü.¹⁶²

9 Kasım 1920 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla düzenli orduya geçilmesi sürecinde Çerkez Ethem, kuvvetlerinin düzenli orduya alınmasına tepki göstermiş ve kendi kuvvetlerini Umum Kuva-yı Seyyare ilan etmiştir. Ankara ile yaptığı haberleşmede Batı Cephesi Komutanlığını hiçe sayarak direkt Büyük Millet Meclisine raporlar göndermesi, Genelkurmay'ın yanında Meclisin de tepkisine sebep olmuştur.¹⁶³ Çerkez Ethem'in Refet Paşa ve Fahrettin Bey'in komutanlıktan alınmasını istemesi ve bunu ısrarcı bir biçimde dile getirmesiyle Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık 1920 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na I.

¹⁶⁰ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2015, s. 171.

¹⁶¹ Mehmed Arif, *Anadolu İnkılabı Milli ...* 1987, s. 116-117.

¹⁶² Kazım Özalp, *Milli Mücadele ...* 1998, s. 164-170.

¹⁶³ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü Muharebeleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 34.

Kuva-yı Seyyare'nin dağıtılması emrini vermiştir. Ardından Bakanlar Kurulu Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Bey'i asi ilan etmiştir.¹⁶⁴

Alınan kararlar karşısında asi durumuna düşen Çerkez Ethem, önce Yunanlıların işgali altında olan İzmir'e ve buradan da Atina'ya geçmiştir. Ancak Yunanlılarla veya diğer işgalcilerle iş birliği yapmamış, Milli Mücadele Aleyhinde bir davranışta bulunmamıştır. Çerkez Ethem'in tasfiyesi için yapılan harekât sırasında da ölen asker sayısı 10'u geçmemiştir. Bu durum Çerkez Ethem'in isyanının devlete değil kişilere karşı olduğunu ispatlamaktadır.¹⁶⁵ Birinci İnönü Muharebelerinin bitmesinin ardından 22 Ocak 1921'de Çerkez Ethem'in üzerine Türk ordusunun harekete geçmesi üzerine Çerkez Ethem, kendisine bağlı olan kuvvetlere Yunanlılara sığınma veya dağılıp serbest kalma tercihinin sunmuştur. Çerkez Ethem'in kuvvetlerinden hiç kimse Yunanlılara sığınmamış aksine Türk ordusuna katılmışlardır.¹⁶⁶ Bu katılım da Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyaresinin Milli Mücadeleye karşı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Yunan kuvvetleriyle birlikte hareket ettiği ve bildirimler dağıtarak Ankara Hükümetine karşı halkı kışkırtması da yine göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir.

Gediz harekâtı sonrasında Batı Cephesi Komutanlığında değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda Ali Fuat Paşa Moskova'ya elçi olarak gönderilmiştir. Cephe Komutanlığı ikiye ayrılarak Batı Cephesi Komutanlığına İsmet Paşa, Ege Denizinden Adana bölgesine kadar olan Güney Bölgeleri için de Refet Paşa görevlendirilmiştir.¹⁶⁷ Bu süreç içerisinde Genelkurmay Başkanlığının kararıyla II. Kuva-yı Seyyare Birliği 3. Süvari Tümenine dönüştürülmüştür. Komutanlığına Çolak İbrahim Bey atanarak doğrudan doğruya Genelkurmay Başkanlığının emrine alınmıştır. Ayrıca Süvari Fırkası neferleri de seyyar jandarmalara verilen maaştan yararlanmaya devam edecek, giysi ve teçhizatları ordu tarafından karşılanacaktır.¹⁶⁸

3.2. Birinci İnönü Muharebesi

Yunan ordusu 22 Haziran 1920 tarihinde genel bir taarruz başlatmış, bu taarruzla birlikte Kuva-yı Milliye birlikleri buldukları bölgeleri savunmak isteseler de taarruz karşısında tutunamamışlardı. İtilaf devletlerinin, özellikle de Yunan sermayedarlar tarafından fonlanan Loyd George'un destekleriyle Anadolu'ya giren Yunanlılar, nihayetinde İnönü

¹⁶⁴ Şaduman Halıcı, *Kuva-yı Seyyare ... 24 Mart 2021*, s. 5.

¹⁶⁵ Nuran Kılavuz, *Kahramanlıktan Vatan Hainliğine...* 2011, C.21, S.1, s. 286-287.

¹⁶⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 26.

¹⁶⁷ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 28-30.

¹⁶⁸ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 588 Gömlek No: 60; Belge No: 1; *ATBD, B:* 1209, 1965: 52.

önlerine gelmişlerdi. Gediz taarruzu ile birlikte artık düzenli orduya geçme fırsatı yakalayan Büyük Millet Meclisi, Ali Fuat Paşa'yı Moskova Büyükelçiliğine görevlendirerek, Batı cephesini İsmet Paşa'ya tevdi etmişti. Bununla birlikte bizzat Mustafa Kemal Paşa düzenli ordunun kurulması için de çalışmaların süratle tamamlanmasını emretmişti.

1920 Aralık ayında yaşanan Çerkez Ethem isyanını fırsat bilen Yunan ordusu ise ileri harekâta geçti. 1 Ocak 1921'den itibaren istihbaratın gözlemlerine yansıyan Yunan ordusunun Bursa civarında yoğunlaşması durumu, Türk ordusunun Yunanlıların şiddetli bir taarruza başlayacağı öngörüsünü kuvvetlendirmişti. Beklenildiği gibi 6 Ocak 1921'de Yunan ordusunun Bursa ve Uşak yönlerinde ilerlemesi ile taarruz başladı. Taarruzun başladığı günlerde İsmet Paşa halen Kütahya'da bulunmaktaydı. İstihbarat raporlarına göre Yunan taarruzunun başlayacağını öngörülmesi ve ardından taarruzun başlaması sonrasında, İsmet Paşa'nın ancak 10 Ocak 1921 sabahı İnönü mevzilerine gelmiş olması bir handikap olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁹ Ancak bu durum muharebelerin yönetilmesine ve yürütülmesine olumsuz bir etkide bulunmamıştır.

Yunan ileri harekâtının başlamasıyla, bu süreç içerisinde devam eden Çerkez Ethem harekâtına ara verilmişti. Yunan kuvvetlerinin günden güne ilerlemesi ve yaşanan çatışmaların nihayetinde 10 Ocak 1921 tarihinde, Türk savunma hattı için kritik bir yer olan Poyra bölgesi Yunan ordusu tarafından ele geçirildi. Bölgenin ele geçirilmesiyle birlikte Türk savunma hattının ikiye ayrılması, Türk ordusu için zor bir durum meydana getirdi. Ancak 11 Ocak sabahı yapılan keşif ve gözetleme hareketleriyle Yunan birliklerinin gece vakti geri çekildikleri anlaşıldı.¹⁷⁰ Yunan kuvvetlerinin geri çekildiklerini, önce bölgeden gelen bir köylü haber vermiş, ardından yapılan istihbarat faaliyetleri ile de bilgi doğrulanmıştı.¹⁷¹

Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesine sebep olan unsur Türk ordusunun yoğun ve yıpratıcı çatışmalarıdır. Yunan ordusunun edindiği istihbarat bilgileri, taarruzun ilerlemesiyle karşılarında bulunan kuvvetlerden daha üstün Türk kuvvetleri ile karşılaşacakları yönünde olmuştur. Böylece geri çekilme kararı alınmıştır.¹⁷² Yunan kuvvetleri, ilerleyişleri sırasında ele geçirdikleri bölgelerde halka zulmetmiş, evleri ve camileri yakmıştır. Türk Genelkurmayı Yunan ilerleyişinin başlamasıyla birlikte bölge halkını daha güvenli bölgelere taşımak veya

¹⁶⁹ Cevat Rifat Atilhan, *Bütün Açıklığıyla İnönü Savaşları ve Hakiki Kahramanları*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 32.

¹⁷⁰ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 103-104.

¹⁷¹ Cevat Rifat Atilhan, *Bütün Açıklığıyla İnönü ...* 1968, s. 34.

¹⁷² İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 107.

halkı yönlendirmek konusunda yetersiz kalmıştır. Bu sebeple yerleşim yerlerinde ikamet eden halk Yunanlılardan kaçma fırsatı bulamayarak bu vahşete maruz kalmıştır.¹⁷³

İnönü Savaşları öncesinde Çolak İbrahim Bey komutası altında bulunan II. Kuva-yı Seyyare birliği, 1920 yılı sonlarında Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olduğu halde II. Yozgat isyanıyla meşguldü.¹⁷⁴ Yunan ileri hareketinin başladığı 6 Ocak 1921'de, Yozgat isyanını henüz bastıran ve Ankara'da bulunan II. Kuva-yı Seyyare birliğinin adı, düzenli orduya geçiş süreci kapsamında değiştirilerek 3. Süvari Tümeni haline getirildi ve bu değişiklik Genelkurmay'ca tüm cephelere bildirildi.

3. Süvari Tümeni haline getirilen II. Kuva-yı Seyyare birliğine 5 Ocak 1921 tarihinde İnönü'de toplanması emri verildi.¹⁷⁵ İsmet Paşa komutasındaki Batı Cephesi Komutanlığı bu tümeni ilk önce Çerkez Ethem birliklerine karşı yapılacak takip harekâtı sebebiyle talep etmişti. Fakat tümen II. Yozgat isyanıyla uzun süre meşgul olduğundan dolayı ancak 8 Ocak 1921'de toparlanarak Ankara'dan hareket edecek durumda bulunuyordu.¹⁷⁶ Batı Cephesi Komutanlığının talebi ile ilgili Fevzi Paşa, 6 Ocak 1921 akşamı Batı Cephesi Komutanlığına bir rapor gönderdi. Raporda, İnönü'de bulunan birlikleri güçlendirmek amacıyla Çolak İbrahim Bey komutasında oluşturulan 3. Süvari Tümeninin en erken 7 Ocak 1921 sabahından itibaren yola çıkarılabileceği, 4. Tümen'in ise gece yarısı yola çıkabileceği bildirdi. Hangi kıtanın arzu edildiği İsmet Paşa'dan soruldu. İsmet Paşa cevabında 4. Tümen'in naklinin 3. Süvari Tümeninden daha hızlı olması sebebiyle 4. Tümenin naklinin daha uygun olduğunu bildirdi. Batı Cephesi Komutanlığı bundan sonra İnegöl'ün Yunan birliklerince işgal edilmesi sonrası 3. Süvari Tümeni'nin direkt olarak İnegöl'e nakledilmesini talep edecekti.¹⁷⁷ Ancak 3. Süvari Tümeni'nin nakline çatışmaların bitmesinden sonra 14 Ocak 1921 tarihinde başlanabildi. İlk gelen grup İnönü'ye indirildi ve tümenin geri kalanı Bozüyük'te toplandı.¹⁷⁸ Bu nedenle Birinci İnönü Muharebeleri sırasında 3. Süvari Tümeninden yararlanılamadı.

Yunan kuvvetlerinin 11 Ocak 1921'de geri çekilmesi sonrası Türk birlikleri ancak 14 Ocak 1921'de takip hareketi başlatılabildi. Başlatılan takip hareketi, Yunan kuvvetlerinin muharebe öncesi bölgelerine çekilmesiyle nihayete erdi. Bu sırada Bozüyük'te hazırlıklarını tamamlayan 3. Süvari Tümeni, Güney Cephesi Komutanlığı tarafından ihtiyaca binaen talep

¹⁷³ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2015, s. 205.

¹⁷⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, C. 2, Ks. 3, s. 28.

¹⁷⁵ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 691 Gömlek No: 9; Belge No: 1.

¹⁷⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...* 1999, C. 2, Ks. 3, s. 108.

¹⁷⁷ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 63-64.

¹⁷⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...* 1999, C. 2, Ks. 3, s. 227-229.

edildi. Güney Cephesinde bulunan kuvvetlerin bir yandan Çerkez Ethem ile uğraşmaları ve bir yandan da Yunan birlikleriyle çatışmalara girmeleri sebebiyle, Genelkurmay tarafından 3. Süvari Tümenine Güney Cephesine gitmek üzere emir verildi. Emir gereği Tümen harekete geçerek 17-18 Ocak 1921'de İnegöl'e ulaştı. Genelkurmay Başkanlığının aldığı kararla 4 Şubat 1921 tarihi itibarıyla İnegöl ve Pazaryeri bölgelerinde bulunan 3. Süvari Tümeni, Yunan güçlerine karşı örtme göreviyle görevlendirilerek burada konuşlandırıldı.¹⁷⁹

Birinci İnönü Muharebesinde genel olarak Türk birlikleri kontrollü bir biçimde savunma yapmıştı. Eskişehir'e ilerleyen Yunan kuvvetleri durdurulmuş ve Birinci İnönü Muharebesi Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştı. Muharebenin en olumlu sonucu düzenli ordunun ilk zaferi olmasıdır. Bununla birlikte alınan bu zafer hem ordunun hem de milletin moralini yükseltmiş, Çerkez Ethem ve Yunan taarruzları arasında kalan milli harekete bir nefes aldirmiştir.¹⁸⁰ Ankara Hükümeti'nin de yabancı devletler nezdinde itibarının artmasını sağlamıştır. Nitekim Rusya ile 16 Mart 1921 yılında yapılan Moskova Antlaşması bu başarının sonucudur. Londra Konferansına Büyük Millet Meclisinin davet edilmesi de yine yabancı devletler nezdinde artan itibarın bir göstergesidir. Yunan tarafı ise bu taarruzun kontrollü bir keşif harekâtı olduğunu ileri sürerek görevin başarıyla tamamlandığını kendi kamuoyuna duyurmuştur. İngiliz belgelerinde de bu harekâtın bir keşif harekâtı olduğu belirtilmektedir.¹⁸¹ Ancak Yunanlıların keşif harekâtı olarak nitelendirdikleri taarruz yaklaşık 110 km derinliğe ulaşılarak yapılmıştır. Bu şekilde bir keşif harekâtının savaş tarihinde bir benzeri bulunmamaktadır.¹⁸² Yunanlıların keşif harekâtı söylemleri ile yaptıkları propaganda aslında Türk kuvvetleri karşısında yaşadıkları mağlubiyeti hem iç hem de dış politikada örtme çabasından ibarettir.

3.3. İkinci İnönü Muharebesi

Birinci İnönü Muharebesi ile İkinci İnönü Muharebesi arasında geçen süre içinde dış politikada olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fransızlar Türklerle anlaşmak gerektiğini savunmaya başlarken, İtalyanlar da çıkarları doğrultusunda Ankara'ya destek vereceklerini hissettirmişti. İki ülkeyle Londra konferansında Türkiye'nin elini güçlendirecek anlaşmalar imzalandı. Londra konferansı ile birlikte Ankara Hükümeti İtilaflar tarafından varlığı kabul edilmiş bir konuma geldi. Konferansta Yunan delegesinin, İtilafların yardımı olmadan da

¹⁷⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...* 1999, C. 2, Ks. 3, s. 232,245.

¹⁸⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1974, C. IV, s. 25.

¹⁸¹ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 131.

¹⁸² Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2015, s. 221.

Yunan ordusunun Anadolu'da başarılı olacağını ve en çok üç ay içinde Şark Meselesinin tamamen çözüleceğini söylemesi, İkinci İnönü Muharebesinin çıkacağına bir delil niteliğindedir.¹⁸³

II. İnönü Muharebeleri öncesinde Türk Genelkurmayı, Yunan ordusundaki hareketliliği takip ederek hazırlıklarını yürütmekteydi. Bu doğrultuda Genelkurmay 13 Şubat 1921 tarihinde birliklere verdiği emirde 1. Piyade ve 3. Süvari Tümenlerinden daha uyanık olmalarını istedi. Daha önce belirtildiği üzere 3. Süvari Tümeni İnegöl dolaylarında örtme göreviyle vazifelidir. Yunan taarruzu sırasında harekâtın koordinesi amacıyla 3. Süvari Tümeni'nin 1. Tümen komutanının emri altında olması kararlaştırıldı.¹⁸⁴

Örtme görevini sürdürdüğü 3 Mart 1921 tarihinde İbrahim Bey, Pazarköy-Yenişehir-İnegöl cephe gerisinde düşmanın üç fırkasının olduğunu muhbirleri aracılığıyla anlayarak Garp Cephesi Kumandanlığına bildirmişti. Ayrıca bölgesinde bulunan düşman kuvvetlerinin geriden 500 kişilik bir destek aldıklarını ancak bunların 300 kadarının savaşmak istemeyerek firar ettiklerini ve böylece moral olarak kötü durumda olduklarını bildirdi. Bununla birlikte kendisine destek olarak verilecek iki piyade fırkasıyla başarılı bir taarruz yapabileceğini belirterek müsaade istedi.¹⁸⁵ Ancak böyle bir taarruzun yapılmamış olması sebebiyle bu düşünceden vazgeçildiği şeklinde değerlendirilebilir.

İki muharebe arasında geçen sürede ordular arasında küçük çarpışmalar yaşanmıştı. Bu süre Türk ordusunun eksikliklerini gidermesi açısından oldukça verimli değerlendirildi. Muharebe öncesinde Birinci İnönü Muharebesi sırasında yapılan hatadan ders alınarak İkinci İnönü Muharebesi öncesinde bölgede yaşayan halkın tahliyesi sağlandı ve böylece büyük zararların önüne geçilmeye çalışıldı.¹⁸⁶

Muharebeler başlamadan evvel Batı Cephesi Komutanlığı 1. 11. 23. 61. Piyade Tümenleri ile 3. Süvari Tümeni ve bağlı birliklerden oluşmuş, Güney Cephesi ise 12 Kolordu, 4. 5. 8. 24. 41. ve 57. Piyade fırkaları ve 1. Süvari Tümeni ile bağlı birliklerden kurulmuştur.¹⁸⁷ Harekât öncesi 3. Süvari Tümeni Yarbay İbrahim Çolak komutasında İnegöl civarında tertiplenmiştir. Tümene bağlı 27. Süvari Alayı Cerrah-Akhisar-Yenice istikametinde İnegöl'ün Batısında, 28. Süvari Alayı Alibey-Deydinler-Ortaköy istikametinde İnegöl'ün güneyinde ve 29. Süvari Alayı Şibali-Kuluca-Ayaz istikametinde olmak üzere İnegöl'ün

¹⁸³ Bülent Kara, *Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı*, Akademik Bakış, 2009, C. 3, S. 5, s. 148-153.

¹⁸⁴ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 138.

¹⁸⁵ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 703 Gömlek No: 29; Belge No: 1.

¹⁸⁶ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2015, s. 232.

¹⁸⁷ *ATBD, B:* 1259, 1965: 54

doğusunda konuşlandırılmıştır.¹⁸⁸ Tümenin Kurmay Başkanı Yüzbaşı Faik (Sözer), 27. Süvari Alayı komutanı Binbaşı Sakıp, 28. Süvari Alayı komutanı Binbaşı Hüsnü (Aykut) Bey'dir.¹⁸⁹

Yunan ordusu 23 Mart 1921 sabahında Güney ve Batı cephelerinden aynı anda harekete geçti. İsmet Paşa, Yunan taarruzunu haber almasıyla birlikte verdiği cephe emri içerisinde 3. Süvari Tümenin'in düşmanla muharebede bulunarak asıl kuvvetiyle Mezit boğazını savunmasını, diğer kuvvetleriyle Domaniç girişlerini kapatmasını ve Kozpınar-Aksuteke, Kozpınar-Erikli hattını savunmasını istedi. Bununla birlikte 3. Süvari Tümenin'in 1. Piyade Tümeni emrinde olduğunu belirtti.¹⁹⁰ Verilen emirle ayrıca İsmet Paşa ordusuna düşmanı oyalamasını ve asıl muharebenin İnönü mevzilerinde gerçekleşeceğini bildirdi.

Yunan ordusunun harekâta başlamasıyla Yunan 7. Tümen birliği İnegöl'e doğru ileri harekâta geçti. Belirtildiği üzere karşılarda Çolak İbrahim Bey kuvvetleri bulunmaktaydı. 3. Süvari Tümeni bağlı bulunduğu 1. Piyade Tümenin birlikleriyle beraber sabah saatlerinde başlayan taarruza karşı 17:30'a kadar birbiri ardına muharebelere girişti. Ancak kesin sonuçlu bir müsademeye girmeyerek zaman kazanma planı gereğince Mezit boğazı girişi ile Hamamlı hattına geri çekildi.¹⁹¹ Böylece direnişi aşan Yunan birlikleri 23 Mart 1921'de İnegöl'e girdi.¹⁹²

Yunan kuvvetlerinin saat 19:00'a kadar İnegöl'ü işgal ederek ileri harekâta devam ettiğinin öğrenilmesiyle İsmet Paşa alınacak önlemleri içeren emrini yayınladı. Emre göre 3. Süvari Tümeni büyük kuvveti ile Mezit vadisini, bir kısım kuvveti ile Dumanlı yolunu tutacak, Mezit boğazında mümkün olduğu müddetle karşı koyarak zaman kazanacaktı. Asıl savunma Gündüzbey-Çiftlik-Akpınar mevziinde yapılacak, düşmanın yayılmasını önlemek içinde Karaköy boğazı tutulacaktı.

Yunan ordusunun 7. Tümeni, İnegöl'ün doğusunda ilerlemeye devam etmekteydi. Bu tümene karşı mücadelesini sürdüren 3. Süvari Tümeni, İşören ve Deydinler yamaçlarında Yunan tümenini durdurmayı başarsa da devam eden çatışmalarla Kınık-Karacakaya hattına çekilmek zorunda kaldı.¹⁹³ Yunan 7. Tümeni ileri kısımlarıyla Pazaryeri'ne taarruz etmesiyle, Pazaryerine henüz ulaşmış bulunan 1. Tümen'e bağlı 3. ve 4. Piyade alayları müsademeye

¹⁸⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...* 1999, C. 2, Ks. 3, s. 304.

¹⁸⁹ Rıdvan Bal, *Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 58.

¹⁹⁰ *ATBD, B:* 2316, 1991: 92

¹⁹¹ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 200.

¹⁹² Ümit Yetik, *Milli Mücadele Döneminde İnegöl (1918-1923)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2017, s.59.

¹⁹³ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019, s. 202-203.

girişti ve Yunan taarruzu burada durduruldu.¹⁹⁴ 3. Süvari Tümeninin Mezit boğazında bulunan asıl kuvveti ise ilerleyen Yunan birliği karşısında çatışmaya girmişti. Buradaki kuvvetlerin çoğu Aksutepe'ye, zayıf bir kuvvet ise Domaniç'in doğusuna çekildi. Bu harekâtle birlikte 25 Mart 1921 akşamı 3. Süvari Tümeni Aksutepe-Kozpınar-Muratdere bölgesinde savunma hattı kurarak, Mezit ve Murat vadisinden taarruz edecek düşman kuvvetlerine karşı Erikli tarafını örtmek üzere tertiplendi.¹⁹⁵

27 Mart 1921 tarihinde İsmet Paşa Yunan ordusuna karşı sol kanattan taarruz emri verdi ve bu emri sabah saatlerinden itibaren uygulamaya koydu. Taarruza göre 3. Süvari Tümeni Bozcaarmut-Bahçesultan doğrultusunda ilerleyerek Pazaryeri'nde olan Yunan birliğinin çekilme hattını kesecek ve İnegöl istikametinde gözetleme ve keşif harekâtı yapacaktı. Başlayan taarruzda Türk ordusu birkaç kilometre ilerledikten sonra Yunan kuvvetleri tarafından durduruldu. Yunan kuvvetleri hazırlıklarını sol kanatta bulunun Türk birliklerinden önce yapmış ve harekete geçmişti. Daha önceden harekete geçen Yunan ordusu avantajlı bir pozisyon almış ve böylece taarruzu durdurmuştu.

Mustafa Kemal Paşa muharebelerin gidişatını yakından takip etmekte ve sık sık bilgi talep etmekteydi. 27 Mart 1921'de Batı Cephesi Komutanından 11. Piyade Tümeni ve 3. Süvari Tümeninin ne şekilde hareket ettirileceğini sordu. Verilen cevapta 3. Süvari Tümeninin 11. Tümen ile işbirliği yapacağı ve 11. Tümen komutanının emrinde olacağı belirtildi. Bu şekilde 11. Tümenin Uzunçam-Sarıdayı hattına taarruzunun, 3. Süvari Tümeninin de batıdan Pazaryeri ovasına çıkartılmasının planlandığı iletildi.

Bölgedeki hareketlilikle birlikte akşam saatlerinde Batı Cephesi Komutanı 3. Süvari Tümenine Çaydere'ye çekilmesi emrini verdi. Fakat Tümen bu emri alamamış, geç vakte kadar görevine devam etmişti. Sonrasında Tümen'e bağlı 28. ve 29. Alaylar Kapanalan'a, 27. Alay, makineli tüfek bölüğü ve bir top Kuyupınar'a çekildi. Yunan 7. Tümeni, 3. Süvari Tümenini geriye atıp büyük kısmıyla Sürürabat'a kadar ilerlemesini sürdürdü.

Türk ordusu kontrollü geri çekilişini sürdürerek kesin savunmanın yapılacağı İnönü'ye gelmişti. Gece yarısı Batı Cephesi Komutanlığının verdiği emirle İnönü'ye yerleşen kıtaların bu hattı kesin olarak savunacağını bildirdi. 27/28 Mart 1921 akşam vakitlerinde Türk ve Yunan kuvvetlerinin mevzi önlerindeki muharebeleri sona ermiş, iki tarafın da asıl kuvvetleri İnönü mevziinde karşılıklı olarak konuşlanmıştı.¹⁹⁶ 3. Süvari Tümeni bu vakit ordunun sol

¹⁹⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 319.

¹⁹⁵ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019,s. 210-214.

¹⁹⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 352-356.

kanat önlerinde Kapanalan-Koyunpınar hattında mevzilendi. 28 Mart 1921'den itibaren ise İnönü mevzilerindeki asıl muharebeler başladı.

Asıl taarruz 28 Mart 1921 sabah saatlerinden itibaren Yunan 11. Tümenin ateşiyle Sakarya'nın Trabzonlar köprüsü mevziilerinde başladı.¹⁹⁷ Ardından savaş, Batı Cephesinin sağ ve sol kanatlarında ve Güney Cephesinde gelişti. Batı Cephesi'nin Sol Yan Grup Komutanlığı 11. Tümen, 3. Süvari Tümeni ve bunlara bağlı birliklerden meydana gelmekteydi. 3. Süvari Tümenine bağlı 27. Alay Kuyupınar'da, 28. Alay ve tümen topçusu Erikli sırtlarında, 29. Alay ve Ormangöz sırtlarında mevzi almıştı.¹⁹⁸

Sabah saatleriyle birlikte, 11. Tümen ve bağlı birlikleriyle 3. Süvari Tümeni ve bağlı birlikleri karşısında bulunan Yunan 7. Tümeni harekete geçti. Mezit vadisi üzerinde 3. Süvari Tümeni'ne doğru hücumu kalkan Yunan 7. Tümeni'nin hareketi, 11. Tümen'in topçu ateşi ile durduruldu. Öğleden sonra Kapanalan hattında genişleyen Yunan taarruzunda, geri çekilme yolunun tehlikeye düşmemesi için 3. Süvari Tümeni Erikli sırtlarından Çaydere-Tilkiçtepe hattına çekildi. Bu hatta akşama kadar muharebeler devam etti. Yunan kuvvetleri bir kısım toprak işgal etse de epey zayıf ve taarruz başarıyla durduruldu.¹⁹⁹ Yaşanan çatışmalarda önemli bir bölge olan Kanlısirt ve Metristepe, süngüye dayanan ve 22 kez tekrar edilen çatışmalar sonucu Yunan kuvvetleri eline geçti.²⁰⁰ Kaybedilen mevzilerin vahameti üzerine Mustafa Kemal Paşa Meclis Muhafız Taburu ile Refet Bey Komutasında bulunan kuvvetlerin bir kısmını İnönü'ye yolladı.²⁰¹ Türk milletine hitaben bir de beyanname yayınladı. Beyanname; "*Her Türk, vatanın geçirmekte bulunduğu şu vahim dakikalarda son mücadele için milli sancağın altında toplanmalıdır. Askerlikten kaçacak her hangi bir fert kurşuna dizilecektir.*" Diyerek durumun önemini belirtti.

29 Mart 1921 tarihli verilen cephe emriyle 3. Süvari Tümeni'nden, Bozalan'da bulunan Yunan kuvvetlerinin arkasına ve yanına taarruzda bulunması istendi. Harekât için yürüyüşe geçen 3. Süvari Tümeni, Koyunpınar-Tilkiçtepe mevzilerinde Yunan kuvvetlerinin piyade ateşi ile karşılaştı. 3 saat boyunca devam eden çatışma sonrasında 3. Süvari Tümeni buradan Çokçalar doğrultusunda çekilmek zorunda kaldı. Çekilme esnasında 27. Alay epey zayıf ve kısmen dağılmıştı.²⁰² Öğleden sonra da Yunan kuvvetleri 3. Süvari Tümeni'ne taarruzda bulduktan sonra 11. Tümenin sol kanadına taarruza geçerek Bozalan

¹⁹⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 362-363.

¹⁹⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 373.

¹⁹⁹ İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019,s. 235.

²⁰⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 368.

²⁰¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 80.

²⁰² İbrahim Tavukçu, *Milli Mücadele'de İnönü ...* 2019,s. 236,241.

istikametine yöneldi. Yunan ordusunun 7. Tümeninin etkili ilerleyişi, Batı Cephesinin sol kanadının fiilen kuşatma altına girme tehlikesine sebep oldu. Akşam vakitlerinde Kandilli'nin Batı sırtları da Yunan ordusu tarafından ele geçirildi.

Çolak İbrahim Bey komutasındaki 3. Süvari Tümeni 21:30'da bir rapor gönderdi. Rapora göre Darıdere işgal edilmişti. Raporda gece yapılacak harekâttan da bahsedilmişti. Buna göre Çokçalar'da bulunan 3. Süvari Tümeni kuvvelerini pekiştirerek gece baskınlar yapacak ve 30 Mart sabahı düşmanı atacak şekilde harekete geçecekti. Tasarlanan plan gece uygulamaya kondu. Bir bölükle Kızılcapınar istikametine gidilmiş, düşmana rastlanmaması sebebiyle Erikli sırtlarına kadar varılarak Mezit vadisi civarının boş olduğu anlaşılmıştı. Bir bölükle Kapanalan'a baskına giden birlik, planlanan baskını başarıyla yapmıştı. Baskında düşmana ağır kayıplar verdirilmiş, yöre halkıyla yapılan soruşturma neticesinde de düşmanın kayıplarının fazlalığı teyit edilmişti.²⁰³

30 Mart 1921'de Cephe Komutanlığının verdiği emirde, bütün tümenlerin buldukları mevzileri kesin suretle koruyacakları belirtilerek, 3. Süvari Tümeni'nin ordunun sol kanadı ile irtibatını koruyarak düşman gerilerine taarruzu emredildi.²⁰⁴ Yunan 7. Tümeni sabah saatlerinde başlayan taarruzuyla İntikamtepe ve Zevvaretepeyi ele geçirdi ve Türk ordusunun 11. Tümenini Kovalca-Kandilli hattına geri çekilmek zorunda bıraktı. Bu sırada 3. Süvari Tümeni'nin Çokçalar-Tilkiçtepe üzerinden topçu ateşiyle Yunan kuvvetlerinin yan ve arkalarına yaptığı atışlar etkili oldu ve İntikamtepeyi işgal eden Yunan kuvvetleri ilerleyemeden burada durmak zorunda kaldı. Tümen tarafından düşman gerilerine yapılması planlanan taarruz ise yapılamadı.

30 Mart 1921 tarihinde Metristepe'de de çetin mücadeleler verilerek Yunan birliğinin taarruz gücü kırıldı ancak tepe ele geçirilemedi. 31 Mart'ta planlanan karşı taarruzla birlikte, Yunan kuvvetleri Metristepe'nin doğusuna çekilmek zorunda kalmakla birlikte çok sayıda zayıat verdi. Sağlanan bu başarıyla Metristepe'nin geri alınması düşünüldü. Tepe'de çok fazla Yunan kuvveti görülmediği vakit, Kanlısırt ve Metristepe'nin artçı birliklerle tutulduğu tespit edilerek düşmanın geri çekilmeye başladığı anlaşıldı.²⁰⁵

İsmet Paşa, Yunan kuvvetlerinin 30 Mart'taki taarruzlarının başarıyla durdurulmasıyla birlikte 31 Mart'ta birliklere yapılacak harekâtları içeren emrini yayınladı. Bu emir içerisinde 3. Süvari Tümeni, 10. ve 14. Süvari Alayları ve 5. Kafkas Tümenine bağlı birliklerin Refet

²⁰³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 387-388.

²⁰⁴ *ATBD, B:* 2341, 1991: 92.

²⁰⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 405,416-417.

Paşa komutasına alındığını bildirdi.²⁰⁶ Çokçalar'da bulunan 3. Süvari Tümeni ise bu sırada Yunanlıların Kandilli güneybatısından yaptığı ateş ile piyade muharebesine girmişti. Yunan topçu ateşine aynı şekilde karşılık verilerek Yunan topçusunun ateşi engellendi. 29. Alay ile birlikte iki makineli tüfek, Darıdere-Kandilli istikametinde Yunan sağ kanat arkalarına taarruz ettirildi. 10. Kafkas Alayı'nın yaptığı destek taarruzuyla Yunan birlikleri Saraycık doğrultusunda çekildi ve bunu 3. Süvari Tümeni küçük bir birlikle takip etti. 29. Alay kaçan Yunan taburunu, Darıdere içerisinde arkalarını çevirmek suretiyle yakaladı ve 250 ölü ile ağırlıklarını ele geçirerek dağıttı. 31 Mart 1921 akşamı 3. Süvari Tümeni'nin bir alayı Kapanalan'da, keşif kolları ise Kızılcapınar'ın güney sırtlarında mevzilendi.²⁰⁷ 31 Mart gece saatlerinde ise cephelerden Yunanlıların geri çekildiğine dair raporlar gelmeye başladı.²⁰⁸ Geri çekiliş sırasında Yunan birlikleri bölgede büyük tahribata neden oldu. Örneğin Bilecik'te 1618 ev yakılmış, geriye kalan 422 evin ancak yarısı oturulabilecek halde bırakılmıştı.²⁰⁹

II. İnönü Muharebeleri sırasında önemli bir bölge olan Metristepe'nin Yunanlılar tarafından Türk taarruzları sonrası terkedilmek zorunda bırakılmasıyla muharebeler Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanma eğilimine girmişti. 1 Nisan 1921'de Yunan kuvvetlerinin artçı birliklerinin de atılmasıyla zafer ilan edildi. İsmet Paşa'nın aynı gün Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği raporuyla Yunan ordusunun muharebe meydanını terk ettiği bildirildi.²¹⁰ İsmet Paşa gönderdiği raporda bu başarıyı; *“Saat 6.30 sonrada Metristepeden gördüğüm vaziyet: Gündüzbey şimalinde, sabahtan beri sebat eden ve dümdar olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi, sağ cenah grubunun taarruziyle gayrimuntazam çekiliyor. Yakından takibediliyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok, Bozüyük yanıyor. Düşman, binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanım silâhlarımıza terk etmiştir”* şeklinde beyan etmişti.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya gönderdiği tebrik telgrafında; *“Bütün tarihi âlemde, sizin inönü meydan muharebelerinde deruhde ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhde etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dâhiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silâh arkadaşlarınızın kalb ve hamiyetine büyük emniyetle istinadediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs*

²⁰⁶ *ATBD, B:* 2345, 1991: 92.

²⁰⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...* 1999, C. 2, Ks. 3, s. 426-428.

²⁰⁸ *ATBD, B:* 2346, 1991: 92

²⁰⁹ *ATBD, B:* 1300, 1966: 57.

²¹⁰ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 155.

talihini de yendiniz” diyerek Metristepe muharebelerinin, milletin esaretten kurtulması yolunda ne kadar büyük bir adım olduğunu ifade etti.²¹¹

Batı Cephesi kuzeyinde başarılı muharebeler yaşandığı esnada Güney Cephesi’nde çatışmalar devam etmekteydi. Güney Cephesi Komutanlığı’nın 1 Nisan 1921 tarihli emrine göre süvari tümenleri Aksuteke-Sarıdağ-Nazıfpaşa istikametinde ilerleyecek ve daha batıdan takip ve sıkıştırma hareketi yapacaktı. Çokçalar’da bulunan 3. Süvari Tümeni de bu doğrultuda hareket ettirildi. Oğlakçı istikametinde ilerleyen 3. Süvari Tümeni, 7. Yunan Tümeni birlikleri tarafından görülmüş ve ateş altına alınmıştı. Sarıdağ köyüne ulaşan Süvari Tümeni, köylülerle yaptığı soruşturmada Yunan kuvvetlerinin geri çekilmediğini, Bozüyük istikametine gittiklerini öğrendi. Cephanelerinin azaldığını gören tümen komutanı Çolak İbrahim Bey, tümenin arkasının düşman tarafından alınacağını düşünerek Kızılcapınar doğrultusuna yöneldi. Arkasının kesilip kesilmediğini öğrenmek içinde Kızılcapınar’a bir birlik gönderdi. Kızılcapınar’a doğru giden birlik Meclis Muhafız Taburu’na rastladı ve Kızılcapınar’da bir süvari birliğimizin olduğunu öğrendi. Ancak burada bulunan süvari birliği Yunan kuvvetlerinin yaklaştığını görünce burayı boşaltarak geri çekilmişti. Aldığı bilgiye dayanarak Kızılcapınar’a yaklaşan birlik karşısındakilerden parola istedi. Gelen Rumca cevapla birlikte muharebe başladı ve akşam saatlerine kadar devam etti. Karanlıkla birlikte kesilen muharebenin ardından 3. Süvari Tümeni günü Sandağı-Alınca ve Armutlu-Yerligedik hattında ilerleyerek geçirdi.²¹² Geceyi de Ormangözü’de geçiren 3. Süvari Tümeni sabah saatlerinde Kızılcapınar yamaçlarından ateş almasıyla derhal bir alayını göndererek muharebe başlattı. 3. Süvari Tümeni muharebe sonunda Yunan kuvvetlerini bölgeden geri atmayı başardı.

Güney Cephesi Komutanlığı 3 Nisan 1921’de yayınladığı emirle bu güne dair yapılacak harekâta ilişkin tüm birliklere bilgi vererek, 3. Süvari Tümeninin Sarıdayı civarında kalmasını, buradan Alınca-Nazıfpaşa istikametinde ilerlemesini istedi. Sarıdayı önlerine ulaşan 3. Süvari Tümeni, köylülerden Yunanlıların Nazıfpaşa ve İnegöl’e çekildiklerini öğrendi. 3 Nisan 1921’de İnegöl’de esir edilen bir Yunan subayından da “*3. Süvari Tümeni’nin iki kol halinde Sarıdayı’dan ilerlemesini kar ve arazi sebebiyle tek kolda hareket etmelerinden dolayı çok büyük bir kuvvet olarak değerlendirdiklerini, topçu ateşine rağmen*

²¹¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, C: 2, s. 580.

²¹² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 450-451.

*harekete devam etmeleriyle arkalarının çevrileceğini düşündüklerini ve bu sebeple geri çekildikleri” öğrenildi.*²¹³

Çolak İbrahim Bey komutasındaki 3. Süvari Tümeni, Yunan kuvvetlerinin İnegöl’e çekildiğini öğrenmesiyle cepheye bağlı diğer birliklerle İnegöl’e yürüyüşünü sürdürdü. Hareketini hızlandırarak Nazıfpaşa sırtlarında Yunan kuvvetlerine yetişti ve muharebeye başladı. Yunan kuvvetleri üzerine hücum eden 28. ve 29. Alaylar, Hasanpaşa köyü gerisinde ateşle karşılaşmalarına rağmen durmayarak hücumu devam ettirdi ve köyün işgalden kurtarılmasıyla yönlerini İnegöl’e çevirdi. Bu sırada 27. Alay da Adanebi’de yakalanan Yunan birliğine hücum etti. Yaşanan çatışmalarla birlikte Tümen’e 1. ve 2. Süvari Tümenleri yanlardan destek verdi ve Yunan kuvvetleriyle birlikte İnegöl’e girildi. Süvari Tümenleri ve Yunan kuvvetleri arasında sokak çatışmaları yaşandı. Bu çatışmalar esnasında İnegöl halkı da ellerine geçirdiği balta, kürek gibi eşyalarla Yunanlılara saldırdı. Çatışmanın sonunda Yunanlılar İnegöl’den çıkarıldı. Adanebi civarında kalmış olan Yunan birliği ise 3. Süvari Tümeni tarafından çevrilmiş ve 80’den fazla zayıat verdirilmişti. Tümen son topuna kadar ateşe devam ederek cephanesinin bitmesiyle takibi durdurmak zorunda kaldı. İnegöl içinde de 100’den fazla kayıp verdirilerek birçok cephane ele geçirildi. İnegöl’de bulunan Yunan Başkomutanı ile İngiliz ve İtalyan temsilcileri otomobillerine binerek top ateşi altında zor bir halde Bursa istikametine kaçabildi.

Yunan kuvvetlerinin İnegöl’den atılması sonrası 3. Süvari Tümeni geceyi İnegöl’ün batısında geçirecek şekilde emir almıştı. Yapılan muharebelerde askerin yorgun düşmüş olmasına rağmen 4 Nisan 1921’de Hamzabey’e yaklaşan Yunan kuvvetlerini karşılamak üzere 25 atlıdan oluşan bir birlik gönderildi. Birliği gören Yunan kuvvetleri, çekilme yönlerini değiştirerek bölgeden uzaklaştılar.²¹⁴ Takibe başlayan birlik, Akçapınar’a ulaştığında Yunan kuvvetlerinin halktan 10 kişiyi süngü ile öldürerek sokak ortasında bıraktıklarını görmüştü. İntikam duygusu ile kuvvetlerinin azlığına bakmayan bu birlik Yunanlılara yetişerek ateşe başladı ve hayli kayıp verdirdi.

Öğlen vakti 3. Süvari Tümeni Hamzabey’den geri çekilen Yunan kuvvetlerine taarruz emri aldı. Tümen, 29. Alayını İnegöl’ün batısında bırakarak 28. Alayı ile Hamzabey doğusunda buldukları düşmanı ateş altına aldı ve çekilmeye zorladı. Takibe devam ederek Yunan kuvvetlerinin eski mevzileri olan Ayazma tepeye kadar düşman geriye attı. 27. Alay ise Boğazköy’den geçmekte olan Yunan kuvvetlerine ateşe başladı ancak Dimboz yönünden

²¹³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 466-467.

²¹⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...*1999, C. 2, Ks. 3, s. 485-488.

top ateşi almasıyla birlikte hareketini durdurdu. Akşam vakti Güneşin batmasıyla da Süvari Tümenleri bir önceki konumlarına döndü ve böylece Batı Cephesinde düşman takibi sona erdi.²¹⁵

4 Nisan 1921'den itibaren Çolak İbrahim Bey komutasındaki 3. Süvari Tümeni'ne bölgede kalarak herhangi bir Yunan taarruzuna karşı savunma yapması görevi verildi. Tümen, bir alayı ile Yenişehir'de, kuvvetlerinin asıl kısmıyla da İnegöl kesiminde bulunmaktaydı. Taarruzun sona ermesinden sonra birliklerde firar vakaları yoğun bir şekilde ortaya çıktı. Firar eden erler gruplar halinde köy ve kasabalarda yağma faaliyetleri yapmaktaydı. 3. Süvari Tümeni de birliklerinde bulunan gönüllü erlerin firar etmeleri sebebiyle gücünü nispeten kaybetti. Bu sebeple 9 Nisan 1921'de Batı Cephesi Komutanı, Genelkurmay Başkanlığı'na yazdığı teklifle bu Tümenin yeniden yapılandırılmasını ve bir alay halinde yeniden teşekkülünü talep etti. Ayrıca II. Kuva-yı Seyyareden gelen askerlerin diğer erlere oranla disiplinlerinin az olduğundan, bunların diğer kıtalara bölüştürülmesi de teklif edildi. Bu konuda Tümen Komutanı Binbaşı İbrahim Bey'i de memnun etmek için görüşlerinin alınması uygun bulundu. 15 Nisan 1921'de ise Tümen'den buldukları yerde geceleri sahte ateşler yakarak düşmanı korkutması ve herhangi bir taarruz düşüncesinden vazgeçirme görevi verildi. Batı Cephesinde bu şekilde önlemler alınırken, Güney Cephesinde Aslıhanlar ve Dumlupınar muharebeleriyle birlikte Yunan kuvvetleri Uşak hattına çekildi ve muharebeler sona erdi.²¹⁶

Yunan kuvvetlerinin İnönü'de bir kez daha durdurulmasının ardından 3 Nisan 1921 günü 3. Süvari Tümeni İnegöl'e girmiş, daha önce belirtildiği gibi Yunan kuvvetlerine bağlı bir birliğin de İnegöl'e girmesiyle sokak çatışması yaşanmıştı. Yaşanan muharebeler karlı ve çamurlu bir mevsimde, güçlükle yapılmaktaydı. İnegöl'ün kurtarılmasının ardından İnegöl Belediye Reisi makamıyla Büyük Millet Meclisi'ne çekilen telgrafta 3. Süvari Tümeni'nin gösterdiği yiğitlik ve kahramanca atılım takdir edilmişti.²¹⁷

Muharebenin bitmesiyle Yunanistan, savaşın kaybı ve insan zayıyatının yanında iç ve dış politikalarında da sıkıntılı bir duruma düştü. Buna karşılık Türk ordusunun kazandığı askeri başarı, Ankara'da kurulan hükümetin uluslararası alanda benimsenmesini sağladı. Kazanılan başarı işgalci devletlerin Ankara Hükümetine karşı olan tutumlarını olumlu yönde etkilemiş, işgal ettikleri bölgelerden çekilmeye başlamıştı. Rus hükümeti Ankara hükümetini tebrik ederek Yunanlıların tahribatına karşılık maddi yardımda bulunmayı taahhüt etti. Muharebelerde Yunanlılara başarı şansı tanınmamış ancak ordunun ve devletin

²¹⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...* 1999, C. 2, Ks. 3, s. 504.

²¹⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Birinci ...* 1999, C. 2, Ks. 3, s. 533-593.

²¹⁷ Ümit Yetik, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2017, s. 61-63.

imkânsızlıkları sebebiyle düşman takip edilerek kesin bir şekilde imha edilme hareketi de yapılamamıştır.

Muharebe boyunca 3. Süvari Tümeni Çolak İbrahim Bey komutasında oldukça önemli yararlılıklar göstermiştir. Birçok yerde karşılına çıkan Yunan kuvvetlerini mağlup ederek geri atmayı başarmıştır. Birinci İnönü Muharebesine katılmayan 3. Süvari Tümeni'nin İkinci İnönü Muharebeleri esnasında ne kadar faydalı olduğu ortadadır.

3.4. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri

Yunan ordusunun İzmir'i işgali sonrası dağılık Türk kuvvetleri karşısında kolay bir şekilde İnönü önlerine kadar gelmesi Yunan Devleti'nde Türk ordusunu kolay bir şekilde yeneceği kanısını uyandırmıştı. Ancak İnönü'de giriştikleri harekâtların sonucunda bir şey elde edemeden geri çekilmek zorunda kaldı. İnönü muharebelerinden yenilgiyle ayrılan ve imajı sarsılan Yunan Devleti, Türk ordusunu kolaylıkla yenecekleri düşüncesinden vazgeçerek yeni bir harekât planladı. Harekâtın liderliğini ise Kral Konstantin bizzat yürütecekti. 2-3 Haziran 1921 tarihli Ermeni gazeteleri Kral Konstantin'in 6 Nisan 1921'de Atina'dan ayrılarak cepheye hareket edeceğini yazmıştı.²¹⁸ 11 Haziran 1921'de Atina'dan hareket eden Kral Konstantin 13 Haziran'da İzmir'e gelerek, yeni girişilecek harekâtın başkomutanlığını üstlendi.²¹⁹ Yapılacak harekâtın başarısından emin bir şekilde yoğun bir hazırlık yapıldı. Yunan ordusunun hedefi Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar olmuş ve İnönü Muharebelerinde uyguladığı kuvvetleri dağıtarak savaşma stratejisinden vazgeçmişti. Yeni harekât planı kuvvetleri toplu bir şekilde cepheye kullanmak üzerine kuruldu.²²⁰ Plana göre az bir kuvvetle Türk ordusu İnönü'de tutulacak ve asıl kuvvetlerle Kütahya'nın güneyinden taarruza geçilecekti. Bu plan Türk ordusunun beklentisinin dışındaydı. Türk ordusu daha önceki saldırılarda olduğu gibi kuvvetlerini İnönü önlerinde toplamıştı.²²¹

Öte yandan İnönü Muharebeleri Türk ordusu için büyük bir moral kaynağı olmuştu. Ordunun başarısı dış politikada Hükümetin lehine gelişmeleri beraberinde getirmişti. Fransız temsilcisi Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme gerçekleştirerek anlaşma zemini aramış ancak bir uzlaşma ortaya çıkmamıştı. Ruslarla yapılan Moskova Anlaşmasının (16 Mart 1921) gerekleri, Rus Hükümeti tarafından yerine getirilmeye başlanırken, İtalyanlar da 25 Mayıs

²¹⁸ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 7.

²¹⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 99.

²²⁰ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya- Eskişehir Muharebeleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, C. 2, K. 4, s. 98.

²²¹ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2015, s. 257.

1921'de Marmaris'i ve 5 Haziran 1921'de de Antalya'yı boşalttı.²²² Bu gelişmelerle birlikte Türk ordusu, Yunanlıların yapacakları yeni bir taarruz için çeşitli düzenlemeler ve planlar hazırlamıştı. Türk ordusunun ana planı Yunan ordusu karşısında üstün bir konuma gelinceye kadar savunmada kalmak şeklindeydi.²²³

İkinci İnönü Muharebesinin sona ermesiyle birlikte 3. Süvari Tümeni Yenişehir-İnegöl hattında bulunmakla beraber Yunan kuvvetlerine karşı örtme göreviyle görevlendirilmişti.²²⁴ Tümen 27. 28. ve 29. Alaylardan oluşmaya devam etti. Komutanlığını ise Binbaşı Çolak İbrahim Bey sürdürmekteydi. Tümenin Kurmay Başkanı Yüzbaşı Faik (Sözer), 27. Süvari Alayı komutanı Binbaşı Sakıp, 28. Süvari Alayı komutanı Binbaşı Hüsnü (Aykut), 29. Süvari Alayı komutanı İsmail (Hakkı) Bey'dir.²²⁵

İnönü'de hafifleyen muharebelerden sonra Güney cephesinde Dumlupınar'da yapılan muharebeler, Batı Cephesi komutanlığınca başarısız görülerek 12 Nisan 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına bir rapor verilmişti. Rapor genel olarak ordu kuvvetlerinin Eskişehir önlerine çekilmesi önerisinin yanında 3. Süvari Tümeni ve 1. Piyade Tümeninin olası bir Yunan taarruzu karşısında mukavemet gücü kalmadığından, Güney Cephesi kuvvetlerinin arkasını koruma düşüncesiyle Eskişehir'e çekilmesinin zorunlu olduğu yönündeydi. Buna istinaden Batı Cephesi Komutanlığı, birliklerinin düzenini tertip ederken, 3. Süvari Tümenine bağlı 29. Alay hariç tümen kuvvetlerini, 61. Tümen Komutanının emri istikametinde düşmanla teması koruyacak şekilde, Bilecik-Söğüt-İnegöl kesimindeki asıl kuvvetleriyle birlikte Nazıfpaşa-Pazaryeri-Bozüyük ve Mezit vadisi istikametinde ordunun sol kanadına çekti.²²⁶ 29. Alay ise Ankara'ya gönderildi. Ayrıca 24 Nisan 1921 tarihli İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla, alayın ihtiyaç duyduğu hayvan tedariki için mutemet tayin edilerek alayın ihtiyaçları karşılanmaya çalışıldı.²²⁷

İnönü Muharebelerinden sonra Güney Cephesi Komutanlığı asker sıkıntısı yaşamaktaydı. 28 Nisan 1921'de Güney Cephesi Komutanı Genelkurmay'a bir yazı yazarak eldeki kuvvetlerle başarılı bir savunma yapılmasının mümkün olmadığını, ellerindeki kuvvetlerin bir kısmının da Batı Cephesi emrine verilmesinin emredildiği, bu sebeple eldeki kuvvetlerin yetersiz olduğunu bildirdi. Genelkurmay bu yazı ile ilgili Batı Cephesi Komutanlığına görüş sordu. 29 Nisan 1921'de Batı Cephesi verdiği cevapta kuvvetlerin yer

²²² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 12.

²²³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 91.

²²⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 48.

²²⁵ Rıdvan Bal, *Türk Kara Kuvvetlerinde ...* 2006, s. 59.

²²⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 72,75.

²²⁷ *BCA*, 24.4.1921, Fon Kod: 30.18.1.1, Yer No: 3.18.1.

değiştirmesi yerine geriden takviye alarak güçlendirilmesi gerektiği, emrinde bulunan 23. Piyade ve 3. Süvari Tümeninin muharebede fayda sağlamaktan uzak bir halde oldukları ve bu birliklerin geri alınarak ciddi bir düzenlemeye tabi tutulmaları gerektiğini ilettiler. Genelkurmay Başkanlığı durumuyla ilgili bir değerlendirme yaptı ve 29 Nisan'da Güney Cephesi Komutanlığına bir telgraf göndererek Güney Cephesine daha fazla birlik göndermenin mümkün olmadığını fakat taarruzun başlaması halinde yeniden durum değerlendirmesi yapılarak Batı Cephesinden elverdiği ölçüde kuvvetin kaydırılabileceğini bildirdi. Güney Cephesi ve Batı Cephesi arasında ortaya çıkan bu olumsuz durum Batı ve Güney Cephelerinin birleştirilmesiyle sonuçlanacaktı.

Nitekim mevcut durumun önemi sebebiyle Mustafa Kemal Paşa Eskişehir'e giderek buradan İsmet Paşa'yla birlikte Kütahya'ya geçerek mevzileri gezdi. 3 Mayıs 1921 tarihinde durumun detaylı bir şekilde ele alınması sonrası cephelerin birleştirilmesi kararı alındı.²²⁸ Mustafa Kemal Paşa cephelerin birleştirilerek İsmet Paşa'ya verilmesi ve Refet Paşa'nın görevden alınmasını, Nutuk adlı eserinde, Dumlupınar ve Aslıhanlar muharebelerinde alınan başarısızlık ve buna bağlı olarak Güney Cephesi ordusunun komutanına olan itimadının azalması sebebiyle yapıldığını belirtmektedir. Cepheden alınan Refet Paşa'ya Milli Savunma Bakanlığı teklif edilmiş, ancak Refet Paşa bunu kabul etmeyerek Kastamonu'ya gitmiş ve bir süre dinlenmeye çekilmiştir.²²⁹

Cephelerin birleştirilmesi ile ilgili yapılan görüşmenin ardından 4 Mayıs 1921'de Batı Cephesi Komutanlığı düzenlemeye giderek orduyu gruplar halinde yeniden yapılandırdı. 3. Süvari Tümeni bu düzenleme içinde 61. 11. ve 1. Piyade Tümenleriyle birlikte 1. Grubun içinde yer aldı. Grup komutanlığı ise Albay İzzettin Bey'e verildi.²³⁰

Mayıs ayı boyunca Batı Cephesinde genel itibariyle karşılıklı keşif hareketleri yaşanmış, önemli bir olay meydana gelmemişti.²³¹ Haziran ayı içerisinde 3. Süvari Tümenine ait harp raporunda Yunan kuvvetleriyle temas muhafaza edilerek hareketlerinin takip ettirildiği bildirilmekteydi.²³² Yine haziran ayında 3. Süvari Tümeni'ne 50 atlıdan oluşan bir bölük verilmesi gündeme geldi. Bununla birlikte 1. Grup Komutanlığı 26 Haziran 1921 tarihinde verdiği bir emirle 14. Süvari Tümeni ile birlikte 3. Süvari Tümenine bağlı alayların Eskişehir'e alınarak tertip ve düzene sokulmasını istedi.²³³ Haziran ayı boyunca özellikle

²²⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 81-86.

²²⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, ... 1969, C: 2, s. 586-587.

²³⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 86-87.

²³¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 114.

²³² *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1188 Gömlek No: 77; Belge No: 1.

²³³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 146,151.

İzmit-Sakarya bölgesinde hareketlilik yaşanırken diğer bölgelerde de karşılıklı keşif ve raporlama faaliyetleri dışında önemli bir çatışma meydana gelmedi. Bu süreçte üçüncü süvari tümeni ve bağlı birlikleri buldukları bölgelerde mevzilerini güçlendirmeye çalışarak, düşman birliklerini gözlemleyerek ve herhangi bir top atışı veya mermi seslerini dikkatle takip ederek beklemekteydi. Duyulan mermi veya top ateşlerinin sayısını dahi 1. Grup Komutanlığına bildirmiş ve Yunan askerlerinin hareketleri de gün gün saat saat raporlanarak fırka kumandanlığına ve 1. Grup Komutanlığına iletilmişti.²³⁴ Temmuz ayı başında 3. Süvari Tümeni İnegöl-Hamzabey-Deydinler kesiminde bulunmuş ancak 29. Alay'ı Eskişehir'de cephe emrine verilmişti.²³⁵ Yunan taarruzundan hemen önce ise 29. Alay Eskişehir'den hareket ederek Domaniç'e doğru yola çıkmış ve 10 Temmuz 1921'de Domaniç'e ulaşabilmişti.²³⁶

Yunan kuvvetlerinin harekâtı 8 Temmuz 1921'de Bursa istikametinden başlarken diğer cephelerde yakınlaşma hareketleri yaşandı ve 10 Temmuz 1921 tarihiyle birlikte tüm hatta ileri yürüyüş başladı. Aynı gün karşılaşılan Türk birlikleri geri atılarak Yenişehir ve İnegöl Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirildi.²³⁷ İnegöl'de düşmanı oyalama görevi alan 3. Süvari Tümeni, düşmanın Hasan Paşa'ya ulaşmasıyla Kınık boğazını tutmak üzere tertiplendi. Bu kapsamda 27. Alay Kınık boğazının batı tarafında yer alacak şekilde düzenlenirken 28. Alay ise boğazın doğusuna konuşlandırıldı. Ertesi gün ise alaylar birbirleriyle irtibatı kuracak şekilde keşif ve gözetleme faaliyetlerinde bulunacak şekilde görevlendirildi. 3. Süvari Tümeni komutanlığının yaptığı bu düzenlemeyle birlikte tümen karargâhı 10-11 Temmuz 1921 gecesini rüştiyede geçirdi.²³⁸

11 Temmuz 1921'de yürüyüşüne devam eden Yunan kuvvetleri 3. Süvari Tümeninin Rüştiye, Sultaniye ve İhsaniye bölgelerine çekilmesine sebep oldu. Türk tümen topçusu Yunan birliklerine ateş açmış ve kayıplar verdirmişse de Yunan kuvvetleri yürüyüşlerine devam etti.²³⁹ Bursa-Kütahya istikametinde de devam eden Yunan ilerleyişi Türk birliklerini geriye atmaya devam etmekteydi. 3. Süvari Tümeni 27. Alayının bir bölümünü karargâha, bir bölümünü Karacakaya istikametine gönderirken iki bölümünü ise Tüfekçikonağı civarına yerleştirdi. Düşmanın ileri hareketine binaen ise Mezid üzerinden Kozpınar'a çekileceğini Alay komutanına ilettiler. 28. Alayın ise Sarıdayı kesimine çekilmesini belirtirken genel olarak

²³⁴ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 1-11.

²³⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 166.

²³⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 185,189.

²³⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 185.

²³⁸ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 12.

²³⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 199.

Kozpınar sırtlarında Tümenin muharebeyi kabul edeceğini alay komutanlıklarına bildirdi.²⁴⁰ Böylece 12 Temmuz 1921’de Mezit vadisi boyunca ilerleyen Yunan birliği karşısında 3. Süvari Tümeni Sarıdayı-Tüfekçikonağı civarına çekilmiş oldu.

13 Temmuz 1921 tarihi itibarıyla Yunan kuvvetleri asıl Türk savunma mevzilerine ulaştı. 1. Grup kesiminde bulunan birlikler Bilecik sırtlarına kadar çekildi. Gruba bağlı 3. Süvari Tümeni 1. Grup Komutanlığına verdiği raporda harp raporlarının kendisine telgrafla bildirilmesini talep ederken düşmanın ilerlemesi halinde arkasından saldırmayı düşündüğünü iletti.²⁴¹ Düşman karşısında geri çekilişini sürdürürken Domaniç’te bulunan 29. Süvari Alayı da Yunan kuvvetleri karşısında burayı boşaltarak geri mevzilere yöneldi. Yunan 3. Tümeni Pazaryerini, 11. Tümeni ise Bilecik’i ele geçirerek Aşağıköy’e kadar ilerledi. 14 Temmuz 1921’de 3. Süvari Tümeni Sarıdayı civarında bulunurken, 29. Alayı Yeşildağ istikametine çekildi.²⁴² İbrahim Bey buradan 1. Grup Komutanlığına verdiği raporda düşmanın ağırlıklarıyla beraber Gümüşdere mevkiini geçtiğini ve istirahate çekildiğini bildirdi.²⁴³

1. Grup Komutanlığı 15 Temmuz 1921’de yapılacak harekât planını birliklere verdiği bir emirle bildirdi. Plana göre düşmanın ağır hareket etmesi ve güney bölgelerde kuvvetlerin asıl birlikleriyle muharebe etmelerinden, Batı Cephesinde bulunan Yunan birliğinin burada oyalama taktiği kullandığı değerlendirildi. Ancak burada bulunan Yunan kuvvetlerinin de ciddi bir taarruz harekâtına girişeceği düşünülerek, bölgedeki diğer kuvvetlere çeşitli görevler verildi ve 3. Süvari Tümenine 11. Tümen ile 5. Grup arasındaki hattın savunulması emredildi. Bununla birlikte Yeşildağ ile Çokçalar hattının katiyen elde tutulması istendi.²⁴⁴ İbrahim Bey 15 Temmuz günü Garp Cephesi, 1 Grup, 1.fırka ve 11 fırkaya gönderdiği raporda, düşmanın Tekedere sırtlarından daha ileriye gitmediğini ancak Gümüşdere ve Dereköy istikametlerinden ateş sesleri geldiğini ve 27. Alayın düşmanın önünü kapamaya memur edildiğini bildirdi.²⁴⁵ Günün sonunda 3. Süvari Tümeni İnönü’nün güneyi ile Yeşildağ arasında bulunarak Tümen karargâhını Çokçalar’da topladı.²⁴⁶

Ertesi gün Yumruçal ve Nasuhçal bölgelerinde muharebelerin sonucuna etki eden önemli çarpışmalar yaşandı. Yumruçal kesiminde bulunan Yunan kuvvetleri taarruza girişerek burayı ele geçirdi. Nasuhçal bölgesinde ise taarruz 3. Kafkas Tümeninin başarılı direnişi

²⁴⁰ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 14.

²⁴¹ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 15.

²⁴² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 223,257.

²⁴³ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 17.

²⁴⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 263.

²⁴⁵ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 18.

²⁴⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 293.

karşısında duraksamış olsa da, gelen destekle birlikte Tümen dağıtıldı ve bölge Yunan birliklerinin eline geçti. Dağılan birlikler geri çekilirken düzenli bir yol izlenemedi. Bu durum muharebelere önemli etkide bulunarak cephede gedik açılmasına ve çok sayıda silah ve cephanenin Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirilmesine sebep oldu. Türk birliklerinin geri çekilişi sonrası devam eden Yunan ilerleyişi karşısında Kütahya mevzileri de bırakılmak zorunda kalındı. Eldeki kuvvetlerin zayıf mevcutlu ve savunulan alanın geniş olması bu geri çekilmeye başlıca sebep olmuştur. Birliklerin daha fazla zarar görememesi için de geri çekilerek yeni bir mevzi tutulması faaliyetleri icra edilmiştir.²⁴⁷

16 Temmuz 1921’de Batı Cephesinde düşmanı durdurmak adına ordunun yeni bir mıntıkada toplanması kararlaştırılmıştı. Buna binaen 1. 14. ve 3. Süvari Tümenlerinden bir Süvari Kolordusu kurulması planlandı ve bunun için 3. Süvari Tümenine Yeşildağ-Karsak-Darıca hattı verilirken diğer tümenlere de örtme görevi yapmaları gereken hat bildirildi. Ayrıca 3. Süvari Tümenine hareket istikameti olarak Akpınar bölgesi verildi. Kurulan süvari kolordusu komutanlığına 5. Grup Komutanı Albay Fahrettin Bey getirildi. Grubun görevi ise Yunanlıların Bursa, Tavşanlı ve Kütahya kuvvetlerinin, Türk ordusunun toplanacağı mıntıkaya doğru yapacağı taarruzlara karşı örtme harekâtı yapmak ve geri çekiliş sırasında telefon ve telgraf hatlarını tahrip etmektir.²⁴⁸ Ordunun geri çekilmesi emri gereği grup içinde 3. Süvari Tümeni Sobran’ın kuzeyinde bulunan Akpınar kesimine, 14. Süvari Tümeni Sobran’a ve 1. Süvari Tümeni de Sofça’ya çekildi.²⁴⁹ Ordunun geri çekilişiyle bozulan moralleri düzeltmek adına İsmet Paşa bir emir yayınladı ve “*Muharebe meydanında can verenler vaziyeti bize müsait bir şekilde teslim edip gittiler. 16 Temmuz’da bütün ordu cephesince İstiklal Meydan Muharebesinin behemahal kazanılmaya mecbur olduğunu bir daha hatırlamalıyız*” diyerek bu savaşın kazanılması gerektiğini ordusuna bildirdi.²⁵⁰ Ardından 17 Temmuz 1921’de verilen geri çekilme emri gereği sessiz bir şekilde mevzilerini bırakarak yeni mevzilere yürüyüşe geçildi. Mevzilerin terk edilmesiyle Yunan kuvvetleri önemli bir mukavemet ile karşılaşmadan Kütahya’ya girdi. Şehirde bulunan Rum ve Ermeniler Yunan kuvvetlerini gösterilerle karşıladılar.²⁵¹

Kütahya’nın işgaliyle Batı Cephesinin bunalımı görülmüş ve Mustafa Kemal Paşa da süreci yakından görmek için cepheye gitmişti. Karargâha gelen Mustafa Kemal Paşa durumu inceleyerek düşüncelerini “*Yunan ordusunun bütün kuvvetiyle yaptığı bu saldırı karşısında,*

²⁴⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 321,332.

²⁴⁸ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 20.

²⁴⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 344.

²⁵⁰ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 21.

²⁵¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 347.

bizim askerî olan asıl görevimiz, Millî Mücadelenin başlangıcından beri izlediğimiz görevdir ki o, her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça, bu taarruza direnmek ve uygun hareketlerle durdurmak ve etkisiz hale getirmek ve yeni orduyu meydana getirmek için zaman kazanmaktır. Bu düşman taarruzu karşısında da, bu ana düşünce gözden uzak tutulmamalıdır” şeklinde ifade ederek mücadelede izlenecek ana fikri ortaya koymuştu.²⁵²

Mustafa Kemal Paşa durum değerlendirmesi yaparak 18 Temmuz 1921’de Batı cephesi komutanına bir yönerge gönderdi. Gönderdiği yönergede; “*Orduyu, Eskişehir şimal ve cenubunda topladıktan sonra, düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak lazımdır ki, ordunun tanzim, tensik ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya şarkına kadar çekilmek caizdir”* demişti.²⁵³ Bu direktifi ile düşmanın takip etmesiyle harekât üslerinden uzaklaşacağını ve güç bir duruma düşeceğini, bunun aksine bizim ordumuzu toplayarak daha uygun şartlarda mücadele etmemize olanak sağlayacağını ifade etmekteydi.²⁵⁴ Bu cümlelerle savaş süreci boyunca hiçbir zaman pes edilmeyeceği, bir geri mevziye çekilerek savaşa devam edileceği ve ordunun hazır hale gelene kadar zaman kazanacağı açık şekilde anlaşılmaktadır.

Kütahya-Eskişehir muharebelerine Nasuhçal-Yumruçal çarpışmaları kadar etki eden bir diğer çatışma 18 Temmuz 1921 tarihinde yaşanmıştı. Bugün yapılan muharebelerin Türk ordusu adına en önemlisi Ilgaz boğazı muharebesi olmuştu. Muharebede Türk ordusunun başarılı mücadeleleri sonrasında Yunan kuvvetleri çok sayıda ölü ve esir bırakarak bölgeden geri çekilmek zorunda kalmıştı.²⁵⁵ 3. Süvari Tümeni ise Yeniköy-Nemli hattında ilerleyen bir Yunan birliğini yaptığı şiddetli taarruzla durdurdu. Verilen emir ile Kartalibala tepeleri ile Turgutlar mevkiini savunması istenerek ardından da Derbent’e hareketi emredildi.²⁵⁶ Ertesi gün yaşanan muharebeler sırasında 3. Süvari Tümeni Derbent kesimine ulaşarak Alpanoz’a geçti.

19 Temmuz 1921’de Yunan kuvvetlerinin Eskişehir’e yaklaşmış bulunmaları sebebiyle şehrin boşaltılmasına başlandı. Şehrin boşaltılması panik halinde ve düzensiz bir şekilde yapılmış, bu da moralleri daha fazla bozmuştu. 10. Yunan Tümeni akşam vakitlerinde Eskişehir’e girerek bölgedeki kuvvetleri şehrin dışına sürdü.²⁵⁷ Bununla birlikte Yunan Kralı II. Konstantin, harekât merkezi olan İzmir’den 7 Temmuz 1921’de hareket etmiş ve 19

²⁵² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 360.

²⁵³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, ... 1969, C: 2, s. 608-609.

²⁵⁴ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 102.

²⁵⁵ *ATBD, B:* 1495, 1973: 67.

²⁵⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 368-369.

²⁵⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 391-392.

Temmuz'da karargâh üyeleri ile birlikte Uşak'a gelmişti.²⁵⁸ Yunan Kralı harekâtı yakından yöneterek kazanılacak zaferle ülkesinde kamuoyunu arkasına almak istiyordu.

Yunan kuvvetlerinin Eskişehir istikametine yönelmeleriyle 20 Temmuz 1921 sabahı Türk ordusu iki koldan Bilecik'e yöneldi. Türk kuvveleri aynı gün Bilecik'i Yunan kuvvetlerinden geri aldı. Eskişehir kesiminde Kanlıpınar mevziinde şiddetli çarpışmalar yaşandı. Ancak birliklerin güçlü direnişleriyle Yunan taarruzları durduruldu ve karşı taarruzlar yapıldı. Güneşin batmasıyla da muharebeler hafifledi. Benzer şekilde Çamtepe mevziinde de şiddetli muharebeler yaşandı. Burada Türk birlikleri Yunan kuvvetlerine baskın yaparak taarruza geçti ve başarı sağladı ancak mevziilerden atılamadı. Geriden destek alan Yunan kuvvetleri taarruzlara karşılık vererek Türk birliklerini geri atmayı başardı. Gece vaktine kadar Yunan birlikleri Türk birliklerini takip etti ve sonrasında Kesenler Köyü civarına çekildi. Türk birlikleri ise Seyitgazi-Yukarı Söğüt hattına çekildi.²⁵⁹ Geri çekiliş sırasında 3. Süvari Tümeni grubun süratine yetişemediğinden geride kaldı ve bunu bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Gönderilen telgrafta ayrıca 29. Alayın 3. Grup emrine verildiği ve 28. Alayın Eskişehir'in güneyini örtmek üzere görevlendirildiği iletildi.²⁶⁰

Seyitgazi kesimine gelen 5. Grup Komutanlığına Mustafa Kemal Paşa bir telgraf çekti. Telgrafında *"İçine girdiğiniz alanda grubunuz için kıymetli sonuçlara ulaşılacak harekât gelişmiştir. Parlak başarı haberinizi bekler gözlerinizden öperim. Göstereceğiniz etkinlik piyadelerimizi yeni hedef için zinde bırakabilir"* diyerek iyi dileklerini ilettili.²⁶¹ Bu telgrafa benzer şekilde 3. Süvari Tümeni'ne de *"Fahreddin Beyefendi ile birlikte olduğunuzu biliyorum. Fırkanız için güzel bir sahaya dâhil oldunuz. Parlak muvaffakiyetler dilerim"* şeklinde bir telgraf göndererek Çolak İbrahim Bey'e bizzat başarı dileklerini ilettili.²⁶²

5. Grup Komutanı verdiği emirle birliklerini yapılacak harekât kapsamında yönlendirdi ve 3. Süvari Tümenine de Sancarlı kesimine gitmesini emretti. Sancarlı'ya geldiği vakit 3. Süvari Tümenine bir Yunan birliği taarruz etti. Taarruz karşısında Tümen ciddi bir muharebeye girişmeyerek geri çekildi. 5. Grup Komutanı Genelkurmay'a verdiği raporda tümenin müsademeye girişmeden geri çekilmesi sebebiyle Tümen Komutanını şiddetle

²⁵⁸ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 185.

²⁵⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 414-424.

²⁶⁰ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1137 Gömlek No: 174; Belge No: 1.

²⁶¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 432.

²⁶² *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 24.

azarladığını ve tümeni yeni bir mevziye yerleştirdiğini bildirdi.²⁶³ 3. Süvari Tümeni de aldığı emir gereği saat 7:30 evvelde Seyitgazi'nin güney yamaçlarına konuşlandı.²⁶⁴

21 Temmuz 1921'de Cephe Komutanlığı'nca güçlü bir kuvvet oluşturularak karşı taarruz yapılması planlandı. Plan dâhilinde 1, 15, 24, 23, 5, 4, 41, 61 ve 7. Tümenlerden oluşan dokuz tümen hazırlandı ve Grup komutanlıkları oluşturuldu. Yapılacak harekâtla ilgili grup komutanlıklarına ilgili görevler verildi.²⁶⁵ 3. Süvari Tümeni de bulunduğu Hacıbektaş bayırında 57. Tümen gelinceye kadar bekleyecek, sonrasında cevizli doğrultusunda ilerleyecek şekilde emir aldı. 1. Grup birlikleri ile Muttalip Ovasında Yunan kuvvetlerine karşı şiddetli bir taarruz düzenlendi. Türk taarruzu karşısında ilk başta geri çekilen Yunan ordusu geriden destek alarak taarruzu püskürttü. Geri çekilen Grup, zayıf vererek Yunan birliklerine çokça silah ve teçhizat da bıraktı. Daha sonra 3. ve 4. Grup birlikte taarruz başlattılar. 3. Grup mevkiinde başarılı olursa da 4. Grubun Yunan kuvvetleri karşısında güçsüz kalması, taarruzun başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep oldu. 12. Grup komutanlığı Seyitgazi civarından taarruz etti fakat bazı birliklerin zamansız geri çekilmeleri sebebiyle harekât yine başarısız oldu ve Seyitgazi Yunan kuvvetlerince işgal edildi.²⁶⁶ Akabinde 3. Süvari Tümeninin bulunduğu Hacıbektaş bayırı da Yunan kuvvetlerince ele geçirildi.²⁶⁷ 5. Grup komutanlığı taarruz planına göre 12. Grubun yan ve arkasını koruyacaktı. Fakat harekete geçmesiyle cevizli istikametinde ilerlerken karşısında bir Yunan birliği buldu ve yaşanan müsademedeki geri çekilmek zorunda kaldı.²⁶⁸

Fahrettin Bey 21 Temmuz 1921 tarihli Garp Cephesi Kumandanlığına gönderdiği yazıda İbrahim Bey'in muharebeler esnasında verilen emirleri layıkıyla yerine getirmediğinden bahisle şikâyetle bulunmuştu. Yazısında İbrahim Bey'in emirlere yeterince dikkat etmediği, bununla birlikte inatçı ve dik kafalı davrandığı ve bu sebeplerle Erkan-ı Harp reisliğinden bu birliğin geriye alınmasını talep etmiş, fakat bu durumun kendisine bir lütuf olacağını belirterek onu en şiddetli alanlara sokacağını bildirmişti.²⁶⁹

12. Grup Komutanlığı bölgesinde Seyitgazi ve 3. Süvari Tümeninin bulunduğu Hacıbektaş bayırının Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirilmesinden sonra ilerleyen Yunan taarruzu Kırgız dağı kesimine ulaştı. Geri çekilerek Kırgız Dağı kesimine gelen 5. Grup

²⁶³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 432,436.

²⁶⁴ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1137 Gömlek No: 174; Belge No: 1.

²⁶⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 441.

²⁶⁶ Ferdi Çakmak, *Türk İstiklal Harbi'nde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)*, Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s. 127-131.

²⁶⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 473.

²⁶⁸ Ferdi Çakmak, *Türk İstiklal Harbi'nde ...* 2019, s. 131.

²⁶⁹ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1198 Gömlek No: 101; Belge No: 1.

Tümenleri buradan da atılarak Dağın kuzey ve kuzeydoğusuna çekilmek zorunda kaldı. 3. Süvari Tümeni Grubun sağında, 14. Süvari Tümeni de Grubun solunda olmak üzere yeni bir hat oluşturdu.²⁷⁰ Bilecik kesiminde de 21 Temmuz 1921’de Pazaryeri’nden ilerleyen Yunan kuvvetleri daha önce Türk ordusu tarafından alınan Bilecik’i yaşanan çatışmalar sonrası 22 Temmuz 1921’de tekrar ele geçirdi.

Yapılan genel taarruzun başarısız olması sonrası ordunun Sakarya gerisine alınması zorunluluğu ortaya çıktı. 22 Temmuz 1921 tarihinde Pomaklar-Alpu-Mahmudiye-Çifteler hattında örtme birlikleri bırakılarak Ordunun Sakarya gerisine çekilmesi yönünde emir verildi.²⁷¹ Bu kapsamda 3. Süvari Fırkasına 3. Kafkas Fırkasının sol cenahıyla irtibat halinde bulunarak, Düztepe üzerinden Mahmudiye’ye hareketle o istikamette bulunan 14. Süvari Fırkasıyla beraber düşmanın Mahmudiye’ye ilerlemesini durdurma görevi verildi.²⁷² Yunan kuvvetleri ise kendileri açısından başarılı olan 21 Temmuz 1921 muharebelerinden sonra Kütahya-Eskişehir muharebesinin sona erdiğini ve Yunan ordusunun kesin bir galibiyet kazandığını Başkomutanlıklarına raporla bildirdiler.²⁷³ Türk ordusunun çekilişi sırasında ise Yunan kuvvetleri takip harekâtı gerçekleştiremediler. Türk ordusunu takip edemeyişlerinin sebepleri ikmal üslerinden çok uzaklaşmış olmaları, birliklerini tekrar düzene koymak ve eksiklerini tamamlamak düşüncesidir. Türk birlikleri de geri çekilerek bütün kuvvetlerini kaybetmeden tekrar yapılanma fırsatı bulmuştur.

Ordunun geri çekilişi sırasında 3. Süvari Tümeni aldığı emir gereği Sivritepe’de mevzii almış ve daha sonra Kırgız dağı istikametinde Yunan kuvvetlerine baskın yapma görevi ile görevlendirilmişti.²⁷⁴ Görev gereği Tümenin Binbaşı Çolak İbrahim Bey’den sonra en üst sorumlusu olan Kurmay Binbaşı Baki tarafından Kırgız Dağı güneyindeki Yunan kuvvetlerinin gerisine bir baskın yapılarak 40 kadar Yunan askeri öldürüldü. Ardından Tümen Sivritepe civarında kalmaya devam etti.²⁷⁵ Baskının başarıyla yapılması üzerine daha önce İbrahim Bey hakkında şikâyet telgrafı gönderen 5. Grup Komutanı Fahreddin Bey, bu defa İbrahim Bey’e bir telgraf göndererek kendisini kutlamış ve daha büyük başarılar beklediğini iletmişti. İbrahim Bey aldığı bu teşekkür telgrafına nazaran 27 ve 28. Alay, topçu ve makineli tüfek kumandanlıklarına bir telgraf gönderdi. Telgrafında; “*Ordumuzun muvaffakiyetini ikinci İnönü muharebesinde olduğu gibi bu defa da fırkamızın temin edeceğine kanaati kamilem*

²⁷⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 480-481.

²⁷¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 490.

²⁷² *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 25.

²⁷³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 491.

²⁷⁴ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 26.

²⁷⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 503.

*olduğundan cümle arkadaşlara teşekkür eder firkaımızın namını tarihlerde görmeliğimizi cenabı haktan temenni ederim*²⁷⁶ diyerek birliğine teşekkür ederken askerin moralini yükseltmeye gayret etmişti.

Yunan kuvvetlerinin ileri mevzilere yerleşmeleri ve Türk ordusunun geri çekilişi ile Eskişehir Muharebeleri sona erdi. Ordunun geri çekilmesiyle birlikte, İnönü Muharebelerinde olduğu gibi, ordu birliklerinde çok sayıda firar vakası meydana geldi. Bu firar vakaları hükümet merkezinin ve civarının güvenliğini artırma zorunluluğunu ortaya çıkardı. Bu soruna istinaden Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesi Komutanlığından ilk fırsatta Meclis Muhafız Taburu ile 3. Süvari Tümeninin Ankara'ya gönderilmesini talep etti. Talebe binaen 5. Grup Komutanlığı tarafından Meclis Muhafız Taburu gönderilmeye başlandı ancak 3. Süvari Tümenine örtme ve savunma görevlerine devam etmesi emri verildi. Süreç Genelkurmayın birlikleri tekrar istemesi ile devam etti. Grup Komutanlığınca verilen cevapta 24 Temmuz 1921 itibariyle bir taburun daha yola çıkarıldığı, diğer birliklerinde gönderileceği şeklinde yanıtlandı.²⁷⁷ 3. Süvari Tümeni ise bölgede görevine devam etti.

Nihayetinde 13 Temmuz 1921 tarihinde başlayan muharebe Türk ordusunun Sakarya gerilerine çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Ordunun fazla zayıf vermeden ve ezilmeden Sakarya gerilerine alınmasıyla yeni muharebeler için mevzii oluşturulmuş ve ordunun eksilerinin giderilmesi için zaman kazanılmıştır. Siyasi olarak ise Ankara'da zor günler başlamıştır. Meclisin Kayseri'ye taşınması tartışmaları yaşanırken muhalif mebuslar tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya muharebelerin sonuçları hakkında eleştiriler yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa eleştirileri Nutuk'ta "*Efendiler, gerçekten de tahmin ettiğim manevi sakıncalar hemen kendini gösterdi. İlk duyarlılık kendini Meclis'te gösterdi. Özellikle muhalifler, kötümser nutuklarla feryada başladılar: 'Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumun asıl sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik' diyorlardı. Bu şekilde konuşan kimselerin dolaylı yoldan kastettikleri şahsın ben olduğuma şüphe yoktu*" şeklinde anlatmıştır.²⁷⁸

Türk ordusunun Sakarya doğusuna çekilmesiyle orduda ve halkta büyük moral bozukluğu oluşmuştur. Ancak bu çekilme sırasında Yunan kuvvetlerinin ciddi bir takip yapmamasıyla da Sakarya doğusunda toplanarak güçlü bir savunma hattı kurulması imkânına kavuşulmuştur. Türk ordusunun geri çekilişini emniyete almak bakımından 3. Süvari Tümeninin de dâhil olduğu 5. Grup komutanlığına örtme görevi verilmiştir. 3. Süvari Tümeni

²⁷⁶ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 26.

²⁷⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Kütahya ...* 1974, C. 2, K. 4, s. 507,531.

²⁷⁸ Ferdi Çakmak, *Türk İstiklal Harbi'nde ...* 2019, s. 147.

komutanlığında bulunan Çolak İbrahim Bey bu görevi ile Türk ordusunun Sakarya Nehri doğusuna geçerek kuvvetini toplaması konusunda katkıda bulunmuştur. Böylece 14 Ağustos 1921'de Yunan ordusunun ilerleyişine kadar kazanılan zaman, yapılacak Sakarya Savaşı için büyük önem taşımıştır.

3.5. Sakarya Meydan Muharebesi

Kütahya-Eskişehir muharebelerinde ordu üstün Yunan kuvvetleri karşısında başarılı bir şekilde geri çekilmişti. Ancak bu ricat Mecliste ve kamuoyunda derin bir moral bozukluğu meydana getirmiş, ordunun başarılı ricatı kimi milletvekillerinden destek görürken, muhalif milletvekilleri bunun büyük bir başarısızlık olduğunu belirtmişti. Mecliste sert tartışmalar yaşanmış, muhalif mebusların eleştirileri Mustafa Kemal Paşa'ya kadar yönelmişti. Eleştiriler ile birlikte ordunun komutanlığının artık Mustafa Kemal Paşa'nın elinde olması görüşü Mecliste bulunan gruplar tarafından ortak karar haline gelmişti. Birinci grup milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemek için bu görüşü savunurken, muhalif olan İkinci Grup milletvekilleri, Kütahya-Eskişehir ricatinden sonra ihtimal dâhilinde alınacak bir mağlubiyetten sonra eleştirilerini daha da yükselterek yönetimde değişikliğe gitmeyi hedeflemişlerdi.²⁷⁹

Tartışmalar sonrası Mecliste büyük çoğunluk Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesinde karar kıldı. Paşa, bu görevi ancak TBMM'nin komuta yetkisinin kendisine verilmesiyle, yani Başkomutanlık yetkisini alarak yapacağını mebuslara ilettili. Başkomutanlığın verilmesi konusunda da tartışmalar meydana geldi ve nihayetinde yetkinin verilmesi kabul edildi. Mustafa Kemal Paşa, 4 Ağustos 1921 tarihinde Meclis gizli oturumunda yaptığı bir konuşma ile Başkomutanlık yetkisini kabul ettiğini ve üç ayla sınırlı tutulması şartını ileri sürdü ve bu şekilde Meclis tarafından 5 Ağustos 1921'de kabul olundu.²⁸⁰

5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşanın Başkomutan olduğu tüm birliklere bildirildi. Yakında başlayacak olan muharebede ordu ile daha yakından ilgilenebilmesi için İsmet Paşa'da aynı gün Genelkurmay Başkanlığını bıraktı. Genelkurmay Başkanlığına Fevzi Paşa atanırken Milli Savunma Bakanlığında da değişikliğe gidilerek Refet Paşa bu göreve getirildi.²⁸¹

²⁷⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, ... 1969, C: 2, s. 610; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 106.

²⁸⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, ... 1969, C: 2, s. 613.

²⁸¹ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 189.

İç politikada yaşanan bu gelişmelerin yanında dış politikada da önemli gelişmeler meydana geldi. 9 Haziran 1921’de Fransız devlet adamı Franklin Boullion Ankara’ya gelerek başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere çeşitli görüşmelerde bulundu. Ancak görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamadı. Bunun sebebi Türk ordusunun Yunanlıları tam olarak durdurup durduramayacağını görülmek istenmesinden kaynaklanmaktaydı.²⁸² İngilizler tamamıyla Sevr’in uygulanmasına odaklanarak bu yönde Yunanlıları teşvik etmeye devam etmekteydi. Ruslar ise Ankara Hükümetine yardım yapabileceği taahhüdünde bulunarak Kızıl Ordu birliklerini Doğu sınırımıza yaklaştırdı. Ancak bu yardım önerisi Ankara tarafından uygun bir dille geri çevrildi.

Yunan tarafında ise Kütahya-Eskişehir muharebelerinden alınan başarının olumlu etkisi mevcuttu. Buldukları bölgeden Ankara üzerine bir harekâtın yapılması düşüncesinin oluşması üzerine, Yunan Başbakanı ordu ile bizzat görüşmek ve karar almak için Kütahya’ya intikal etti. Kütahya’da bir toplantı yapıldı ve yapılan toplantı sonunda Ordu komutanı isteksiz olsa da harekât kararı aldı. Kararla ilgili 28 Temmuz 1921’de Kral Konstantin’in katılımıyla ikinci bir toplantı yapıldı. Toplantıda Kralın görüşleri alınarak harekât hakkında nihai karar verildi.²⁸³ Yunan ordusunun harekât planı cepheden zayıf birliklerle Türk ordusunu oyalarken asıl kuvvetler ile Porsuk Çayı güneyinden Ankara’ya ilerlemek olarak ortaya kondu.²⁸⁴

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile Türk ordusu geri çekilmeye başlayarak 25 Temmuz 1921 tarihinde Sakarya gerisine çekilmesini tamamlamıştı.²⁸⁵ Bahsedildiği üzere harekât öncesinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı da İsmet Paşa olmuştu. Cephe kuvvetleri 1. 2. 3. 4. 5. ve 12. Gruplar ile bağımsız 15. Piyade Tümeni ve 3. Süvari Tümeninden meydana gelmişti. Cephe karargâhının Polatlı’da kurulması planlanmış ve bu doğrultuda tüm birliklere mevzi almaları gereken yerlere çekilme emri verilmişti. Emir gereği 1. ve 5. Gruplar olası Yunan taarruzlarına karşı örtme görevi görecek, asıl kuvvetler olan 3. 4. ve 12. Gruplar da ilgili bölgelerine hareket edeceklerdi. Hareket sırasında 3. Süvari ve 14. Süvari Tümeni ile 3. Kafkas Piyade Tümeni birlikte 5. Gruba bağlı bulunmaya devam edecekti.²⁸⁶ 3. Süvari

²⁸² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi Öncesi Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 5, s. 9.

²⁸³ Nusret Özselçuk, *30 Ağustos Zeferi ve Atatürk, Büyük Taarruz 70’nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 53-54.*

²⁸⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 96.

²⁸⁵ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 188.

²⁸⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 48.

Tümenin komutanlığını Binbaşı²⁸⁷ Çolak İbrahim Bey yürütmeye devam ederken, Tümenin Kurmay Başkanlığı Binbaşı Faik (Sözer), 27. Süvari Alayı komutanı Binbaşı Mehmet Cemal, 28. Süvari Alayı komutanı Binbaşı Hüsnü (Aykut) Bey'dir.²⁸⁸ 29. Süvari Alayı ise geri çekilme esnasında 3. Grup emrinde bulunduğu Grupla birlikte Beylikahır'da bulunduğu halde 3. Süvari Tümeni'ne bağlı bulunmaktaydı. Süvari Tümeni diğer kuvvetleriyle Ayaş bölgesine konumlandı. Harekât öncesi süvari tümenlerinin bölüklerinde 93, alay karargâhlarında 44, tugay karargâhlarında 15, tümen karargâhlarında 69 personel bulunmaktaydı. Toplamda bir süvari tümeni 2159 personel ile vücuda getirilmişti.²⁸⁹

Türk ordusunun Sakarya gerisinde mevzilenme süresi boyunca emniyetin sağlanması amacıyla için 5 Grup Komutanlığına örtme görevi verilmişti. Bu görev kapsamında 25 Temmuz 1921'de Grup Komutanlığı 3. Süvari Tümenine Çifteler-İhsaniye bölgesinde bulunması ve burada bulunacak düşman hattına baskın ve keşif harekâtları yapma emrini verdi. Küçük bir birliği ile de Serçetepesi'ni savunması istedi.²⁹⁰ Daha önce asker kaçaklarına karşı Meclis Muhafız Taburu ile birlikte Ankara'nın güvenliğini sağlamak üzere davet edilen 3. Süvari Tümeni böylece bölgede kaldı. Ankara'nın güvenliğini sağlama görevi ise ordunun Sakarya'ya çekilmesiyle Batı Cephesi Komutanlığına verildi.²⁹¹

2 Ağustos 1921'de muharebeler öncesi alınan önlemler içerisinde 3. Süvari Tümeni Ayaş'ta bulunarak Beypazarı-Ayaş-Ankara hattı üzerinde ve bu hat üzerinde bulunan köylerde suların durumunu keşfetme görevi aldı ve görev için harekete geçti.²⁹² Yine bu günler genel itibariyle keşif ve gözetleme faaliyetleriyle geçirilmekteydi. Bütün mevziilerde hazırlık faaliyetleri yapılmaya devam ediyordu. Yunan kuvvetleri de bu günleri hazırlık yaparak geçiriyordu. Yunan ordusu 10 Ağustos 1921 tarihinde verdiği emirle ileri harekâta 14 Ağustos 1921'de başlanacağı bildirerek harekât sırasında izlenecek stratejiyi birliklerine detaylı şekilde aktardı.²⁹³

²⁸⁷ Genelkurmay Başkanlığının Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi Öncesi Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921) adlı eserinde Çolak İbrahim Bey Sakarya Savaşı öncesinde Albay olarak gösterilmektedir. Ancak Çolak İbrahim Bey Sakarya Savaşı sonrasında 12 Eylül 1921 tarihinde Yarbaylığa, Büyük Taarruzdan sonra ise 12 Eylül 1922 tarihinde Albaylığa yükselmiştir. Bkz: Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları ...* 1999, s. 85.

²⁸⁸ Rıdvan Bal, *Türk Kara Kuvvetlerinde ...* 2006, s. 60.

²⁸⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 54-59.

²⁹⁰ *ATBD, B:* 2526, 1942: 95.

²⁹¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 105.

²⁹² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 149.

²⁹³ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 6-7.

12 Ağustos 1921’de Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte cephe durumunu görmek için Polatlı’ya gitmişti.²⁹⁴ Mustafa Kemal Paşa Polatlı’nın güneyinde kalan Karadağ’a çıktı ve buradan savunma mevziilerini gözlemledi. Geri dönmek için atına bindiği sırada atın ürkmesiyle birlikte düştü ve bir kaburga kemiği kırıldı. Tedavi için Ankara’ya götürüldü. Doktorların uyguladığı tedavi sonrası kesin istirahat kararına “ Savaş bitince bir şeyim kalmaz” diye cevap vererek henüz iyileşmeden 17 Ağustos 1921’de cepheye geri döndü.²⁹⁵

Yunan ileri harekâtının başlayacağı 14 Ağustos 1921 tarihi öncesinde 3. Süvari Tümeni Ayaş’ta, 27. Süvari Alayı Haymana’da bulunarak cephe gerisinin emniyetini ve kaçakların yakalanması görevini yürütmekteydi. 29. Süvari Alayı ise 3. Grup emrinde Porsuk Vadisini örtme görevi ile görevli bulunuyordu.²⁹⁶

Nihayetinde Yunan kuvvetleri 14 Ağustos 1921 sabahı ileri harekâta başlayarak karşılarında ilk etapta önemli bir direniş görmeden o güne ait hedefledikleri mevziilere ulaştı. İlk mevziilerini aldıktan sonra küçük çatışmalar ile gün gün ilerlemeye devam etti. Türk ordusu ise ilerleyiş karşısında oyalama çatışmaları yapıp, birliklerini geri mevzilere alarak yeni düzenler aldirmaya devam etmekteydi.²⁹⁷ Tüm birliklere alacağı düzenler ve gideceği mevziiler bildirilirken bu kapsamda 3. Süvari Tümeni Haymana-Dikilitaş bölgesine gönderildi.²⁹⁸

Asıl muharebelerin başlayacağı günlere yaklaşıırken bu günlerde Halide Edip (Adivar)’de orduya katılma isteği ile başvuru yapmıştı. Halide Edip’in bu isteği Başkomutanlıkça kabul edilerek Batı Cephesi Komutanlığına er olarak kaydedildi. Bu durum bütün birliklere bildirilerek ordunun morali yükseltilmişti.²⁹⁹

21 Ağustos 1921’de Genelkurmay Başkanlığı Batı Cephesi Komutanlığına verdiği emirle 5. Piyade, 2. ve 3. Süvari Tümenleri, 29. ve 55. Süvari Alaylarının bir grup haline getirilmesini ve Yusuf İzzet Paşa komutasına verilmesini istedi.³⁰⁰ 2. ve 4. Gruplar arasındaki bölge ve burada bulunan birliklerde Yusuf İzzet Paşa komutasına verildi. Bununla birlikte 2. ve 3. Süvari Tümenleri aynı gün geçici olarak 2. Grup komutanlığı emrine verildi.

²⁹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, ... 1969, C: 2, s. 617.

²⁹⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 230; *ATBD, B:* 1751, 1981: 79.

²⁹⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 248-249.

²⁹⁷ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda ...* 2006, s. 9; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 191.

²⁹⁸ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda ...* 2006, s. 21.

²⁹⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 293.

³⁰⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 316.

Yunan orduları 22 Ağustos 1921’de ileri harekâtına devam ederek, Türk ordusunun asıl mevzilerinin ilerisinde ihtiyat olarak tuttuğu mevziilerini işgal etti. Mevziinin alınmasıyla Sakarya’nın 15 km batısında hazırlık yapmak üzere konumlandılar. Bir koldan Tepeköy istikametine yürüyen Yunan birliği, güzergâhlarındaki birkaç köyü işgal ederken bunu haber alan ve o sırada Tepeköy’de bulunan 3. Süvari Tümeni bölgeden geri çekildi.³⁰¹

Türk ve Yunan birliklerinin savaşı kabullenecekleri asıl mevziilerine gelene kadar mevziilerde küçük çatışmalar, keşif ve takip harekâtları yapıldı. Asıl mevziler itibarıyla Türk ordusu Sakarya Nehri doğusunda kuzeyden güneye doğru tertiplendirildi. 3. Süvari Tümeni de 2. Grup komutanlığı emrinde bulunmasına rağmen bu günlerde 5. Grup komutanlığının emir ve komutası altında güney kanatta yer aldı.

23 Ağustos 1921 tarihinde Yunan kuvvetlerinin ileri harekâta geçmeleriyle asıl muharebeler başladı. Yunan 1. Tümeni, daha önce Tepeköy istikametine geri çekilmek zorunda bıraktıkları 3. Süvari Tümeni ile Boğazkaya’da karşılaştı ve yine geriye atmaya başardı. Burası Mangal Dağı kesiminde bulunan 5. Grup komutanlığı bölgesinde bulunmaktaydı. İlerleyen Yunan kuvvetleri Mangal dağında bulunan 5. Grup ile muharebeye tutuştu. Yağmur ve fırtınanın 5. Grubu olumsuz etkilemesiyle Yunanlılar Mangal Dağının büyük kısmını ele geçirdi. Özellikle gruba bağlı 5. Tümenin, göğüs göğse kanlı çarpışmaların olduğu vakit kendiliğinden geri çekilmesi bu olumsuz duruma sebep olmuştu.³⁰² Bu sonuç İsmet paşa ve ardından Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından eleştirilerek birliklerin vazifelerini daha fedakâr şekilde yapmaları ihtar edildi. Çekilen ihtarda şu cümleler yer almaktaydı; “*Düşmanın Anadolu içerisinde mutlaka yok olacağı muhakkak olan bu günlerde birliklerimizin üstün özveri ve çaba göstermeleri hem kaçınılmaz bir sorun ve hem de dini ve milli onur görevidir. Hata eden her kim olursa olsun derhal kanuna çarpılmak için hiç düşünülmemeyecektir. Bu emirin Beşinci Tümenin bütün erat ve subayları toplanarak okunacak ve duyurulacaktır. Ve okunduğu ve duyurulduğu Batı Cephesi Kumandanlığından bana bildirilecektir*”.³⁰³ Muharebe sırasında Tepeköy-Sinanlı istikametine bulunan 3. Süvari Tümeni de hiç bir mukavemet göstermeden Sinanlı’ya çekilmişti.³⁰⁴

Alınan olumsuz sonuçlar sonrası 23/24 Ağustos 1921 gecesi Mangal Dağının boşaltılması kararı alındı ve 3. Süvari tümeni bu kapsamda Cephe Komutanlığının emriyle 1.

³⁰¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1995, C: 2, K: 5, s. 327,333.

³⁰² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, C: 2, K: 5, s. 3-11.

³⁰³ *ATBD, B:* 1760, 1981: 80.

³⁰⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 14.

Grup emrine verildi.³⁰⁵ 1. Grup aldığı emir doğrultusunda 25 Ağustos 1921’de Köseaptallı kesiminde düşmanın karşılanacağını tüm birliklerine bildirirken 3. Süvari Tümenine Yağcıkebir istikametinde muharebeye katılmasını ve hattı savunmasını emretti. Ertesi gün bölgede yaşanan çetin mücadelede Yunan kuvvetleri kısmi ilerleme kaydederken, 3. Süvari Tümeni ile birlikte gruba bağlı 2. Süvari Tümeni muharebede hiçbir harekette bulunmadı.³⁰⁶

Sakarya muharebelerinde önemli dönüm noktalarından biri 26 Ağustos 1921 tarihinde yapılan savunma ve muhafaza hareketidir. Cephe komutanlığı verdiği emirde başlangıçta bütün cephe hattı boyunca düşman taarruzunun bekleneceğini belirterek tüm birliklere alacakları düzenler iletilmişti. 1. Grup komutanlığından da gerekirse Süvari Tümenlerini feda ederek sol kanadı kesinlikle muhafaza etmesi istenmişti.³⁰⁷ 1. Grup Komutanlığının bulunduğu mevzii karşısında 2. Yunan Kolordusu bulunmaktaydı. Kolorduya bağlı bir Yunan müfrezesi Burunsuz doğrultusunda ilerlemeye başlayınca, 1. Gruba bağlı diğer birliklere gerekli tertiplerin alınmasını, 3. ve 2. Süvari Tümenlerine de düşmanın yan ve arka taraflarına saldırımları emredildi. İlerlemeye devam eden Yunan birlikleriyle şiddetli çarpışmalar yaşanmış Grup bölgesindeki durum tehlikeli bir hal almıştı. 3. Süvari Tümeni bu esnada geçici olarak 5. Tümen komutanlığının emrine verildi. Tümen komutanı da Öz vadisinde Süvari Tümenini muharebeye soktu. Yunan kuvvetlerinin ilerleyişleri karşısında 1. Grup komutanlığı oluşan tehlikeli gidişatla ilgili cephe komutanlığına rapor vererek gerekli önlemlerin alınmasını istedi.³⁰⁸ Oluşan tehlikeli durumla ilgili Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa’ya bir telgraf göndererek durumu aktardı ve Ankara’nın boşaltılması, Meclisin Kayseri’ye nakli ile ilgili girişimlere başlanması gerektiğini bildirdi. Ancak tatbik için yeni bir telgrafa kadar durumun gizli tutulmasını istedi.³⁰⁹

Yaşanan şiddetli muharebelerde 2. Grup savunduğu mevzilerden atılmıştı. 1. ve 3. Gruplarda yeniden düzenlemeye alındı. Yunanlılar ise 1. 2. ve 3. Grup bölgelerinde elde ettikleri başarılı ilerleyişi yeterli kuvvetle zamanında destekleyemedi ve kısmi bir başarıyla yetindi. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa ortaya çıkan olumsuz durum sonrası “*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kaniyle islanmadıkça, terk olunamaz. Onun için, küçük büyük her cüzütam (stratejik veya taktik görev için kurulmuş birlik), bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük, büyük her cüzütam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam*

³⁰⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 24.

³⁰⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 42-43.

³⁰⁷ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda ...* 2006, s. 38.

³⁰⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 58-59.

³⁰⁹ *ATBD, B:* 1762, 1981: 80.

eder. Yanındaki cüzütamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüzütamlar, ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur”³¹⁰ diyerek savunmaya kararlılıkla devam edileceğini ilan etti³¹¹. Bu beyan Sakarya Savaşının ruhunu ortaya koymuştu.

27 Ağustos 1921’de Yunan birliğinin Öz vadisi üzerinden ilerleyişi üzerine 5. Tümen komutanı 3. Süvari Tümenine Baltalıin Köyünü düşman ateşi gelinceye kadar korumasını, sonrasında Balcıhasan köyüne çekilmesini emretti. Ancak saat 08:00’de aldığı bu emre rağmen 3. Süvari Tümeni saat 14:00’e kadar Tekemez tepesine çekilmişti. Bu sebeple de rahat bir şekilde ilerleyen Yunan birliği kolayca Yenicek ve Baltalıin Köylerini ele geçirdi. 5. Tümen Komutanı 3. Süvari Tümeni Komutanına yazdığı telgrafta bu durumu şiddetle eleştirerek yaşanan süreci Grup Komutanlığına bildirdi. 5. Tümen Komutanının yazdığı telgraf özetle; “*Ben size Balcıhasan (Balcıkhisar)’ı savunmanızı ve emirsiz burayı terk etmemenizi yazmıştım. Takriben iki üç piyade taburunun iki süvari tümenine taarruzu karşısında, iki süvari tümeni de çekildi. Siz orduyu ileride bıraktınız, geri gidiyorsunuz. 5 nci Tümen çünkü taşlı tepelerin hemen kuzeyindeki sırtlardadır. Ordu bu hatta kesin muharebe verecektir. Balcıhasanın en çok iki kilometre kuzeyinde behemehal durunuz. Kendinizi feda ederek 5 nci Tümenin sol yanına ilerleyen düşman kuvvetlerinin behemehal durdurulması ve yaya muharebe ile engel olunması ve Tümenin sol yanının behemehal korunması lazımdır*” şeklinde yazılmıştı.³¹² 3. Süvari Tümeninin nedensiz bir biçimde kesin savunma hattının gerisine çekilmiş olması savunma hattını olumsuz etkilemişti.

28 Ağustos 1921’de yine Yunan taarruzu sabahın erken saatlerinde başlamıştı. Cephe boyunca şiddetli çarpışmalar yaşanırken 1. ve 12. Grup bölgeleri de yoğun taarruz altında kaldı. Durumu değerlendiren Cephe Komutanlığı 12. Grup komutanlığını güçlendirmek adına 2. ve 3. Süvari Tümenlerini grubun emrine verdi.³¹³ Bu düzenlemeden sonra 2. ve 3. Süvari Tümenleri 5. Piyade Tümeni emrinde Baltalıin ve Yenicek’e gelerek buradan 2. Yunan Kolordusu yan ve arkalarına taarruz ile görevlendirildi. Emir gereği saat 10:30 sıralarında 3. Süvari Tümeni Baltalıin istikametinde, 2. Süvari Tümeni de Yenicek istikametinde taarruz başladı. Taarruzun başlangıcında Yunan kuvvetleri bir miktar geri atılsa da sonrasında geriden destek alan Yunan kuvvetleri buldukları yerde savunma düzeni alarak karşı koymaya başladı. Çatışmalar akşam vaktine kadar devam etti ve Yunan kuvvetlerine büyük zayıfat

³¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, ... 1969, C: 2, s. 618.

³¹¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya* ... 1973, C: 2, K: 5, s. 65.

³¹² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya* ... 1973, C: 2, K: 5, s. 75.

³¹³ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda* ... 2006, s. 46.

verdirildi.³¹⁴ Yaşanan muharebeden sonra Baltalın'de dinlenen 3. Süvari Tümeni ertesi gün Sekilik-Kutluhan istikametinde ileri yürüyüşe başladı. Bunu gören Yunan Kuvvetleri süvari kuvvetleriyle müdahale edince 3. Süvari Tümeni geri çekilmek zorunda kaldı.³¹⁵

Yunan kuvvetleri 1. ve 12. Gruplar üzerine yaptığı taarruz sonrası bu grupların geri mevziye çekilmesi ve güçlendirilmesi hareketini Yunan kuvvetleri Türk ordusunun geri çekildiği şeklinde değerlendirerek 30 Ağustos 1921'de tüm cephelere taarruz etmesini emretti. Türk ordusu Yunan kuvvetlerinin bugünkü harekâtını değerlendirerek bir tümenin Sabanca sırtlarından ilerlediği, bir tümenin de Haymana'ya doğru ilerlediğini görmüş ve birliklere emirler vererek gerekli önlemleri almıştı. Bölgede bulunan birlikler güçlendirilirken bu kapsamda 2. ve 3. Süvari Tümenleri tekrar 5. Grup emrine verildi.³¹⁶ Cephe Komutanlığı'nca 5. Grup komutanlığına ordunun sol kanadının güvenliğini sağlaması ve 12. Grubun muharebelerine katılması emredildi. Grup Komutanlığı aldığı görev kapsamında 3. Süvari Tümenini Güzelce kale mevziisinde bulunan Yunan birliğine taciz etme görevi ile görevlendirdi.³¹⁷

31 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla Yunan kuvvetleri tüm cephelerde taarruza devam etmekteydi. Ancak bugün Çal kesiminde yaptığı taarruzlarla buradaki hattı zor durumda bıraktı. 2 Eylül 1921'de Yunanlılar Çal dağını ele geçirerek Türk savunma hattını zor bir duruma düşürdü.³¹⁸ Savunma hattını güçlendirmek adına diğer birliklerden Çal kesimine destek kuvvetleri sevk edildi. Destek kuvvetleriyle birlikte taarruz durdurularak Yunan kuvvetleri geri atıldı.³¹⁹ Burada meydana gelen muharebede iki tarafta fazlaca zayıf vermişti. Yaşanan muharebede Türk ordusunun başarılı bir mukavemet göstermesiyle Yunan kuvvetleri planladıkları gibi bir cephe yarma hareketi elde edemedi. Türk ordusu burada Çal Cephesini oluşturarak hem gelen taarruzlar karşısında güçlü bir birlik bulundurmak hem de karşı taarruzları güçlü bir şekilde oluşturabilmek adına bir strateji geliştirdi. Takip eden günlerde en şiddetli çarpışmalar Çal cephesinde yaşanmaya devam ederken diğer cephelerde nispeten durgunluk hâkim oldu. Hareket olmayan gruplardan Çal bölgesine kuvvet aktarılarak bölgenin

³¹⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 94-95.

³¹⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 109.

³¹⁶ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda ...* 2006, s. 49; Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 115.

³¹⁷ *ATBD, B:* 2541, 1942: 96.

³¹⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 114.

³¹⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 133.

savunması artırıldı. 3 Eylül 1921'e kadar süren durum gün içerisinde Yunan kuvvetlerinin Çal kesiminde savunma düzeni alması ve dinlenmeye geçmesiyle duruldu.³²⁰

Yunan kuvvetleri 4 Eylül 1921'de yine Çal kesiminde ileri harekâta girişmek istedi. Ancak yaptıkları taarruzlar hattı savunan Türk birlikleri tarafından başarıyla püskürtüldü. Genel itibarıyla iki tarafın kuvvetleri 3 Eylül 1921'e kadar ulaşılan mevziilerde kaldı. Yunan ordu komutanı da hükümetine bir rapor göndererek artık harekâta devam edilerek hiç bir sonuç kazanılamayacağını belirtmiş ve geri çekilmenin elzem olduğunu bildirmişti. Türk Genelkurmayı da Cephe Komutanlığına verdiği görüşlerini içeren raporunda muharebelerin artık mevzi muharebeleri şeklini aldığına anlaşıldığını belirtmekteydi. Böylece grup mevzilerinde taarruzların kesildiği ve durumun sabit kaldığı bir durum ortaya çıktı. Bununla birlikte birliklere mevziileri kesin olarak savunma emri verildi ve 3. Süvari Tümeninin de yer aldığı 5. Grup komutanlığına ordunun sol kanadında kalarak Sakarya'ya kadar baskın ve keşif hareketleri yapması emredildi. Grup komutanı bu emir doğrultusunda 3. Süvari Tümenine 7-8 Eylül 1921 gecesi Totak'a baskın yapma görevi verdi.³²¹

6 Eylül 1921 tarihine kadar devam eden durgunluk sonrası Yunan kuvvetleri Sakarya'ya doğru geri çekilmeye başlamıştı. Türk uçaklarının yaptığı keşif hareketleri de geri çekilmeyi doğrulamaktaydı.³²² Yunan taarruzlarının başarıyla durdurulmasıyla artık Türk ordusunun takip hareketi dönemi başlayacaktı. 7 Eylül 1921'de grup mevzilerinde çatışmalar devam ederken Yunan kuvvetlerinin ileriye yönelik herhangi bir hareketi görülüyordu. 3. Süvari Tümeni ise aldığı emir gereği Totak üzerine yaptığı keşif hareketinde buranın bir tabur kadar kuvvetle tutulduğunu gördü ve Grup Komutanlığına raporla bildirdi.³²³ Ertesi gün 3. Süvari Tümeni Totak üzerine taarruz ettiyse de düşmanın mukavemeti karşısında geri çekilmek zorunda kaldı.³²⁴

Muharebelerin hafiflemesiyle Batı Cephesi Komutanlığı Yunanlıların geri çekilmekte olduğunu değerlendirerek 9 Eylül 1921'de verdiği emirle tüm mevzilerde 10 Eylül 1921'de karşı taarruza geçileceğini bildirdi.³²⁵ Gruplara taarruz istikametleri ve işgal edecekleri yerler belirtilirken, 3 Süvari Fırkasına Mangal Dağını işgal etme görevi verilmişti. Bununla birlikte 14. Süvari Fırkasına Sinanlı civarına gitmesi ve 3. Süvari Fırkasının sağ yanını koruması emredilirken İkinci Fırkaya da Kirazoğlu güneyine giderek 3. Süvari Fırkasının sol yanını

³²⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 114-115.

³²¹ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda ...* 2006, s. 67-70.

³²² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 187.

³²³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 193.

³²⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 203.

³²⁵ *ATBD, B:* 1529, 1974: 70

koruması emredilmişti.³²⁶ 10 Eylül 1921’de bütün mevzilerde Türk ordusunun taarruzu başladı. Yunan kuvvetleri taarruz karşısında mukavemet gösteremedi ve çekilmeye başladı. 3. Süvari Tümeni ise Mangal Dağına ilerledi ve aldığı görevi başarıyla yerine getirerek bölgeyi ele geçirdi. Mangal Dağının alınmasıyla Tümene Eskikişla istikametinde taarruz etmesi emri verildi.

Yunan kuvvetleri çekilme hareketlerini gerçekleştirirken bir taraftan da Türk taarruzlarına karşı koymaya çalıştı. Ancak yaptıkları mücadeleler sonucu ulaştıkları mevzilerde tutunmaya çalıştılsa da başarılı Türk taarruzları ile geri çekilmeye mecbur kaldı. Yunan ordu Komutanı oluşan durum üzerine 11 Eylül 1921’de verdiği emirle ordunun Sakarya’yı geçerek nehrin arkasında uygun bir hatta savunma mevzii alacağını kuvvetlerine bildirdi. Türk ordusu ise 11 Eylül itibarıyla grup mevzilerinde tam bir ilerleme sağlayamamış olsa da 5. Grup bölgesi olan ordunun güney kısmı İncirli-Türbetepe güneyine kadar ilerlemişti.³²⁷

12 Eylül 1921 tarihinde Cephe Komutanlığı verdiği emirle, gerçekleştirilmekte olan taarruzla beklenen amacın çekilmekte olan düşman kuvvetlerini Sakarya’da bozguna uğratmak olduğunu belirtilerek gruplara yapacakları hareketleri bildirdi. Düşmanın gece dahi çekilmeye devam edeceği göz önüne alınarak birliklere geceleyin dahi düşmanla yakın teması kesmemeleri emredilmiş, Ordu’nun amacının düşmanı Sakarya’dan geçtiği sırada bozguna uğratmak olduğu iletilmişti.³²⁸ Yunan ordusu da benzer şekilde ordunun 12-13 Eylül 1921 gecesi Sakarya batısına geçeceği ve ordunun alacağı düzeni birliklerine tebliğ etmişti.³²⁹ 12 Eylül itibarıyla 3. Süvari Tümeni ilerleyişine devam ederek 2. Süvari Tümeni ile birlikte Ilıca doğusu-Göklüce dağı bölgesine yerleşti.

Yunanlıların geri çekilmesiyle 12 Eylül 1921’de Genelkurmay Başkanı 23 Ağustos 1921’den bu yana yapılan muharebelerin sonunda düşmanın kaçtığını ilan etti. Başkomutanlığa verdiği raporda, düşmanın binlerce ölü bırakarak kaçtığını, tamamen mağlup edildiklerini, yaralılarını dahi taşıma fırsatı bulamadıklarını, Anadolu’nun Yunanlılara mezar olduğunu, 23 Ağustos 1921’de başlayan ve 21 gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi’nin Türk ordusunun tam zaferiyle sonuçlandığını bildirdi.³³⁰

³²⁶ *ATASE Arşivi, İSH. Kol.* Kutu No: 1214 Gömlek No: 95; Belge No: 1; Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda ...* 2006, s. 76,80.

³²⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 230,243-244.

³²⁸ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda ...* 2006, s. 94.

³²⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 247.

³³⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 254,257.

İsmet Paşa da kazanılan zaferle ilgili bir rapor hazırlayarak Başkomutanlığa iletti. İsmet Paşa'nın raporu "23 ağustostan beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusunun kesin zaferi ile neticelenmiştir. Üç günden beri devam eden genel karşı taarruzumuz tesiri ile bugün (13 Eylül 1921) öğleden evvel bütün düşman ordusu mağlup olarak ve kâmilene nehir batısına atılmış bulunuyor. Düşmanı aralıksız takip ediyoruz" şeklinde zaferi ifade etmekteydi. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın Başkomutanlığa bildirdiği raporu Meclise ileterek zaferi ilan etti.³³¹

Yunan kuvvetleri sürdürmekte oldukları geri çekilmeyi 13 Eylül 1921 tarihinde de devam ettirmiş ve Türk uçaklarının yaptığı keşif raporuna göre Sakarya'nın batısına geçmişti. Ayrıca çekilme sırasında yolları ve köprüleri de tahrip etmişlerdi. Yunan ordu komutanı yayımladığı resmi tebliğde Kütahya-Eskişehir muharebeleriyle kazandıkları zaferden sonra Türk ordusunu Sakarya'nın doğusuna kadar attıklarını ve birçok zaferler kazanarak daha ileri gitmenin bir sonuç vermeyeceği düşüncesiyle Sakarya'nın batısında mevzi alındıklarını belirtmişti.³³² Böyle bir tebliği elbette Yunan kamuoyunu zafer kazanıldığına inandırmak ve orduya ve hükümete desteği artırmak için yapmıştı.

Yunan kuvvetlerinin adeta kaçarcasına geri çekilişleri devam ederken Türk ordusuna ait tüm birlikler aldıkları emirler doğrultusunda takip hareketine devam etmekteydi. Devam eden takip sırasında 3. Süvari Tümeni Beşköprü kesiminde düşmanla temas sağlamıştı. Henüz Sakarya'yı geçememiş olduğundan Beşköprü'de bulunan Yunan birliğine taarruz eden 3. Süvari Tümeni, düşmanı nehrin batısına atarken nehri geçmeye çalışan Yunan erlerini esir almıştı.³³³ 3. Süvari Tümeninin Yunan birliğini Sakarya'nın doğusunda bulup nehrin batısına atmasıyla Yunan ordu Komutanlığı bu birliğin ve 3. Kolordusunun da nerede olduğunu bilmediğini rapor etmişti.³³⁴ Bu olay Yunan ordusunun acziyet içinde kaçışına delil olarak görülebilir. Yunan kuvvetlerinin geri çekilişi oldukça düzensiz yapılmış ve bazı birliklerini geride bırakarak kaçmak zorunda kalmıştı.

13 Eylül 1921 tarihi itibarıyla Sakarya Muharebeleri sona ermiş olsa da çatışmalar Türk ordusunun takip hareketiyle devam edecekti. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Sakarya Muharebelerinin bitmesini takiben ordu düzeninde değişikliğe gidildi. Piyade ve süvari birliklerinden beş kolordu oluşturuldu. 3. Süvari Tümeni bu düzenlemede 2. ve 14. Süvari Tümenleri ile birlikte oluşturulan ve Albay Fahrettin Bey komutasına verilen 5.

³³¹ *ATBD, B:* 1532, 1974: 70.

³³² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 260-261.

³³³ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda ...* 2006, s. 105,

³³⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 279.

Kolordu Komutanlığı içerisinde yer aldı. Diğer kolordu birlikleriyle birlikte hemen 14 Eylül 1921'de Türk birlikleri tüm kuvvetleriyle takip hareketine başlamıştı. 5. Kolordu Komutanlığı Kürttaciri çevresinde toplandı ve 3. Süvari Tümenini Renkoğlu'na getirerek ertesi gün için Sığırcık'a yürüyüş görevi verdi.³³⁵ Süvari Tümeni emir gereği yürüyüşüne devam ederek Alpu-Sivrihisar kesimine kadar geldi. 16 Eylül 1921'e kadar hareketine devam eden 3. Süvari Tümeni, 5. Kolorduyla birlikte Çandır'a geldi ve burada konakladı. Ertesi gün Çiftelere ilerleyerek geceyi burada geçirecekti.³³⁶

18 Eylül 1921'de Tümen Sarıkavakçı dağına ulaşmış bulunuyordu. Geceyi burada geçirdikten sonra Alpu istikametinde ilerleyen bir Yunan kuvvetiyle karşılaştı. Türk ve Yunan kuvvetleri arasında çıkan muharebede 3. Süvari Tümeni düşmanı geri atmaya başardı. Bununla birlikte Tümen tamamen düşman bölgesi içinde kalmış ve etrafı düşman birlikleriyle çevrilmişti. Durumu değerlendiren Tümen, 20 Eylül 1921 tarihinde Lütfiye'ye kadar ilerleyerek, akşama kadar bu bölgeyi geçmiş ve Şecaattintekkesine ulaşmıştı.³³⁷

5. Kolordu Komutanlığı bölgesinde olduğu gibi diğer bölgelerde de Yunan birlikleri geri hareketine, Türk birlikleri ise takip, keşif ve baskın hareketlerine devam etmekteydi. Yunan kuvvetleri planladıkları gibi Sakarya'nın batısını da mevzi oluşturamadı ve bu bölgeleri de bırakarak Eskişehir istikametine doğru hızla çekilmeye devam etti. Bu süreç içerisinde 14 Eylül 1921'de Fevzi ve İsmet Paşalar, Meclise Mustafa Kemal Paşa'ya mareşallik rütbesi verilmesi hakkında başvuruda bulundu.³³⁸ Bu başvuru ile birlikte mecliste bulunan 65 milletvekilinin imzasıyla Mustafa Kemal Paşaya Mareşallik Rütbesi ve Gazilik unvanının verilmesi önergesi meclise sunuldu. Başvuru Mecliste ivedilikle değerlendirilerek 19 Eylül 1921'de kabul edildi ve karar Genelkurmay Başkanlığı tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi.³³⁹

Yunan ordusunun geri çekilişini takip eden Türk kuvvetleri Cephe Komutanlığının stratejisi gereği takip sırasında kesin bir muharebenin oluşmamasına özen göstererek keşif, takip ve baskın hareketlerine devam etti. Cephe Komutanlığı'nca da artık düşmanın Eskişehir hattına kadar çekilerek burada savunma hattı kuracağı kabul edildi.³⁴⁰ 21 Eylül 1921 tarihi itibarıyla yürüyüşüne devam eden 3. Süvari Tümeni, Çeçengiç kesiminde 8. Türk Tümenin bir Yunan birliğiyle muharebe ettiğine rastladı ve derhal muharebeye iştirak etti. Birlikte yapılan

³³⁵ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda ...* 2006, s. 120,128-129

³³⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 312.

³³⁷ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda ...* 2006, s.177-178.

³³⁸ *ATBD, B:* 1325, 1966: 58; *ATBD, B:* 1626, 1976: 75.

³³⁹ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 197; *ATBD, B:* 1927, 1976: 75.

³⁴⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 330-331.

muharebe sonucunda Yunan birliği geri atıldı. 8. Tümen Belören'e çekilirken 3. Süvari Tümeni Karaağaç'ta mevzilendi.³⁴¹ İlerleyen günlerde 5. Kolorduyla birlikte düşman takibi sürdürülerek 26 Eylül 1921'de Hüsrevpaşahani'na ulaşıldı. Grup Komutanlığınca gün içinde yapılacak çeşitli taarruz emirleri planlanarak Süvari birliklerine gönderilmek istense de, emirlerin birliklere ulaştırılmaması sebebiyle planlanan taarruzlar yapılamadı. Diğer birliklerin bölgelerinde ise bu günler içerisinde takip harekâtları devam etmekteydi. Yunan ordusu Afyon-Eskişehir hattında savunma cephesi oluşturmaya devam ederken Yunan kralı II. Konstantin Bursa'dan Atina'ya gitti.

27 Eylül 1921'de 3. Süvari Tümeni Eymir'de toplanmıştı. Cephe Komutanlığı'nca 5. Kolordu Komutanlığına 30 Eylül 1921 tarihi itibariyle Afyon istikametine taarruzu emredildi ancak başka kuvvetlerinde eklenmesi düşüncesi ile harekât 2 Ekim 1921'e ertelendi. Cephe Komutanlığı ayrıca Yunan kuvvetlerinin Eskişehir'in doğusundaki mevzilerden de çekilme belirtileri gösterdiğini gruplara ilettili.³⁴² Taarruz hazırlıklarının devam ettiği 1 Ekim 1921 tarihinde 4. Yunan Tümeni 5. Kolordunun yakınlarında bulunan Güzelim dağının batı kesimlerini işgal ederek Kolordunun bir miktar geri çekilmesine sebep oldu. Yunan Kuvvetlerinin Güzelim dağı batı kısımlarına kolayca yerleşmelerinin bir sebebi Süvari Tümenlerinin dağın kuzey kesimlerini yeterince tutamamış olmalarından kaynaklanmıştı.³⁴³

5. Kolordu Komutanlığı Afyon'a taarruz için 2. Kolorduyu beklediği sırada 3. ve 2. Süvari Tümenlerine buldukları mevzileri korumalarını ve düşman kuvvetlerinin güneye ilerleme teşebbüslerini taarruzla durdurmaları emrini vermişti. 3 Ekim 1921'de güneye doğru ilerleyen bir düşman birliği Ayazın mevziinde 3. Süvari Tümeni ile karşılaştı. Tümen mevzilerini tutamadı ve Eymir kesimine çekildi. 2. Süvari Tümeni de Alca kesiminden geriye atıldı. 2. Kolordunun gelmesiyle de birlikler savunma tertibi olarak hareketlerini durdurdu.³⁴⁴ Bu tarihlerde Eskişehir kesiminde iki tarafın kuvvetleri de savunma tertiplerini oturtmuş ve durgun günler geçirmektedir.

5 Ekim 1921'de 3. Süvari Tümeni Afyon-Kütahya demiryolunu tahrip etme maksadıyla Gazlıgöl'e baskın yapmak için 5. Kolordu Komutanlığından izin talep etmişti. Ancak izin istediği bölge, Tümenin gerektiği şekilde düşman keşfi yapamamasından dolayı Yunan kuvvetlerince ele geçirilmiş durumdaydı. Demiryoluna yapılacak baskın ve tahrip hareketi için teknik personel de bulunmamaktaydı. Rumeli'de eşkıyalık yaparken bu tür

³⁴¹ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda ...* 2006, s. 191-192.

³⁴² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 364-369.

³⁴³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 394-397.

³⁴⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 407-409.

hareketler gerçekleştiren biri bulunarak bölgeye doğru harekete geçildi. İstasyona yaklaşıp bombaların hazırlanmasına geçildiği vakit Yunanlıların baskınına uğradılar ve harekâta son vererek geri çekilmek zorunda kaldılar.³⁴⁵ Bu harekâttan sonra Kolordu Komutanı, 3. Süvari Tümenine 14. Süvari Tümeni ile birlikte Bavurdu istikametine giderek düşman taarruzunu durdurmasını emretti. Fakat 3. Süvari Tümeni düşman taarruzuna karşı herhangi bir mukavemet göstermeyerek Eymir kesimine yöneldi ve burada emniyet tertibi aldı.³⁴⁶

Yine 5 Ekim’de 2. Kolordu birlikleri ile Yunan kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştı. 5. Kolordu komutanlığı bölgesinde ise birliklerinin iki gün süren şiddetli muharebeleri 6 Ekim 1921’den itibaren mevzii muharebeleri şeklini almaya başladı. Mevzii muharebeleri doğrultusunda tüm birliklere almaları gereken düzen emredilirken 3. Süvari Tümeni bu kapsamda K1yır’da toplatıldı.³⁴⁷ Bu kapsamda 7 Ekim 1921’de Afyon bölgesinde bulunan ordu, Batı Cephesi Komutanlığına bağlı olmaya devam ederek, Mondros Mütarekesi sonrası tutuklanarak Malta’ya sürülen ve iki buçuk yıl tutuklu kaldıktan sonra İtalya üzerinden kaçarak yurda dönen Ali İhsan (Sabis)³⁴⁸ Paşa’ya verildi.³⁴⁹ Yine 7 Ekim’de bir Yunan birliğinin Kilise istikametinde ilerlemesi 3. Süvari Tümeninin Kilise-K1yır-Eymir hattı üzerinde yaptığı savunma ile durduruldu. Ertesi gün destek alarak tekrar bölgeye taarruz yapan Yunan Kuvvetleri karşısında 3. Süvari Tümeni, 4. Piyade Tümeninin yan kısmını koruyarak bölgeden çekildi ve Doğlat’ta toplandı. Ardından 10 Ekim 1921’de 5. Kolordu Komutanlığından aldığı emir üzerine Bolvadin’e hareket etti ve buraya konuşlandı.³⁵⁰ Afyon kesiminde bulunan ordunun Ali İhsan Paşa komutasına verilmesiyle Afyon üzerine bir taarruz planlanmıştı. Ancak planlanan harekât genel anlamda Güzelim Dağı bölgesinin Yunan kuvvetlerinin işgali ile sonuçlandı.³⁵¹

Yunan ordusunun Sakarya Meydan Muharebesi ile ulaşmak istediği amaç Türk ordusunu yok edip Ankara’yı ele geçirmek, Meclisi dağıtmak ve Sevr’den daha fazla kazanç sağlayacak bir anlaşmayı Türk milletine zorla kabul ettirmektir. Ancak Yunan kuvvetleri muharebeler sırasında savaşın başında planladığı şekilde bir harekât yürütemedi. Türk ordusunun Yunan taarruzlarını püskürtmesi, eğer bunu yapamazsa bir gerideki mevziye geçip tekrar savunma yapma stratejisi Yunan ordusunu zaferden uzaklaştırmıştır. Yunanlılar, Türk

³⁴⁵ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda ...* 2006, s. 285-286.

³⁴⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 413-414.

³⁴⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 425-426.

³⁴⁸ Ali İhsan Sabis, Mondros Mütarekesi sonrası tutuklanarak Malta’ya götürülmüş, 2.5 yıl esarette kaldıktan sonra kaçarak İtalya üzerinden yurda dönmüş ve Milli Mücadeleye katılmıştır. Bkz: Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...*1995, C: 2, K: 5, s. 362.

³⁴⁹ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı’nda ...* 2006, s. 291.

³⁵⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 449.

³⁵¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 439-440.

savunma hattının sol kanadını kuşatmayı denemiş, ardından güçlü bir kuvvetle yarma hareketi uygulamış ancak başarısız olmuştur. Türk ordusunun geri çekilip Yunanlıların ilerlemesiyle de Yunan kuvvetlerinin merkezleriyle ve birbirleriyle arasındaki mesafe açılmış, ikmal ve destek imkânları zayıflamıştır. Bu durumu Yunan Komutanı “*Türklerin taktığı belli idi. Evvela bizi açılıp yayılmaya sevk ediyor, kayıplar verdiriyor ve müthiş cephane sarf ettirdikten sonra daha evvel hazırladığı mevzilere çekiliyordu*” şeklinde ifade etmiştir.³⁵² Yunan Kralı Konstantin ise kendi kamuoyunda Sakarya mağlubiyetinin etkilerini önleyebilmek adına “savaş süreci boyunca askeri ve siyasi anlamda Ankara’nın bir hedef olmadığını” söylemiştir. Ancak Yunan basınının yanı sıra İtalya ve Fransa’dan sonra İngiltere’de de Yunanlıların Anadolu’da hezimete uğramış olduklarını açık bir biçimde ifade etmiştir.³⁵³

Nihayetinde Yunan kuvvetleri bir noktadan sonra taarruzlarını devam ettiremeyecek seviyeye gelmiş ve geri çekilmeye başlamıştır. Bu durumu 10 Eylül 1921’de başlayan Türk taarruzu takip etmiştir. Türk ordusu geri çekilen ve adeta kaçan Yunan kuvvetlerini tedbirli, kesin bir muharebeye girmeyerek ve baskın hareketleriyle yıpratacak bir strateji ile takip etmiştir. Yunan kuvvetleri muharebe öncesinde mevzilendikleri hatlara geri dönmüş, Sakarya’nın doğusu ve batısı düşmandan temizlenmiştir.

Sakarya Zaferi, Türkiye ile savaş öncesinde anlaşma yapmak isteyen ancak tereddütleri olan devletleri ikna için önemli bir başarı olmuştur. Rusya öncülüğünde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Anlaşması imzalanmıştır. Fransızlar da 20 Ekim 1921’de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Fransız Bakan Franklin Bouilon arasında Ankara Anlaşmasını imzalayarak harp halini sona erdirmiştir.³⁵⁴

3.6. Büyük Taarruz

Türk ordusunun Yunan birlikleri karşısındaki zaferi dış politikada sorunlu olunan devletler tarafından dikkatle takip edilmiş ve gelişmelerin sonuçlarına göre Ankara ile diplomatik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Moskova Anlaşmasıyla (16 Mart 1921) Rusya ile olan ilişkiler hem düzeltilmiş hem de itilaf devletlerine siyasi bir mesaj verilmişti. Kütahya-Eskişehir muharebeleri yabancı devletleri kararsızlığa sürüklese de Sakarya Zaferi sonrası Kafkasya Cumhuriyetleri ile de Rusya öncülüğünde bir konferans düzenlendi ve Kars

³⁵² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Sakarya ...* 1973, C: 2, K: 5, s. 124.

³⁵³ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 550-551.

³⁵⁴ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 199.

Anlaşmasıyla problemler giderildi. Bu anlaşma Moskova Anlaşmasının teyidi şeklinde gerçekleşmişti. Yine Sakarya Zaferi sonrası 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile Ankara anlaşmasının imzalanmasıyla güneydoğu bölgesinde ki problemler giderilmiş, İtilaf Devletleri arasında güçlü bir devlet olan Fransa, Milli Hükümet lehine çekilmişti.³⁵⁵ İtalya ise İkinci İnönü Muharebeleri sonrası Anadolu'daki macerasını daha fazla sürdürmüyerek 1 Haziran 1921 itibarıyla çekilmeye başlamış, Sakarya zaferi ile de Türk Hükümeti ile olumlu politika gütmeye yolunu benimsemişti.³⁵⁶ İngiltere ise Anadolu'daki amaçlarını gerçekleştirmek adına Milli Hükümet'e düşman tavrını sürdürerek Yunanlıları desteklemeye devam etmekteydi. İngiliz hükümetinde Yunan emellerini destekleyen en büyük etmen Loyd George olmaya devam etmişti. Ancak İngilizler de Sakarya zaferinin ne derecede Yunanlılar açısından başarısız olduğunu kabul ediyorlardı.

Yunan iç siyaseti ordunun Sakarya'da aldığı mağlubiyetinden büyük ölçüde olumsuz etkilenmişti. Aslında ordu içinde de huzursuzluk artmıştı. Yunan kamuoyunda savaştan hiçbir fayda görmedikleri ve göremeyecekleri kanısı oluşmuştu.³⁵⁷ Ekonomik ve mali durumun daha da bozulmasıyla hükümete karşı tepkiler artmış ve muhalefet bu durumdan güç kazanmıştı. Yunan Başbakanı Gunaris ekonomik sıkıntıları aşmak amacıyla borç para için Avrupa seyahatine çıkmış ancak eli boş dönmüştü.

Ankara'da ise dış politikada yaşanan olumlu gelişmelerin yanında Sakarya Zaferi ile birlikte iç politikada da olumlu gelişmeler yaşanıyordu. Milli Hükümet artık tüm yurttan tam bir egemenlik kuracak ve bütün kaynaklara ulaşacak ve onları amaçları doğrultusunda kullanabilecek bir hale geldi. Hükümete olan güvenin halk nazarında artmasıyla Milli Mücadeleye olan inanç ve güven de tam anlamıyla sağlanmış oldu.

Sakarya zaferinden sonra orduların mevziilerine yerleşmeleriyle savaş hali durmuş ancak küçük çaplı çatışmalar, keşif ve takip hareketleri devam etmişti. Bu süreç içerisinde 3. Süvari Tümeni, 2. ve 14. Süvari tümenleri ile birlikte 5. Süvari Kolordusu içerisinde, Mirliva Fahrettin Paşa komutasında yer almıştı. Tümenin komutanlığını Yarbaylığa yükseltilen Çolak İbrahim Bey yürütmeye devam etmiş, Tümen, 27. 28. ve 29. Süvari Alayları ile bir süvari bölüğü ve iki toptan oluşan bir topçu alayından oluşmaya devam etmişti.³⁵⁸ Tümenin Kurmay Başkanı Yüzbaşı Hasan Rıza (Günay), 27. Süvari Alayı komutanı Binbaşı Mehmet Cemal, 28.

³⁵⁵ Şükrü Erkal, *TBMM Hükümeti'nin Büyük Taarruz Öncesi Barış Girişimleri ve Sonucu*, *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 61.

³⁵⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, C: 2, K: 6, s. 12.

³⁵⁷ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 129,133.

³⁵⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 24-25.

Süvari Alayı komutanı Binbaşı Hüsnü (Aykut) Bey'di.³⁵⁹ Sakarya Muharebeleri sonrası Bolvadin'e gönderilen 3. Süvari Tümeni henüz buraya ulaşmış iken, bağlı olduğu 5. Süvari Kolordusunun Sandıklı kuzeyine harekete geçmesi emredilmişti.³⁶⁰

Sakarya Zaferi sonrası Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Eskişehir-Afyon hattında konuşlanan Yunan kuvvetlerinin üzerinde taarruz edilmesi düşünülmüştü. Bu taarruzla hem olası Yunan taarruzları kırılacak hem de Türk ordusunun büyük bir taarruzla Yunanlıları imha edebilmesi için gerekli hazırlıkları yapabileceği zaman kazandırılacaktı. Bu doğrultuda oluşturulan plan, Sandıklı kesiminden bir taarruzu içermekteydi. Plan "Sandıklı" kelimesinde bulunan Osmanlıca "Sad" harfinden esinlenilerek de "Sad Taarruz Planı" olarak adlandırıldı.³⁶¹ Plan doğrultusunda 5. Süvari Kolordusu Sandıklı'ya gönderildi. Kolordu komutasında hareket eden 3. Süvari Tümeni de Sandıklı'ya intikal etti. Taarruz planı dâhilinde Türk ordusunun asıl kuvvetlerinin güneye kaydırılması düşünülerek hazırlıklara başlandı.

Bu süreçte Batı Cephesi Komutanlığının geniş bir cepheye yayılması ve planlanan taarruz kapsamında yapılacak ikmal ve idari işlerin daha efektif bir biçimde yürütülebilmesi amacıyla cephenin ikiye ayrılması düşünülmüştü. Bu kapsamda Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın güneydeki birlikleri Güney Cephesi Komutanı olarak komuta etmesi öngörülmüştü.³⁶² Ancak İsmet Paşa'nın görüşleri doğrultusunda Batı Cephesine bağlı kalmak koşuluyla 1. Ordu Komutanlığı teşkil edilerek Ali İhsan Paşa'nın komutasına verildi. Paşa, 14 Ekim 1921 tarihinde Bolvadin'e gelerek görevine başladı.³⁶³

Oluşan yapı ile birlikte Batı Cephesi Komutanlığı, hazırlanan Sad Taarruz Planı kapsamında ordu komutanlıklarından görüş topladı ve ordunun batı kanatta toplanarak buradan düşmana taarruz etmesini emretti.³⁶⁴ Harekâtın kış mevsimi bastırmadan yapılması önemle üstünde durulan konu oldu. Genelkurmay Başkanlığı da 9 Kasım 1921 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığına gönderdiği direktifte, taarruzun kış bastırmadan yapılmasını vurgulamıştı. Ayrıca Yunan ordusunun yeni silahaltına çağırdığı birlikler nedeniyle eğitimsiz

³⁵⁹ Rıdvan Bal, *Türk Kara Kuvvetlerinde ...* 2006, s. 62.

³⁶⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 31.

³⁶¹ Özden Çalhan, *Büyük Taarruz Öncesi Askeri Faaliyetler ve Taarruz Plânının Hazırlanması, Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 70.*

³⁶² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 52-53.

³⁶³ Ayfer Özçelik, *Büyük Taarruz'a Hazırlık (SAD Taarruz Plânı Tasarısı), Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 98.*

³⁶⁴ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 336.

ve moral olarak kötü oldukları bilindiğinden taarruzun başarısının kuvvetle muhtemel olduğu belirtildi.³⁶⁵

Taarruz planı doğrultusunda yapılmak istenen hazırlıklar kış mevsiminin bastırması ve ikmal imkânlarının elverişsiz hale gelmesi sebebiyle yeterli düzeyde yerine getirilemedi. Sad Taarruz Planı tamamıyla düşünceden çıkarılmasa da yapılmasının güç olduğu kabul edilerek harekâttan vaz geçildi. Plan hayata geçirilemese de bu kapsamda yapılan hazırlıklar ordunun eğitimi ve tecrübe kazanması açısından olumlu katkıda bulundu.³⁶⁶ Ayrıca Sad Taarruz Planı olumsuz şartlar sebebiyle uygulanamasa da Büyük Taarruz hareketinin temelini teşkil edecek olması bakımından önemlidir.

Sad planı tümünden uygulanamamış da değildir. Plan dâhilinde top yekûn bir taarruz yapılamamış olsa da 5. Süvari Kolordusu 17-18 Ekim 1921'de küçük çaplı taarruzlar gerçekleştirmişti. Ancak girişilen taarruz hareketleri zayıf Yunan birlikleri karşısında genel itibarıyla başarısızlıkla sonuçlandı.³⁶⁷ Bu kapsamda 3. Süvari Tümeni, bir alayı ile Işıklı yakınında bir tabur düşman kuvvetiyle muharebeye girişti ve ertesi güne kadar devam eden müsademe sonrası tümen Sundurlu'ya çekilmek zorunda kaldı.³⁶⁸

Ali İhsan Paşa 1. Ordu Komutanlığına gelmiş, teşkilatını tamamlamış ve bölgedeki komuta yetkisini Batı Cephesi Komutanlığına bağlı olarak üzerine almıştı. Bu kapsamda Ordu Komutanlığına bağlı olan birlikler arasında yer alan 3. Süvari Tümenine Menderes nehri güneyine konuşlanma ve düşman sol kanat gerisine taarruz emri vermişti. Tümenin konuşlanması sonrası Menderes nehrini geçen üç tümen Yunan bölüğü 3. Süvari Tümeni ile karşılaşmış ancak geri çekilmek zorunda kalmıştı.³⁶⁹

Batı Cephesi genelinde ise keşif hareketleri devam etmiş, karşılıklı küçük muharebeler yapılmış, iki taraf da kuvvetlerini, savunmalarını ve mevziilerini güçlendirmeye çalışmışlardı. Mart 1922'ye kadar durum bu şekilde devam etmişti. Bu süreç içerisinde 3. Süvari Tümeni Menderes kesiminde bulunmaya devam etmiş ve Çal bölgesinin savunması ile görevlendirilmişti.³⁷⁰

Mart ayı içerisinde İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri bakanları Paris'te bir toplantı tertiplede. 22 Mart 1922'de başlayacak toplantıya Türk ve Yunan temsilciler de davet edildi.

³⁶⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 67.

³⁶⁶ Özden Çalhan, *Büyük Taarruz Öncesi ...* 1992, s. 71.

³⁶⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 337.

³⁶⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 77.

³⁶⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 91-92.

³⁷⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 140.

Türk tarafı adına Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey yetkilendirildi.³⁷¹ Yapılan görüşmeler sonucunda Türk Hükümetine oyalayıcı, gerçekten yoksun, barış amacı olmayan bir mütareke teklif edildi. Mustafa Kemal Paşa 1922 yılı Mart ayında Batı Cephesini denetlemeye gittiğinde, mütarekenin amacının sahte olduğunu Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile görüşerek hiçbir şekilde hazırlıklardan geri durulmamasını istedi. İtilaf Devletlerinin dışişleri bakanları ise Paris’te görüşmelere devam etmişti. Görüşmelerde Lord Curzon Edirne şehrinin Yunanlılara bırakılması önerisini sunmuş, Fransız ve İtalyan Dışişleri Bakanları ise bu karar karşısında Lord Curzon’u yalnız bırakmıştı. Ancak 26 Mart 1921’de sona eren konferansta İtilaf Devletlerinin Türk Devleti’ni asla kabul etmeyeceği ortaya çıkarken, Sevr Anlaşma tasarısını yumuşatan barış şartlarını bir nota ile Ankara Hükümeti’ne bildirdiler.³⁷² Böylece Mustafa Kemal Paşa’nın öngördüğü üzere toplantının bir oyalama olduğu ortaya çıkmıştı. Türk Hükümetinin kararlı duruşuyla birlikte İtilaf Devletlerinin Anadolu’nun boşaltılması fikrinden vazgeçmeleri, barış görüşmeleri adına Türk tarafı açısından bir kazanç olarak değerlendirilebilir.³⁷³

Dış politika da bu gelişmeler yaşanırken cephelerde 1922 yılı Nisan ayı boyunca da karşılıklı keşif, gözetleme ve küçük çaplı çarpışmalar devam etmişti. İtalyanların Söke kesiminden çekilmesi sonrası Söke Jandarma Taburu tarafından bölge geri alındı. Bu süreç içinde 3. Süvari Tümeni emrinde bulunan Söke Jandarma Taburu, Yunanlıların bölgeye getirdikleri kuvvetler karşısında on gün kadar süren bir mücadeleden sonra Söke’yi boşaltılmak zorunda kaldı.³⁷⁴ Bundan sonra da Yunan Devleti Sevr Anlaşmasında belirtilen bölgeyi kapsayan bağımsız bir “İonia Devleti” kurma girişimlerine başladı. 30 Temmuz 1922’de yayınladıkları bildiri ile kurulacak devlet içinde ırk ve mezhep farklılıkları gözetilmeden herkese eşit haklar tanınacağı duyuruldu.³⁷⁵

Geçen zaman içerisinde 1. Ordu Komutanlığı ile Batı Cephesi Komutanlığı arasında çeşitli sürtüşmeler yaşanmaktaydı. Ordu içinde yaşanan olumsuz durum, İsmet Paşa’nın direktifleri sonrası 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa’nın 18 Haziran 1921’de hakkında kanuni işlem yapılmak üzere Başkomutanlık emri ile bakanlık emrine alınmasıyla nihayete erdirildi.³⁷⁶ Bu sırada Yunan ordusunda da önemli bir değişiklik yaşandı. Yunanistan’da başbakanın değişmesi sonrası komutan Papulas’ın yerine Hacıanesti getirildi. Hacıanesti

³⁷¹ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da ...* 1999, s. 555.

³⁷² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 147-149.

³⁷³ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da ...* 1999, s. 560.

³⁷⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 156.

³⁷⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 172.

³⁷⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 337.

kendi kadrolarını oluşturmak adına orduda düzenlemeye gitti ancak ordu kademesindeki değişiklikler tecrübeli subayların ordudan uzaklaşmasına sebep oldu. Siyasi alanda yaşanan değişiklik sonrası orduya yapılan müdahale ile Yunan ordusu tecrübesiz bir hal aldı.³⁷⁷

Nihayetinde Türk ordusunda yapılan değişiklikler, mevsimin elverişli hale gelmesi, İonia Devleti kurulacağı planları, Yunanlıların işgali altında bulunan bölgelerdeki halka yapılan zulümler, Yunanlıların ani bir geri çekilmeyle Batı Anadolu'yu boşaltma ihtimalleri ve geri çekiliş sırasında geçtikleri yerleri yerle bir etmeleri gibi sebepler Başkomutanlıkça değerlendirildi. Ardından Mustafa Kemal Paşa tarafından 16 Haziran 1922'de İzmit-Adapazarı arasında gerçekleştirdiği bir seyahatte ilk Büyük Taarruz hareketiyle ilgili karar alındı. Başkomutan bu kararı Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Milli Savuma Bakanı Kazım Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile görüşerek hazırlıkların da hızlandırılmasını talep etti.³⁷⁸ Bu süreç içerisinde Başkomutanlık yetkisi üçer ay süreyle uzatılarak faaliyetler yürütülmekteydi. Büyük taarruz öncesi 20 Temmuz 1922 tarihinde Başkomutanlık yetkisi süresiz olarak uzatıldı.³⁷⁹

Taarruz öncesi yaşanan önemli bir gelişme de Yunan kuvvetlerinin İstanbul'u işgal etme girişimleriydi. 28 Temmuz 1922'de İstanbul'a doğru kuşatma için Trakya'dan harekete geçen Yunan kuvvetleri, Fransız kuvvetlerinin bilgisi dâhilindeki Türk kuvvetlerinin mukavemetiyle karşılaştı. Bu hareketleri İstanbul'u işgalleri altında tutan İngilizlerin dahi büyük tepkisine sebep oldu. Yapılan diplomatik faaliyetler sonrası İstanbul'un işgalini kendi çıkarlarına uygun bulmayan İtilaf kuvvetleri Yunan kuvvetlerine durmalarını aksi halde kuvvet kullanacaklarını bildirdi. Sonuçta İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle bir mücadeleyi göze alamayan Yunan ordusu bu harekâttan vaz geçmek zorunda kaldı.³⁸⁰

Büyük Taarruzdan önce uluslararası alanda Türk Hükümeti aslında barış arayışlarına girişmişti. Yaptığı görüşmeler ve Paris Konferansında yapılan müzakereler sonucunda da bir çözüm bulunamamıştı. Türk Hükümeti bu arayış ile hem zaman kazanarak ordusunu güçlendirdi hem de olası bir barış ile kan dökmeden vatanın kurtarılma ihtimalini aramıştı. Sonuçsuz kalan arayışlar sonrası yurtiçindeki herkes artık kurtuluşun tamamen silahlı mücadele ile gerçekleşeceğine kanaat getirdi ve Milli Mücadeleye olan desteğini artırdı. Son durum karşısında tüm şartları değerlendiren Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa ile yaptığı görüşmeler sonrasında büyük taarruz için 15 Ağustos 1922'ye kadar

³⁷⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1994, C: 2, K: 6, s. 195.

³⁷⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 151.

³⁷⁹ Ahmet Emin Yaman, *Başkomutanlık Kanunu*, Atatürk Yolu Dergisi, 1992, C. 3, S. 9, s. 93.

³⁸⁰ Özden Çalhan, *Büyük Taarruz Öncesi ...* 1992, s. 76.

hazırlıkların tamamlanmasını istedi. 20 Ağustos 1922 tarihinde Akşehir'e gelen Başkomutan, Batı Cephesi Karargâhında taarruz planı üzerinde ordu komutanlarıyla son tartışmaları ve değişiklikleri yaparak 26 Ağustos 1922'de yapılacak Büyük Taarruz için son kararları aldı.³⁸¹ Taarruz planının esasını bahsedildiği üzere 1921 yılı sonbaharında hazırlanan Sad planı oluşturdu. Uzun görüşmeler sonunda Sad planı Büyük Taarruz şekline dönüştürülürken yapılan en önemli değişiklik, Uşak bölgesine kadar kuşatmadan vaz geçilip güçlü bir şekilde Afyon'un güneybatısından taarruz yapılması oldu. Buna göre çekilme yolları kesilerek zorlu bir meydan muharebesi ile Yunanlılar yurttan atılacaktı.³⁸²

Taarruz öncesinde 3. Süvari Tümeni 6. 8. ve 14. Piyade Tümenleri ile bir alaylı Dinar müfrezesinden kurulu 1. Ordu uhdesinde Batı Cephesi Komutanlığında yer almaktaydı.³⁸³ Tümen 27 ve 28. Süvari Alayları ile iki topçu birliğinden kurulu olmakta, komutanlığını Yarbay Çolak İbrahim Bey yürütmeye devam etmekteydi. Tümen Kurmayı Yüzbaşı Hasan Rıza, 27. Süvari Alay komutanlığını Yarbay Cemal ve 28. Süvari Alay komutanlığını Binbaşı Hüsnü yürütüyordu.³⁸⁴ Taarruz öncesinde Süvari Tümeni, Çal doğusunda Yahyalı köyünden Akbük körfezine kadar olan bölgenin Menderes nehri güney kesiminin savunma ve gözetlemesi ile görevlendirilmişti. Tümen emrine Çal, Sarayköy, Çiftlik ve Aydın müfrezeleri verilmiş olup tümen karargâhı ile Denizli'de kurulmuştu.³⁸⁵

Başkomutanın önderliğinde hazırlanan taarruz planına göre tüm birliklere yapacakları harekât en ince ayrıntısına kadar bildirilmişti. Bu bağlamda 3. Süvari Tümenine Çal kuzeyinden Ulubey-Uşak istikametinde ilerleyerek düşman süvari kuvvetlerini üzerine çekme ve bölgedeki demiryolunu tahrip etme görevi verildi.³⁸⁶ Tümen plana göre 1. Ordunun Akarçay'dan itibaren batı yönünde sırasıyla 8. 14. ve 6. Tümenler, Dinar Müfrezesi ve 3. Süvari Tümeni şeklinde birinci hat oluşumunda yer aldı.³⁸⁷

Taarruzun öncesindeki günlerde 1. Ordu Komutanlığının yaptırdığı keşif ve gözetleme faaliyetleri sonucunda Yunan kuvvetlerinin Menderes kuzeyindeki kuvvetlerini geri çektiği ve yerlerine güçsüz birlikler bıraktığı öğrenildi. Ordu komutanlığı bunu önlemek ve Menderes kesiminde düşman kuvvetlerini olabildiğince bağlamak amacıyla 8 Ağustos 1922'de 3. Süvari

³⁸¹ Şükrü Erkal, *TBMM Hükümeti'nin Büyük ... 1922*, s. 66-68.

³⁸² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Temmuz 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 6, s. 19.

³⁸³ Özden Çalhan, *Büyük Taarruz Öncesi ... 1922*, s. 77.

³⁸⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ... 1995*, C: 2, K: 6, s. 324.

³⁸⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ... 1995*, C: 2, K: 6, s. 9.

³⁸⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ... 1995*, C: 2, K: 6, s. 27.

³⁸⁷ Tevfik Ercan, *Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruz'a Hazırlık ve 26 Ağustos 1922, Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 103.

Tümenine nehri geçerek baskınlar yapma emri verdi. Tümen bu emir gereği Ortakçada bulunan Köprübaşı mevziine taarruz kararı aldı. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra 19 Ağustos 1922 sabah saatleriyle taarruz başladı ve 28. Süvari Alayı ile bu sıralar Süvari Tümeni emrinde olan 59. Piyade Alayının bir bölüğü, Yunan karakollarını geçerek nehrin öte yakasına geçmeyi başardı. Nehrin karşısında bulunan Yunan kuvvetleriyle yaşanan muharebe de düşman geriye atılarak Köprübaşı ele geçirildi ve demiryolu köprüsü tahrip edildi.³⁸⁸

21 Ağustos 1922'de Süvari Tümenine gelen emirle 23 Ağustos 1922'de gün doğmadan Çal'ın güneybatısında bulunan Ortaköy-Gözeköy-Akdere kesiminde toplanması, yürüyüşün geceleyin yapılması bildirildi. Bununla birlikte Tümen emrinde bulunan Aydın, Sarayköy, Çal, Çivril müfrezeleri birleştirilerek bir Alay haline getirildi ve Süvari Tümeninin hâlihazırda sorumlu bulunduğu bölge bu alayın emrine verildi. Gelen emir doğrultusunda tümen komutanı Denizli bölgesindeki birlikleriyle yürüyüşe geçti ve 27. Alayını Çal'dan Kabalar-Sazak'a, 28. Alayını Akdere'ye, iki topçu birliğini Kurtluca'ya gönderdi. 25 Ağustos 1922'de bir Yunan taburunun Menderes nehrini geçerek Çal'a ilerlemesi sebebiyle 27. Alay tekrar Çal'a dönmek zorunda kaldı. Yunan taburu yaptığı keşif hareketi sonrası tekrar Menderes'i geçerek eski hattına yerleşti. Bu sırada 59. Alayın 2. Taburu Çal güneyine gelerek Süvari Tümeninin emrine girdi.³⁸⁹

24 Ağustos 1922 tarihinde Başkomutan 1. Ordu karargâhına gelerek 25 Ağustos 1922'de Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı karargâhları ile Kocatepe'ye yerleşti. 25 Ağustos 1922'de Batı Cephesi Komutanlığınca ertesi gün yapılacak Büyük Taarruz için cephe emrini verildi. Emir gereği bütün kuvvetlere 26 Ağustos 1922 sabahı yapacakları harekât bildirilmiş ve bu kapsamda Süvari Tümeninin de Uşak istikametinde taarruz yapması emredilmişti.³⁹⁰ 1. Ordu Komutanlığı bu emir doğrultusunda kendisine bağlı birliklere taarruz hakkında detaylı bilgileri ileterek 3. Süvari Tümenine Göbek (Ulubey)-Uşak istikametinde ilerlemesi, demir yollarını tahrip etmesi, Uşak'ta bulunan düşman süvari birliklerinin doğuya hareketlerini engelleyerek telefon ve telgraf hatlarını tahrip etmesi emrini verdi.³⁹¹

26 Ağustos 1922 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve 1. Ordu Komutanı Nureddin Paşa gün ağarmadan Kocatepe'de bulunan gözetleme yerine geldiler. Muharebenin saat 04:30'da topçu

³⁸⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 47-48.

³⁸⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 39-40.

³⁹⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 58.

³⁹¹ *ATBD, B:* 2591, 1994: 97.

ateşiyle bütün cephede aynı anda başlaması planlanmışken sis bastırması sebebiyle yarım saat ertelemeyen sonra saat 05:00'da başladı. Ardından piyadeler ileri yürüyüşleriyle harekete geçtiler.³⁹² Tüm cephelerde ani ve şiddetli muharebeler ile başlayan taarruz karşısında Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başlayarak savunma düzeni aldılar. Türk taarruzunun başlamasıyla birlikte Yunan kuvvetleri savunma hattını takviye etmeye çalıştılsa da yapılan çatışmalarda Türk ordusu başarılı sonuçlar alarak hedeflenen mevzilere ulaştı.³⁹³ Muharebelerin başlaması sonrası ilk gün alınan sonuçlar ile 27 Ağustos 1922'de Büyük Millet Meclisi tarafından Heyet-i Vükela reisi Rauf Orbay aracılığıyla orduya tebrik telgrafi çekilerek Ordunun ilk gün sağladığı başarı takdir edildi ve başarı temennileri dile getirildi.³⁹⁴

27 Ağustos 1922'de Afyon kesiminde 4. Kolorduya bağlı 8. ve 5. Tümenleri ile 34. ve 36. Alayların başarılı taarruzları ile Yunan ordusunun yerleştiği tel örgüler aşarak düşman siperlerine kadar ilerleme kaydedildi. Burada yaşanan çetin mücadeleler sonrası Yunan kuvvetleri çok sayıda zayıf verdi. Türk ordusunun yaptığı takip sonrası Yunan kuvvetleri bölgeden çekilmek zorunda kaldı.³⁹⁵ Yunan kuvvetlerinin Afyon kesiminde mağlup edilip emniyetin sağlanmasından sonra bölgede yaptıkları yangınlar söndürüldü ve Yunanlıların geride bıraktığı erzak ve teçhizat toplandı. Bugün itibarıyla Afyon bölgesi çoğunlukla işgalden kurtarıldı.³⁹⁶ Yunan kuvvetlerinin kuzeye çekildiğini haber alan Batı Cephesi Komutanı ordulara 8. Tümen cephesinden düşmanın çekildiğini, şiddetli taarruzlara devam edilmesini ve tam bir bozguna uğratmak için takibin yapılması gerektiğini bildirdi.³⁹⁷

3. Süvari Tümeni bölgesinde ise 26 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla tümenin Çal ve Akdere kesimindeki alayları Kabalar civarında toplandı. Günü keşif ve gözetleme faaliyetleri yaparak ve birliklerini Menderes nehri ile Hamam deresinin birleştiği yerdeki geçit noktasına yaklaştırmakla geçirmişti.³⁹⁸ Ertesi gün 3. Süvari Tümenine bir önceki gün olduğu gibi, Ulubey-Uşak istikametinde taarruzu ve düşman tesislerini tahrip görevi verildi.³⁹⁹ Süvari Tümeni aldığı emir doğrultusunda mevzilendiği geçitten önce 27. Süvari Alayını geçirdi ve emniyet tertibi aldırdı. Bu sayede diğer birliklerinde nehri geçmesi sağlandı. Tümene bağlı 59. Alayın 2. Taburu Mendelen (Medele) köyünde bulunan bir Yunan birliğini geri atarak köyü

³⁹² Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 342; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 161.

³⁹³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 162-163.

³⁹⁴ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım 2*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 82.

³⁹⁵ Cemal Akbay, *Afyon Muharebesi'nde 27 Ağustos Harekâtı, Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 124.*

³⁹⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 164.

³⁹⁷ *ATBD, B:* 2602, 1994: 97.

³⁹⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 114.

³⁹⁹ *ATBD, B:* 2599, 1994: 97.

kurtardı. Tümen nehri geçtikten sonra Kerimler-Yapıcılar kesimine gelerek burada mevzilendi.⁴⁰⁰

Batı Cephesinde 27 Ağustos 1922 sonunda Türk birlikleri Afyon'un doğu ve güneyine kadar bütün mevzileri ele geçirmişti.⁴⁰¹ Cephe komutanlığı 28 Ağustos 1922'de yapılacak harekât için verdiği emirde düşmanın aralıksız takip ve imha edilmesini emretti. 2. Ordu'ya Eskişehir ve Kütahya istikametinde Yunan kuvvetlerinin çekilmesinin önlenmesi, 1. Ordu'ya da İzmir doğrultusunda düşmanın çekilmesinin önlenmesi görevi verildi.⁴⁰² Bu kapsamda 1. Ordu, 3. Süvari Tümenini İzmir istikametine yönlendirdi.⁴⁰³

Afyon'un ele geçirilmesiyle 28 Ağustos 1922'de Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Karargâhları Afyon'a geldi. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Balmahmut'a gelerek muharebelerin durumunu yakından incelemiş ve birliklere takibin şiddetle devam ettirilmesini emretmişti.⁴⁰⁴ Muharebelerin ilk iki günü çok hızlı bir gelişme kaydedilmişti. 28 Ağustos 1922'de ise bu hızlı ilerleme sebebiyle muharebe ağı kurulamamış ve bugün yapılan muharebeler önceki günlere oranla daha ağır bir gelişme göstermiştir. Birçok cephede Yunan kuvvetleriyle temas sağlanamamıştır.

Bugün 3. Süvari Tümeni 28. Süvari Alayının öncülüğünde Kerimler kesiminden kuzeye yönelmişti. Daha önceki emir gereği Çakaldamları yakınında bulunan köprüyü tahrip etmek için demir yoluna sokulduğunda burada bulunan Yunan koruma birliği ile muharebeye girişti. Demiryolu ve telgraf hatları tahrip edildiyse de köprü tahrip edilemeden Yunan birliği gerilerden destek aldı ve karşı taarruza geçti. Tümen komutanı geride tuttuğu 27. Süvari Alayını da muharebeye sokarak topçulara ateş açtırdı. Yapılan tertiplenme ile Yunan taarruzunun durdurulduğu sırada Yunan birliğine ikinci bir destek kuvveti geldi. Bu sebeple Tümen muharebeyi keserek önce Yeşilkavak köyü civarına, oradan da geceyi geçirmek üzere ağabey köyüne çekildi.⁴⁰⁵

28 Ağustos 1922 akşam vakti Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı ile birlikte yaptıkları değerlendirmede, Yunan kuvvetlerinin büyük ölçüde mağlup edildiği ve batıya çekilmek istedikleri belirtildi. Afyon kesiminde sağlanan başarılı muharebeler sonrasında Eskişehir cephesinde de Yunanlıların geri çekilmeye başladıkları

⁴⁰⁰ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 143.

⁴⁰¹ *ATBD, B:* 1371, 1967: 60.

⁴⁰² *ATBD, B:* 1375, 1967: 60.

⁴⁰³ *ATBD, B:* 1383, 1967: 61.

⁴⁰⁴ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 344; Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 159-160.

⁴⁰⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 180-181.

tespit edilmişti. Başkomutanın Yunan ordusunu kuzeyden ve güneyden kuşatarak batıya çekilmesini engelleme amacı doğrultusunda, 1. Ordunun Yunan kuvvetlerinden önce Dumlupınar mevziilerini tutması istendi. Bu doğrultuda Batı Cephesi Komutanlığı verdiği emirde 1. Ordunun Yunanlılardan önce Dumlupınar'a hâkim olmasını ve düşmanın Uşak doğrultusunda çekilmesinin önlemesini emretti.⁴⁰⁶ Yine Cephe Komutanlığının 29 Ağustos 1922'de Mürettep Süvari Tümenine gönderdiği emir ile Kütahya'yı işgal etmesi sonra da Eskişehir'den çekilme yollarını kapatması emredildi.⁴⁰⁷ Böylelikle Yunan kuvvetlerini çembere alarak tümünden imha etme amacı doğrultusunda gerekli adımlar atılmaya devam etmişti.

Verilen emirlerle birlikte Büyük Taarruzun dördüncü günü olan 29 Ağustos 1922'de bir önceki günün durgun seyrinden çıkarak çetin muharebeler yaşandı. Bugün yaşanan muharebeler de özellikle 1. Orduya bağlı 4. Kolordu en çetin görevlerden birini yaptı. 1. Orduya verilen Yunanlıların Dumlupınar'a yönelmelerinin engellenmesi emrini, 4. Kolordu yaptığı özverili mücadeleler ile yerine getirdi. Kolordunun saldırılarıyla Yunan kuvvetleri Dumlupınar'a yerleşerek sağlam bir mevzii oluşturma imkânı bulamadı.⁴⁰⁸

Bu günlerde 3. Süvari Tümeni bölgesinde haberleşme sıkıntısı yaşanmaktaydı. Son emri 27 Ağustos 1922'de alan 3. Süvari Tümeni ile haberleşme bağlantısı kopmuştu. Çal askerlik şubesi aracılığıyla yapılmaya çalışılan haberleşme çalışmaları ise, askerlik şube başkanının tümeni bulamaması yüzünden yapılamamıştı. 29 Ağustos 1922'de halen kendisine bir emir gelmemesi sebebiyle Ağabey'de kalmaya devam eden Tümen, civar köylerden çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Akşam vakti ise harekete geçerek 30 Ağustos 1922'de Emceli'ye ulaştı.⁴⁰⁹ Burada bulunduğu vakit de Tümen ile Cephe Komutanlığı arasında haberleşme sağlanamamıştı.

30 Ağustos 1922 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa durum değerlendirmesi yaparak bugün de taarruza şiddetle devam kararı aldılar. Batı Cephesi Komutanlığı verdiği emir ile Aslıhanlar bölgesinde bulunan Yunan kuvvetlerine karşı yürütülen meydan muharebesinin her iki ordu tarafından süratle sonuçlandırılmasını, Dumlupınar yolunun kesilmesini, İzmir'e kaçan Yunan kuvvetlerinin takip edilmesini ve imha edilmesini iletti. Yine verilen emirle Mürettep Süvari

⁴⁰⁶ Ziyaettin Daryal, **Batı Cephesi Kuvvetlerinin 29 Ağustos 1922 Muharebeleri**, *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 147.

⁴⁰⁷ *ATBD, B:* 1386, 1967: 61.

⁴⁰⁸ Ziyaettin Daryal, *Batı Cephesi Kuvvetlerinin ... 1992*, s. 149.

⁴⁰⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 225.

Tümenine Kütahya'nın işgali, 5. Kolordu'ya da Aslıhanlar muharebesi sonrası Uşak'a yönelmesi görevleri tebliğ edildi.⁴¹⁰

Aynı gün Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 1. Ordu hareketlerini yakından görmek amacıyla Akçaşehir'e gelmişti. Burada 4. Kolordu bölgesinde yapılan muharebe Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın nezareti altında gerçekleştirilmiş ve Yunan kuvvetleri mağlup edilerek geri atılmıştır. Çal-İşören-Aslıhanlar kesiminde başarıyla yapılan 30 Ağustos 1922 muharebeleri Başkomutanın nezareti altında yapılması dolayısıyla bu muharebeye "Başkomandan Muharebesi" adı verildi.⁴¹¹ Muharebeden sonra 4. Kolordu komutanlığı raporu Cephe Komutanlığına gelmişti. Kolordu verdiği raporda düşmanın Çal civarına çekilmek zorunda bırakıldığını, 1. Kolordunun Dumlupınar mevzilerini ele geçirdiğini ve 3. Süvari Tümeninin de Ulubey'i ele geçirdiği bildirilmişti.⁴¹² Ancak Süvari Tümeni 30 Ağustos 1922'de göreviyle ilgisi bulunmadığı halde Ulubey yönünde değil de Alemşah yoluyla Beşçam'a hareket ederek geceyi burada geçirdi.⁴¹³ 3. Süvari Tümeni tarafından Ulubey alınmadığı gibi Yunan kuvvetleri ellerinde tuttıkları Ulubey'de 1 Eylül 1922 gecesini de geçirecekti.⁴¹⁴ Tümenin Beşçam'da bulunduğu vakit, bölgede Kara Erkek Efe komutasındaki 60 kişilik milis kuvveti tümene katıldı. Tümen emrine gelen destek sonrası emrinde bulunan 59. Alay'ın 2. Taburu tümen emrinden alınarak Duacılar'a gönderildi.⁴¹⁵

30 Ağustos 1922'de Akçaşehir'de orduyu yakından gören Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve 1. Ordu Komutanı ile birlikte daha sonra Dumlupınar istasyonuna geldi. Durum değerlendirilmesi yapıldıktan sonra ordu komutanlarına ilgili emirler verildi ve Başkomutan ile Genelkurmay Başkanı Adatepe bölgesine gittiler. Birlikte muharebe meydanı gezdiler ve meydanı dolduran çok sayıda Yunan askerinin ölümlerini gördüler. Muharebe meydanının yollarını dolduran Yunan araç, gereçleri ile karşılaştılar. 31 Ağustos 1922'de muharebe meydanının gözlemlenmesi ve gelen raporlar doğrultusunda düşmanın asıl kuvvetlerinin imha edildiği anlaşıldı.⁴¹⁶

⁴¹⁰ Şükrü Erkal, *Büyük Taarruz'da Başkomandan Muharebesi (30 Ağustos 1922)*, *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 153-154.

⁴¹¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 168; Genelkurmay Başkanlığı TİH serisinde Başkomutan Muharebesi Çalköy-Adatepe- Aslıhanlar hattında yapıldığı belirtilmektedir. Bkz.: Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 16; Şükrü Erkal, *Büyük Taarruz'da ... 1992*, s. 158.

⁴¹² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 245.

⁴¹³ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 264.

⁴¹⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 6, s. 58.

⁴¹⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 17-18.

⁴¹⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 167.

Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanlığınca yapılan değerlendirmede Yunan kuvvetlerinin İzmir yakınında bir savunma hattı oluşturabilecekleri göz önüne alınarak takip hareketine devam edilmesi kararlaştırıldı. Bu doğrultuda İzmir'e yürüyüşün gerekli olduğu belirtilerek harekâta devam edildi.⁴¹⁷ 31 Ağustos 1922'de yapılacak taarruz ve takip hareketleri birliklere iletildi. Ancak 1. Ordu Komutanlığı bugün de 3. Süvari Tümeninden bir haber alamamış, kendisine bağlı birliklere Cephe Komutanlığı emirleri gereği görevlerini tebliğ etmişti. Bugün itibarıyla Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi ve 1. Ordu Komutanlığı karargâhlarını Dumlupınar'da kurdular.⁴¹⁸

Yaşanan başarılı muharebeler sonrası Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularına hitaben bir beyanname yazdı ve tüm askeri efrada okunmasını Batı Cephesi Komutanlığından talep etti. Beyanname;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları

Afyonkarahisar-Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesinde zalim ve mağrur bir ordunun anasın asliyesini inanılmayacak kadar az bir zamanda inha ettiniz. Büyük ve necib milletimizin fedakârlıklarına lâayık olduğunuzu isbat ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti istikbalinden emin olmaya haklıdır Muharebe meydanlarındaki maharet ve fedakârlıklarınızı yakından müşahede ve takib ediyorum. Milletimizin hakkımızdaki takdiratına delâlet etmek vazifesi mütevaliyen ve mütemadiyen ifa edeceğim. Başkumandanlığa teklifatda bulunulmasını cebhe Kumandanına emrettim. Bütün arkadaşlarımla Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazarı dikkate alarak ilerlemesini ve her kesin kuvayi akliyesini ve menabii celâdet ve hamiyetini müsabaka ile ibzale devam eylesini taleb ederim Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!.....” şekilde tüm askerlere okundu.⁴¹⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın kaleminden çıkan bu beyanname yapılan taarruzun ne yönde gelişeceğini ve maksadın ne olduğunu açıkça belirtmekteydi.

Türk taarruzunun başlaması sonrası 26-31 Ağustos 1922 tarihleri arasında Türk kuvvetleri önemli başarılar sağladı. Bu durum karşısında Yunan kuvvetleri Afyon ve Eskişehir istikametinde iki kola ayrılarak Uşak ve Bursa yönünde cephe oluşturdu. Oluşan yeni durum sonrası Türk ordusu 1 Eylül 1922 tarihi itibarıyla taarruzuna tekrar başladı.⁴²⁰ 1 Eylül 1922'de Cephe Komutanlığı'nca yaptırılan uçak keşif hareketlerinden düşmanın geri çekilmeye devam ettiği, çekilme esnasında geçtiği yerleri yakıp yıktığı, Uşak ve Eskişehir'in

⁴¹⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 283.

⁴¹⁸ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 37.

⁴¹⁹ *ATBD, B:* 1634, 1976: 75.

⁴²⁰ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2015, s. 291.

yanmakta olduğu tespit edildi. Eskişehir yakınında bulunan askeri birlikler yangın söndürme faaliyetlerini yürütmekteydi. Yunanlılar bütün köyleri yakarak ve hayvan sürülerini beraberlerinde götürerek geri çekilişlerini sürdürüyorlardı. 1. Ordu Uşak'a girerek şehri kurtarmaya muvaffak oldu. Asker ve halkın yardımlarıyla burada yaşanan yangınlar söndürüldü.⁴²¹ Batı Cephesi Komutanlığı verdiği emirde Yunan 4. ve 12. Tümen komutanları da dâhil olmak üzere çok sayıda subay ve erin esir alındığını belirterek 1. ve 2. Orduların İzmir istikametinde takibe devam etmeleri emredildi.⁴²²

Uşak'ın geri alınması sonrası 2 Eylül 1922'de Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Karargâhlarını Dumlupınar'dan Uşak'a taşıdı. Uşak tamamen temizlendi ve birçok esir alındı. Esirler arasında Yunan 1. Kolordu Komutanı General Trikopolis ile 2. Kolordu Komutanı General Diyenis gibi önemli kişiler de mevcuttu. Bununla beraber çok sayıda silah ve mühimmat ele geçirildi.⁴²³ General Trikopolis Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhına getirilerek bir görüşme gerçekleştirildi. Mustafa Kemal Paşa Yunan generalini aldıkları mağlubiyet sebebiyle teselli etmiş ve mağlubiyetin nedenini ondan dinlemek istediğini belirtmişti. General, mağlubiyetlerini erzak ve iaşe kıtlığı sebebiyle askerlerinin bazen ot yemek zorunda kaldığı, cephanenin azlığı ve en önemlisi erlerin artık savaşmak istememeleri ve kendi emirlerine dahi karşı çıkmalarına bağlamıştı.⁴²⁴

27 Ağustos 1922 tarihinden bu yana haberleşme sıkıntısı çeken ve emir alamayan 3. Süvari Tümeni 1 Eylül 1922 tarihini de Beşçam-Alandız bölgesinde geçirmişti. Bulunduğu bölge etrafında keşif hareketleri yaparak akşam vakti de Tombullar'a gitmek üzere harekete geçti.⁴²⁵ 2 Eylül 1922 sabahı Tombullar köyüne ulaştı ve günü bu bölgede geçirdi.⁴²⁶ Sonraki günlerde ilerlemeye devam ederek Emirfakili-Yenişehir istikametinde yürüyüşünü sürdürdü ve 4 Eylül 1922 sabahı Kiraz'a yaklaştı.⁴²⁷

1. Ordu komutanı 3. Süvari Tümenine ulaşabilmek adına 1. ve 2. Kolordu komutanlıklarına verdiği emir ile buldukları bölge halkına da sorularak tümene ulaşılması ve ordunun sol yanına yaklaşması emrinin ulaştırılmasını istedi. Ancak ortaya konan uğraşlar sonrasında da tümen bulunamadı ve emir ulaştırılamadı. Tümen ise bu sırada Osmaniye köyü kuzeyinden geçen demiryolunu, Yörük Ali Efe'nin milis kuvvetleri ve bu milis kuvvetine

⁴²¹ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 347.

⁴²² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 65.

⁴²³ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 347-348.

⁴²⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 81.

⁴²⁵ Hikmet Süer, *Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 180.

⁴²⁶ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 85.

⁴²⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 106.

yardımla amacıyla gönderdiği küçük bir birliği ile beraber tahrip etmek istemişti. Ancak birlik herhangi bir faaliyette bulunmadan geri döndü ve tümene katıldı. Süvari Tümeni 4 Eylül 1922'de Kiraz'a ulaşarak istirahate geçti.⁴²⁸ Ertesi gün harekete geçen tümen öğle vakti Ödemiş'e ulaştı. Tümen Ödemiş'e gelmeden evvel Yunan kuvvetleri 2 Eylül 1922'de Ödemiş'i, 4 Eylül 1922'de de Tire'yi boşaltmışlardı. Süvari Tümeni Tire'ye bir birlik gönderdi ve buradan ordu komutanlığına rapor gönderdi. Ancak bu raporda ulaştırılmadı. Tümen ilerleyişine devam ederek 6 Eylül 1922'de Derebaşı köyüne ulaştı ve Yunan süvarisinin Bayındır'da bulunduğunu öğrendi. Aynı gün Bayındır'a hareket etti ancak burada bir düşman kuvveti ile karşılaşmadı. Tire'de asayişin sağlanması ile buraya gönderdiği birliğini geri çağırdı. Bu sırada Torbalı yakınında bulunan Petrek çayı civarında 200 kadar milis kuvvetin Yunan savunma mevzileri ile muharebe içinde olduklarını öğrendi. Ancak Tümen, muharebe ile ilgili herhangi bir harekette bulunmadı. Ardından Bayındır'da bulunduğu vakit geceyi geçirmek üzere etrafında düzen aldırarak istirahate çekildi.

Batı Cephesi Komutanlığı 5 Eylül 1922 tarihinde tüm birliklere verdiği emirle takibin hızlı bir şekilde yapılmasına devam edilmesini istedi. Ancak Yunan kuvvetleri ile temas kesilmeye başlamıştı. Yunanlıların ağırlıklarını bırakmasıyla hızlı yürümeye başlaması, hasta ve zayıf askerlerini trenle göndermesi sebebiyle aradaki mesafe açılmıştı.⁴²⁹ Temas sağlanan yerlerde muharebeler yapılarak İzmir'e doğru takip devam ettirildi. 6 Eylül 1922 tarihi itibarıyla Başkomutanlık ve Batı Cephesi Karargâhları Alaşehir'e geldiler. Yunan kuvvetlerinin çekilişi ile Bilecik bugün Kocaeli Grup Komutanlığı tarafından kurtarıldı ve ardından Yenişehir geri alındı.⁴³⁰

Başkomutanlık ve Batı Cephesi Komutanlığı 7 Eylül 1922 tarihinde Yunanlıların artık tutunamayarak İzmir'e kadar süratle çekileceğinde karar kıldı. İzmir'i harap olmaktan kurtarmak adına süratle İzmir'e gidilmesi için ordu komutanlıklarına gerekli emirler verildi. 1. Ordu Komutanlığı bu emirler istikametinde her kolordudan iki yüz mevcutlu süvari bölükleri kurmalarını ve süratle İzmir'e gitmelerini emretti. Bu sırada Kiraz'dan gelen bir köylüden 3. Süvari tümeninin yeri öğrenildi. Gelen köylü aracılığıyla Tümene Turgutlu istikametine ilerlemesi ve ordunun sol yan kısmı ile irtibata geçmesi emri verildi.⁴³¹

3. Süvari Tümeni bulunduğu mevkide 7 Eylül 1922'de Pertek çayı civarında Yunan ve Türk birliklerinin muharebede olduklarını öğrenmişti. Hemen devam eden muharebeye iştirak

⁴²⁸ Hikmet Süer, *Büyük Taarruz'da Takip ...* 1992, s. 187.

⁴²⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 134,138.

⁴³⁰ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...* 2015, s. 171.

⁴³¹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 147.

etme kararı aldı. 28. Süvari Alayı ile demiryolu kuzeyinden, 27. Süvari Alayı ile demiryolu güneyinden ve topçu bataryası ile de demiryolu batısından taarruza başladı. Yapılan taarruzla geri çekilmeye mecbur edilen Yunan kuvvetleri Torbalı ovası batı sırtlarında mevzilendi. Tümen Torbalı'ya girerek şehri kurtardı ve harekâtını durdurdu. 8 Eylül 1922'de Tümen komutanı Çolak İbrahim Bey İzmir istikametinde ilerleme kararı almıştı. Bu sırada Çaybaşı köyünde bulunan Yörük Ali Efe Yunan kuvvetleriyle çarpışan milis kuvvetlerini desteklemek üzere kendi kuvvetlerinden teşkil ettiği bir birliği göndermişti. 3. Süvari Tümeni de gönderilen birliğin milislerle birlikte Yunanlılar ile muharebe halinde olmaları dolayısıyla İzmir'e gitme kararını erteledi. Bölgede bulunmaya devam ettiği vakit kuvvetli bir müfrezesini Gaziemir'de bulunan havaalanını tahrip için gönderdi. Müfreme başarıyla havaalanını ve burada bulunan üç Yunan uçağını tahrip ederek geri döndü. Tümen geceyi Torbalı bölgesinde geçirdi.

İzmir'e doğru kaçan ve Türk ordusu tarafından takip edilen Yunan kuvvetleri 8 Eylül 1921'de Kemalpaşa kesiminden de geri atılmıştı. Böylece Cephe Komutanlığı tarafından İzmir'in savunulacağı düşünülen son mevzi de ele geçirilmiş oldu. Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi karargâhları 9 Eylül 1922'de Turgutlu'ya geldi. 1. Ordu Komutanı Kemalpaşa'ya gittiği vakit, 2. Kolordu'dan Kadife Kale'ye çıkılarak İzmir'in İşgal edildiği haberini aldı. 14. Süvari Tümeni de Yunan kuvvetleri ile karşılaşmadan Karşıyaka'ya girmişti.⁴³² Saat 10:30'da ise Yüzbaşı Şerafettin, bir Rum'un attığı bomba ile yaralansa da hükümet konağının direğine Türk Bayrağı'nı çekerek İzmir'in Türk ordusu tarafından kurtarıldığını ilan etti.⁴³³ Şehirde dağınık halde Yunan askerleri bulunmaktaydı. Ancak bunlar çatışmaya girebilecek durumda değillerdi. Türk askeri şehre girdiğinde ateş açılmıştı ancak ateş açan ve karmaşa çıkaran Rum ve Ermeniler olmuştu. 5. Süvari Kolordusu İzmir'e geldikten sonra İzmir'in alındığına dair bir rapor yazarak Batı Cephesi Komutanlığına gönderdi. Raporda 4000'e yakın esir alındığını, bunların kışlada tutulduğunu, limanın İtilaf Devletleri'nin gemileri ile dolu olduğunu ve Yunan harp gemilerinin Uzunada yönünde uzaklaştığı belirtildi.⁴³⁴

3. Süvari Tümenin bulunduğu Torbalı kesiminde ise Yunan askerlerinin savunma düzeni aldıkları keşif faaliyetlerinden anlaşılmıştı. Tümen, Yunan kuvvetlerine 9 Eylül 1922 tarihinde taarruz başlattı ve Kuşburnu kesiminden düşmanı geri atarak geceyi Hortuna-Kuşburnu bölgesinde geçirdi. 10 Eylül 1922'de Kozagaç güneyinde mevzilenmiş iki Yunan

⁴³² Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 161-173.

⁴³³ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi ...* 2010, s. 352; *ATBD, B:* 1436, 1968: 64.

⁴³⁴ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 176.

bölüğüne Taarruz için harekete geçti. Burada bulunan Yunan kuvvetleri güneyinden 3. Süvari Tümeni ve batısından da 2. Süvari Alayı tarafından sarılmasıyla ele geçirilerek sancağı ile beraber alay teslim alındı. İlerleyişine devam eden Tümen Seydiköy kesimine kadar geldi ve burada istirahate çekildi.⁴³⁵

İzmir'in alınmasından sonra Batı Cephesi Komutanlığı bir an önce Urla yarımadasına ulaşım, bölgenin Yunan kalıntılarından temizlenmesi için 1. Ordu Komutanlığını görevlendirdi ve 5. Süvari Kolordusunu 1. Ordunun emrine verdi. 1. Ordu Komutanı aldığı emir doğrultusunda birliklerine taarruz ile ilgili emirleri gönderirken, bu doğrultuda 3. Süvari Tümenini 5. Süvari Kolordusu emrinde olacak şekilde görevlendirdi.⁴³⁶ Süvari Kolordusu görevi gereği birliklerine Urla'dan Çeşme'ye kadar olan bölgenin düşmandan temizlenmesi için emirlerini ilettiler. Bu kapsamda 3. Süvari Tümeni 11 Eylül 1922'de Seydiköy'den Seferihisar'a geldi. 5. Süvari Kolordusu birlikleri ile birlikte 12 Eylül 1922'de Urla'ya ulaştı. Urla'ya yürüyüş sırasında Sığırcık'a çekilmekte olan iki Yunan bölüğüne rastladı ve taarruz ederek Yunanlılara 30 ölü verdirip 42 esir aldı. Kaçıp kurtulan Yunan askerleri Sığırcık'ta bulunan yelkenli ile canlarını kurtarabildi.⁴³⁷

5. Süvari Kolordusu komutanlığı Urla'da bulunduğu vakit kendisine bağlı bulunan süvari tümenlerine 13 Eylül 1922'de yapılacak taarruz için gerekli emirleri gönderdi. 3. Süvari Tümenine de Yağcılar güneyinden Söğüt istikametine ilerleyerek düşman sağ cenahına taarruz etme görevi verildi.⁴³⁸ Verilen görev gereği Urla'dan harekete geçen 3. Süvari Tümeni gece vakti Yağcılar köyüne gelerek geceyi burada geçirdi. 13 Eylül 1922'de Süvari Kolordusu tarafından yapılan değerlendirmede Yağcılar mevziinin iki taraftan da Yunan donanması ile desteklenmesi sebebiyle bölgenin sadece 3. Süvari Tümeni ile alınamayacağı tespit edilerek taarruz bir sonraki güne bırakıldı. 3. Süvari Tümenine ikinci bir emir verilerek Güzelbahçe'de toplanması ve hazırlıklarını tamamlaması istendi. Ancak bu emir tümene ulaşmadan 3. Süvari Tümeni bir miktar Yunan kuvvetinin Yağcılar batı sırtlarında savunma mevzileri için yerleşmiş bulunduğunu keşif hareketleriyle öğrendi ve taarruza başladı. Muharebede Yunan kuvvetlerini Yunan harp gemisinin ateşi ile desteklemesi sebebiyle taarruzdan bir sonuç alınamadı. Bu sırada Tümene Güzelbahçe'de toplanma emri ulaştığından dolayı taarruza devam edilmeyerek emir gereği belirtilen bölgeye gidildi.

⁴³⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 180,184-185.

⁴³⁶ *ATBD, B:* 1444, 1968: 64.

⁴³⁷ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 194-195.

⁴³⁸ *ATBD, B:* 1451, 1968: 64.

14 Eylül 1922 tarihinde verilen emirler doğrultusunda tüm süvari tümenleri harekete geçirildi. 57. Piyade Tümeni, 3. Süvari Tümenine yardıma gelerek birlikte harekete geçti. İlerlemeleriyle birlikte Yunan kuvvetlerinin Yağcılar kesiminden tamamen çekildiğini fark etti. 3. Süvari Tümeni buradan Zeyneli köyüne gelerek geceyi burada geçirdi. Ertesi gün yapılan uçak keşifleri ile düşman kuvvetlerinin yoğun bir şekilde Çeşme’de toplandıkları tespit edildi. Süvari Kolordusuna bağlı tümenler bu bölgeye 15 Eylül 1922 itibarıyla ilerlemeye çalıştı ancak Yunan harp gemilerinin yoğun ateşi sebebiyle istenen ilerleme sağlanamadı. 3. Süvari Tümeni bugün Zeyneli köyünden harekete geçerek Alaçatı mevkiine gelerek geçirdi. Burada Yunan harp gemilerinin ateşi ile karşılaşması sebebiyle daha fazla ilerleyemedi.

16 Eylül 1922’de Süvari Tümeni gece vakti gönderdiği keşif birliğinin getirdiği bilgiler doğrultusunda Yunanlıların Alaçatı’dan çekildiklerini öğrendi ve askerlerini harekete geçirerek Çeşme’ye kadar ilerledi. 27. Süvari Alayından bir bölüğü Çeşme kasabasının asayişini için görevlendirirken diğer birlikleri ile çevresinin güvenliğini sağladı. Tümen komutanı bir bölüğü ile beraber geceyi Ilıca köyünde geçirdi. 5. Süvari Kolordusu Komutanlığı da diğer tümenlerden gelen bilgiler doğrultusunda 15/16 Eylül 1922 gecesi Yunan birliklerinin Çeşme’yi boşalttıklarını teyit etti ve böylece Çeşme de Türk ordusu tarafından tamamen kurtarılmış oldu.⁴³⁹

Türk ordusunun zaferi sonrası sıra ateşkes görüşmelerine gelmişti. İtilaf Devletleri Hariciye Nazırları imzasıyla gelen nota ile Mudanya’da bir konferans toplanması talebi iletildi. Mustafa Kemal Paşa konferans talebinin kabul edildiğini ve Türk hükümetini temsil amacıyla Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın görevlendirildiğini bildirdi.⁴⁴⁰ Konferansa giden süreç içerisinde İngiliz Devleti ve Anadolu’da bulunan General Harrington arasında bir anlaşmazlık yaşanmıştı. Lord Curzon kendisi tarafından tespit edilecek bir bölgeye Türk ordusunun sokulmamasını, aksi halde ateş açılmasını General Harrington’a bildirmişti. General bu direktifin aksi yönünde hareket ederek Ankara Hükümeti ile ters düşmenin yanlış olduğunu ve anlaşma yapılmasının elzem olduğunu hükümetine ilettili. İngiliz Hükümeti bu durum karşısında Mudanya’da bir anlaşma zemini aranması uygun bularak General Harrington’a izlenecek politikayı bildirdi. İsmet Paşa’nın başkanlığında başlayan konferansta genel itibarıyla Doğu Trakya’nın Türk Hükümetine iadesi ve barış anlaşmasının imzasına kadar boğazların ve İstanbul’un durumu görüşülmüştü. 11 Ekim 1922’ye kadar aralıklarla

⁴³⁹ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi Büyük ...* 1995, C: 2, K: 6, s. 195-202.

⁴⁴⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1920-1927*, ... 1969, C: 2, s. 678-679.

devam eden görüşmeler sonunda Meriç'e kadar olan bölge Türk Hükümeti'ne teslim edilecek şekilde anlaşma sağlandı.⁴⁴¹

Yunanlıların İzmir'den çıkarılmalarının ardından barış görüşmeleri için arayışların devam ettiği günlerde Batı Cephesi Komutanlığı 28 Eylül 1922 günü birliklerine konuşlanacağı bölgeleri bildirmişti. Bu düzenleme içerisinde 3. Süvari Tümeni Akhisar'ın Güneybatısında yer aldı.⁴⁴² Mütarekenin imzalanması sonrasında 11 Ekim 1922 'de Tümen, 5. Süvari Kolordusu bünyesinde olduğu halde Akhisar'da bulunmaya devam etti.⁴⁴³

Mudanya Konferansıyla birlikte artık birliklerin tertiplenme, iaşe, iskân ve ulaştırma gibi faaliyetlerin yürütüldüğü bir döneme girilmişti. Lozan Konferansının başlangıcında (20 Kasım 1922) 3. Süvari Tümeni Batı Cephesi Komutanlığı kapsamında olmaya devam ederken Tümen, Akhisar'ın güneyinde Hacırahmanlı bölgesinde bulunmaktaydı.⁴⁴⁴ Görüşmelerin kesilmesi ihtimali üzerine Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 21 Aralık 1922'de ordunun hazır olmasını Batı Cephesi Komutanı Fevzi Paşa'ya bildirdi. Fevzi Paşa'da Başkomutanın isteği üzerine orduya gerekli talimatları verirken 3. Süvari Tümenini bu kapsamda Şile-Ömerli kesimine gönderildi.⁴⁴⁵

Bu tertiplenme süreci içerisinde 3. Süvari Tümeninin adı Mürettep Süvari Tümenine çevrilerek farklı bir düzenlemeye tabi tutulmuş, 15 Aralık 1922 tarihinde ise lağvedilmiştir. Daha sonra tümene bağlı birlikler 1. Ordu emirine verilerek süreç tamamlanmıştır.⁴⁴⁶ Tümenin komutanlığını yürüten Çolak İbrahim Bey ise 14 Aralık 1923'de kendi isteğiyle emekliliğe ayrılmıştır.

⁴⁴¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar...* 1974, C. IV, s. 210-216.

⁴⁴² Selami Başaran, *Batı Cephesi Ordularının Boğazlara Yönelik Harekâtı, Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 255-256.*

⁴⁴³ Selami Başaran, *Batı Cephesi Ordularının ... 1992, s. 262*

⁴⁴⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi İstiklal Harbi'nin Son Safhası*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 6, s. 160

⁴⁴⁵ Genelkurmay, *TİH Batı Cephesi İstiklal ... 1995, C: 2, K: 6, s. 253, 266*

⁴⁴⁶ Rıdvan Bal, *Türk Kara Kuvvetlerinde ... 2006, s. 67.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEBUSLUĞU VE İŞ HAYATI

4.1. Mebusluğu

Çolak İbrahim Bey askeri görevine vatanın kurtarılmasına yaptığı katkılardan sonra 14 Aralık 1923 tarihinde emekliye ayrılarak son vermiştir. Ardından eşi İsmet Hanım ve oğlu Ertuğrul Çolak ile Bozüyük'e yerleşmiştir. Meclisin ilk dönemi süresince ordu saflarında vatana hizmet eden Çolak İbrahim Bey, kurucu meclisin ardından TBMM'nin II. III. IV. ve V. dönemlerinde Bilecik Milletvekiliği ile hizmetlerine devam etmiştir. 1923 yılında Ertuğrul Sancağının, 1927, 1931, 1935 yıllarında ise Bilecik ilinin mebusu seçilerek mecliste görev almıştır.⁴⁴⁷

İbrahim Bey ilk mebusluk dönemi boyunca son yasama yılı hariç gayet aktif bir meclis çalışma dönemi geçirmiştir. İkinci mebusluk döneminde ise çoğunlukla Müdâfaa-i Milliye Encümenliği çalışmalarına iştirak etmiştir. Bununla birlikte mecliste çeşitli konularda yapılan oylamalarda tamamıyla olumlu oy kullanmıştır. Mebusluğunun üçüncü ve dördüncü dönemlerinde ise aktif bir meclis çalışma hayatından uzak olduğu görülmektedir.

4.1.1. Meclisin II. Dönemi

Kurucu Meclis olarak adlandırılan ve 23 Nisan 1920 tarihinde açılan birinci dönem Millet Meclisi, 1 Nisan 1923'te Aydın Mebusu Esad Efendi ve arkadaşları tarafından verilen bir karar ile seçimlerin yenilenmesi kararını almıştı.⁴⁴⁸ Ülkeyi seçimlere götüren sebep ise Lozan görüşmeleri olmuştu. Anlaşma ile ilgili görüşmelerin mecliste sert tartışmalara sebep olmasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa süreci tehlikeye atmamak adına seçimlere gidilmesine karar verdi.⁴⁴⁹ Gazi Mustafa Kemal Paşa seçimlerden önce dokuz maddelik bir seçim beyannamesi yayınladı. Beynamedeki maddeleri kabul edenler mebus olmak için Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubuna başvurularını yaptı.⁴⁵⁰ Mecliste muhalefet konumunda bulunan II. Grup mebuslar ise seçimlere katılmadı.⁴⁵¹ Seçimlere katılan adaylar I. Grup tarafından seçilmiş ve seçimlerde I. Grup tarafından belirlenen adaylar halk oylamasıyla

⁴⁴⁷ Hülya Toker- Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na ...* 2009, C. III, s.109.

⁴⁴⁸ Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem ...* 1994, C. 1, s. 3.

⁴⁴⁹ Erdal Aydoğan – Tansu Barış Mahmutoğlu, *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri, Tarihin Peşinde, S. 10, 2013, s. 116.*

⁴⁵⁰ Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem ...* 1994, C. 1, s. 9.

⁴⁵¹ II. Grup mebusların seçimlerde yer almaması çeşitli eserlerde grubun seçimlere katılmama kararı aldığı, CHF tarafından II. Grubun ve İttihat ve Terakkiden gelenlerin engellendiği ve II. Grubun hazırlıklarını tamamlayamadan seçime gitmesi gibi çeşitli ifadelerle açıklanmıştır. Bkz. Erdal Aydoğan – Tansu Barış Mahmutoğlu, *Mustafa Kemal Atatürk ... 2013, s. 118.*

meclise girmişti. Beyanname içerisinde geçen maddeleri kabul edenler tarafından oluşturulan ikinci dönem Millet Meclisi 11 Ağustos 1923 tarihinde açıldı.⁴⁵² Seçimlerde tüm adaylar I. Grup tarafından bizzat belirlenirken, muhalif mebuslardan seçimlere katılmasına izin verilenler de bulunmaktaydı. Bu mebuslar tarafından Kazım Karabekir öncülüğünde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 tarihinde kuruldu.⁴⁵³ Ertuğrul mebusları arasından Halil Bey’de partiye katılanlar arasında yer almıştı.⁴⁵⁴ Çok partili hayata ilk geçiş denemesi olan bu süreç, 5 Haziran 1925’de partinin kapatılmasıyla sona erdi.

1923 yılında seçimler iki kademeli seçim sistemine göre yapılmıştı. Sisteme göre ilk seçmenler ikinci seçmenleri seçmekte ve ikinci seçmenlerde mebusları seçmekteydi. Mebuslar ise belirtildiği üzere I. Grup tarafından belirlenmişti. Yapılan seçimlere Ertuğrul’u temsilen katılan İbrahim Bey ikinci seçmenlerden 398 oy alarak mebus olmaya hak kazandı. Ertuğrul’un diğer temsilcileri Ahmed İffet Bey 374, Halil Bey 393, Rasim Bey 400 ve Dr. Fikret Bey 401 oy alarak meclise girdi.⁴⁵⁵ Seçimler sonrasında meclisin 11 Ağustos 1923 tarihinde açılması ile yapılan oturumda tüm mebuslarla birlikte İbrahim Bey’de yemin ederek mebusluğuna dair görevine başladı. İbrahim Bey meclis tarafından beşinci şube üyeliği görevi ile görevlendirildi.⁴⁵⁶ Ertesi gün yapılan celsede ise tüm Ertuğrul mebusları ile birlikte İbrahim Bey’in mazbatasını tasdik edildi.⁴⁵⁷

Mazbatasını alır almaz meclis çalışmalarına katılan İbrahim Bey, 19 Ağustos 1923 tarihinde yapılan meclis oturumunda Büyük Millet meclisinin bütçesine ödenek eklenmesi ile ilgili hazırlanan kanuna olumlu oy vermiştir.⁴⁵⁸ 23 Ağustos 1923’te gerçekleştirilen ve Lozan Antlaşmasının kabulüne dair hazırlanan kanunlar için yapılan oylamalarda olumlu oy kullanarak anlaşmanın kabulüne destek olmuştur.⁴⁵⁹ Eylül ayında yapılan meclis görüşmeleri sırasında tarımla uğraşanlara tohum ve çift hayvanı desteği için ödenek ayrılması kanunu hakkında yapılan oylamada kabul oyu vermiştir.⁴⁶⁰ Eylül ayının son toplantısına da katılarak mecliste görüşülen ikinci altı aylık ödenek kanununa⁴⁶¹ ve 10 Ekim 1923 tarihinde Seyr-i Sefain İdaresine ait avans kanununa⁴⁶² müspet oy kullanmıştır. Bununla birlikte ilk mebusluk

⁴⁵² Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem ...* 1994, C. 1, s. 9.

⁴⁵³ Erdal Aydoğan – Tansu Barış Mahmutoglu, *Mustafa Kemal Atatürk ...* 2013, s. 119.

⁴⁵⁴ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 46.

⁴⁵⁵ *İbrahim Çolak Bey’in Seçim Mazbatasını*, TBMM Arşivi, Dönem 2, Sicil No: 498.

⁴⁵⁶ *TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 11.08.1923, s. 4-7.*

⁴⁵⁷ *TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 12.08.1923, s. 15.*

⁴⁵⁸ *TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 19.08.1923, s. 104.*

⁴⁵⁹ *TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 23.08.1923, s. 287-291.*

⁴⁶⁰ *TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 17.09.1923, s. 173.*

⁴⁶¹ *TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 30.09.1923, s. 421.*

⁴⁶² *TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 10.10.1923, s. 612.*

yılı boyunca birçok farklı konuda olumlu oy kullanarak meclis çalışmalarına destek vermiştir. Böylece İbrahim Bey mecliste yapılan görüşmelere sunduğu katkılar ile ülke genelini ilgilendiren konularda önemli etkide bulunacak kanunları destekleyerek hizmet etmiştir.

Meclis'te 27 Eylül 1923 tarihinde barış dönemi için ordunun düzenlenmesi ve savaş sırasında ordu emrinde bulunan bazı askerlerin terhis edilmesi sonrası ortaya çıkan durum ile ilgili görüşmeler yapılmaktaydı. Bu kapsamda Lazistan Mebusu Rauf Bey öncülüğünde birkaç milletvekili, ülkenin zor dönemlerinde askerlik yapanların terhislerinden sonra aç ve sefil hale düştükleri ve bununla ilgili düzenleme yapılması gerektiğini öneren bir takrir sundu. Çolak İbrahim Bey'de uzun askerlik yıllarından sonra bu durumun ehemmiyetini görerek bu takriri hazırlayan üyelerden biri oldu. Sunulan takrir, mebusların oyları ile görüşülmek üzere Maliye encümenine sevk edildi.⁴⁶³ Encümenliğin çalışmaları sonrası hazırlanan tasarı, 6 Ekim 1923 tarihinde, İbrahim Bey'in de aralarında bulunduğu mebusların oylarıyla kabul edildi. Tasarı ile 1923 yılı sonuna kadar açıkta kalacak olan askerlere tam maaş ve ödenek verilmiş oldu.⁴⁶⁴

22 Eylül 1923'te meclisin kapalı oturumunda Lozan Antlaşmasının imzası sonrası, Meşrutiyetin ilanından bugüne kadar Osmanlı coğrafyasında askerlik görevi yapmış ve antlaşmayla birlikte sınır dışında kalmış erlerin ve ailelerinin durumu görüşülecekti. İbrahim Bey söz alan mebusların asker ve aileleri hakkında, durumun ehemmiyetini yeterince değerlendirmeden öneri ve değerlendirmede bulduklarını hissederek söz aldı. Konuşmasında;

“İki günden beri devam eden müzakereden bunların ahvali hususiyelerine vâkıf olmadığınızı anlıyorum. Bir zabıt kalmış, bir zabıt İstanbul'da kalmış. Bu zabıt nerede nasıl kalmış, ne için kalmış? Bu zabıt nasıl gelebilir, parası var mıdır, harcırah gönderilmiş midir, evine ailesine para bırakılmış mıdır veyahut bırakılabilir mi? Bunu düşünmüyoruz ve doğrudan doğruya ceffelkalem kararımızı veriyoruz. Bu esbablara binaen bu maddenin diğer maddeler gibi encümene havalesini ve ondan sonra umumunun müzakeresini talep ederim”

diyerek durumun hassasiyetini belirtmiş ve asker ve aileleri hakkında ne kadar hassas olduğunu ortaya koymuştu. Meclis Başkanı, İbrahim Bey'in teklifi üzerine maddeyi encümenine havale etmek üzere mebusların oyuna sundu. Mebuslar arasında söz alanlar, kanun maddesini İbrahim Bey'in yanlış anladığını ve İstanbul'da kalarak Milli Mücadeleye iştirak

⁴⁶³ *TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 27.09.1923, s. 345-346.*

⁴⁶⁴ *TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 06.10.1923, s. 548.*

etmeyenleri kapsamadığını belirtmişlerdi. Bunun üzerine yapılan oylamada İbrahim Bey'in ilgili kanun maddesini encümene sevk önerisi kabul edilmedi.⁴⁶⁵

İstanbul'da veya diğer yerlerde Milli Mücadeleye katılmayan ve aksi yönde hareketlerde bulunanların bir daha devlet hizmetlerine alınmaması şeklinde bir kanun tasarısı 24 Eylül 1923 tarihinde kapalı meclis oturumunda gündeme alınmıştı. Görüşmelere müdahil olan İbrahim Bey

“Mücadele-i milliyeye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân, ümera, zabitan hakkında yapılacak muamele-i kanuniyenin umum memurine tatbiki için bir madde ilâvesini yahut ayrıca bir kanun yapılmasını rica ederim”

şeklinde bir taktir vererek Milli Mücadeleye katılmayan ve sınır dışında kalan ordu mensubu memurlara uygulanacak kanunun tüm memurlara uygulanması için bir madde ilavesini talep etmişti. İbrahim Bey'in taktiri Mebusların oyuyla kabul edilmişti. Ancak mecliste mebuslarca yapılan görüşmeler ve düzenlemeler sonucunda kanun, belirtilen nitelikteki kişilerin bir daha askeri hizmete alınmaması yönünde oylanarak kabul edilmiştir.⁴⁶⁶ Kanun maddesi için yapılan oylamada İbrahim Bey ve diğer Bilecik Mebusları red oyu kullanmışlardır.⁴⁶⁷

İlk yılında mecliste gayet aktif bir görüntü çizen İbrahim Bey, 13 Ekim 1923 tarihinde İmar ve İskân Vekâletinin kurulmasına yönelik kanun görüşmelerinde söz alarak *“İskân başka, imar başkadır. İskân ile umum vekâlet alâkardır. İskân İcra Vekilleri Heyetine tevdiini ve imar için ayrıca bir vekâlet teşkilini teklif eylerim”* teklifinde bulundu. Mebuslarca görüşülen bu konu Tunalı Hilmi Bey tarafından açıklığa kavuşturularak, kanunun birinci maddesinin bahsedilen durumu karşıladığı belirtildi. Yapılan izahtan sonra İbrahim Bey'in teklifi oylamaya gerek görülmeyerek geçildi.⁴⁶⁸

İbrahim Bey 17 Ekim 1923'te hastalık raporu sebebiyle bir buçuk ay meclisten izin istedi. Meclis oturumunda görüşülen İbrahim Bey'in ve yine rapor sebebiyle izin isteyen mebusların izinleri kabul edildi.⁴⁶⁹ Hastalık raporu sebebiyle izin almış bulunsa da İbrahim Bey, 18 Ekim 1923 tarihinde yapılan meclis çalışmalarına da iştirak etti. Bugün yapılan görüşmeler arasında Terhis olan yedek subaylara ödenek ayrılması ile ilgili kanun görüşmeleri bulunmaktaydı. Kanun maddesinde geçen 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgal tarihinden Sakarya

⁴⁶⁵ TBMM GZC, C.4, D.2, 22.09.1923, s. 261-268.

⁴⁶⁶ TBMM GZC, C.4, D.2, 24.09.1923, s. 284-296.

⁴⁶⁷ TBMM GZC, C.4, D.2, 24.09.1923, s. 312.

⁴⁶⁸ TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 13.10.1923, s. 654-659.

⁴⁶⁹ TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 17.10.1923, s. 709.

savaşına kadar orduya katılanlara dört, Sakarya Savaşından sonra orduya katılanlara üç maaş verilir cümlesine ek olarak “*Kuvayı muntazamada hizmet ederek terhis edilmiş Milis zabitanına dört maaş ve tahsisat verilir*” cümlesini ekletmek için öneride bulundu. Ancak mebuslar arasından “*Hayır, yağmadır bu*” şeklinde tepkiler meydana geldi. Tepkilerin ardından ilgili kanun maddesine İbrahim Bey’in önerisi eklenmediği halde kabul edildi.⁴⁷⁰

Ekim ayının 17’sinde izin almış bulunan İbrahim Bey’in 9 Ocak 1924’e kadar meclisten uzak kaldığı görülmektedir. İzninin bitimiyle beraber 9 Ocak’ta İstiklal Savaşı sırasında sakat kalanlara maaş ve ödenek verilmesi hakkında görüşülen kanuna kabul oyu kullanmıştır. Ancak çekimser ve red oyları sebebiyle kanun birinci oylamada kabul edilmemiştir. Aynı gün yapılan ikinci oylamada ise mebusların kabul oylarının fazla çıkmasıyla kanun kabul edilmiştir.⁴⁷¹ İbrahim Bey’in ordu ile ilgili kanunlarda müspet oy kullanarak Türk askerinin her türlü haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik çalışmaları desteklediği görülmektedir.

İbrahim Bey 14 Ocak 1924 tarihli meclis çalışmaları sırasında Saruhan mebusu Mehmed Sabri Bey ile birlikte Telgraf ve Telefon Kanunu ile ilgili bir takrir vermiştir. Takrirden Telgraf İdaresinin kurulmasından beri halen bir kanuna sahip bulunmadığı ve bu konunun acilen görüşülerek giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Meclis Reisi tarafından mebusların oylarına sunulan takrir kabul edilmiştir.⁴⁷² Takririn ardından hız verilen çalışmalarla hazırlanan kanun ise 4 Şubat 1924’te yapılan görüşmelerin ardından oylanarak kabul edilmiştir.⁴⁷³

Askerliği yanında iktisadi konularda da bilgi ve becerisi olan İbrahim Bey, 11 Şubat 1924 tarihinde mecliste görüşülen Hayvan Sayım Vergisi olarak bilinen Ağnam Resmi ile ilgili görüşmelere katkı sağladı. Bu görüşmeler esnasında Bozok mebusu Ahmet Hamdi Bey, Ağnam Resmi kanununda bulunan 19. Maddedeki “*idare meclislerinin bu hususta verecekleri kararlar katidir*” cümlesine itirazda bulunarak, böyle bir maddenin kanunlara aykırı olduğunu, mağduriyetlere sebep olacağını ve meclisin yanlış bir karar alacağını belirtmişti. Buna karşılık söz alan İbrahim Bey idare meclislerinde yanlış kararlar çıkar gibi bir endişenin yerinde olmadığını ifade ederek maddenin değişikliğe uğratılmamasını talep etti. Ardından Ağnam Resminin 20. Maddesinde “*İran develerinden sayım vergisi alınır*” cümlesine Bozok

⁴⁷⁰ *TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 18.10.1923, s. 754-795.*

⁴⁷¹ *TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 09.01.1924, s. 38-39.*

⁴⁷² *TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 14.01.1924, s. 107.*

⁴⁷³ *TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 04.02.1924, s. 599.*

Mebusu Süleyman Sırrı Bey itiraz ederek yabancı mallarına yurtiçi mallar gibi muamelede bulunarak vergi alınmayacağını belirtti. Buna karşılık yine söz alan İbrahim Bey;

“Efendim, bunda fazla endişeye mahal yoktur. Meselâ İran’da bulunan İran malı kendi develeriyle bizim arazimize - meselâ Trabzon’a veya sair iskelelere - geldiği zaman bittabi bizim iskelelerde bizim olmayan bu hayvanlardan Sayım Resmi alamayız. Fakat müteakbil bir muamele koyduk. Yani eğer aynı surette bize mensup develer dahi Trabzon’dan İran’a ait emtia ve eşya götürdüklerinde İran dahi aynı suretle müteakbil şerait ile almayacaktır. Binaenaleyh bu gibi hususat ticaret mukaveleleri ile taayyün edecektir. Aynı zamanda bu develer transit eşyasını nakletmeyip de bize ait dâhilde istihlâk edilecek emtia nakledecek olurlarsa o zaman Sayım Resmi alınır. O kaydımız da vardır”

şeklinde konuşma yaparak İran develerinin ticaret yaparken yurtiçine girmiş olması sebebiyle vergi alınmadığını, ancak aynı develerin yurt içinde sefer yapmasıyla kullanılması sonrasında verginin alınacağını ifade ederek konuya açıklık getirdi.⁴⁷⁴

Mebusluğunun ilk yasama yılını gayet aktif bir şekilde noktlayan İbrahim Bey, ikinci yasama yılında bu defa 2. şubede görevlendirildi.⁴⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti’nin temel niteliklerini teşkil eden ve Cumhuriyet’in laiklik yolunda önemli adımlarını kapsayan kanunların çıkarıldığı günlerden biri olan 3 Mart 1924 tarihli çalışmalara katılarak askerlik yılları boyunca ülkesine verdiği değerli hizmetleri kadar önemli katkıları oldu. Türkiye Cumhuriyetinin temel yapısını oluşturacak en önemli kanunlardan biri olan Hilafetin ilgası ve Osmanlı Hanedanı’nın yurtdışına çıkarılmasıyla ilgili kanun teklifini hazırlayan Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve 53 mebusun arasında yer aldı.⁴⁷⁶ Aynı gün Şeriye ve Evkaf Vekâleti ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin mevcuduna gerek olmadığına yönelik taktirin kanunlaşması yönündeki teklife katıldı. Yine meclisin 3 Mart günü çalışmalarında Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkarılmasında imzası bulunan mebuslar arasında yer aldı.⁴⁷⁷

Mebusluğunun ikinci yılı itibarıyla İbrahim Bey, yine genel anlamda aktif bir mebusluk dönemi geçirdi. 9 Mart 1924 tarihinde Muvazene-i Maliye Encümeni’nin maaşlarının artırılması yönünde mebuslarca oluşturulan teklife destek verdi.⁴⁷⁸ Ertesi gün ise başvekilin ve mebusların ödeneklerinin artırılması yönünde oluşturulan kanun teklifine

⁴⁷⁴ TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 11.02.1924, s. 701-702.

⁴⁷⁵ TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 01.03.1924, s. 13.

⁴⁷⁶ Kazım Öztürk, *TPT TBMM II. Dönem* ... 1994, C. 1, s. 300-301.

⁴⁷⁷ TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 03.03.1924, s. 21-28.

⁴⁷⁸ TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 09.03.1924, s. 207-208.

katıldı.⁴⁷⁹ Meclisin 19 Mart 1924'teki oturumunda birçok mebusla birlikte I. Dünya Harbi ve İstiklal Harbi sırasında işgale uğrayan mahaller ahalisinin Ziraat Bankası'na olan borçlarından faiz alınmamasıyla ilgili önerisini hazırladı.⁴⁸⁰ Ancak teklifin oylanması sırasında mecliste bulunan mebusların ret oyları sonucunda öneri kabul olunmadı.

Bu yasama yılı boyunca da meclis gündemine gelen ve katıldığı birleşimlerde bulunan konularda yapılan oylamalarda olumlu oy kullandı. Ancak 16 Mart 1924 tarihinde yapılan meclis oturumunda seçimlerin dört yılda bir olması yönünde kanun maddesi görüşmelerinde menfi oya başvurdu. Mevcut maddeden bu dönem ki meclisin muaf tutulması yönündeki öneriye, mebusların büyük çoğunluğuyla birlikte İbrahim Bey de ret oyu kullandı.⁴⁸¹ Bununla birlikte 8 Nisan 1924 tarihinde yapılan meclis çalışmalarında Tuz Vergisinin beş kuruşa yükseltilmesine dair kanun önerisine de olumsuz oy kullanacaktı.⁴⁸²

Meclisin 9 Nisan 1924 tarihli oturumunda gündem maddelerinden biri, ülke içinde üretimi yapılan üzüm ve incir ürünlerinin ihracı sırasında lazım olan kutuların yapımında kullanılan kerestenin yurt dışından getirtilmesiydi. Bu konuda bazı mebuslar kerestenin neden ithal edildiğini ülke içinde neden yeterli miktarda üretilmediğini sormuştu. Kereste Fabrikası işletmecisi olan İbrahim Bey, işi ile ilgili olan bu konuya müdahil olarak; “*Memlekette İzmir ihtiyacını temin edecek fabrika mevcut olmadığı gibi kereste tüccarları memleketin imarı için lâzım olan keresteyi yetiştirmekten şimdilik aciz olduklarından kabulünü teklif ederim*” dedi ve durumun mecburiyetten kaynaklandığını belirterek konuya açıklık getirdi.⁴⁸³

1 Kasım 1924 tarihinde 3. Yasama yılı çalışmalarına başlayan mecliste 1. şubeye ayrılan üyeler arasında yer aldı.⁴⁸⁴ Bu yasama yılı içinde Müdâfaa-i Milliye Encümenliğinde üye olarak görev yaptı. Müdâfaa-i Milliye Encümenliğinde genel olarak ordu mensuplarının hak ve ödevleri ile ilgili meclis tarafından gönderilen konularda çalışmalar yapılırdı. Encümenliğin görüş ve önerileri mecliste bulunan mebuslarca oylama sonunda olumlu veya olumsuz halde karara bağlanırdı. Örneğin 15 Kasım 1924 tarihinde mecliste görüşülerek Müdâfaa-i Milliye Encümenliğine gelen, İstiklal Madalyalarının şehit olan erlerin ailelerinden kimlere verileceği konusunda, madalyanın anneye, eşe ve erkek evlada verilmesi uygun görülmediği belirtilerek genel kurula karar iletildi. Encümenin kararı Mebusların oylaması sonrası olumsuz oylar nedeniyle kabul edilmeyerek anneye, eşe veya en büyük erkek evlada

⁴⁷⁹ *TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 10.03.1924, s. 262-263.*

⁴⁸⁰ *TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 19.03.1924, s. 725.*

⁴⁸¹ *TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 16.03.1924, s. 568.*

⁴⁸² *TBMM ZC, C.8, D.2, İçt.2, 08.04.1924, s. 444.*

⁴⁸³ *TBMM ZC, C.8, D.2, İçt.2, 09.04.1924, s. 489.*

⁴⁸⁴ *TBMM ZC, C.10, D.2, İçt.3, 01.11.1924, s. 8.*

gibi unsurların da bulunduğu şekliyle kabul edildi.⁴⁸⁵ 8 Aralık 1924'te Encümenliğe gönderilen Genel Bütçedeki makam maaşları ile ilgili bir kanun maddesi, encümenin kararıyla gereksiz görüldü ve meclise sunuldu. Meclis oylamasıyla encümenince verilen karar kabul olundu.⁴⁸⁶ 22 Aralık 1924 tarihinde yapılan encümen çalışmalarında ise Bahriye Vekâletinin düzenlenmesi ile ilgili bir kanun teklifi hazırlandı. Teklif aynen kabul edildi.⁴⁸⁷ Yine mecliste görüşülerek encümenine sunulan Erkan-ı Harbiye Riyaseti maaşı ile ilgili artış öneren teklif kabul edilerek Genel Kurula bildirildi ve kurul tarafından kabul edildi.⁴⁸⁸ 22 Nisan 1925 tarihli meclis çalışmalarında Müdâfaa-i Milliye Encümenliği olarak Tevhidi Tedrisat kanununda değişiklik teklifinde bulunuldu. Teklifte askeri liselere alınacak öğrenci mevcudunun belirlenmesine yönelik düzenlemeler ile şehit ve asker evlatlarının kabulüne dair içerikler bulunmaktaydı. Meclisin onayına sunulan teklif aynen kabul edilerek kanuna eklendi. Yine bugün içerisinde Encümenliğe sunulan Asker emekli ve istifaları ile ilgili kanuna dair bir değişiklik önerisi, hava değişiminde vefat edenlerin fiili hizmette vefat etmiş addolunmasıyla ilgili bir öneri incelendi.⁴⁸⁹ Encümen tarafından kabul edilerek mebusların oylamasına sunulan takrirler aynen kabul edildi. İbrahim Bey'in üye sıfatıyla hizmet ettiği encümenlik bu yasama yılı boyunca muhtelif konularda çalışmalarını sürdürmüştür.

İbrahim Bey bu yasama yılında yine 11 Şubat 1925 tarihinde hastalığı sebebiyle rapor aldı. Rapora bağlı olarak meclisten iki ay süresince izin aldı.⁴⁹⁰ Ancak meclis çalışmalarına devam etti. İzinli bulunmasına rağmen 19 Şubat 1925'te yapılan meclis çalışmaları sırasında emniyet bütçesindeki istihbarat masrafları karşılığının artırılması konusunda mebuslarla birlikte bir takrir sundu ve takrir aynen kabul edildi.⁴⁹¹ 12 Mart 1925 tarihli meclis oturumunda Ziraat Vekâleti müsteşarı ve müdürlerine ücret artışı yapılması konusunda hazırlanan takrire destek verdi.⁴⁹² 26 Mart 1925 tarihinde sönmeye yüz tutmuş hattatlık ve müzehhiplik (tezhip sanatıyla uğraşan) gibi sanat dallarının canlandırılması adına Maarif bütçesine ek bir fasıl açılarak ödenek verilmesi ile ilgili bir takrire katıldı. Takrir mebuslarca aynen kabul edildi.⁴⁹³ Böylece askeri ve ekonomik konular haricinde yapılan çalışmalara da desteğini sunmuş oldu. 22 Nisan 1925 tarihinde mebuslarla birlikte 1908'de İkinci Meşrutiyet için önemli katkılarda bulunduğu belirtilen merhum Topçu Rıza Beyin geride kalan eş ve

⁴⁸⁵ *TBMM ZC, C.10, D.2, İçt.3, 15.11.1924, s. 240-244.*

⁴⁸⁶ *TBMM ZC, C.11, D.2, İçt.3, 08.12.1924, s. 22.*

⁴⁸⁷ *TBMM ZC, C.11, D.2, İçt.3, 22.12.1924, s. 220-227.*

⁴⁸⁸ *TBMM ZC, C.16, D.2, İçt.3, 23.03.1925, s. 156.*

⁴⁸⁹ *TBMM ZC, C.18, D.2, İçt.3, 22.04.1925, s. 398-403.*

⁴⁹⁰ *TBMM ZC, C.13, D.2, İçt.3, 11.02.1925, s. 311.*

⁴⁹¹ *TBMM ZC, C.14, D.2, İçt.3, 19.02.1925, s. 165-166.*

⁴⁹² *TBMM ZC, C.15, D.2, İçt.3, 12.03.1925, s. 423-424.*

⁴⁹³ *TBMM ZC, C.16, D.2, İçt.3, 26.03.1925, s. 240-241.*

çocuklarının geçiminin temini için bir miktar maaş bağlanması ile ilgili kanun teklifi hazırlayarak meclise sundu. Teklif mebuslarca kabul edildi.⁴⁹⁴ Bununla birlikte Meşrutiyet yolunda çaba sarf edenlerin kıymetinin bilinmesi yolunda çalıştı.

Müdâfaa-i Milliye Encümenliği ve takrirlerle verdiği çalışmaların yanında mecliste oylamaya sunulan çeşitli konularda oylamalara katılarak görevini yerine getirdi. İspirto Vergisi⁴⁹⁵, Mektep Vergisi⁴⁹⁶, meclisin 1924 yılı bütçesi⁴⁹⁷ gibi ekonomik kanunlara, Ereğli – Karadere Demiryolu hattı⁴⁹⁸, Kütahya-Tavşanlı Demiryolu inşası⁴⁹⁹ ve benzeri yatırımları ilgilendiren kanunlara ve Türkiye Arnavutluk⁵⁰⁰, Gürcistan⁵⁰¹, İsveç, Çekoslovakya⁵⁰² gibi birçok ülke ile karşılıklı ilişkilerin düzenlendiği kanunlara olumlu oy kullanarak meclis çalışmalarına sürekli olumlu katkıda bulundu.

Yasama yılının sona ermesi ve meclisin tatile girmesiyle birlikte Bilecik mebusları İbrahim Bey ve Rasim Bey 27 Temmuz 1925 tarihinde seçim bölgeleri olan Bilecik’e gitti.⁵⁰³ 3 Ağustos 1925 tarihine kadar Bilecik’te kaldıktan sonra Rasim Bey İstanbul’a giderken İbrahim Bey ise Bozüyük’e gitmişti.⁵⁰⁴ Meclisin 2. Döneminin 4. Yasama yılının 1 Kasım 1925 tarihinde başlamasıyla Ankara’da bulunarak meclise iştirak etti. Mecliste ilk gün oturumunda İbrahim Bey 4. şubeye üye olarak belirlendi.⁵⁰⁵ Bu yasama yılı boyunca da Müdâfaa-i Milliye Encümenliğinde üye olarak görev yapmaya devam etti. Encümenlikçe 18 Kasım 1925 tarihli oturumda, 15 Mayıs 1919 tarihinden itibaren Milli Mücadeleye iştirak edenlere takdirname veya bir derece verilmesi ile ilgili gelen teklif, Kanunun ilgili içeriği karşıladığı şeklinde değerlendirilerek lüzumun olmadığı yönünde Genel Kurula iletildi.⁵⁰⁶ 13 Ocak 1926 tarihinde Asker ve Zabitanın terfilere ile ilgili görüşülen kanunun 13. maddesi Müdâfaa-i Milliye Encümenine gönderilmiş, encümenliğin incelemesi sonrası tasdik edilmişti. Encümenliğin bu çalışması sırasında İbrahim Bey Kâtip olarak görev yapmıştı.⁵⁰⁷ Rize Mebusu Ekrem Bey tarafından hazırlanan Elcezire ve Şark Cephelerinde görev yapacak

⁴⁹⁴ *TBMM ZC*, C.18, D.2, İçt.3, 22.04.1925, s. 422.

⁴⁹⁵ *TBMM ZC*, C.11, D.2, İçt.3, 13.12.1924, s. 131.

⁴⁹⁶ *TBMM ZC*, C.17, D.2, İçt.3, 13.04.1925, s. 340.

⁴⁹⁷ *TBMM ZC*, C.11, D.2, İçt.3, 31.12.1924, s. 328.

⁴⁹⁸ *TBMM ZC*, C.12, D.2, İçt.3, 26.01.1925, s. 350.

⁴⁹⁹ *TBMM ZC*, C.18, D.2, İçt.3, 16.04.1925, s. 107.

⁵⁰⁰ *TBMM ZC*, C.17, D.2, İçt.3, 07.04.1925, s. 127.

⁵⁰¹ *TBMM ZC*, C.17, D.2, İçt.3, 13.04.1925, s. 326.

⁵⁰² *TBMM ZC*, C.17, D.2, İçt.3, 13.04.1925, s. 334-336.

⁵⁰³ *Bilecik*, 27 Temmuz 1925, s. 2.

⁵⁰⁴ *Bilecik*, 3 Ağustos 1925, s. 1.

⁵⁰⁵ *TBMM ZC*, C.19, D.2, İçt.4, 01.11.1925, s. 14.

⁵⁰⁶ *TBMM ZC*, C.19, D.2, İçt.4, 18.11.1925, s. 142.

⁵⁰⁷ *TBMM ZC*, C.21, D.2, İçt.4, 13.01.1926, s. 2.

askerlerle ilgili kanun da yine Encümenlik tarafından aynen kabul edildi.⁵⁰⁸ 18 Mayıs 1926 tarihinde Müdâfaa-i Milliye Encümenliğine, İstiklal Madalyası sahibi birkaç kişinin madalya şeritlerinin kırmızıya yükseltilmesi ile ilgili görüşü sorulmuştu. İbrahim Bey'in üye sıfatıyla bulunduğu kurul, takririni kabul ettiğini belirterek Genel Kurula ilettili.⁵⁰⁹

Encümenlik çalışmalarının yanında 20 Şubat 1926 tarihli meclis çalışmaları içerisinde İbrahim Bey ve arkadaşları, İstanbul harikzedegân apartmanlarının Tayyare Cemiyetine terk ve tahsisine dair bir kanun layihasını gündeme getirdi. İbrahim Bey, İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey, Siirt Mebusu Mahmut Bey ve Bozok Mebusu Salih Bey, tahsisle ilgili kanun layihası görüşmelerinin acil olarak başlatılması amacıyla meclise bir de takrir sundu. Mebuslar arasında layihanın kayıtlara henüz alınmadığından dolayı görüşmenin ertesi güne bırakılması talep edilince, takrir de imzacıları tarafından geri çekildi.⁵¹⁰ Bir sonraki toplantıda Rize Mebusu Fuat Bey tarafından tekrar meclis gündemine getirilen konu meclis Başkanı tarafından oylamaya sunuldu. Kabul edilen oylama sonucu layihanın maddelerine geçildi. Mecliste yapılan görüşmeler ile maddeler belirlenerek nihayetinde kabul edildi.⁵¹¹

18 Mayıs 1926 tarihindeki meclis çalışmalarında 53 mebusla birlikte Gülhane Hastanesinin bütçesi ile ilgili bir değişiklik teklifini hazırlayarak meclise sunmuştu. Ancak yapılan oylamada teklif kabul edilmemişti.⁵¹² 29 Mayıs 1926 tarihli çalışmalarda Denizli Mebusu Haydar Rüşdü Bey öncülüğünde Ermeniler tarafından şehit edilen Türk vatandaşlarına Ermenilerden kalan arsa, ev veya paralardan verilmesi yönünde bir kanun teklifi hazırlanmıştı. Teklife İbrahim Bey de destek verdi. Kanun kapsamına Talat ve Cemal Paşaların aileleri de dâhil edilmişti. Teklif çeşitli encümenliklerce değerlendirilerek bazı değişiklikler sonrası kabul edildi.⁵¹³

Encümenlik ve mebuslarla birlikte hazırlanan takrir çalışmalarının yanında bu yasama yılı boyunca da birçok farklı içerikte kanun görüşmelerine olumlu oy kullanarak katkıda bulunmuştur. Örneğin Ticaret Vekâletinin 1925 bütçesine ödenek verilmesi, Genel Bütçeye dâhil dairelerin kırtasiye harcamaları⁵¹⁴, Türk Tayyare Cemiyetinin posta harcamalarından muaf tutulması⁵¹⁵, okul kitaplarının Maarif Vekâletince basılması⁵¹⁶ gibi çeşitli konularda

⁵⁰⁸ *TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 18.01.1926, s. 6.*

⁵⁰⁹ *TBMM ZC, C.25, D.2, İçt.4, 18.05.1926, s. 245.*

⁵¹⁰ *TBMM ZC, C.22, D.2, İçt.4, 20.02.1926, s. 245.*

⁵¹¹ *TBMM ZC, C.22, D.2, İçt.4, 22.02.1926, s. 260-270.*

⁵¹² *TBMM ZC, C.25, D.2, İçt.4, 18.05.1926, s. 253-254.*

⁵¹³ *TBMM ZC, C.25, D.2, İçt.4, 29.05.1926, s. 133.*

⁵¹⁴ *TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 13.01.1926, s. 144-146.*

⁵¹⁵ *TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 25.01.1926, s. 263.*

⁵¹⁶ *TBMM ZC, C.24, D.2, İçt.4, 22.04.1926, s. 194.*

hazırlanan kanunlara destek olmuştur. 14 Ocak günü gerçekleştirilen avans kanununda değişiklik öngören taktir oylamasında ise bir kez daha olumsuz oya başvurmuştur.⁵¹⁷

İbrahim Bey'in ilk mebusluk döneminin 5. Yasama yılı 1 Kasım 1926 tarihinde başlamıştır. Bu yasama yılında Birinci Şubede görevlendirilmiştir.⁵¹⁸ İbrahim Bey, 15 Kasım 1926 tarihli meclis çalışmalarında Memurin Muhakemat Heyetine dâhil olmak için oylamaya katılmıştır. Ancak yapılan oylamada İbrahim Bey heyete seçilmemiştir.⁵¹⁹ Bu yasama yılı itibarıyla incelenen zabıtlarda Müdâfaa-i Milliye Encümeni çalışmalarında üye olarak "İbrahim" ismi geçmektedir. Ancak açıkça kim olduğu belli olmamaktadır. Ayrıca bu yasama yılında İbrahim Çolak Bey önceki yıllarına oranla meclis çalışmalarına daha az katıldığı fark edilmiştir. Bununla birlikte meclis görüşmelerinde katıldığı oylamalarda müspet oy kullanmaya devam etmiştir. Şehir ve köy yatılı mekteplerinin idaresi ile ilgili düzenleme yapılması⁵²⁰, Harcırah kararnamesi düzenlemesi⁵²¹, Mersin Liman inşası⁵²², Milletvekili, temyiz mahkemesi reisi, Hukuk Fakültesi hocası⁵²³ gibi toplumun önde gelen kişilerinin vefatları sebebiyle arkalarında bıraktıkları aile efradına maaş bağlanması, Genel Müfettişlik Teşkilatının kurulması⁵²⁴ gibi çeşitli konularda yapılan kanun oylamalarında olumlu oy kullanarak katkıda bulunmuştur.

4.1.2. Meclisin III. Dönemi

Meclisin 3. Dönemi için 1927 yılında seçimlere gidilmiştir. Seçimlere tek parti olarak Cumhuriyet Halk Fırkası katılmıştır. Seçimler öncesinde mebus adaylarını belirleme yetkisi fırka nizamnamesi değiştirilerek parti divanından alınmış ve parti başkanına verilmişti. Böylece İbrahim Bey'in de aralarında bulunduğu tüm mebus adayları bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenecekti. Yapılan seçimlerde tüm illerde Cumhuriyet Halk Fırkası adayları doğal olarak milletvekili seçilmişti.⁵²⁵ Seçimlerle ilgili Bilecik gazetesi de "Bilecik, Gölpazarı, Osmaneli, Bozüyük kazaları müntehabı sani intihabatı neticelenmiş ve halk müttefikan reylerini fırka namzetlerine vermişlerdir" haberini yaparak halkın oylarını Cumhuriyet Halk Fırkası adaylara verdiklerini vurgulamıştı.⁵²⁶ Tüm yurttaki seçimlere katılım

⁵¹⁷ TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 14.01.1926, s. 170.

⁵¹⁸ TBMM ZC, C.27, D.2, İçt.5, 01.11.1926, s. 7.

⁵¹⁹ TBMM ZC, C.27, D.2, İçt.5, 15.11.1926, s. 55.

⁵²⁰ TBMM ZC, C.32, D.2, İçt.5, 28.05.1927, s. 693.

⁵²¹ TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 16.06.1927, s. 98.

⁵²² TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 19.06.1927, s. 265.

⁵²³ TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 19.06.1927, s. 280,295-298.

⁵²⁴ TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 25.06.1927, s. 809.

⁵²⁵ Kazım Öztürk, *TPT TBMM III. Dönem (1927-1931)*, TBMM Vakfı Yayınları, 1994, C. 1, s. 32-36.

⁵²⁶ *Bilecik*, 09 Ağustos 1927, s. 3.

% 23 olarak gerçekleşirken⁵²⁷ bağımsız olarak seçimlere katılan adayların hiçbiri başarı sağlayamadı.⁵²⁸

Seçimlere gidilirken, 1924 yılında yapılan düzenlemeyle Ertuğrul Sancağının adı “Bilecik” olarak değiştirilmiş ve hem nüfus olarak hem de bölge olarak küçültülmüştü. Böylece seçmen sayısında azalma olmakla birlikte vekil sayısı da azaltılmıştı. Bölgede yapılan yeni düzenlemeyle birlikte Bilecik’te ve yurdun dört bir yanında iki kademeli seçim sistemine göre seçimler yapılmıştır. Seçimlerde Cumhuriyet Halk fırkası adına İbrahim Bey 265 oy alarak Bilecik Mebusu seçilmiştir.⁵²⁹ Seçimlerin tamamlanmasının ardından meclisin 1. Yasama yılı 1 Kasım 1927 yılında yapılan oturumla başlamıştı. 2 Kasım 1927’de yapılan meclis toplantısında tüm mebuslarla birlikte İbrahim Bey’in üyeliği de onaylanmış ve Bilecik mebusu olarak görevine başlamıştır. Bilecik’in diğer temsilcileri Dr. Fikret Bey, Rasim Bey ve 12 Ekim 1928 tarihinde yapılan ara seçimlerle⁵³⁰ Bilecik Mebusu olan Süleyman Asaf Bey olmuştur.⁵³¹

İbrahim Bey meclisin bu dönemi boyunca yine Müdâfaa-i Milliye Encümeni olarak görevlendirilmiştir.⁵³² Müdâfaa-i Milliye Encümeni üyesi olarak 24 Kasım 1927’de Encümenliğe gelen Askeri Ceza Kanunu ile ilgili bir maddede gerekli incelemeyi yaparak Genel Kurula göndermiştir.⁵³³ 9 Ocak 1928 tarihinde sekiz kişinin İstiklal Madalyası şeridinin kırmızıya yükseltilmesi ile ilgili Genel Kurula verilen takrir, encümenliğin yaptığı düzenlemeler sonrası Kurula geri iletilmiş ve Kurul tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.⁵³⁴ 16 Şubat 1928’de Seferberlik Kanun layihası, düzenlenmek ve görüş alınmak üzere Genel Kurul tarafından Encümenliğe gönderilmiştir. Encümenlik, layihanın birkaç maddesini değiştirerek kabul etmiştir.⁵³⁵ 14 Mayıs 1928 tarihinde hava, deniz ve kara ordusu asker ve memurlarının maaşları hakkında mecliste görüşülen kanun encümenin görüşlerine gönderilmiştir. İbrahim Bey’in üye sıfatıyla bulunduğu encümenlik, görüşlerini ve

⁵²⁷ Erdal Aydoğan – Tansu Barış Mahmutoglu, *Mustafa Kemal Atatürk ... 2013*, s. 134.

⁵²⁸ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı ... 2014*, s. 46.

⁵²⁹ *İbrahim Çolak Bey’in Seçim Mazbatası*, TBMM Arşivi, Dönem 3, Sicil No: 498.

⁵³⁰ *Bilecik*, 16 Ekim 1928, s. 2.

⁵³¹ *TBMM Albümü 1920-1950*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, C.1, s. 139; Ancak TBMM zabıt cerideleri incelendiğinde Bilecik Mebusu olarak intihap mazbatası (seçim mazbatası) alanların isimleri Dr. Fikret Bey, Rasim Bey, Celal Nuri Bey, Faik Bey ve İbrahim Bey olarak görülmektedir. Bkz.: *TBMM ZC, C.1, D.3, İçt.1, 02.11.1927*, s. 9.

⁵³² *TBMM ZC, C.1, D.3, İçt.1, 05.11.1927*, s. 22.

⁵³³ *TBMM ZC, C.1, D.3, İçt.1, 24.11.1927*, s. 63.

⁵³⁴ *TBMM ZC, C.2, D.3, İçt.1, 09.01.1928*, s. 23.

⁵³⁵ *TBMM ZC, C.2, D.3, İçt.1, 16.02.1928*, s. 102-103.

düzenlemelerini yaptıktan sonra kanunu Genel Kurula sunmuş ve oylamayla kabul edilmiştir.⁵³⁶

Encümenliğin dışında meclis çalışmaları kapsamında İbrahim Bey, mebusluğunun ikinci döneminin ilk yılında bu dönemin diğer yıllarına nispeten daha aktif bir yıl geçirmiştir. Bu yasama yılı boyunca genellikle çeşitli idarelerin bütçe kanun tekliflerine katılarak olumlu oy kullanmıştır. 12 Nisan 1928 tarihinde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın teklifi üzerine Unkapanı ile Azapkapı arasındaki köprüye Gazi Mustafa Kemal ismi verilmesi gündeme alınmıştı. Bu konuda İbrahim Bey iki mebusla birlikte bir takrir vererek Şükrü Kaya'nın önerisinin kabulünü Genel Kuruldan talep etmişti. Meclise gelen önerinin Meclis Reisi tarafından mebusların oylamasına sunmasıyla da öneri kabul edilmiştir.⁵³⁷

Meclisin 2. yasama yılı 1 Kasım 1928 tarihli meclis oturumuyla başlamıştır.⁵³⁸ İbrahim Bey, Müdafaa-i Milliye Encümenlik çalışmaları kapsamında 16 Şubat 1929'da Encümenliğe gönderilen İstiklal Madalyası taltiflerini değerlendirmiş ve kabulü için meclise sunmuştur.⁵³⁹ 25 Nisan 1929 tarihinde subay ve astsubayların yirmi beş yaşını aşmadan evlenememeleri yönünde mecliste tartışılan ve encümenliğe sunulan kanun önerisi, encümenliğin çalışmaları sonrası yerinde görülerek kabul edilmiştir.⁵⁴⁰ 1 Haziran günü ordu üyelerinin terfileri ile ilgili kanun hakkında yapılan çalışmalar encümenliğe aktarılmıştır. Müdafaa-i Milliye Encümenliğinin düzenlemeleri sonrası kabul edilmiştir.⁵⁴¹

Encümenlik çalışmaları yanında mecliste görüşülen kanun oylamalarında gümrük vergisi kanunu⁵⁴², demir yolları ve limanlar ile su işlerine ödenek verilmesi ile ilgili kanun görüşmeleri⁵⁴³ gibi çeşitli kanunlara kabul oyu vererek oylamalara iştirak etmiştir. Yine Türkiye ile İtalya⁵⁴⁴, Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti, Gürcistan⁵⁴⁵, Hollanda ve Letonya⁵⁴⁶ gibi ülkelerle imzalanan hudut ve karşılıklı ilişkileri düzenleyen antlaşmalara ait kanunlara olumlu oy vererek uluslararası önemli konulara destek olmuştur.

⁵³⁶ *TBMM ZC, C.4, D.3, İçt.1, 14.05.1928, s. 149.*

⁵³⁷ *TBMM ZC, C.3, D.3, İçt.1, 12.04.1928, s. 126-128.*

⁵³⁸ *TBMM ZC, C.5, D.3, İçt.2, 01.11.1928, s. 1.*

⁵³⁹ *TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 16.02.1929, s. 55.*

⁵⁴⁰ *TBMM ZC, C.10, D.3, İçt.2, 25.04.1929, s. 136.*

⁵⁴¹ *TBMM ZC, C.12, D.3, İçt.2, 01.06.1929, s. 566.*

⁵⁴² *TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 23.02.1929, s. 73.*

⁵⁴³ *TBMM ZC, C.12, D.3, İçt.2, 29.05.1929, s. 163.*

⁵⁴⁴ *TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 16.02.1929, s. 44.*

⁵⁴⁵ *TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 23.02.1929, s. 62-65.*

⁵⁴⁶ *TBMM ZC, C.12, D.3, İçt.2, 28.05.1929, s. 127-129.*

Ertesi yıl meclis çalışmaları 1 Kasım 1929 tarihinde başlamıştır.⁵⁴⁷ Bu yasama yılı boyunca İbrahim Bey Meclis çalışmalarından oldukça uzak kalmıştır. İncelenen zabıtlar içinde İbrahim Bey'in katılım sağladığı meclis çalışmalarının oldukça az olduğu görülmüştür. Bunlarda 1929 yılı bütçe kanunu ve yapılması planlanan köprü ve şoseler için ödenek ayrılması kanunu⁵⁴⁸ görüşmeleri sırasında mecliste bulunarak müspet oy kullanması olmuştur.

Meclisin 4. Yasama yılı 1 Kasım 1930 tarihinde başlamıştır.⁵⁴⁹ İbrahim Bey'in üye sıfatıyla yürütmeye devam ettiği Müdâfaa-i Milliye Encümenliği çalışmaları içerisinde, 21 Mart 1931 tarihinde Encümenliğe gelen asker emekli ve istifa kanunu ile ilgili değişiklikler incelenerek Genel Kurula gönderilmiş ve düzenlemeler oylama sonucu kabul edilmiştir.⁵⁵⁰ Bu yasama yılına ait diğer meclis çalışmaları ise kanunların oylamalarına katılmakla sınırlı kalmıştır. Yunanistan ile yapılan karşılıklı ikamet ve ticareti düzenleyen antlaşmanın kabulüne müspet oy verdiği gibi 1930 yılı bütçesinin düzenlenmesi ile ilgili kanun ve seçimlerin yenilenmesi ile ilgili takrir⁵⁵¹ oylamalarında olumlu oy kullanmıştır.

4.1.3. Meclisin IV. Dönemi

1931 yılı seçimlerine gidilirken çok partili hayata geçiş denemesi Fethi Okyar'ın başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası ile tekrar denendi. 1930 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasından 13 mebusun istifa etmesiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. 1927 seçimleri ile Bilecik temsilcileri arasında yer alan Rasim Bey'de partiye katılanlar arasında yer almıştı.⁵⁵² Fırka, 1930 yılı Belediye seçimlerine katılırken birçok yerde teşkilatını henüz oluşturamamış olmasına rağmen önemli başarılar kazandı. Fethi Okyar'ın İzmir Alsancak Stadında yaklaşık elli bin kişiyle miting yapması halkın partiye sahip çıktığının açık bir göstergesiydi. Ancak miting öncesi Cumhuriyet Halk Fırkası binasının taşlanması olayı Mustafa Kemal Paşa'nın tarafsızlıktan yana olan tutumunu değiştirmesine ve olaya müdahil sebep olmuştu. CHF'nin belediye seçimlerinde devletin gücünü ve teşkilatını kullanması seçimlerin sonucuna direkt etki etmişti. Nihayetinde Serbest Cumhuriyet Fırkasının iktidar potansiyeline sahip bir hale dönüşmesiyle Fethi Okyar fırkayı feshedecek ve genel seçimler tek partiyle yapılacaktı.⁵⁵³ Çolak İbrahim Bey'de CHF'nin adayı olarak seçimlere katılacaktı.

⁵⁴⁷ *TBMM ZC, C.13, D.3, İçt.3, 01.11.1929, s. 2.*

⁵⁴⁸ *TBMM ZC, C.20, D.3, İçt.3, 05.06.1930, s. 37,59.*

⁵⁴⁹ *TBMM ZC, C.22, D.3, İçt.4, 01.11.1930, s. 2.*

⁵⁵⁰ *TBMM ZC, C.37, D.3, İçt.4, 21.03.1931, s. 85-86.*

⁵⁵¹ *TBMM ZC, C.26, D.3, İçt.4, 05.03.1931, s. 20-24.*

⁵⁵² Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı ...* 2014, s. 89-90.

⁵⁵³ Erdal Aydoğan – Tansu Barış Mahmutoğlu, *Mustafa Kemal Atatürk ...* 2013, s. 122-125.

Meclisin 4. Dönemi için seçim hazırlıkları 3 Mart 1931 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yurdun her yerinde yaptığı izlenimler sonucu seçimlerin yenilenmesini uygun görmesiyle başladı.⁵⁵⁴ Ülke genelinde Cumhuriyet Halk Fırkasından seçimlere katılacak adaylar Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı seçim beyannamesi ile belirlenirken, Bilecik mebus adayları olarak İbrahim Bey, Hayrettin Bey ve Salih Bey belirlenmişti.⁵⁵⁵ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine 22 seçim bölgesinde 30 milletvekili kontenjanı için Fırkadan aday gösterilmeyerek bağımsız adayların meclise girmeleri hedeflenmişti.⁵⁵⁶ 24 Nisan 1931 tarihinde yapılan seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkasının gösterdiği tüm adaylar meclise girerken bağımsızlar için boş bırakılan kontenjanlardan 10 milletvekilliği, adaylarının birden fazla seçim bölgesinden seçilmesi sebebiyle boş kalmıştır. Bağımsız seçilen adaylardan çoğu sonradan partiye katılırken dönem sonuna kadar yalnızca 8 mebus bağımsız olarak devam edecekti.⁵⁵⁷ 1931 yılı seçimlerine katılım oranı ise % 45 olmuştur.⁵⁵⁸

Seçim yasasında yapılan düzenlemeyle Bilecik bu dönem için üç mebus ile temsil edilecekti. Yapılan seçimlerde İbrahim Bey 288 ikinci seçmenin 276'sının oyunu almayı başararak meclise girmeye yeniden hak kazanmıştı. Bilecik'in diğer mebusları Hayrettin Bey ve Salih Bey olmuş ve İbrahim Bey ile aynı sayıda oy almışlardı.⁵⁵⁹ Seçimlerin ardından 4 Mayıs 1931 tarihinde meclisin 4. döneminin ilk yasama yılı başladı.⁵⁶⁰ İbrahim Bey ile birlikte Salih Bey meclisin bu dönemi boyunca Milli Müdafaa Encümenliği görevinde bulunmuştur.⁵⁶¹ İbrahim Bey'in 4. Yasama dönemin ilk yasama yılındaki meclis çalışmalarına iştirak etmediği görülmektedir. Yasama yılı boyunca sadece yüksek mühendis mektebinin 1931 yılı bütçesine ait kanun⁵⁶² görüşmelerine katılarak olumlu oy vermiştir.

Meclisin tatile girmesinin ardından İbrahim Bey, 27 Eylül 1931 tarihinde Bilecik'e gelip bir müddet kaldıktan sonra Bozüyük'e gitmişti.⁵⁶³ Dönemin ikinci yasama yılının başlamasıyla da meclis çalışmalarına yeniden katılmıştır. 16 Kasım 1931'de İbrahim Bey, Muamele Vergisi Kanununun ikinci maddesinin yorumlanması konusunda meclise bir takrir vermiştir.⁵⁶⁴ Kanun maddesinde 1927-1928 seneleri arasında faaliyette bulunan sanayicilerin

⁵⁵⁴ Fahri Çoker, *TPT TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, TBMM Vakfı Yayınları, 1996, C. 1, s. 3.

⁵⁵⁵ *Bilecik*, 23 Nisan 1931, s. 1-4.

⁵⁵⁶ Fahri Çoker, *TPT TBMM IV. Dönem ...* 1996, C. 1, s. 8.

⁵⁵⁷ Fahri Çoker, *TPT TBMM IV. Dönem ...* 1996, C. 1, s. 43.

⁵⁵⁸ Erdal Aydoğan – Tansu Barış Mahmutoğlu, *Mustafa Kemal Atatürk ...* 2013, s. 128.

⁵⁵⁹ *İbrahim Çolak Bey'in Seçim Mazbatası*, TBMM Arşivi, Dönem 4, Sicil No: 498.

⁵⁶⁰ *TBMM ZC, C.1, D.4, İçt.1, 04.05.1931, s. 2.*

⁵⁶¹ *TBMM ZC, C.1, D.4, İçt.1, 09.05.1931, s. 17-28.*

⁵⁶² *TBMM ZC, C.2, D.4, İçt.1, 04.06.1931, s. 31.*

⁵⁶³ *Bilecik*, 01 Ekim 1931, s. 1.

⁵⁶⁴ *TBMM ZC, C.4, D.4, İçt.2, 16.11.1931, s. 16.*

Muamele Vergisinden olan borçlarının primlere karşılık tutulması geçmekteydi. İbrahim Bey 1929-1930 yıllarının kanun maddesinde yanlışlıkla unutulduğunu belirterek bu durumun düzeltilmesini istemişti. Konuyla ilgili İbrahim Bey'in talebini belirten yazısı şöyledir;

“1860 numaralı muamele vergisi kanununun ikinci muvakkat maddesi işbu kanunu tatbika memur Maliye vekâletince yanlış tatbik edilmekte ve kanunun sarahatine rağmen 928 - 929 - 930 senelerinden de muessesatı sınıyeden muamele vergisi istenmektedir. Halbuki kanunun işbu maddesi sarihdir ve iki hükmü ihtiva eder:

1 — Sinaî müesseselerden teşviki sanayi kanunu mucibince prime müstahak olanların 927, 928 malî seneleri muamele vergileri borçlarından bu kanunun meriyeti tarihine kadar primlerle mahsup edilmek üzere tecil ve henüz tahsil veya mahsup edilmemiş olan miktarları terkin olunmuştur.

2 — Hazinesinin 928, 929, 930 senelerinden sinaî müesseselere olan prim tahsisatları kayıtları mütekabilen terkin olunmuştur. Vazı kanun maddedeki (ile) kelimesini (bununla beraber) yerine kullanmıştır. Ve (mütekabilen) kelimesile hazine ile muessesatı sınıyeye arasındaki prim ve vergi hesaplarının tekabülünü kasetmiştir. Yani bu ikinci fıkra ile hazinenin muessesatı sınıyeye vermekle mükellef olduğu primi muessesatı sınıyenin hazineye vermekle mükellef olduğu muamele vergisile mütekabilen mahsup ve terkinini emretmiştir. Yoksa Maliye vekâletinin tatbik etmek istediği gibi işbu maddedeki birinci fıkranın hükmünü ikinci fıkra ile ikmal etmiş değildir.

Bu kadar sarih ve vazı kanunun muessesatı sınıyeyi himaye maksadile tedvin ve mevkiî meriyete vazetmiş olduğu işbu maddenin sureti tatbiki hakkındaki Maliye vekâletince hasıl olan tereddüdü izale için maddenin tefsirini teklif eylerim efendim.”

Meclis tarafından bu takrir aynen Bütçe Encümenliğine iletilmiştir. Encümenlik, yaptığı incelemeler sonrası bu durumu bir kanun layihası hazırlayarak düzenlemiş ve görüşülmek üzere meclise göndermiştir.⁵⁶⁵ Bütçe Encümenliğinin hazırladığı kanun tasarısı 26 Aralık 1931'de meclis oylamasına sunulmuş ancak yapılan oylamada tasarı mebusların menfi oylarının çokluğu sebebiyle kabul edilmemiştir.⁵⁶⁶

İbrahim Bey meclis çalışmalarına nazaran bu yasama yılında Milli Müdafaa Encümenliği ile yapılan çalışmalar da daha aktif olmuştur. 10 Mart 1932 tarihinde Encümenliğe gelen ihtiyat zabıtlığı ve askeri memurlar hakkındaki kanun değişikliği ile ilgili

⁵⁶⁵ *TBMM ZC, C.5, D.4, İct.2, 26.12.1931, s. 117-118.*

⁵⁶⁶ Fahri Çoker, *TPT TBMM IV. Dönem ...* 1996, C. 2, s. 105.

düzenlemeler yapılarak encümenliğin görüşleri ile birlikte Meclise gönderilmiştir.⁵⁶⁷ 19 Mart 1932'de yine askeri memurlar kanunu hakkında yapılan değişiklik encümenliğe gönderilmiş, encümenliğin çalışmaları sonrası yapılan düzenlemelerle birlikte Genel Kurula iletilmiştir.⁵⁶⁸ 5 Mayıs 1932'de Askeri personelin ve memurların emeklilik kanunu ile ilgili yapılması planlanan değişiklikler encümenliğe gönderilmiş ve çalışmaların ardından Meclisin onayına sunulmuştur.⁵⁶⁹ 17 Aralık 1934 günü Askerlik mükellefiyeti ile ilgili kanunun düzenlenme çalışmalarında konu encümenliğe havale edilmiştir. İbrahim ve Salih Beylerin de üye olarak bulunduğu encümenlik, düzenlemelerini yaparak konuyu meclise sunmuştur.⁵⁷⁰

Bu dönem içerisindeki yasama yılları boyunca da mecliste yapılan kanun çalışmalarına katılmaya devam etmiştir. Ankara şehri imar müdürlüğü, Van gölü işletme idaresi⁵⁷¹, Evkaf umum müdürlüğü⁵⁷², Yüksek Ziraat enstitüsü⁵⁷³, Konya ovası sulama idaresi⁵⁷⁴ gibi birçok türde kurum ve kuruluşun bütçe görüşmelerinde olumlu oy kullanmıştır. Bunların dışında Kazanç vergisi⁵⁷⁵, Damga vergisi, Mevduatı koruma kanunu⁵⁷⁶, Tayyare vergisi⁵⁷⁷, Buğdayı koruma vergisi⁵⁷⁸ ve benzeri ekonomik yaptırımlar içeren kanun görüşmelerine de katılarak çalışmalarını sürdürmüştür. Yasama yılları boyunca Mecliste görüşülen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri, Yunanistan, Çin⁵⁷⁹ gibi yabancı ülkelerle olan ilişkileri düzenleyen kanunların kabulüne katılmıştır.

4.1.4. Meclisin V. Dönemi

1934 yılına gelindiğinde seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır. 5 Aralık'ta yapılan Meclis oturumunda İsmet İnönü'nün önderliğinde birkaç milletvekilinin meclise sunduğu bir önerge ile seçimlere gidilmiştir.⁵⁸⁰ 1935 yılı seçimlerinin önemli bir özelliği Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılan değişikliklerle kadınların meclise girmelerinin yolunun açılması

⁵⁶⁷ *TBMM ZC*, C.6, D.4, İçt.2, 10.03.1932, s. 35-36.

⁵⁶⁸ *TBMM ZC*, C.6, D.4, İçt.2, 19.03.1932, s. 17-18.

⁵⁶⁹ *TBMM ZC*, C.8, D.4, İçt.2, 05.05.1932, s. 98.

⁵⁷⁰ *TBMM ZC*, C.25, D.4, İçt.5, 17.12.1934, s. 206.

⁵⁷¹ *TBMM ZC*, C.14, D.4, İçt.3, 29.04.1933, s. 144-147.

⁵⁷² *TBMM ZC*, C.15, D.4, İçt.3, 25.05.1933, s. 357.

⁵⁷³ *TBMM ZC*, C.14, D.4, İçt.3, 29.04.1933, s. 150.

⁵⁷⁴ *TBMM ZC*, C.22, D.4, İçt.4, 31.05.1934, s. 540.

⁵⁷⁵ *TBMM ZC*, C.20, D.4, İçt.4, 22.03.1934, s. 167.

⁵⁷⁶ *TBMM ZC*, C.22, D.4, İçt.4, 28.05.1934, s. 395,401.

⁵⁷⁷ *TBMM ZC*, C.22, D.4, İçt.4, 28.05.1934, s. 406.

⁵⁷⁸ *TBMM ZC*, C.22, D.4, İçt.4, 29.05.1934, s. 462.

⁵⁷⁹ *TBMM ZC*, C.23, D.4, İçt.4, 04.06.1934, s. 48-54.

⁵⁸⁰ İhsan Güneş, *TPT TBMM V. Dönem (1935-1939)*, TBMM Vakfı Yayınları, 2001, C. 1, s. 1-2.

olmuştur.⁵⁸¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün 5 Şubat 1935 tarihli bildiriyle de Cumhuriyet Halk Fırkasının mebus adayları ilan edilmiştir.⁵⁸² Bu dönem için 16 ilde fırka tarafından birer aday eksik gösterilerek bağımsız mebus adaylarının meclise girmesi desteklenmiştir.⁵⁸³ Fırkanın gösterdiği adaylarla birlikte boş bırakılan kontenjanlar için seçilen mebuslar ve 17 kadın mebus meclise girmeye hak kazanmıştır.⁵⁸⁴ Seçimlere katılım % 68,5 oranında gerçekleşmiştir.⁵⁸⁵

Meclisin 5. dönemi 1. yasama yılında İbrahim Bey, 21 Haziran 1934 yılında yürürlüğe giren Soyadı Kanunu ile aldığı “Çolak” soyadıyla⁵⁸⁶ Meclise girmiş ve Bilecik’i temsil etmeyi sürdürmüştür. 1935 yılı seçimlerinde, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından daha önceki dönemlerde yine Bilecik mebusu olan Salih Bozok ile bu dönem meclise giren eski üniversite profesörlerinden Dr. General Besim Ömer Bilecik’in diğer temsilcileri olmuştur.⁵⁸⁷ Bilecik’te yapılan seçimlerde İbrahim Bey’le birlikte diğer adaylar 317 ikinci seçmenin 300’ünün oyunu almayı başarmıştır.⁵⁸⁸ İbrahim Bey, Salih Bey’le birlikte Meclisin bu dönemi boyunca yine Milli Müdafaa Encümenliği görevini yürütmeye devam etmiştir.⁵⁸⁹ İbrahim Bey kendisinin 4. dönem mebusluğu boyunca az sayıda meclis çalışmasına katılmıştır. Bu durum Milli Müdafaa Encümeni çalışmalarına da yansımıştır. 7 Ocak 1938 tarihinde Encümenliğe gelen askerin erzakı ile ilgili kanun çalışması sırasında üye olarak katkı sağlamış⁵⁹⁰, 16 Mart 1938 tarihinde de Encümenliğe gelen subayların terfileri ile ilgili kanun görüşmelerine katkı sunmuştur.⁵⁹¹

İbrahim Bey son mebusluk yılında yine muhtelif konularda Meclis gündemine gelen kanun tasarılarına olumlu oy vermiştir. Montrö’de imzalanan anlaşmanın⁵⁹² boğazlar ile ilgili bölümlerinin mecliste oya sunulmasına, çeşitli kurum ve kuruluşların bütçe görüşmelerine, Türkiye’de ve Suriye’de yaşayan vatandaşların karşılıklı ilişkilerini düzenleyen kanuna⁵⁹³, İsmet İnönü hükümetinin güvenoyu oylamasına⁵⁹⁴, Atatürk’ün cenaze merasim masrafları için

⁵⁸¹ Sevilay Özer, *Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2013, C. 29, S. 85, s. 147; İhsan Güneş, *TPT TBMM V. Dönem...* 2001, C. 1, s. 13.

⁵⁸² İhsan Güneş, *TPT TBMM V. Dönem ...* 2001, C. 1, s. 18.

⁵⁸³ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı ...* 2014, s. 172.

⁵⁸⁴ İhsan Güneş, *TPT TBMM V. Dönem ...* 2001, C. 1, s. 44-47.

⁵⁸⁵ Erdal Aydoğan – Tansu Barış Mahmutoglu, *Mustafa Kemal Atatürk ...* 2013, s. 134.

⁵⁸⁶ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 71.

⁵⁸⁷ *Akşam*, 5 Şubat 1935, s. 7; *Kurun*, 5 Şubat 1935, s. 6; *Son Posta*, 5 Şubat 1935, s. 6; *Ulusal Birlik*, 5 Şubat 1935, s. 2; *TBMM ZC*, C.1, D.5, İçt.1, 01.03.1935, s. 5.

⁵⁸⁸ *İbrahim Çolak Bey’in Seçim Mazbatası*, TBMM Arşivi, Dönem 5, Sicil No: 498.

⁵⁸⁹ *TBMM ZC*, C.2, D.5, İçt.1, 06.04.1935, s. 38; *Kurun*, 10 Kasım 1936, s. 2; *Ulus*, 10 Kasım 1936, s. 6.

⁵⁹⁰ *TBMM ZC*, C.22, D.5, İçt.4, 07.01.1938, s. 86-87.

⁵⁹¹ *TBMM ZC*, C.23, D.5, İçt.4, 16.03.1938, s. 110.

⁵⁹² *TBMM ZC*, C.12, D.5, İçt.2, 31.07.1936, s. 337.

⁵⁹³ *TBMM ZC*, C.12, D.5, İçt.2, 31.07.1936, s. 349.

⁵⁹⁴ *TBMM ZC*, C.12, D.5, İçt.2, 31.07.1936, s. 358.

ödenek görüşmelerine⁵⁹⁵, arazi vergisinin bazı maddelerinin değiştirilmesi oylamalarına ve bunun gibi çeşitli birçok oylamaya katılarak çalışmalarını sürdürmüştür.

1 Kasım 1937 tarihinde İbrahim Çolak'la birlikte Eskişehir Mebusu Osman Işın ve Muğla Mebusu Yunus Nadi'nin teşrii masuniyetinin yani dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili Başvekâlet tezkeresi hazırlanmıştı.⁵⁹⁶ Başvekil Celal Bey'in tezkeresi Adliye ve teşkilatı esasiye encümenliğine sevk edilmişti. Tezkere şu şekildeydi;

“Devlet ormanlarından izinsiz ağaç kesmekten suçlu eski Bozüyük - Karaburun ormanları müteahhidi ve halen Bilecik mebusu İbrahim Çolak hakkındaki duruşmanın yapılabilmesi için teşrii masuniyetinin kaldırılması Bursa Cumhuriyet müddeiumumiliğinden istenildiği Adliye vekilliğinden alınan 8 - X - 1937 tarihli ve Ceza iş. U. Md. 378/266 sayılı tezkerede bildirilmiş ve bu işe aid evrak bilece sunulmuştur.

Gereğinin yapılmasına ve sonunun bildirilmesine müsaadelerini rica ederim.”

Adliye ve teşkilatı esasiye encümenliği tezkereye ilişkin incelemelerini yaparak;

“İbrahim Çolağa isnad olunan suçun teşkilâtı esasiye kanununun 12 ve 27 nci maddelerindeki cürümler dışında kaldığı anlaşılmış ve İhzari encümenin bu yoldaki kararı yerinde ve gerekli görülmüş olduğundan dahilî nizamnamenin 180 nci maddesinin ikinci fıkrası hükmüne tevfikan takib ve muhakemesinin devre sonuna bırakılmasına encümenimizce ittifakla karar verildi. Yüksek Reislığe sunulur.” şeklinde tezkereye cevap vermiştir.⁵⁹⁷

Encümenliğin verdiği cevap Meclis Başkanı tarafından mebusların oyuna sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁵⁹⁸ Böylece dokunulmazlığın kaldırılmasına yönelik işlem ertelenmiştir.

Meclisin 5. dönem beşinci yasama yılı İbrahim Bey için son meclis yılı olmuştur. 1939 yılında yapılan 6. dönem seçimlerinde Bilecik'i temsil etmek adına Dr. Besim Ömer Akalın, Dr. Muhlis Suner ve Salih Bozok katılırken İbrahim Çolak Bey aday gösterilmemiş ve mebusluk hayatı sona ermiştir.⁵⁹⁹ İbrahim Bey mebusluk hayatı boyunca ülke genelini etkileyen birçok konuda çalışmalara iştirak ederken, seçim bölgesi olan Bilecik hakkında hemen hemen çalışma yapmamıştır. Bilecik'in diğer mebusları incelendiğinde Bilecik'in sorunlarının meclis gündemine taşındığı görülmektedir. İbrahim Bey'in Bilecik sorunlarını

⁵⁹⁵ *TBMM ZC, C.27, D.5, İçt.5, 14.11.1938, s. 42.*

⁵⁹⁶ *TBMM ZC, C.20, D.5, İçt.4, 01.11.1937, s. 2.*

⁵⁹⁷ *TBMM ZC, C.22, D.5, İçt.4, 14.01.1938, s. 74.*

⁵⁹⁸ *TBMM ZC, C.22, D.5, İçt.4, 14.01.1938, s. 89.*

⁵⁹⁹ *Son Posta*, 25 Mart 1939, s. 5; *Tan*, 25 Mart 1939, s. 7; *Vakit*, 25 Mart 1939, s. 4; *TBMM ZC, C.1, D.6, İçt.1, 10.04.1939, s. 14.*

meclise taşıma kapsamında sessiz kalışı, Bozüyük Kereste Fabrikası ile yoğun bir şekilde ilgilenmiş olduğundan kaynaklandığını düşündürebilir.

4.2. İş Hayatı

Çolak İbrahim Bey yapısı itibarıyla girişimci bir ruha sahiptir. Bu özelliğini giriştiği işler ve atıldığı görevlerde kanıtlamaktadır. I. Dünya Harbinin son yıllarında emekliye ayrılmasıyla birlikte Bozüyük'te bir kereste fabrikası kurarak iş hayatına atılmış, ancak başlayan Yunan işgali Bilecik ve çevresini harap hale getirince İbrahim Bey'in fabrikası da tahrip olmuştur.⁶⁰⁰ Milli Mücadelenin ardından İzmir'de bir un fabrikasının kendisine verilmesini talep etmiştir. Ancak ileride anlatılacağı üzere Bozüyük'e ikinci bir kereste fabrikası daha kuracaktır. Bunun yanında hayatı boyunca farklı işler ve görevler almayı sürdürmüştür.

Çolak İbrahim Bey 1930 yılında Çekoslovakya ile olan ve geçmiş yıllardan süregelen ve bir muahedeye bağlı olan tütün ticaretine müdahil olmuştu. Muahede kapsamında her yıl bir milyon kilo tütün Çekoslovakya Devletine gönderilmekteydi. Ticaret kapsamında Çekoslovakya Devletine bağımsız Türk tacirler tarafından numune gönderiliyor ve sonrasında gelen talep karşılanmaya çalışılıyordu. Tacirler numuneleri İnhisar İdaresinden alarak muahede kapsamında iş yapıyorlardı. Bilecik mebusluğunun yanında ticaret ile de ilgilenen İbrahim Bey, Halil paşalar ile bir grup halinde İnhisar İdaresinden numune alarak tütün ticaretine katılmıştır. Ancak İnhisar İdaresi tarafından Çolak İbrahim Beylere verilen numuneler ile Çekoslovakya'ya gönderilen numuneler arasında bir farklılık ortaya çıkmıştı. Bunun tespit edilmesiyle Çekoslovakya ile olan tütün ticareti olumsuz etkilendi. Çekoslovakya ithalattan vazgeçmiş ve tütün ihtiyacını diğer devletlerden karşılama yoluna gitmişti. Bu durum İbrahim Bey ve ortaklarının zarar etmesine sebep oldu. Ayrıca devlet 1930 yılında meydana gelen bu sıkıntı sebebiyle maddi anlamda zarar gördü. Çekoslovakya Devleti ise bir sonraki yıllarda yapılan anlaşmalara daha ağır şartlar koyma yoluna gitti.⁶⁰¹

Bundan başka Çolak İbrahim Bey Orman Müteahhitleri ve Keresteciler Birliği üyesiydi. İdare merkezi Ankara'da bulunan ve her yıl toplanan Orman Müteahhitleri ve Keresteciler Birliği'nin 1936 yılında yapılan toplantısında başkan ve azaların yenilenmesine gidilmişti. İbrahim Çolak Bey, birliğin idare heyetinin birinci reisliğine seçildi.⁶⁰² Aynı yıl

⁶⁰⁰ *BCA*, 21.12.1922, Fon Kod: 30.10.0.0, Yer No: 140.4.14-1.

⁶⁰¹ *Son Posta*, 14 Eylül 1930, s. 1-2.

⁶⁰² *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1936, s. 10.

Türkiye Ziraat Bankası İdare Meclisi toplantısı için çağırılan il delegeleri arasında Salih Bozok ile birlikte bulunmuş ve toplantıya iştirak etmişti.⁶⁰³ 1936 yılında yapılan Üçüncü Dil Kurultayına da davetli üye olarak katıldı.⁶⁰⁴

1939 yılında Ziraat Vekâletinde Orman işleriyle ilgili bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya ormancılıkla uğraşan iş adamları da katılmıştı. Bunlar arasında Bozüyük Kereste Fabrikası sahibi İbrahim Çolak Bey, Karadeniz Şirketi müdürü İbrahim Bey ve Kunduz Şirketi müdürü Tahsin Bey de bulunmaktaydı. Toplantının konusunu orman ve kereste ürünlerinin imkânlar dâhilinde planlamak, milli ihtiyaçlar doğrultusunda fabrikalara görev vererek bu ihtiyaçları karşılamak ve fiyatları planlamak oluşturmuştur. Toplantıda İbrahim Çolak'ta söz almış ve böyle bir toplantının düzenlenmesi sebebiyle teşekkür etmiştir.⁶⁰⁵

İş hayatı çerçevesinden İbrahim Çolak Bey ayrıca Beşiktaş Kulübü üyesidir. 1935 yılının Ocak ayı içerisinde düzenlenen Beşiktaş Kulübü kongresine katılmıştır. Kongrede muhtelif konuların yanında "Haysiyet Divanı" kurulması görüşülmüş ve oy birliği ile kabul edilmiştir. Divan reisliğine de İbrahim Çolak Bey seçilmiştir.⁶⁰⁶

4.2.1. Alpullu Şeker Fabrikası Ortaklığı

Uşak'ta kurulacak şeker fabrikasının temeli atıldıktan sonra Trakya mebusları ve özel girişimciler bir araya gelerek "İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi" adıyla bir şirket kurmuştu. Kuruluşun önde gelen mebusları, Edirne mebusları Faik Kaltakkıran ile Hüseyin Rıfkı Ardaman, Tekirdağ mebusu Faiz Öztrak, Çatalca mebusu Şakir Kesebir ve Bilecik mebusu İbrahim Çolak Bey'di. Mebuslarla birlikte bölgenin ileri gelen tüccarları Hükümetten gerekli desteği alarak 26 Kasım 1926 tarihinde Alpullu Şeker Fabrikasını hayata geçirmiştir.⁶⁰⁷ Fabrikanın kuruluşunu, yurtdışında devlet bursuyla kimya yüksek mühendisi olan Kazım Taşkent yapmıştır. Kendisinin de dâhil olduğu bir heyetle Avrupa'daki Şeker Fabrikalarını inceleyerek 8 ay gibi kısa bir sürede Alpullu Şeker Fabrikasını hayata geçirmiş ve bu çalışkanlığı ile M. Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün takdirini kazanmıştır.⁶⁰⁸ Fabrika ortaklığı bakımından incelenecek olursa Türkiye İş Bankası % 68 pay ile en büyük ortak konumundadır. Bunun yanında T.C. Ziraat Bankası ile Trakya

⁶⁰³ *Son Posta*, 21 Ekim 1936, s. 15.

⁶⁰⁴ *Ulus*, 20 Ağustos 1936, s. 5.

⁶⁰⁵ *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1938, s. 3; *Son Posta*, 12 Temmuz 1938, s. 3.

⁶⁰⁶ *Haber*, 25 Ocak 1935, s. 7.

⁶⁰⁷ Ali Mülayim - Timur Kaprol, *İşçi Sınıfı İçin Modern Yaşamın Kodları: Alpullu Şeker Fabrikası*, *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2016, C. 6, S. 1, s. 27.

⁶⁰⁸ Salih Özel, *Türkiye Şeker Sanayi Dünyü Bugünü Yarını*, Panobirlik Yayınları, İstanbul, 2007, s. 29.

İlleri Özel İdareleri % 10 paya sahipken geri kalan % 22'lik pay Trakya köylüsünün de dâhil olduğu girişimciler arasında dağıtılmıştır.⁶⁰⁹

Fabrika ülkenin şeker ihtiyacını karşılamak için kuruluşundan itibaren hızla üretime başlamıştır. 20 Aralık 1930 yılında Mustafa Kemal Paşa fabrikayı gezerek fabrika ziyaret defterine şunları yazmıştır: “*Alpullu Şeker Fabrikasında gördüğüm vaziyetten çok memnun kaldım. Müessesenin daha tevessü etmesini ve şimdiye kadar olduğundan fazla muvaffak olmasını dilerim.*” Fabrika, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda 1930 yılında çıkardığı 830 vagon şeker miktarını 1931 yılı için 1500 vagon şekere yükselteceğini belirtmiştir.⁶¹⁰ Fabrikanın hayata geçmesiyle birlikte üretimin yanında Trakya'da toprak fiyatlarının artması bölge halkına gelir sağlayan ikinci bir etki ortaya çıkarmıştır. Fabrikanın kuruluşundan evvel bölgede bir dönüm toprak 10 liraya satılırken fabrikanın kurulması sonrası bir dönüm arazi sahibine yılda 10 lira kazanç sağlar hale gelmiştir.⁶¹¹

Fabrika kuruluşundan itibaren üretimini artırarak ülkenin şeker ihtiyacının karşılanmasına katkı sunmuştur. Çolak İbrahim Bey'in de kuruluşunda yer aldığı Alpullu Şeker Fabrikası ülke ihtiyacının karşılanmasında diğer kurulan fabrikalara nazaran en yüksek üretim miktarına sahip fabrika olmuştur. Yıllar itibarıyla kurulan yeni şeker fabrikalarıyla birlikte artırılan şeker üretimi, ithalat miktarının da düşmesini sağlayarak şeker ihtiyacı bakımından ülkenin kendi kendine yetecek hale gelmesine imkân sunmuştur. 1930 yılında şeker ithalatı 62.300 ton ve yurtiçi üretim 13.124 ton iken 1933 yılında ithalat 16.570 tona düşmüş ve yurtiçi üretim ise 65.157 tona yükselmiştir. Bu rakam içerisinde kuruluşunda (1926) 459 ton üretim yapan Alpullu Şeker Fabrikası 1933 yılında 38.000 ton üretim miktarına ulaşmıştır. Bu rakamlar ülke ihtiyacı olan 70.000 ton şeker miktarının neredeyse tamamının yerli üretimle karşılandığını ve Alpullu Şeker Fabrikasının ise ihtiyacın yarısını tek başına karşıladığını kanıtlamaktadır.⁶¹²

Şeker üretiminin yurtiçi tüketimi karşılayacak seviyelere gelmesinden sonra 1939 yılına doğru olumsuz bir durum meydana gelmiştir. 1938 yılında fabrikaların toplam şeker üretimi 43.000 ton olarak neticelenmiştir. Birkaç yıl öncesinde bu tutardaki üretim miktarına Alpullu Şeker Fabrikasının tek başına ulaşabildiği göz önüne alınınca üretim miktarındaki düşüşün boyutu ortaya çıkmaktadır. Üretim miktarındaki düşüşün sebepleri arasında pancar

⁶⁰⁹ Durukan Kopuz Ayşe – Tetik Tuğçe, *Trakya'da Modern Yaşamın İzleri; Alpullu Şeker Fabrikası ve İşçi Konutları*, Dergi Park, 2016, C. 2, S. 3, s. 3.

⁶¹⁰ *Milliyet*, 26 Eylül 1931, s. 1.

⁶¹¹ *Akşam*, 25 Ekim 1932, s. 8.

⁶¹² *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1935, s. 10.

üretimindeki düşüş miktarı ön planda gözükse de düşüşün asıl sebebi Çekoslovakya'dan ithal edilen kalitesiz şekerin piyasayı ve yerli üretimi olumsuz etkilemesidir.⁶¹³ İthal edilen şeker ise tekel piyasasına dönüştürülerek satılmış ve bu işi yapanların büyük kazançlar sağlamasına sebep olunmuştur. Bu durumun önüne 1939 yılında devletin şeker fabrikalarını kontrolü altına almasıyla kısmen geçilmiştir. Öyle ki devletin kontrolüne girmeleriyle fabrikaların üretimi bir yılda 90.000 tona ulaşmıştır. Bu üretim miktarı bir sonraki yıl ise 120.000 tona çıkmıştır.⁶¹⁴ Örneklere bakıldığında ülke içinde yapılan tekelleşmenin üretimi ne denli olumsuz etkilediği ortadadır.

4.2.2. Bozüyük Kereste Fabrikası

İnsanlık tarihi boyunca en çok kullanılan ürün, ormanlardan elde edilen ahşap, tahta ya da odun olmuştur. Yakın tarihlere kadar da sanayinin vazgeçilmez maddesidir. Ülkemizde Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ihtiyacı en çok hissedilen sanayi ürünlerinden biri yine kerestedir. Ancak Osmanlı'dan devralınan topraklar üzerinde yeni devletin kereste ihtiyacını karşılamaya yetecek altyapı mevcut değildi. Bunun sebebi Osmanlı'da yapılan üretimin yerleşim yerleri yakınlarında ve kıyı kesimlerde kereste üretimi yapılabilecek ormanlık alanları oldukça tüketmesidir. Benzer bir durum demiryollarına yakın yerlerde de mevcuttu. Karayollarının yetersizliği sebebiyle de yerleşim yerlerinden uzak ormanlardan üretilecek kerestelerin ikmali problem olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde kereste ihtiyacı, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz mali koşullar sebebiyle kısmen ithal etme yöntemiyle karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak özellikle Milli Mücadele dönemi sırasında yakılıp yıkılan yerlerin imarı, göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması, yeni devletin demiryolu, fabrika, köprü gibi ihtiyaçlarının karşılanması için kereste oldukça fazla ihtiyaç duyulan bir malzemeydi. Bu sebeple ülke içinde üretiminin yapılmasına şiddetle ihtiyaç duyulmuştur.⁶¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, uzun savaş yıllarından çıkan ülkenin biran önce kalkınabilmesi adına kendi çevresindeki eğitimli kesimi oluşturan silah arkadaşlarından bir Türk işadamları sınıfı oluşturmaya çalışmıştır. Devlet desteği verilerek Türk iş adamlarına girişimde bulunacakları üretim faaliyetlerinde mümkün mertebe kolaylık sağlanmıştır. Bu kapsamda Çolak İbrahim Bey de 18 Ocak 1923'de hazırlanan bir anlaşma ile Bozüyük'te Ormancılık ve Kerestecilik Şirketi açmaya karar vermiştir.

⁶¹³ *Haber Gazetesi*, 8 Nisan 1939, s. 2.

⁶¹⁴ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 292; Bu bilgi Türkiye Şeker Sanayi Dünyü Bugünü Yarını adlı eserde 1938 yılında şeker üretimi 42.526 ton iken 1939 yılında 94.508 ton olarak verilmiştir. Bkz. Salih Özel, *Türkiye Şeker Sanayi ...* 2007, s. 56.

⁶¹⁵ Cantürk Gümüş - Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormancılık Tarihi*, Ers Matbaası (Ogem Vak), Ankara, 2019, s. 7-8.

“Bozüyük Hususi Orman Şirketi” adıyla imzalanan anlaşma dâhilinde kurulan şirketin %45’i Çolak İbrahim Bey’in elindedir. Şirketin kalan %55’lik kısmı ise, Numan, Yörük Mehmed Emin, Halit, Hacı Mehmet, İslam, Ömer ve Mehmet ağalarla Ormancı Süleyman Bey’e aittir.⁶¹⁶ Şirketin sermayesi, 26 Ağustos 1924 yılında kurulacak olan İş Bankası’ndan Mustafa Kemal Paşa’nın desteğiyle alınan, bankanın kuruluş sermayesinin dahi üzerinde bir tutar olan 1,4 milyon lira kredi ile oluşturulmuştur.

Ortaklardan Yörük Mehmed Emin Ağa Milli Mücadele’de Bozüyük’te oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Heyeti başkanlığını da yapmış olması bakımından önemlidir. Milli Mücadele döneminde ülkenin batı bölgelerinin hemen her yerinde olduğu gibi Bilecik’te Yunan tahribatına maruz kalmıştı. Bilecik’te birkaç ev ve Tabakhane Mahallesi dışında bütün evler, dükkânlar, fabrikalar, camiler, türbeler yakılıp yıkıldığı gibi Bozüyük’te de benzer bir tablo yaşanmıştı. Bu nedenle şirketin ortağı olan Yörük Emin Ağa’nın Bozüyük’teki malları da zarar görmüştü.⁶¹⁷

Çolak İbrahim Bey’in ormancılık şirketini kurmak için Bozüyük’ü seçmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden en önemlisi Bozüyük ormanlarının zengin bir yapıya sahip olması ve kerestenin tüketileceği yerlere ulaşım sağlayacak demiryolu ağının bulunmasıdır. 1892 tarihinde demiryolu ağı Bozüyük’e ulaşmış, 1912 yılında ise Debreli Mustafa⁶¹⁸ tarafından bir kereste fabrikası açılmıştır. Debreli Mustafa Efendi bu fabrikayı Yunanlıların Bozüyük’ü işgaline kadar çalıştırmış fakat Yunanlıların fabrikayı yakması sonrası faaliyetini sona erdirmiştir. Bozüyük’ün Debreli Mustafa Efendi’nin fabrikasıyla sahip olduğu altyapı ve bölgede fabrikada çalışan tecrübeli işçilerin bulunması Çolak İbrahim Bey’in Bozüyük’ü seçmesinde diğer bir nedendir. Bölgede bulunan ormanların büyük bölümünün “Özel Orman” statüsünde olmasıyla işletilmesinde devlete bir bedel ödenmemesi başka bir unsurdur.⁶¹⁹

⁶¹⁶ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormancılık Tarihi...* 2019, s. 66-67, 74.

⁶¹⁷ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormancılık Tarihi...* 2019, s. 38.

⁶¹⁸ Debreli Mustafa, Bozüyük Batan yaylası civarında 80 bin metreküplük kesim izni almayı başarmıştır. Aynı zamanda madencilikle de uğraşan Debreli Mustafa önce Sofular yaylasına bir fabrika kurmuş bir süre çalıştıktan sonra buhar kazanından çıkan bir yangın sebebiyle fabrikasını 3-4 saat mesafe uzaktaki Domuz deresi ile Aksu deresinin birleştiği yerin yakınına büyük bir su kanalı oluşturarak bu kanalda tomruk taşıyarak yeniden inşa etmiştir. Bkz.: Halim Demiryürek, *Osmanlı Devleti’nde Bir Sanayi Kuruluşu: Bozüyük Kereste Fabrikası (1913)*, 2. Uluslararası Osmanlı sosyal Bilimler Kongresi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2016, s. 1676; Son derece modern bir tesis ve transport ağı kuran Debreli Mustafa Efendi, Ticaret ve Ziraat Nezareti’nin önerisiyle 21 Temmuz 1912 tarihinde Padişah Mehmet Reşat tarafından “Sanayi Madalyası” ile ödüllendirilmiştir. Bkz.: Cantekin Gümüş, & Erman Kılıç, *Bozüyük Ormancılık Tarihi ...* 2019, Ers Matbaası (Ogem Vak), s.65

⁶¹⁹ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormancılık Tarihi...* 2019, s. 62-65.

Çolak İbrahim Bey'i Bozüyük'te fabrika kurmaya teşvik eden en önemli unsur ise I. Dünya Harbi sonralarında giriştiği kereste fabrikası deneyimidir. 1917'de binbaşı rütbesiyle emekliye ayrılmış ve kereste fabrikası kurarak ticarete girmiştir.⁶²⁰ Kereste fabrikasının nerede olduğu ise Çolak İbrahim Bey'in anılarında görülmektedir. Çolak İbrahim Bey anılarında İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da hâkimiyet kurmasıyla eski İttihat ve Terakki üyelerine baskı kurulduğunu, kendisinin de yoğun şekilde İtilaf kuvvetlerince rahatsız edildiğini ve bu baskıdan kaçabilmek adına Bozüyük'teki ormanına gitmeyi planladığını anlatmıştır.⁶²¹ Böylece Çolak İbrahim Bey'in 1912 yılında Debeli Mustafa Bey'in kurduğu kereste fabrikasının ardından Bozüyük'teki ikinci kereste fabrikasını 1917 yılında kurmuş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak fabrika ile ilgili kaynak yetersizliğinden dolayı detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

1917 yılında Bozüyük'te kurulan fabrikayla ilgili bir başka anekdot ise Milli Mücadele sonrası Çolak İbrahim Bey'in İzmir'de bir un fabrikasını istemesinde görülmektedir. Yunanlıların Bilecik ve Bozüyük'te yaptığı yıkım ve tahribat sırasında, anlaşıldığı kadarıyla Çolak İbrahim Bey'in kereste fabrikası da büyük zarar almıştır. İbrahim Bey bu zararına karşılık olması ve Milli Mücadele sonrası ticaret yapabilmek adına terk edilmiş mallardan olan Tuzakoğlu Un Fabrikasının kendisine verilmesini talep etmiştir. Fevzi Paşa bu talebi olumlu karşılayarak Başkumandanlığa bildirmiştir.⁶²² Başkumandanlık, İcra Vekilleri Heyeti ve Harbiye Vekâleti Heyeti arasında yapılan yazışmalar sonucunda Milli Mücadele sırasında uğranılan şahsi zararlara karşılık olarak terk edilmiş mallardan bedelsiz olarak herhangi bir şeyin kanunlar çerçevesinde verilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Yazışmalarda bu gibi şahsi zararların Lozan Konferansında ele alınacağı belirtilmişse de İbrahim Bey'in bu konuda bir fayda elde edemediği 1923 yılında Bozüyük'te ikinci bir kereste fabrikası kurma girişimiyle anlaşılmaktadır.⁶²³

Ormancılık sektörünün geliştirilmesi ve kereste fabrikasının kurulması ülkenin belli başlı ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için büyük önem arz etmekteydi. Öncelikle Yunan zulmüne maruz kalan şehir, kasaba ve köylerin yeniden imarı için kereste birinci ihtiyaç maddesiydi. Mevcut madenlerin işletilmesi ve yeni maden ocaklarının açılması için de keresteden maden direklerinin üretilmesi gerekmekteydi. Demiryolu yapımında kullanılan traverten ve bu yollarda yapılan köprü ve tüneller için de kereste üretimi önemliydi.

⁶²⁰ *İbrahim Çolak, Tercüme-i Hal Kâğıdı*, TBMM Arşivi, Şahsi Dosya No: 498.

⁶²¹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında...* 1996, s. 21.

⁶²² *BCA*, 21.12.1922, Fon Kod: 30.10.0.0, Yer No: 140.4.14-1.

⁶²³ *BCA*, 21.12.1922, Fon Kod: 30.10.0.0, Yer No: 140.4.14-2-5.

Dönemin ihracat mallarının en önemlileri olan üzüm, incir ve yumurta gibi ürünlerin kutuları için yine orman ürünlerine ihtiyaç duyulmaktaydı. Bütün bu ihtiyaçların karşılanması için ülke içi üretimin artması önemliydi. Çolak İbrahim Bey'in şirketi bu önemli ihtiyaçların karşılanması amacıyla binaen kurulmuştur.

Çolak İbrahim Bey'in şirketi ilk olarak 1923 yılında sadece Bozüyük'e bağlı olan ve Muratdere Köyüne 10 km uzaklıkta bulunan Gülalan yöresinde üretime başlamıştır. İlk fabrika buraya kurulmuştur. Daha sonra asıl fabrika o dönem Ertuğrul İlçesine bağlı Söğüt kazasının Bozüyük nahiyesine 1 km uzaklıkta bulunan tren yolunun hemen bitişiğine inşa edilmiştir. Fabrika, bazı makinelerin yurt dışından getirilmesiyle birlikte günün şartları itibarıyla en ileri teknolojiye sahip hale gelmiştir. Fabrika yonga, talaş ve çita gibi atıklarını yakarak kendi elektriğini üretmiştir. İhtiyaç fazlası üretilen elektrik ise Bozüyük'ün aydınlatılması için kullanılmıştır. Ana fabrika 1.5 milyon lira harcanarak kurulmuştur. İlk ve ana fabrika alanlarında işçilerin ve memurların barınmaları için konutlar, gazino, lokanta, tam donanımlı bir hastane ve eczane yapılmıştır.⁶²⁴

Bozüyük kereste fabrikası için 20 Mayıs 1926 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı bir açılış töreni yapılmıştır. Tören sırasında Mustafa Kemal Paşa Çolak İbrahim Bey ile birlikte fabrikayı gezmiştir. Fabrikayı çok beğenen Mustafa Kemal Paşa Çolak İbrahim Bey'i tebrik ederek Bozüyük'te şu konuşmayı yapmıştır;

"Efendiler!

İbrahim Bey arkadaşımızın mazideki hayatının ne kadar vatanseverce ve kahramanca devreler ile dolu olduğunu bilmeyen yoktur.

Millî Mücadele'nin başlangıcında da ortak amacın sağlanması için çok eksik araçlarla, çok uygun olmayan şartlar içinde benimle beraber çırpındığını ve başarılı olduğunu tam bir övünçle anmalıyım. İstiklâl savaşlarının devamı süresince en bağlı bir asker olarak önemli atlı bölüklerimizin başında çalıştığını ve ilk kazançlara, bu dakikada bulunduğumuz çevrede geçen savaşlarda sahip olduğunu, düşmanı kahraman atlılarının önüne alarak Bursa ovalarında takip ettiğini, kılıçtan geçirdiğini tarih mutlaka yazacaktır.

İbrahim, silâhlı mücadelelerin kendini serbest bırakabileceği devreyi anlar anlamaz, kanun yapma ile ilgili bir göreve millet tarafından seçildi. Bu sırada memleket ve milletin en temel ihtiyaçlarını düşünmek ve onun sağlanmasına girişmek en yüksek görev olduğunda büyük bir geçiş hızı göstermiştir. Bunun sonucu olarak bu dakikada gözlerimizin önünde

⁶²⁴ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 94.

hayat, hareket, medeniyet, ümit belirtirken bu büyük eseri oluşturmuştur. Bu uğurda çok zorluklarla karşılaştığına şüphe edilemez. Bütün zorlukları yenmiş, çaresizliği içinde ümidini asla kesmemiş, millete faydalı olacağına tereddüt etmediği eseri üzerinde -savaşta düşman üzerine yürüdüğü gibi- korkusuzca yürümüştür. Kendisini özellikle tebrik ederim. Memleket ve millet için buna benzeyen faydalı kuruluşlar yapmak gereklidir. İbrahim Bey'in, memlekette çok olduğunu kabul ettiğim girişimciler için iyi bir örnek olarak kabul edilmesini dilerim.

Cumhuriyet Hükûmeti'nin; namuslu, vatansever, cumhuriyet sever adamlarının çalışmaya daima yardımcı ve destekçi alacağına şüphe edilmemelidir."

Bu konuşma karşısında onur duyan Çolak İbrahim Bey şu konuşmayı yapmıştı:

*"Hakkımda ibraz buyurulan tevcihlere karşı arz şükran eylerim. Bu müessese zati devletleri başta olmak üzere, Hükümet-i Cumhuriyetimizin ve en kutlu milli kurumumuz olan İş Bankası'nın büyük yardımlarıyla vücuda gelmiştir. Bunu siz bizzat vücuda getirmiş gibi iftihar edebilirsiniz. İbrazi buyurulan yardıma karşı şükranlarımı tekrar eylerim."*⁶²⁵

Mustafa Kemal Atatürk ikinci defa Bozüyük kereste fabrikasını 10 Haziran 1930 yılında ziyaret edecektir. Bu ziyarette Mustafa Kemal Atatürk Çolak İbrahim Bey'in köşkünde istirahat ettikten sonra fabrikayı gezmiş ve yine Çolak İbrahim Bey'in kendisi için Gülalan tepelerinde yaptırdığı Köşk'te yemek yiyip, gezdikten sonra Bozüyük'ten ayrılmıştır.⁶²⁶

Çolak İbrahim Bey fabrikanın kurulu olduğu yerde kesilen odunların taşınması amacıyla havai hat⁶²⁷ ve dekovil hattı⁶²⁸ kurdurmuştu. Ağaçların, odunların ve tomrukların ancak hayvan gücüyle taşınabildiği günlerde bu taşıma teknolojilerinin kurulması ve başarıyla uygulanması takdire şayandır. Nitekim bu sayede kesilen ağaçlar buldukları yerlerde kabukları soyularak dekovil hattı ile havai hat başlangıcına kadar getiriliyor ve havai hat ile de 3 saatte fabrikaya ulaştırılıyordu. Havai hattın toplam uzunluğu 24,7 km'dir. Cumhuriyet Gazetesinin 1930 yılında çıkan bir haberinde dünyanın en büyük kereste fabrikasının Amerika'da bulunduğu ve bu fabrikanın 26 km havai hat uzunluğuna sahip olduğu

⁶²⁵ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 131.

⁶²⁶ *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1930, s. 1-2.

⁶²⁷ Engibeli arazilerde odunların, belirli aralıklarla dikilen direklere monte edilen çelik halatlarla yerden belirli bir yükseklikte taşınması için oluşturulan sisteme havai hat denilmektedir. Bkz.: Cantekin Gümüş, & Erman Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi ...* 2019, s.15

⁶²⁸ Ray aralığı 40-70 santimetre arası olan, araçları buhar, hayvan veya insan gücüyle yürütülen vagonların hareket ettiği küçük demiryolu. Bkz.: Cantekin Gümüş, & Erman Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi ...* 2019, s.15

belirtmiştir.⁶²⁹ Haberden de anlaşılacağı üzere Bozüyük'teki tesis Amerika'daki ile kıyaslanabilecek düzeydeydi.

Havai hat ve dekovil hattının kurulması amacıyla 1925 yılında Bozüyük Hususi Orman Şirketi tarafından bu amaç için kullanılacak kerestenin vergiden muaf tutulması amacıyla başvuru yapılmış, yapılan başvuru İcra Vekilleri Heyeti tarafından değerlendirilerek, başvuruda belirtilen şekilde kullanılmaması durumunda iki kat verginin ödeneceği şerh düşülerek kabul edilmişti.⁶³⁰ Böylece şirketin kuruluşunda olduğu gibi işleyişinde ve gelişmesinde devletin desteğinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

1929 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik buhran, Bozüyük kereste fabrikasını da etkilemişti. Olumsuz etkilenen şirket 1930 yılının Temmuz ayında fesih kararı aldı. Çolak İbrahim Bey ile ortakları arasındaki ortaklık böylece bitmiş oldu. Diğer ortaklar kendi aralarında 1930 yılında yeni bir kolektif şirket kurarak kerestecilik işi için yeni bir fabrika açtı. Bu şirket faaliyetlerine 1944 yılına kadar devam etse de hedeflenen başarı yakalanamamıştır. İbrahim Bey ise sahip olduğu fabrikayı işletmeye devam etmiştir.⁶³¹

26 Aralık 1932 tarihinde Bozüyük kereste fabrikasında büyük bir yangın çıkmıştır. Dâhiliye Vekâleti ve Başvekâlet arasında yapılan yazışmalarda yangınla birlikte fabrikanın büyük bir kısmının yapılan tüm müdahalelere rağmen yanmaktan kurtarılamadığı bildirilmiştir. Ayrıca yangında bir kasıt veya ihmalin bulunmadığı, kaza neticesi yangının meydana geldiği iletilmiştir.⁶³² Yine 1933 yılında fabrikada ikinci bir yangın meydana gelmiştir. Bu yangın da küçük çaplı hasar bırakmıştır. Yangınlar ülke basınında geniş yer bulmuştur. Yangınlar ile ilgili birkaç habere burada yer vermek hem olayın ayrıntılarını görmek hem de basının yangın hadiselerine ne kadar ilgi duyduğunu göstermek adına yerinde olacaktır.

27 Aralık 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesi fabrika yangını ile ilgili haberinde, fabrikada daha önce talaşların tutuşmasıyla çıkan küçük çaplı bir yangının söndürülmesiyle geçştirildiğini ve kapsamlı önlemler alınmadığını belirtmiştir. Bu nedenle ise maalesef yangının büyüdüğünü, makine dairesinin tamamıyla yandığını ve 250 bin lira zayıat olduğunu aktarmıştır.⁶³³ Gazete 28 Aralık 1932'de yangın haberini daha da detaylandırarak

⁶²⁹ *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1930, s. 1.

⁶³⁰ *BCA*, 20.12.1925, Fon Kod: 30.18.1.1, Yer No: 16.79.10.

⁶³¹ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 110.

⁶³² *BCA*, 31.12.1932, Fon Kod: 30.10.0.0, Yer No: 120.853.13; Bozüyük Ormanlık Tarihi adlı eserde yangın tarihi olarak 24 Aralık 1932 tarihi verilmiştir. Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 95.

⁶³³ *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1932, s. 1.

okuyucularına ulaştırmıştır. Haberde fabrikanın saat 6’da mesaiye başladığı ve her şeyin normal olduğunu ancak bir saat sonra işçilerin yangın var diye bağırdıkları anlatılmış. İşçiler alevlere hemen müdahale etmiş, Bilecik itfaiyesine durum bildirilmiş, ancak saat 11’de söndürülebilen yangında makine dairesi tamamen yanmıştı. İbrahim Bey ve sigorta şirketi derhal fabrikaya gitmişti. Yapılan inceleme sonrası yetkililer yangının elektrik hatlarının kontak yapmasıyla veya ince talaşların bacadan çıkan kıvılcımlarla tutuşmasıyla ortaya çıktığı tespitinde bulunmuştu. Haberin devamında fabrikanın 240 ila 260 bin liraya sigortalı olduğu ve tahmini zayıatın fabrikanın kapalı kaldığı günlerle birlikte 400 bin lira olduğu aktarılmıştı.⁶³⁴

28 Aralık 1932 tarihli Milliyet Gazetesi de yangın haberini “Bozüyük kereste fabrikasında yangın” manşetiyle vermişti. Haberin içeriğinde yangının saat 7’de başladığı, tavan arasına dolan talaşların bacadan uçan kıvılcımlarla tutuştuğu, makine dairesinin kurtarılamadığı anlatılmıştır.⁶³⁵ Gazetenin 29 Aralık 1932 tarihli sayısında ise yangınla ilgili daha geniş bilgi verilmişti. Yangında makine dairesiyle birlikte 1500-2000 metre mikap (küp) kerestenin de yandığı, yangının tavan arasında biriken talaşlara bacadan uçan kıvılcımın düşmesinin sebep olduğu, 600 bin liraya mal olan fabrikanın bu kısmının 240 bin liraya Anadolu Sigorta Şirketi’ne sigortalı olduğu bilgileri verilmişti. Ayrıca İbrahim Bey’in Fransız sermayedar experi ile fabrikaya gelerek incelemelerde bulunduğu, şirkete sermaye katacak Fransız sermayedarın geldiği sırada böyle bir yangının çıkmasının üzücü olduğu belirtilmişti.⁶³⁶ 30 Aralık günü çıkan sayısında gazete, sigortanın incelemelerini yaptığını ve yangında kasıt bulunmadığının anlaşıldığını ve İbrahim Bey’in Ankara’ya gittiğini aktarmıştı.⁶³⁷

28 Aralık 1932 tarihli Vakit Gazetesi yangın haberini ilk sayfadan vermiş ve yangının sabah saatlerinde başladığını, makine dairesinin yandığını, ziyanın 300 bin lira olduğunu ve kapalı kalmasıyla da sahibi İbrahim Bey’e 400 lira zararı olduğu bilgilerini aktarmıştı. Fabrikanın en ileri teknolojiyle kurulmuş iki kereste fabrikasından biri olduğu, 20 km’lik havai hatta ve 10 km’lik dekovil hattına sahip olduğu bilgisi verildikten sonra fabrikanın İş Bankası’na ipotek edildiği ve bu yüzden de sigorta tutarını bankanın alacağı belirtilmişti. Yine haberde fabrika sahibi İbrahim Bey’in yabancı sermaye bulmak amacıyla birkaç aydan beri

⁶³⁴ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1932, s. 1.

⁶³⁵ *Milliyet*, 28 Aralık 1932, s. 5.

⁶³⁶ *Milliyet*, 29 Aralık 1932, s. 6.

⁶³⁷ *Milliyet*, 30 Aralık 1932, s. 4.

yurtdışında girişimlerde bulunduğu, Fransız bir sermayedar ile şehre geldiği fakat fabrikayı görmeden evvel yangın haberinin geldiği anlatılmıştı.⁶³⁸

1 Ocak 1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesi fabrikanın yangından önce ve sonra çekilen iki fotoğrafını vererek fabrika yangınına tekrar haber yapmıştır. Gazete haberinde 26 Aralık 1932 günü sabah 6 sıralarında fabrikanın alarmının çaldığı belirtilmiş. Alarmla birlikte Bozüyük halkı yangın tehlikesine karşı uyarılmış. Yangını haber alan Bozüyük halkı fabrikaya koşarak yangına müdahale etmeye çalışmıştı. Halk bu sayede tüm alanların yanmasını önlemişti. Yangının başlangıcında nöbetçi ameleler makine dairesinin tavanında bir ateş görmüş, amelelerden biri tavana çıkarak alevlere müdahale etmiş, ancak hızla yayılan yangının önüne geçilememiş ve makine dairesi tamamen yanmıştı. Makine dairesinde bulunan makineler yanmış, sadece kurutma makinelerine sıçrayan ateş söndürülmüştü. Yangında zararın yine 250 bin lira olduğu belirtilmiş ve sigortalı olması sebebiyle tamir edilip tekrar çalışmaya başlayacağı belirtilmişti.⁶³⁹

12 Mayıs 1933 tarihinde ise Cumhuriyet Gazetesi Bozüyük Kereste Fabrikasında çıkan ikinci yangınla ilgili haber yapmıştı. Haberde düzenli istiflenmeyen talaşların yağın yağmurla kızışarak yangın çıkardığı anlatılmıştı.⁶⁴⁰ 3 Temmuz 1933 tarihinde ise çıkan ikinci yangınla ilgili ilk yangınla mukayese edilerek bir haber yapılmıştı. Haberde ilk yangına talaşların sebep olduğu ve bu yangında da yine talaşların binalara yakın bir yere atıla atıla birikmesiyle yangının çıktığından bahsedilmişti. Çıkan yangında müdüriyet binasının yandığı, binanın sigortalı olduğu ve 30 bin lira zayıat olduğu anlatılmıştı.⁶⁴¹

29 Haziran 1933 tarihli Milliyet Gazetesinde de benzer şekilde Bozüyük Kereste fabrikasında oluşan ikinci yangının talaşların tutuşması sonucu rüzgârın da etkisiyle büyüdüğü ve müdüriyet dairesinin tamamen yandığı bilgisi okuyuculara aktarılmıştı.⁶⁴²

Basında çıkan haberler kamuoyunun Çolak İbrahim Bey'in kereste fabrikasına ne derece önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Hiç şüphesiz dönemine nazaran önemli bir teknolojiyle kurulan fabrikanın zarar görmesi herkesi derinden üzmüştür. Verilen haberlerle Türk basını yangın üzerinde önemle durarak ayrıntıları okuyucularına aktarmıştır.

Bozüyük kereste fabrikası 1937 yılında çıkarılan ormanların devletleştirilmesiyle ilgili kanunla devletleştirilmesi gerekirken, devletin bu alana girmeye gücünün henüz yetmeyeceği

⁶³⁸ *Vakit*, 28 Aralık 1932, s. 5.

⁶³⁹ *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1933, s. 5.

⁶⁴⁰ *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1933, s. 4.

⁶⁴¹ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1933, s. 4.

⁶⁴² *Milliyet*, 29 Haziran 1933, s. 2.

ön görülerek işletmelere 10 yıllık bir uzatma tanınmıştır. Çolak İbrahim Bey şirketinin kullandığı ormanların özel orman statüsü dışında kalan kısımları 1943 yılı itibariyle tamamen devletleştirilmiştir. 1944 yılında Çolak İbrahim Bey'in vefatı sonrası 1945 yılında çıkarılan yasa ile özel ormanlar da devletleştirilmiştir. Bu kapsamda Bozüyük Kereste şirketi ve Çolak İbrahim Bey'den ayrılan ortakların kurduğu Kolektif şirket tamamıyla tasfiye edilmiştir.⁶⁴³ Çolak İbrahim Bey tarafından işletilen ormanlar günümüzde Muratdere Orman İşletme Şefliği tarafından yönetilmektedir.⁶⁴⁴

Bozüyük kereste fabrikası gibi işletmeler dönemin önde gelen kişilerince eleştiriye tabi tutulmuşlardır. Eleştirilerinde özel imtiyazlarla şahsi teşebbüse verilen ormanların kar amacı güdülerek acımasızca tahrip edildiği, ormanların yok olduğu belirtilmiştir.

Günümüzde Bozüyük Kereste Fabrikası'nın kurulu olduğu yerlerde hiçbir kalıntı bulunmamaktadır. Geriye sadece “Albay İbrahim Bey Köşkü” ayakta kalarak günümüze ulaşmıştır. Fabrikanın arka tarafında fabrikaya hâkim bir tepede bulunan köşk, İbrahim Bey'in oğlu Ertuğrul Çolak tarafından Bozüyük Belediyesi'ne bağışlanmış, 2017 yılından itibaren ise “Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi” olarak kullanılmaktadır.⁶⁴⁵ Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi yetkilisi Emre Algın ile yapılan görüşmede, Çolak İbrahim Bey'in evi olan köşkün bir dönem aşırı derecede bakımsız kaldığı öğrenilmiştir. Köşkte bulunan değerli eşyalar herhangi bir güvenlik önlemi olmaması sebebiyle yağmalanmıştır. Emre Bey, bir dönem köşk içerisinde Albay İbrahim Çolak'ın ve oğlu Ertuğrul Bey'in kıyafetlerinin bulunduğunu, şahsi tabancasının ise 1960 yılında meydana gelen ihtilalden sonra Ertuğrul Bey'in ekonomik sıkıntılar yaşaması sebebiyle haciz edildiğini belirtmiştir. Yine bir dönem evde bulunan pikapların, plakların ve bir oda dolusu miktardaki kitapların şuan hiçbirinin müzede bulunmadığı belirtilmiştir. Günümüzde Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi'nde İbrahim Çolak Bey ile ilgili Kereste Fabrikasına ait bilgi ve belgeler dışında hemen hiçbir şey bulunmasa da İbrahim Bey'in hatırası olan köşk bugün düzenli ve bakımlı bir biçimde müze olarak yaşatılmaktadır.⁶⁴⁶

⁶⁴³ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 163-164.

⁶⁴⁴ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 14.

⁶⁴⁵ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi...* 2019, s. 165.

⁶⁴⁶ *Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi yetkilisi Emre Algın ile yapılan görüşmeden alınmıştır.* Bozüyük, 20.04.2022.

4.3. Vefatı ve Kişiliği

İbrahim Çolak Bey 24 Şubat 1944 yılında, 63 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi ilk önce Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir.⁶⁴⁷ Cenaze namazı Teşvikiye Camii'nde kılınmıştır. 29 Kasım 1989 yılında Atatürk'ün yakın silah arkadaşı, Kuva-yı Seyyare komutanı ve Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası sahibi olması sebebiyle naaşı Ankara Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir.⁶⁴⁸

İbrahim Çolak Bey'in vefatı sebebiyle ulusal gazetelerde bir taziye mesajı yayınlamıştır. Gazetelerde İbrahim Çolak Bey'in kısaca hayatına değinilmiş, vatan ve millet adına yaptıkları takdirle anılmıştır. Ayrıca İbrahim Bey'in Harbiyeden mezun olduğu, ilk görevini Makedonya'da yaptığı, İttihat ve Terakkiye katıldığı, Sırp, Bulgar ve Rum çetecilerle mücadele ettiği, Anadolu'ya geçerek önce II. Kuva-yı Seyyaresiyle vatana hizmette bulunduğu, düzenli orduya geçişle de Üçüncü Süvari Tümeni ile hizmetine devam ettiği, askeri hayatını noktaladıktan sonra da Mebus olarak ve iş hayatında önemli işler yaparak hayatını noktaladığına değinilmişti.⁶⁴⁹

Oğlu Ertuğrul Çolak, babasının vefatı dolayısıyla kendilerine taziye sunan, telgrafla başsağlığı dileyen ve çelenk gönderenlere gazeteye ilan vererek teşekkür etmişti.⁶⁵⁰ Ertesi yıl Ertuğrul Çolak Bey babası İbrahim Çolak Bey'in vefatının yıl dönümü vesilesiyle Teşvikiye Camii'nde mevlid-i şerif okunacağını gazetelere ilan vererek duyurmuştur.⁶⁵¹

Vefatının ardından Çolak İbrahim Bey 1983 yılında yapılan bir düzenlemeyle 2549 sayılı Devlet Mezarlığı Kanununun göre Atatürk'ün en yakın silah arkadaşları olan ve Atatürk Araştırma Merkezi'nin şeref üyeleri listesinde yer almıştır.⁶⁵²

Çolak İbrahim Bey'in kişiliği hakkında, Son Posta Gazetesinin Bulgar Sadık ile ilgili yazı dizisine dayanan bir münakaşaya istinaden İbrahim Bey'in Gazeteye konuyla ilgili gönderdiği bir mektup ipuçları vermektedir. Mektup gazetede aynen yayınlanmıştır. İbrahim Bey mektubunda; *“Uzun zamandan beri, gazetelerimizde İttihad ve Terakki zamanına, Umumi Harbe, mütareke günlerine ve İstiklal Mücadelesine aid birçok hatıralar intişar edilmektedir. Ben fazla okumayı sevmediğim için gazetelerimizin yalnız başlıklarına göz gezdirmekle iktifa eder, hatırate, bilhassa hiç sevmediğim roman kısımlarına bakmam...”*

⁶⁴⁷ Hülya Toker- Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na ...* 2009, C. III, s.109.

⁶⁴⁸ Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormancılık Tarihi...* 2019, s. 72.

⁶⁴⁹ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1944, s. 2; *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1944, s. 2; *Son Posta*, 25 Şubat 1944, s. 1-2.

⁶⁵⁰ *Cumhuriyet*, 1 Mart 1944, s. 3; *Tanin*, 1 Mart 1944, s. 4.

⁶⁵¹ *Akşam*, 23 Şubat 1945, s. 3.

⁶⁵² *T.C. Resmi Gazete*, 17 Ağustos 1983, sayı: 18138.

demekle okuma alışkanlığı hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca yazının devamında gazetede ki yazı dizisinde kendisinin geçmişte yaptıkları hakkında taltif edilmesine “Eğer böyle bir iş yapmışsam, bunun şerefi bana değil, benimle beraber çalışmış olan arkadaşlarıma aiddir.” şeklinde cevap vererek mütevazı kişiliğini göstermiştir.⁶⁵³

Çolak İbrahim Bey bununla beraber yardımsever bir yapıya sahip olmuştur. Oğlu Ertuğrul Bey bu konuda şunları söylemektedir; “Babam yazıhaneye gelerek çok darda olduğunu ve 1000 liraya ihtiyacı olan birine, sıkıntısının ne olduğunu bile sormadan muhasebecisini çağırarak ihtiyacını belirten kişiye 1000 lira verilmesi talimatını verdi. Baba ne yapıyorsun dediğimde ise “Elini açanı geri çevirmeyeceksin” nasihatını verdi.”⁶⁵⁴

Girişimci yapısı İbrahim Bey’in başka bir karakteristik özelliğidir. 1917 yılında ayrıldığı askerlik mesleğinden hemen sonra Bozüyük’teki ormanında kereste fabrikası kurma girişimi, Milli Mücadele yıllarından sonra İzmir’deki Tuzakoğlu Un Fabrikasının kendisine verilmesini talep etmesi ve sonrasında Bozüyük’te o dönemin en büyük fabrikalarından biri olan Bozüyük Kereste Fabrikası’nı kurması ticarete ne kadar girişimci bir kişilik olduğunu kanıtlamaktadır.

Çolak İbrahim Bey’in kişiliği hakkında genel bir değerlendirme yaparak şunları söyleyebiliriz: İbrahim Bey giriştiği mücadelelerle cesaretini ve kahramanlığını ispat etmiştir. İş hayatındaki başarısı ise çalışkan yapısını ispatlamaktadır. Mücadeleci ve üzerine aldığı işte veya kendisine verilen görevlerde bütün benliğiyle üstesinden gelmeye çalışan bir yapısı vardır. Bunun yanında okumayı sevmeyen, yardımsever ve mütevazı bir karakterdir. Bir başka özelliği ise askerlik mesleğinden uzak kaldığı dönemlerde ticarete atılarak göstermiş olduğu girişimci yapısıdır.

⁶⁵³ *Son Posta*, 25 Eylül 1940, s. 1.

⁶⁵⁴ İlkay Yılmaz Tuna, *Devirlerin Tanığı Ertuğrul ... 1999*, S. 12, s. 10.

SONUÇ

19 yüzyılın sonu ve 20 yüzyılın başı Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. 1879/81 - 1944 yılları arasında yaşayan Çolak İbrahim Bey de tarihin önemli olaylarına tanıklık etmekle kalmamış, üstlendiği görevler ve giriştiği faaliyetlerle çağdaşları birçok isim gibi tarihin akışını şekillendiren isimlerden biri olmuştur.

Harp okulu yılları sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne büyük yardımı dokunacağı Manastır'a gitmiştir. Manastır'da Polis Müfettişi Hüseyin Sami Bey'in o sırada Manastır'da olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerini listeleyp İstanbul'a göndererek deşifre etmek üzere olduğu anlaşılınca Hüseyin Sami Bey'i ortadan kaldırma işi Çolak İbrahim Bey'e verilmiştir. Bir suikast düzenleyerek görevini yerine getiren İbrahim Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının ortaya çıkmasını engellemiştir.

Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında sultan II. Abdülhamid'in Selanik'e sürgüne gönderilişinde Çolak İbrahim Bey önemli bir görev daha üstlenmiştir. Nitekim Abdülhamid'in Selanik sürgünü yıllarında muhafızlığını yapmıştır. Balkan savaşlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte Balkanlarda muharebelere katıldıktan sonra I. Dünya Harbine iştirak etmiş ve gösterdiği başarılı muharebelerle binbaşılığa terfi etmiştir. 16 Mart 1918 yılında ise İstanbul'un işgali ile birlikte Çolak İbrahim Bey'i Anadolu mücadelesine götürecek süreç başlayacaktır.

İtilaf kuvvetlerinin, özellikle İngilizlerin, İstanbul'u işgali ile İttihat ve Terakki mensubu kişilere yapılan baskıların artmasıyla birlikte İbrahim Bey'de bu baskıdan ziyadesiyle etkilenmiştir. Çolak İbrahim Bey, İstanbul'da kaldığı süreçte Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerine katılmış, özellikle İstanbul'dan kaçmaya çalışan cemiyet mensuplarına yaptığı yardımlar ile önemli hizmetlerde bulunmuştur. 16 Mart 1920 Tarihinde İstanbul'un resmen işgali sonrası ise birçok Milli Mücadele taraftarı gibi Anadolu'ya geçmiştir.

İbrahim Bey, Mustafa Kemal Atatürk ile iletişime geçerek önce Düzce ve çevresinde ortaya çıkan isyana müdahale etmiştir. Komutasını yürüttüğü birliği ile isyanların bastırılmasını sağlamıştır. 17 Ağustos 1920 tarihinde birliğine resmi olarak II. Kuva-yı Seyyare adı verilmiştir. Böylece Türk Milli Mücadele Tarihinin en karışık devirlerinden biri olan işgal ve isyan dönemlerinde Kuva-yı Seyyaresiyle ülkesine hizmet etmiştir.

Yunan işgaline karşı koymak amacıyla düzenli orduya geçme çalışmaları kapsamında İbrahim Bey'in Kuva-yı Seyyaresi 9 Kasım 1920'de 3. Süvari Tümenine dönüştürülmüştür.

II. Yozgat isyanı sebebiyle I. İnönü Muharebesine katılamamış olsa da İsyanın kontrol altına alınması sonrası Batı Cephesine gelmiştir. Birliği ile birlikte II. İnönü, Kütahya - Eskişehir, Sakarya ve Büyük Taarruzda ordu emirleri kapsamında köy köy, kasaba kasaba Yunan kuvvetlerine karşı mücadele etmiştir.

Tüm vatanın işgalden kurtarılmasıyla birlikte Çolak İbrahim Bey askerlik görevinden ayrılarak farklı kollarda vatanına hizmete devam edecektir. 1923 seçimleriyle birlikte Ertuğrul mebusu olmuş, ardından 1927, 1931 ve 1935 seçimlerinde ise Ertuğrul isminin değişmesi nedeniyle Bilecik mebusluğunu yürütmüştür. Çolak İbrahim Bey, mebusluğu süresince Bilecik'in sorunlarını meclis gündemine taşıma konusunda etkisiz olsa da, Bozüyük'e kurduğu Türkiye'nin en büyük fabrikalarından biri olan Kereste Fabrikası ile ülkesine büyük hizmeti olmuştur. Kurduğu fabrikanın Dünya'da ikinci büyük hava-i hat uzunluğuna sahip bir kereste fabrikası olması ne kadar büyük bir iş yaptığını ortaya koymaktadır. Elbette böyle büyük bir fabrikanın kurulmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün desteği önemli bir yere sahiptir.

Kırmızı şeritli İstiklal Madalyası sahibi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün silah arkadaşları arasında yer alan Çolak İbrahim Bey, 24 Şubat 1944 yılında vefat etmiştir. Mezarı Ankara Devlet Mezarlığı'nda bulunmaktadır.

Çalışmada Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından birinde yaşamış ve günümüz tarih anlatımında kendisine çok fazla yer bulamayan bir Osmanlı ve Milli Mücadele subayının biyografisi ele alınmıştır. İbrahim Bey tarihin akışında başat rol oynayan simalar kadar tanınan birisi olmasa da, çalışmamda da belirttiğim üzere vatani için çok önemli vazifeler üstlendiği aşikârdır. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün İbrahim Bey'i vefatına kadar desteklemiş olması da İbrahim Bey'in önemini bir kez daha göstermektedir.

Elinizde bulunan bu eser, Çolak İbrahim Bey'i, ulaşılabilen kaynakların ve elde edilebilen arşiv belgelerinin ışığında tanıtmaya çalışmıştır. Biyografi yazımında tüm alanların aydınlatılmasının mümkün olmadığı gibi bu eserde de çeşitli noktalar mutlaka eksik kalmıştır. Bu alanlar araştırmacıların yeni kaynak ve belgelere ulaşabilmesiyle aydınlatılmayı beklemektedir. Çalışmanın aynı veya benzer konuda çalışma yapacak araştırmacılara katkıda bulunacağı inancındayım.

Son cümle olarak çalışmamızın İbrahim Bey'in bir temennisini yerine getirmiş olmasını ümit ederim. İbrahim Bey Kütahya - Eskişehir mücadeleleri sırasında birliğine gönderdiği telgrafında "*Ordumuzun muvaffakiyetini ikinci İnönü muharebesinde olduğu gibi*

bu defa da firkanızın temin edeceğine kanaati kamilem olduğundan cümle arkadaşlara teşekkür eder firkanızın namını tarihlerde görmekliğimizi cenabı haktan temenni ederim” temennisinde bulunmuştu. Dilerim ki bu temennisi bu çalışmayla bir nebze olsun karşılanmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Arşivi

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 578 Gömlek No: 99; Belge No: 1-2.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 580 Gömlek No: 16; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 588 Gömlek No: 16; Belge No: 2.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 588 Gömlek No: 60; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 592 Gömlek No: 61; Belge No: 1-2.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 637 Gömlek No: 11; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 676 Gömlek No: 131; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 691 Gömlek No: 9; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 703 Gömlek No: 29; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 715 Gömlek No: 40; Belge No: 1-3.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 835 Gömlek No: 144; Belge No: 1-2.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1137 Gömlek No: 174; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1188 Gömlek No: 77; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1198 Gömlek No: 101; Belge No: 1.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1214 Gömlek No: 95; Belge No: 1

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 1-11.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 7.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 12.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 14.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 15.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gmlek No: 2; Belge No: 17.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 18.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 20.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 21.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 24.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 25.

ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 1428 Gömlek No: 2; Belge No: 26.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 18.9.1920, Fon Kod: 30.18.1.1, Yer No: 1.12.1.

BCA, 24.4.1921, Fon Kod: 30.18.1.1, Yer No: 3.18.1

BCA, 21.12.1922, Fon Kod: 30.10.0.0, Yer No: 140.4.14-2-5.

BCA, 21.12.1922, Fon Kod: 30.10.0.0, Yer No: 140.4.14-1.

BCA, 20.12.1925, Fon Kod: 30.18.1.1, Yer No: 16.79.10.

BCA, 31.12.1932, Fon Kod: 30.10.0.0, Yer No: 120.853.13

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

ATBD, B: 1209, 1965: 52.

ATBD, B: 1259, 1965: 54

ATBD, B: 1300, 1966: 57.

ATBD, B: 1325, 1966: 58.

ATBD, B: 1371, 1967: 60.

ATBD, B: 1375, 1967: 60.

ATBD, B: 1383, 1967: 61.
ATBD, B: 1386, 1967: 61.
ATBD, B: 1436, 1968: 64.
ATBD, B: 1440, 1968: 64.
ATBD, B: 1451, 1968: 64.
ATBD, B: 1495, 1973: 67.
ATBD, B: 1529, 1974: 70.
ATBD, B: 1532, 1974: 70.
ATBD, B: 1563, 1975: 72.
ATBD, B: 1626, 1976: 75.
ATBD, B: 1634, 1976: 75.
ATBD, B: 1760, 1981: 80.
ATBD, B: 1762, 1981: 80.
ATBD, B: 1927, 1976: 75.
ATBD, B: 2316, 1991: 92
ATBD, B: 2341, 1991: 92.
ATBD, B: 2345, 1991: 92.
ATBD, B: 2346, 1991: 92
ATBD, B: 2526, 1942: 95.
ATBD, B: 2541, 1942: 96.
ATBD, B: 2591, 1994: 97.
ATBD, B: 2599, 1994: 97.
ATBD, B: 2602, 1994: 97.

TBMM Arşivi

İbrahim Çolak Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Dönem 2, Sicil No: 498.

İbrahim Çolak Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Dönem 3, Sicil No: 498.

İbrahim Çolak Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Dönem 4, Sicil No: 498.

İbrahim Çolak Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Dönem 5, Sicil No: 498.

İbrahim Çolak, Tercüme-i Hal Kâğıdı, TBMM Arşivi, Şahsi Dosya No: 498.

Gazeteler ve Süreli Yayınlar

Akşam

23 Şubat 1945, s. 3.

25 Ekim 1932, s. 8.

5 Şubat 1935, s. 7.

Mustafa Ragıp, 15 Haziran 1935, s. 6

Anadolu Gazetesi

23 Kasım 1937, s. 4.

Bilecik

01 Ekim 1931, s. 1.

09 Ağustos 1927, s. 3.

16 Ekim 1928, s. 2.

23 Nisan 1931, s. 1-4.

27 Temmuz 1925, s. 2.

3 Ağustos 1925, s. 1.

Cumhuriyet

1 Mart 1944, s. 3.

1 Ocak 1933, s. 5.

11 Haziran 1930, s. 1-2.

12 Mayıs 1933, s. 4.

12 Temmuz 1938, s. 3.

23 Nisan 1936, s. 10.

25 Şubat 1944, s. 2.

26 Şubat 1944, s. 2.

27 Aralık 1932, s. 1.

28 Aralık 1932, s. 1.

28 Nisan 1935, s. 10.

3 Temmuz 1933, s. 4.

Haber Gazetesi

8 Nisan 1939, s. 2.

Haber

25 Ocak 1935, s. 7

İstiklal Harbi Gazetesi

9 Ağustos 1919, s. 1.

Kurun

10 Kasım 1936, s. 2.

5 Şubat 1935, s. 6.

Milliyet

26 Eylül 1931, s. 1.

28 Aralık 1932, s. 5.

29 Aralık 1932, s. 6.

29 Haziran 1933, s. 2.

30 Aralık 1932, s. 4.

Son Posta

12 Temmuz 1938, s. 3.

14 Eylül 1930, s. 1-2.

21 Ekim 1936, s. 15.

25 Eylül 1940, s. 1.

25 Mart 1939, s. 5.

25 Şubat 1944, s. 1-2.

5 Şubat 1935, s. 6.

T.C. Resmi Gazete

17 Ağustos 1983, sayı: 18138.

Tan

11 Haziran 1939, s. 9.

12 Haziran 1939, s. 9.

17 Mart 1939, s. 9.

25 Mart 1939, s. 7.

9 Haziran 1939, s. 9.

Tanin

1 Mart 1944, s. 4.

Ulus

10 Kasım 1936, s. 6.

20 Ağustos 1936, s. 5.

Ulusal Birlik

5 Şubat 1935, s. 2.

Vakit

25 Mart 1939, s. 4.

28 Aralık 1932, s. 5.

Söyleşi

Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi yetkilisi Emre Algın ile yapılan görüşmeden alınmıştır.

Bozüyük, 20.04.2022.

Meclis Tutanakları

TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 11.08.1923, s. 4-7.

TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 12.08.1923, s. 15.

TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 19.08.1923, s. 104.

TBMM ZC, C.1, D.2, İçt.1, 23.08.1923, s. 287-291.

TBMM ZC, C.1, D.3, İçt.1, 02.11.1927, s. 9.

TBMM ZC, C.1, D.3, İçt.1, 05.11.1927, s. 22.

TBMM ZC, C.1, D.3, İçt.1, 24.11.1927, s. 63.

TBMM ZC, C.1, D.4, İçt.1, 04.05.1931, s. 2.

TBMM ZC, C.1, D.4, İçt.1, 09.05.1931, s. 17-28.

TBMM ZC, C.1, D.5, İçt.1, 01.03.1935, s. 5.

TBMM ZC, C.1, D.6, İçt.1, 10.04.1939, s. 14.

TBMM ZC, C.10, D.2, İçt.3, 01.11.1924, s. 8.

TBMM ZC, C.10, D.2, İçt.3, 15.11.1924, s. 240-244.

TBMM ZC, C.10, D.3, İçt.2, 25.04.1929, s. 136.

TBMM ZC, C.11, D.2, İçt.3, 08.12.1924, s. 22.

TBMM ZC, C.11, D.2, İçt.3, 13.12.1924, s. 131.

TBMM ZC, C.11, D.2, İçt.3, 22.12.1924, s. 220-227.

TBMM ZC, C.11, D.2, İçt.3, 31.12.1924, s. 328.

TBMM ZC, C.12, D.2, İçt.3, 26.01.1925, s. 350.

TBMM ZC, C.12, D.3, İçt.2, 01.06.1929, s. 566.
TBMM ZC, C.12, D.3, İçt.2, 28.05.1929, s. 127.
TBMM ZC, C.12, D.3, İçt.2, 28.05.1929, s. 129.
TBMM ZC, C.12, D.3, İçt.2, 29.05.1929, s. 163.
TBMM ZC, C.12, D.5, İçt.2, 31.07.1936, s. 337.
TBMM ZC, C.12, D.5, İçt.2, 31.07.1936, s. 349.
TBMM ZC, C.12, D.5, İçt.2, 31.07.1936, s. 358.
TBMM ZC, C.13, D.2, İçt.3, 11.02.1925, s. 311.
TBMM ZC, C.13, D.3, İçt.3, 01.11.1929, s. 2.
TBMM ZC, C.14, D.2, İçt.3, 19.02.1925, s. 165-166.
TBMM ZC, C.14, D.4, İçt.3, 29.04.1933, s. 144.
TBMM ZC, C.14, D.4, İçt.3, 29.04.1933, s. 147.
TBMM ZC, C.14, D.4, İçt.3, 29.04.1933, s. 150.
TBMM ZC, C.15, D.2, İçt.3, 12.03.1925, s. 423-424.
TBMM ZC, C.15, D.4, İçt.3, 25.05.1933, s. 357.
TBMM ZC, C.16, D.2, İçt.3, 23.03.1925, s. 156.
TBMM ZC, C.16, D.2, İçt.3, 26.03.1925, s. 240-241.
TBMM ZC, C.17, D.2, İçt.3, 07.04.1925, s. 127.
TBMM ZC, C.17, D.2, İçt.3, 13.04.1925, s. 326.
TBMM ZC, C.17, D.2, İçt.3, 13.04.1925, s. 334.
TBMM ZC, C.17, D.2, İçt.3, 13.04.1925, s. 336.
TBMM ZC, C.17, D.2, İçt.3, 13.04.1925, s. 340.
TBMM ZC, C.18, D.2, İçt.3, 16.04.1925, s. 107.
TBMM ZC, C.18, D.2, İçt.3, 22.04.1925, s. 398.
TBMM ZC, C.18, D.2, İçt.3, 22.04.1925, s. 401.
TBMM ZC, C.18, D.2, İçt.3, 22.04.1925, s. 403.
TBMM ZC, C.18, D.2, İçt.3, 22.04.1925, s. 422.
TBMM ZC, C.19, D.2, İçt.4, 01.11.1925, s. 14.
TBMM ZC, C.19, D.2, İçt.4, 18.11.1925, s. 142.
TBMM ZC, C.19, D.3, İçt.3, 05.05.1930, s. 37.
TBMM ZC, C.2, D.1, İçt.1, 07.06.1920, s. 99-100.
TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 06.10.1923, s. 548.
TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 10.10.1923, s. 612.
TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 13.10.1923, s. 654-659.

TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 17.09.1923, s. 173.
TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 17.10.1923, s. 709.
TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 18.10.1923, s. 754-795.
TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 27.09.1923, s. 345-346.
TBMM ZC, C.2, D.2, İçt.1, 30.09.1923, s. 421.
TBMM ZC, C.2, D.3, İçt.1, 09.01.1928, s. 23.
TBMM ZC, C.2, D.3, İçt.1, 16.02.1928, s. 102-103.
TBMM ZC, C.2, D.4, İçt.1, 04.06.1931, s. 31.
TBMM ZC, C.2, D.5, İçt.1, 06.04.1935, s. 38.
TBMM ZC, C.20, D.3, İçt.3, 05.06.1930, s. 59.
TBMM ZC, C.20, D.4, İçt.4, 22.03.1934, s. 167.
TBMM ZC, C.20, D.5, İçt.4, 01.11.1937, s. 2.
TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 13.01.1926, s. 144.
TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 13.01.1926, s. 146.
TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 13.01.1926, s. 2.
TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 14.01.1926, s. 170.
TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 18.01.1926, s. 6.
TBMM ZC, C.21, D.2, İçt.4, 25.01.1926, s. 263.
TBMM ZC, C.22, D.2, İçt.4, 20.02.1926, s. 245.
TBMM ZC, C.22, D.2, İçt.4, 22.02.1926, s. 260-270.
TBMM ZC, C.22, D.3, İçt.4, 01.11.1930, s. 2.
TBMM ZC, C.22, D.4, İçt.4, 28.05.1934, s. 395.
TBMM ZC, C.22, D.4, İçt.4, 28.05.1934, s. 401.
TBMM ZC, C.22, D.4, İçt.4, 28.05.1934, s. 406.
TBMM ZC, C.22, D.4, İçt.4, 29.05.1934, s. 462.
TBMM ZC, C.22, D.4, İçt.4, 31.05.1934, s. 540.
TBMM ZC, C.22, D.5, İçt.4, 07.01.1938, s. 86-87.
TBMM ZC, C.22, D.5, İçt.4, 14.01.1938, s. 74.
TBMM ZC, C.22, D.5, İçt.4, 14.01.1938, s. 89.
TBMM ZC, C.23, D.4, İçt.4, 04.06.1934, s. 48.
TBMM ZC, C.23, D.4, İçt.4, 04.06.1934, s. 51.
TBMM ZC, C.23, D.4, İçt.4, 04.06.1934, s. 54.
TBMM ZC, C.23, D.5, İçt.4, 16.03.1938, s. 110.
TBMM ZC, C.24, D.2, İçt.4, 22.04.1926, s. 194.

TBMM ZC, C.25, D.2, İçt.4, 18.05.1926, s. 245.
TBMM ZC, C.25, D.2, İçt.4, 18.05.1926, s. 253-254.
TBMM ZC, C.25, D.2, İçt.4, 29.05.1926, s. 133.
TBMM ZC, C.25, D.4, İçt.5, 17.12.1934, s. 206.
TBMM ZC, C.26, D.3, İçt.4, 05.03.1931, s. 20.
TBMM ZC, C.26, D.3, İçt.4, 05.03.1931, s. 22.
TBMM ZC, C.26, D.3, İçt.4, 05.03.1931, s. 24.
TBMM ZC, C.27, D.2, İçt.5, 01.11.1926, s. 7.
TBMM ZC, C.27, D.2, İçt.5, 15.11.1926, s. 55.
TBMM ZC, C.27, D.5, İçt.5, 14.11.1938, s. 42.
TBMM ZC, C.3, D.3, İçt.1, 12.04.1928, s. 126-128.
TBMM ZC, C.32, D.2, İçt.5, 28.05.1927, s. 693.
TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 16.06.1927, s. 98.
TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 19.06.1927, s. 265.
TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 19.06.1927, s. 280.
TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 19.06.1927, s. 295.
TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 19.06.1927, s. 298.
TBMM ZC, C.33, D.2, İçt.5, 25.06.1927, s. 809.
TBMM ZC, C.37, D.3, İçt.4, 21.03.1931, s. 85-86.
TBMM ZC, C.4, D.3, İçt.1, 14.05.1928, s. 149.
TBMM ZC, C.4, D.4, İçt.2, 16.11.1931, s. 16.
TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 04.02.1924, s. 599.
TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 09.01.1924, s. 38-39.
TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 11.02.1924, s. 701-702.
TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 11.02.1924, s. 702.
TBMM ZC, C.5, D.2, İçt.1, 14.01.1924, s. 107.
TBMM ZC, C.5, D.3, İçt.2, 01.11.1928, s. 1.
TBMM ZC, C.5, D.4, İçt.2, 26.12.1931, s. 117-118.
TBMM ZC, C.6, D.4, İçt.2, 10.03.1932, s. 35-36.
TBMM ZC, C.6, D.4, İçt.2, 19.03.1932, s. 17-18.
TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 01.03.1924, s. 13.
TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 03.03.1924, s. 21-28.
TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 09.03.1924, s. 207-208.
TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 10.03.1924, s. 262-263.

TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 16.03.1924, s. 568.
TBMM ZC, C.7, D.2, İçt.2, 19.03.1924, s. 725.
TBMM ZC, C.8, D.2, İçt.2, 08.04.1924, s. 444.
TBMM ZC, C.8, D.2, İçt.2, 09.04.1924, s. 489.
TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 16.02.1929, s. 44.
TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 16.02.1929, s. 55.
TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 23.02.1929, s. 62.
TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 23.02.1929, s. 65.
TBMM ZC, C.8, D.3, İçt.2, 23.02.1929, s. 73.
TBMM ZC, C.8, D.4, İçt.2, 05.05.1932, s. 98.
TBMM GZC, C.4, D.2, 22.09.1923, s. 261-268.
TBMM GZC, C.4, D.2, 24.09.1923, s. 284-296.
TBMM GZC, C.4, D.2, 24.09.1923, s. 312.

Kitap – Makale ve Tezler

- Akandere, O., & Polatkan, H. A.** (2011). *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Akbay, C.** (1992). Afyon Muharebesi'nde 27 Ağustos Harekâtı. *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, 119-132. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Akşin, S.** (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S.** (2010). *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Apak, R.** (1990). *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arif, M.** (1987). *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919-1923)*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Arslan, Z.** (2011). *Türk Parlamento Tarihi TBMM XI. Dönem (1957-1960) (Cilt 3)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Atatürk, M. K.** (1969). *Nutuk 1920 - 1927 (Cilt 2)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atılhan, C. R.** (1968). *Bütün Açıklığıyla İnönü Savaşları ve Hakiki Kahramanları*. İstanbul: Yaylacılık Matbaası.
- Aydemir, Ş. S.** (1986). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa 1908-1914*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

- Aydoğan, E., & Mahmutoğlu, T. B.** (2013). Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri. *Tarihin Peşinde*, 113-142.
- Aydoğdu, M.** (2009). Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti - Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı I. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 25(75), 605-633.
- Bal, R.** (2006). Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Başaran, S.** (1992). Batı Cephesi Ordularının Boğazlara Yönelik Harekatı. *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, 249-269. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Bey, V.** (1966). Alâtini Köşkü- Sultan Hamid'in Muhafızıydım. *Hayat Tarih Mecmuası*, 2(11), 24-29.
- Bilgin, T.** (2015). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Birinci, A.** (2002). 31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu. *Türkler Ansiklopedisi*, 13.
- Budak, M.** (2020). Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar. *Tarih Dergisi*, 455-459.
- Cebesoy, A. F.** (1953). *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı.
- Cem, İ.** (1989). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çakmak, A.** (2014). *Sürgünde Bir Hakan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çalhan, Ö.** (1992). Büyük Taarruz Öncesi Askeri Faaliyetler ve Taarruz Plânının Hazırlanması. *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, 69-79. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Çetin, N.** (2009). Sözlü Anlatımlara Göre, Torbalı Yöresinde Yunan İşgali ve Bilinmeyen Bir Kuva-yı Milliyeci: Hortunalı Hamit Efe. O. Gökdermir (Dü.), *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu* içinde (s. 395-416). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Çetinkaya, A.** (1993). *Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çoker, F.** (1996). *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935) (Cilt 1)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Çolak, İ.** (1996). *Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıratım*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Daryal, Z.** (1992). Batı Cephesi Kuvvetlerinin 29 Ağustos 1922 Muharebeleri. *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, 147-152. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

- Demirel, A.** (2014). *Tek Partinin İktidarı Türkiye 'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demiryürek, H.** (2015). *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.
- Demiryürek, H.** (2016). Osmanlı Devleti'nde Bir Sanayi Kuruluşu: Bozüyük Kereste Fabrikası (1913). 2. *Uluslararası Osmaneli sosyal Bilimler Kongresi* (s. 1675-1683). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.
- Durukan Kopuz, A., & Tetik, T.** (2016). Trakya'da Modern Yaşamın İzleri; Alpullu Şeker Fabrikası ve İşçi Konutları. *Dergi Park*, 2(3), 1-15.
- Ekincikli, M.** (1999). *Milli Mücadele 'de Türk Ortodoksları* (Cilt IV). Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Eliacıık, M.** (2009). İzmir'in Kurtuluşunda Mühim Bir Sima: Fahrettin Altay ve İzmir'le İlgili Anıları. O. Gökdemir (Dü.), *Kuva-yı Milliye 'nin 90. Yulında İzmir ve Batı Anadolu içinde* (s. 198-225). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Ercan, T.** (1992). Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruz'a Hazırlık ve 26 Ağustos 1922. *Büyük Taarruz 70 'nci Yıl Armağanı*, 103-117. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Erkal, Ş.** (1992). Büyük Taarruz'da Başkumandan Muharebesi (30 Ağustos 1922). *Büyük Taarruz 70 'nci Yıl Armağanı*, 153-167. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Erkal, Ş.** (1992). TBMM Hükümeti'nin Büyük Taarruz Öncesi Barış Girişimleri ve Sonucu. *Büyük Taarruz 70 'nci Yıl Armağanı*, 61-68. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Esengin, K.** (1975). *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*. İstanbul: Ağrı Yayınları.
- Ethem, Ç.** (2008). *Çerkez Ethem 'in Anıları*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Eyicil, A.** (2002). Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti. *Türkler Ansiklopedisi*, 13.
- Genelkurmay Başkanlığı.** (1973). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekat (14 Eylül - 10 Ekim 1921)* (Cilt 2). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı.** (1994). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921 – 31 Temmuz 1922)* (Cilt 2). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı.** (1995). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruzda Takip Harekatı (31 Ağustos – 18 Eylül 1922)* (Cilt 2). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı.** (1995). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi İstiklal Harbi 'nin Son Safhası* (Cilt 2). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Genelkurmay Başkanlığı.** (1995). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekat (25 Temmuz - 22 Ağustos 1921)* (Cilt 2). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı.** (1999). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921)* (Cilt II.). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı.** (1974). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya-Eskişehir Muharebeleri* (Cilt 2). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı.** (1974). *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)* (Cilt 6). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Goloğlu, M.** (2010). *Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görgülü, İ.** (1990). *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı.
- Gülmez, N.** (1999). *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gümüş, C., & Kılıç, E.** (2019). *Bozüyük Ormancılık Tarihi.* Ankara: Ers Matbaası (Ogem Vak).
- Güneş, İ.** (2001). *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)* (Cilt 1). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Güneş, İ.** (2021, 03 30). *Dokuz Umde.* 01 25, 2022 tarihinde Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dokuz-umde/> adresinden alındı
- Halıcı, Ş.** (2021, Mart 24). Kuva-yı Seyyare. *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 1-10.
- Hergüner, M.** (2015). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hereke. *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri* (s. 689-705). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Hülagü, M. M.** (2013). *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıraları (1909-1918).* İstanbul: Timaş Yayınları.
- İpek, N.** (2002). 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı. *Türkler Ansiklopedisi*, 13.
- Kara, B.** (2009). Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı. *Akademik Bakış*, 3(5), 143-170.
- Karabekir, K.** (1995). *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909.* İstanbul: Emre Yayınları.
- Karaca, N.** (1999). *Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in İdamı* (Cilt 1). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi.

- Karakuş, S.** (1921, Temmuz 12). Halil İbrahim Çolak (1880-1944). *Atatürk Ansiklopedisi*, 1-4.
- Kaya, H.** (2013). Milli Mücadele ve Refet (Bele) Paşa. *KHO Bilim Dergisi*, 23(2), 21-59.
- Kılavuz, N.** (2011). Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare'nin Teşkili ve Tasfiyesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 273-288.
- Kırmıt, Ö.** (2020). İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1325-1343.
- Kobal, Y.** (2015). Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar. *Sakarya Zaferi ve Haymana III* (s. 25-47). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kodaman, B.** (2002). II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914). *Türkler Ansiklopedisi*.
- Köse, İ.** (2014, Nisan). Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı. *History Studies International Journal of History*, 6(3), 217-238.
- Köstüklü, N.** (1999). *Milli Mücadele'de denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Maman, K.** (2014). *Kara Defter Atatürk'ün Silah Arkadaşı İhsan Eryavuz Anlatıyor Milli Mücadele ve Lozan*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mülayim, A., & Kaprol, T.** (2016). İşçi Sınıfı İçin Modern Yaşamın Kodları: Alpullu Şeker Fabrikası. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 6(1), 25-32.
- Orbay, R.** (1993). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım 1*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Özalp, K.** (1998). *Milli Mücadele 1919-1922-I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özel, S.** (2007). *Türkiye Şeker Sanayi Dünyü Bugünü Yarını*. İstanbul: Panobirlik Yayınları.
- Özel, S.** (2013). Milli Mücadele'de Adapazarı'nda Tarafsız Nizâm Yönetimi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 89-100.
- Özer, S.** (2013). Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(85), 131-167.
- Özselçuk, N.** (1992). 30 Ağustos Zeferi ve Atatürk. *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, 47-59. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Öztürk, K.** (1994). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)* (Cilt 1). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Petrosyan, Y. A.** (1974). *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*. (M. Beyhan, & A. Hacıhasanoğlu, Dü) Ankara: Bilgi Yayınevi.

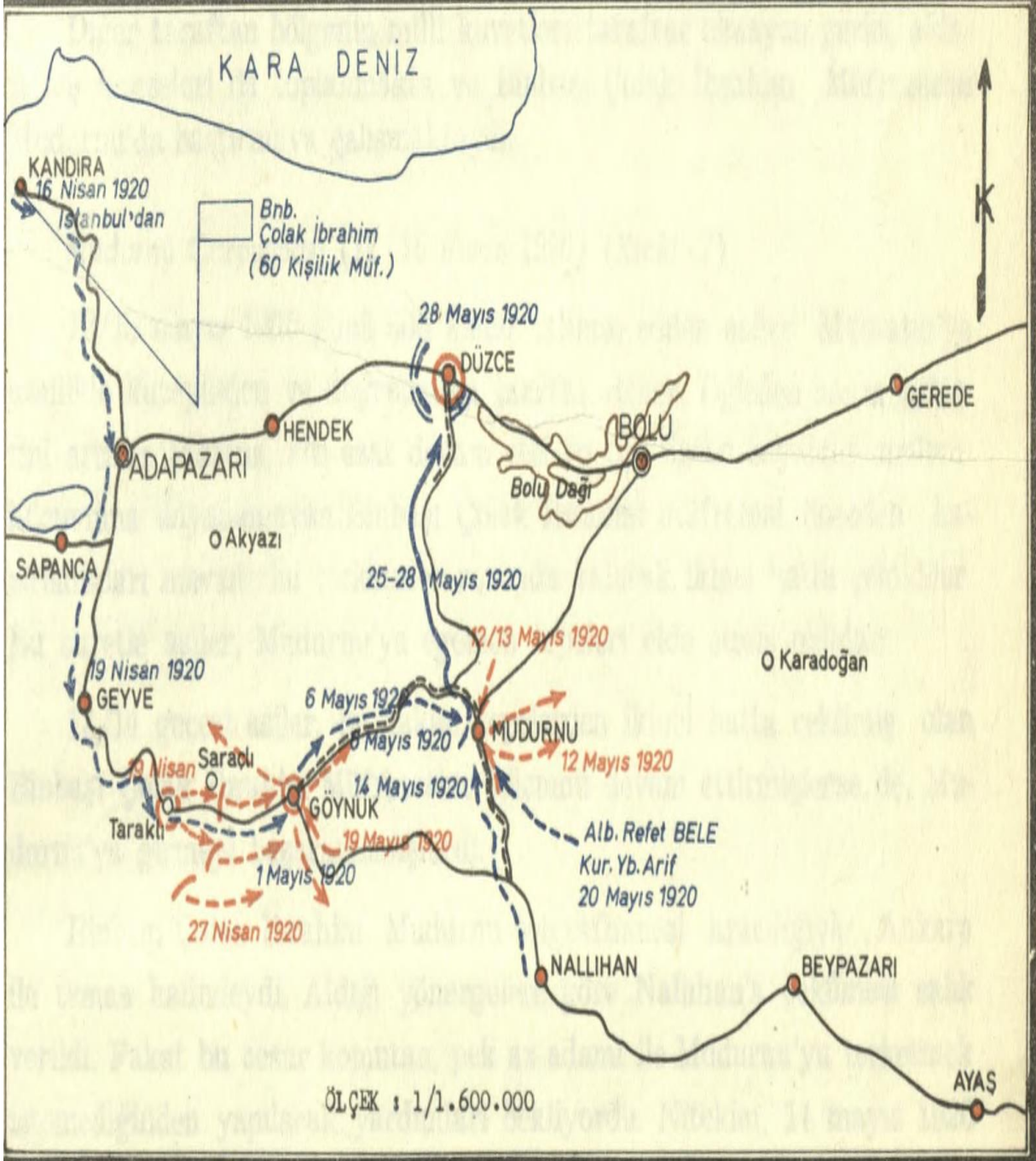
- Petrosyan, Y. A.** (2002). 1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Yeri. *Türkler Ansiklopedisi*, 12.
- Süer, H.** (1992). Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos – 18 Eylül 1922). *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, 169-208. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Süslü, A., & Balcıoğlu, M.** (1999). *Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*. Ankara: Divan Yayıncılık.
- Tansel, S.** (1974). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.
- Tavukçu, İ.** (2019). *Milli Mücadele'de Önünü Muharebeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- TBMM Albümü 1920-1950* (Cilt 1). (2010). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Toker, H., & Aslan, N.** (2009). *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri* (Cilt III). Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Toptaş, C.** (2013). *Kuva-yı Seyyare*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuna, İ.** (1999). Devirlerin Tanığı Ertuğrul Çolak. *Posta Dergisi*(12).
- Tunçkol, M.** (2009). Mudurnu'nun Kurtarıcısı Çolak İbrahim Bey. *Mudurnu*(4), 64-73.
- Ünlü, T. B.** (2019). *II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde İttihatçı Bir Fedai Ve Milletvekili Atıf Kamçıl*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Vandemir, B.** (2006). *Türk İstiklal Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Yalçın, E. S.** (2002). Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılığı. *Türkler Ansiklopedisi*, 13, 437-471.
- Yaman, A. E.** (1992). Başkumandanlık Kanunu, . *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(9), 85-110.
- Yavuz, C.** (2000). Abdulhamid'in Selanik'ten İstanbul'a Alman Gemisi İle Nakli "Alman Belgelerine Göre". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20(31), 197-177.
- Yetik, Ü.** (2017). *Milli Mücadele Döneminde İnegöl (1918-1923)*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Yetim, F.** (2011). Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*(13), 54-69.

EKLER LİSTESİ

- Ek 1:** Çolak İbrahim Bey'in Birinci Düzce İsyanı sırasındaki güzergâhı
- Ek 2:** Çolak İbrahim Bey'in İkinci Yozgat İsyanı sırasındaki güzergâhı
- Ek 3:** İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 27 Mart 1921 tarihli harekâtı
- Ek 4:** İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 29 Mart 1921 tarihli harekâtı
- Ek 5:** İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 1 Nisan 1921 tarihli harekâtı
- Ek 6:** İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 4 Nisan 1921 tarihli harekâtı
- Ek 7:** Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Batı Cephesi 1 Temmuz günü harekâtı
- Ek 8:** Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Batı Cephesi 17 Temmuz 1921 tarihli harekâtı
- Ek 9:** Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Batı Cephesi 19 Temmuz 1921 tarihli harekâtı
- Ek 10:** Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Batı Cephesi 22 Temmuz 1921 tarihli harekâtı
- Ek 11:** Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 22 Ağustos 1921 tarihinde genel durum
- Ek 12:** Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 23 Ağustos 1921 tarihli harekâtı
- Ek 13:** Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 8 Eylül 1921 tarihli harekâtı
- Ek 14:** Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 13 Eylül 1921 tarihli harekâtı
- Ek 15:** Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 9 Ekim 1921 tarihli harekâtı
- Ek 16:** Büyük Taarruz öncesi Batı Cephesi 1 Ağustos 1922 tarihli durumu
- Ek 17:** 3. Süvari Tümeniyle Menderes Bölge Komutanlığı'nın 25 Ağustos 1922 tarihli durumu
- Ek 18:** 3. Süvari Tümeninin 26-27 Ağustos 1922 tarihli hareketi
- Ek 19:** 3. Süvari Tümeninin 28-31 Ağustos 1922 tarihli hareketi
- Ek 20:** 31 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla iki taraf ordularının genel durumu
- Ek 21:** 3. Süvari Tümeninin 1-8 Eylül 1922 tarihli hareketi
- Ek 22:** 3. Süvari Tümeninin 7 Eylül 1922 Torbalı Muharebesi ve 8 Eylül 1922 tarihli durumu

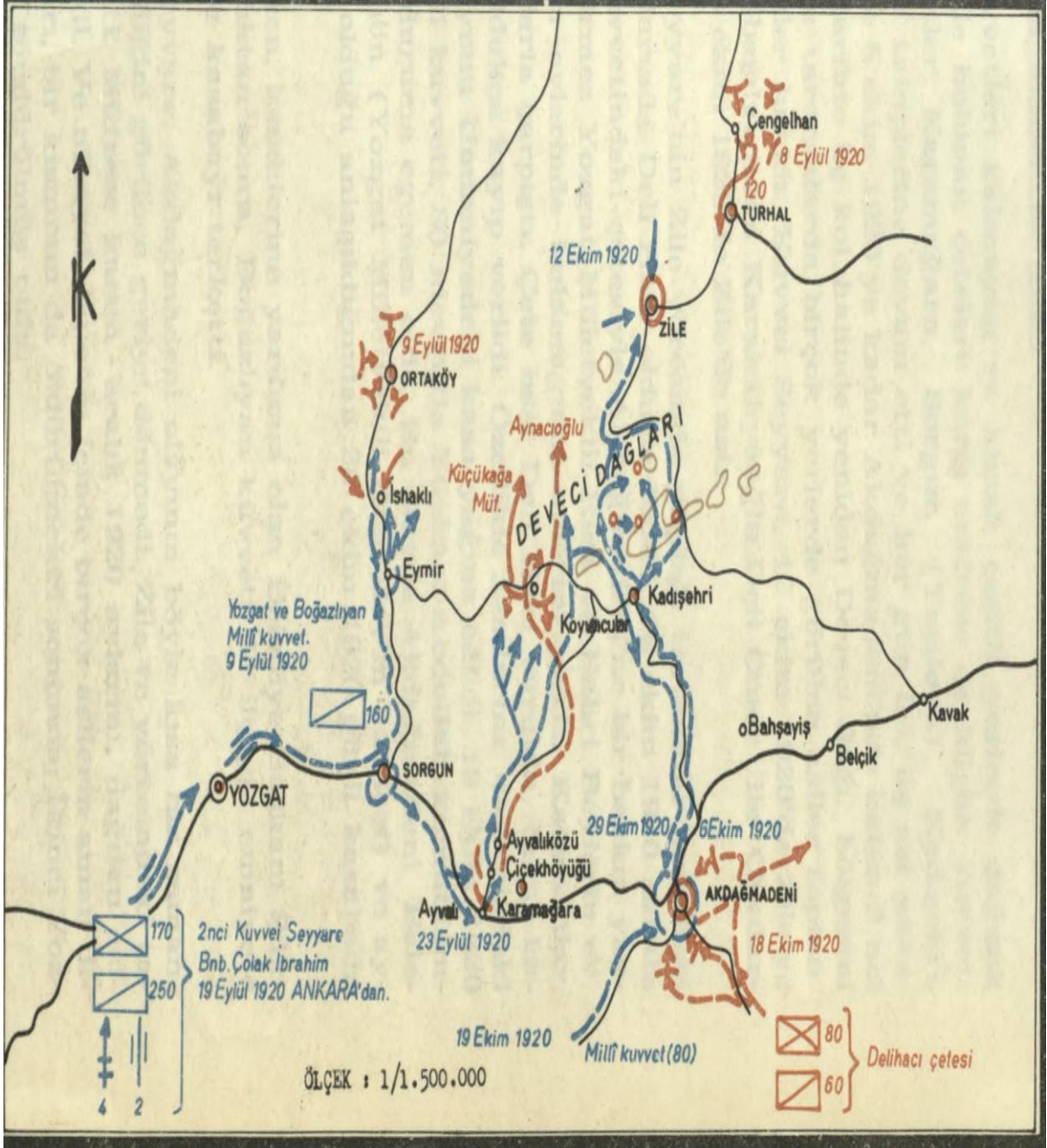
- Ek 23:** Batı Cephesinin 9 Eylül 1922 tarihli durumu
- Ek 24:** 5. Süvari Kolordusunun 13-16 Eylül 1922 tarihli harekâtı
- Ek 25:** Havai hat ve dekovil hattı (güncel uydu fotoğrafı görüntüsü)
- Ek 26:** İbrahim Çolak Bey
- Ek 27:** İbrahim Çolak Bey ve Ailesi
- Ek 28:** İbrahim Çolak Bey Askerlik Fotoğrafı
- Ek 29:** İbrahim Çolak Bey Bozüyük Ormanında
- Ek 30:** İbrahim Çolak Bey Cenaze Merasimi
- Ek 31:** İbrahim Çolak Bey Cenaze Merasimi Yürüyüşü
- Ek 32:** Gülalan Bölgesindeki Fabrika Açılışı
- Ek 33:** Kereste Fabrikası, Havai Hat ve Çolak İbrahim Bey Köşkü
- Ek 34:** Atatürk'ün Bozüyük Kereste Fabrikası Ziyareti

Ek 1: Çolak İbrahim Bey'in Birinci Düzce İsyanı sırasındaki güzergâhı

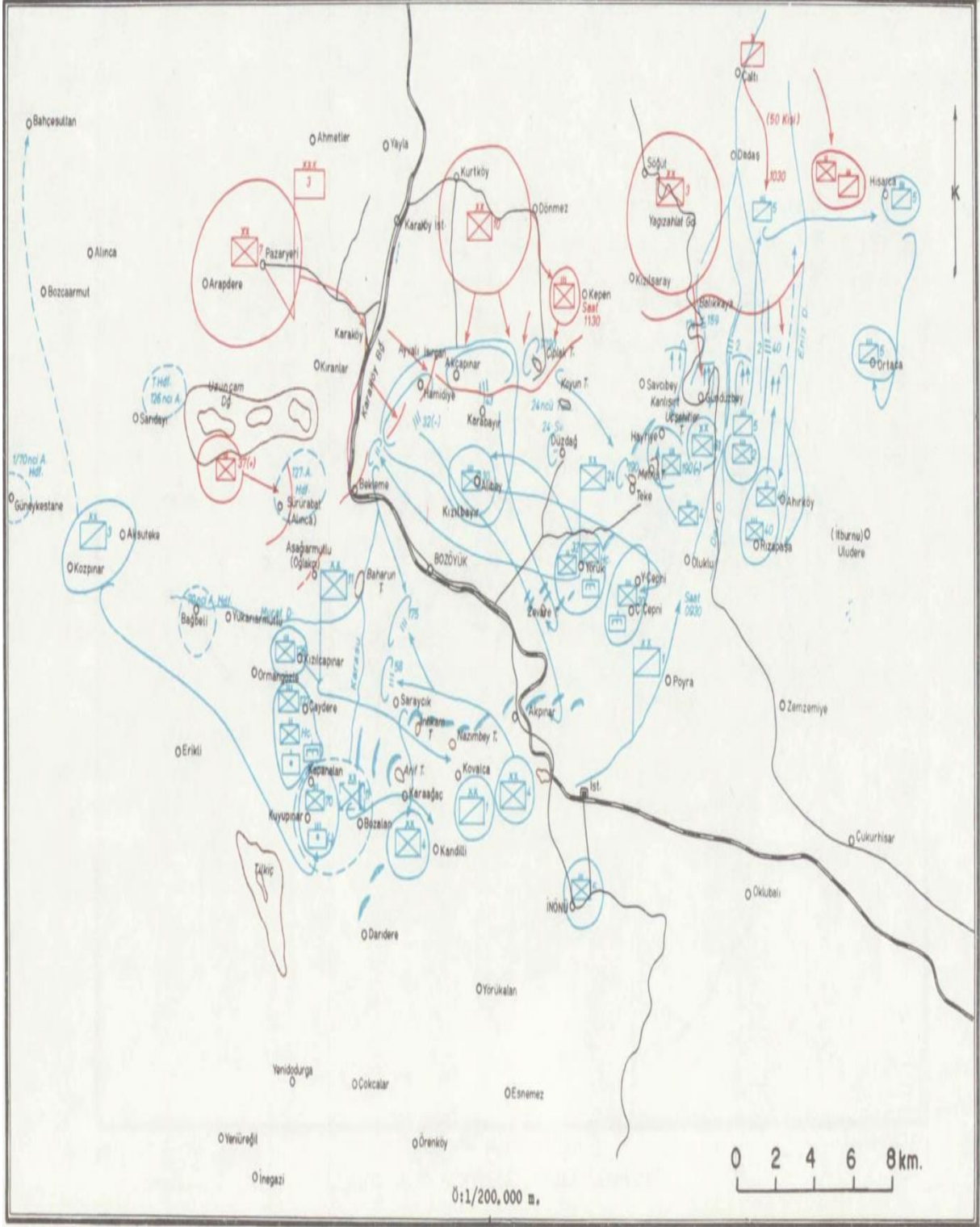
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, C. 6, Kroki 7.

Ek 2: Çolak İbrahim Bey'in İkinci Yozgat İsyanı sırasındaki güzergâhı

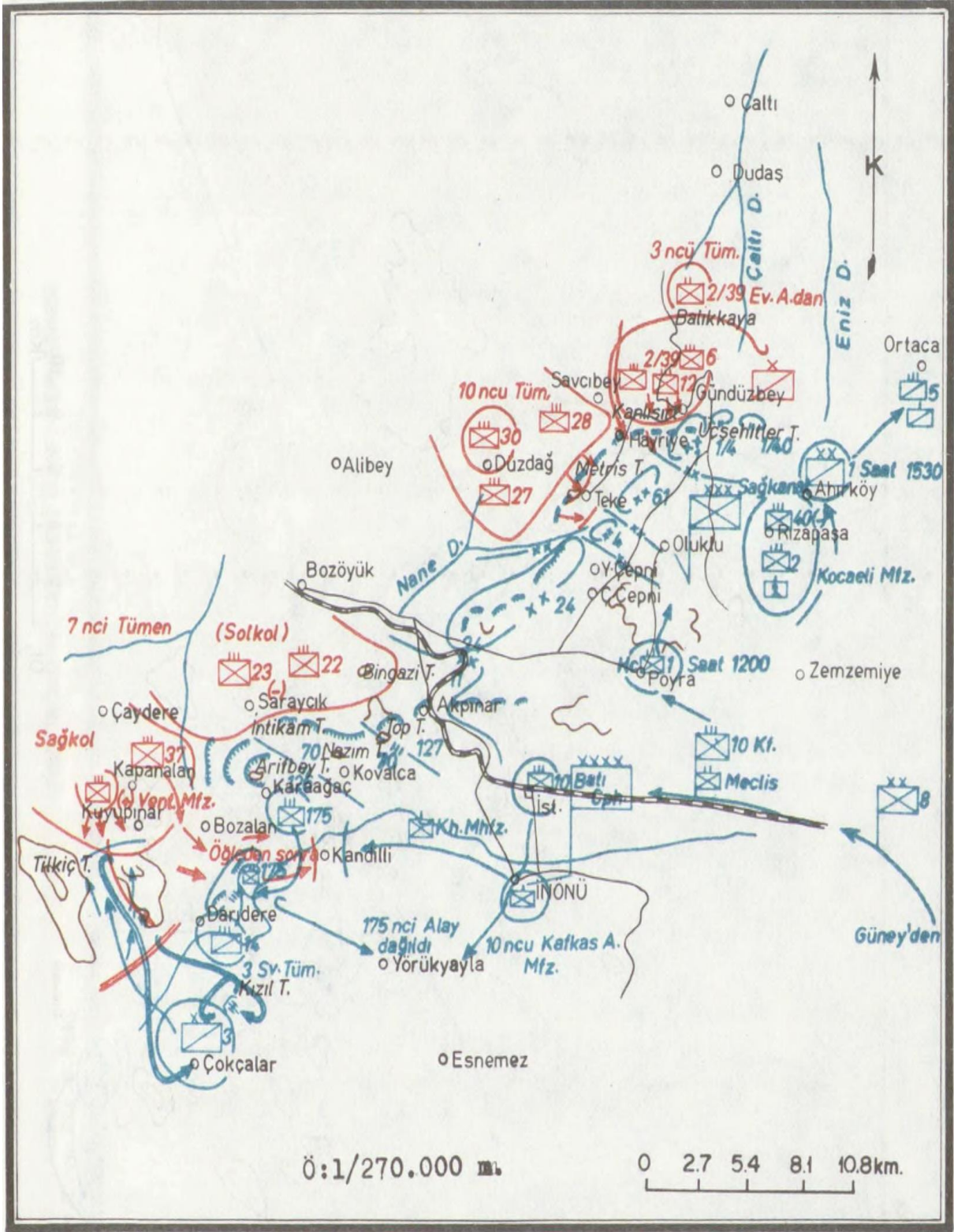
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, C. 6, Kroki 15.

Ek 3: İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 27 Mart 1921 tarihli harekâtı

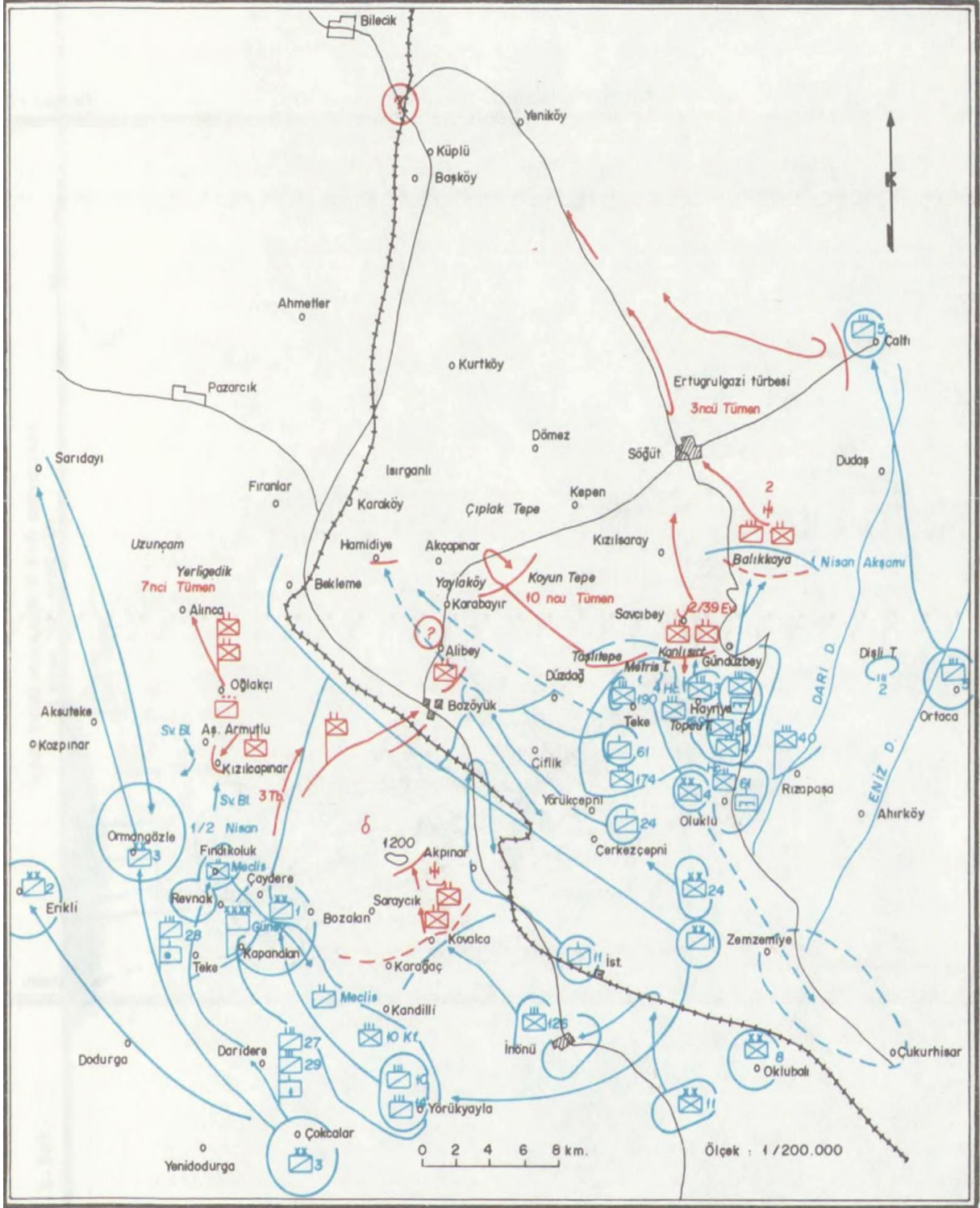
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, C. 2, Ks. 3, Kroki 42.

Ek 4: İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 29 Mart 1921 tarihli harekâtı

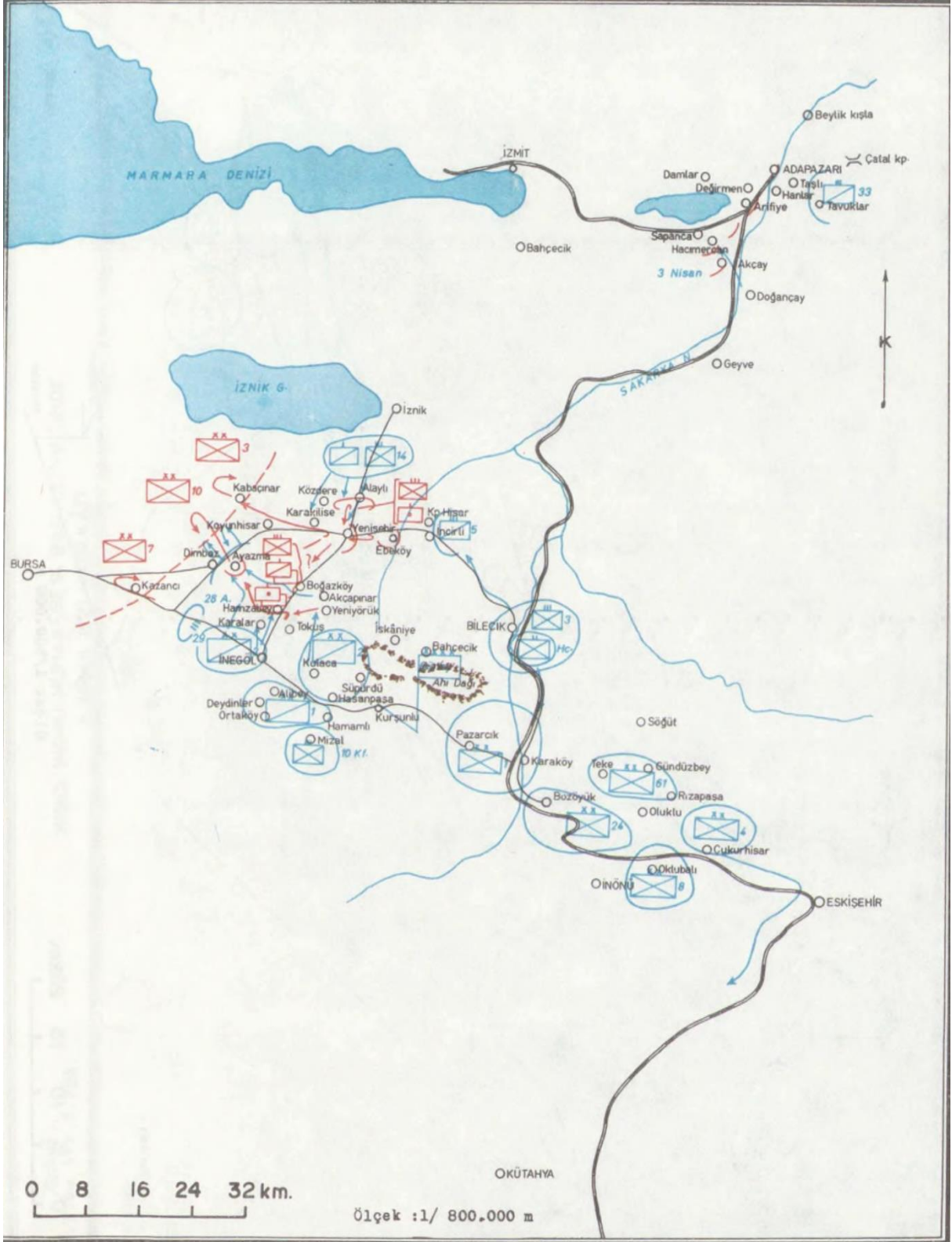
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, C. 2, Ks. 3, Kroki 49.

Ek 5: İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 1 Nisan 1921 tarihli harekâtı

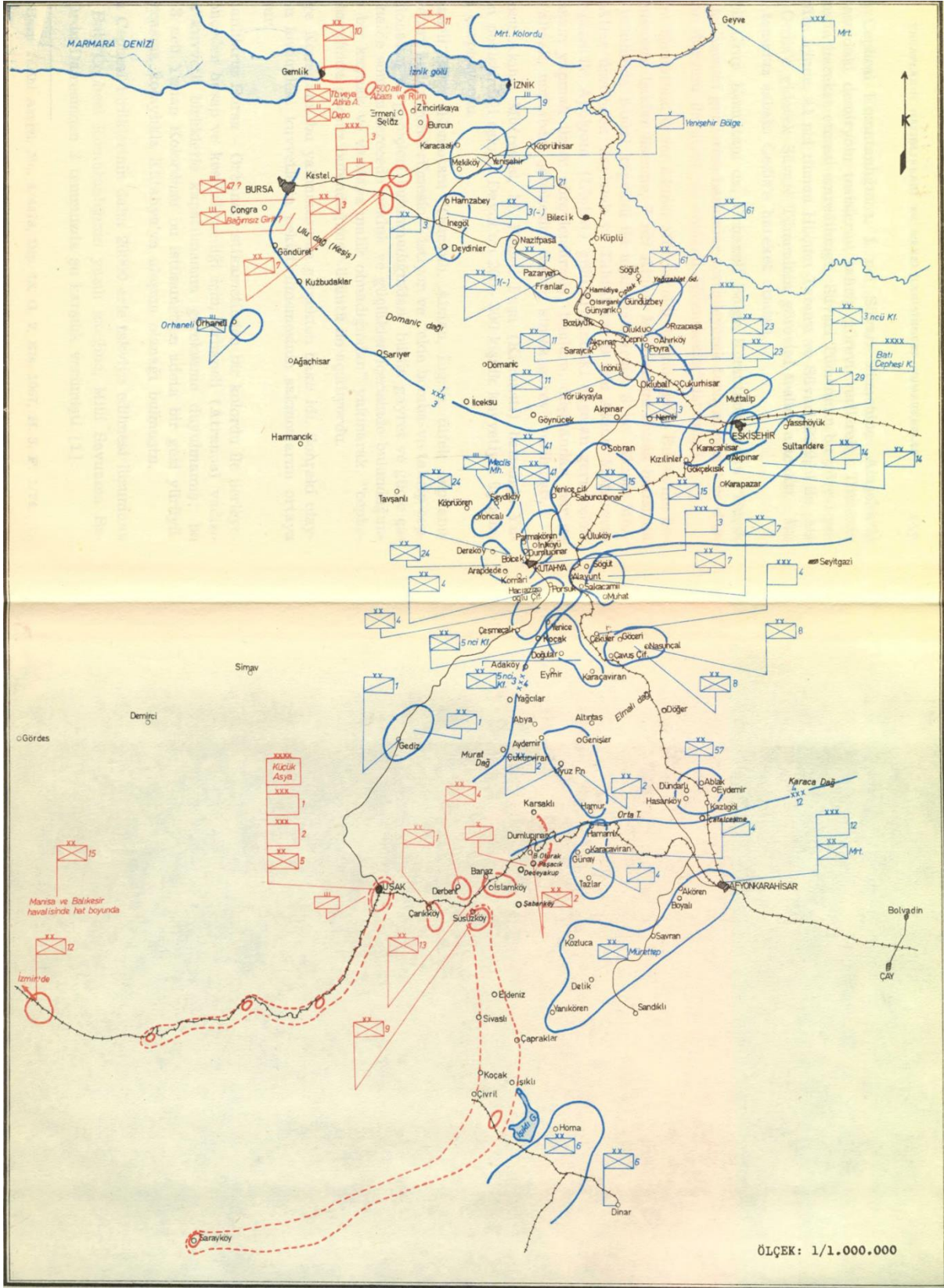
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, C. 2, Ks. 3, Kroki 55.

Ek 6: İkinci İnönü Muharebesi Batı Cephesi 4 Nisan 1921 tarihli harekâtı

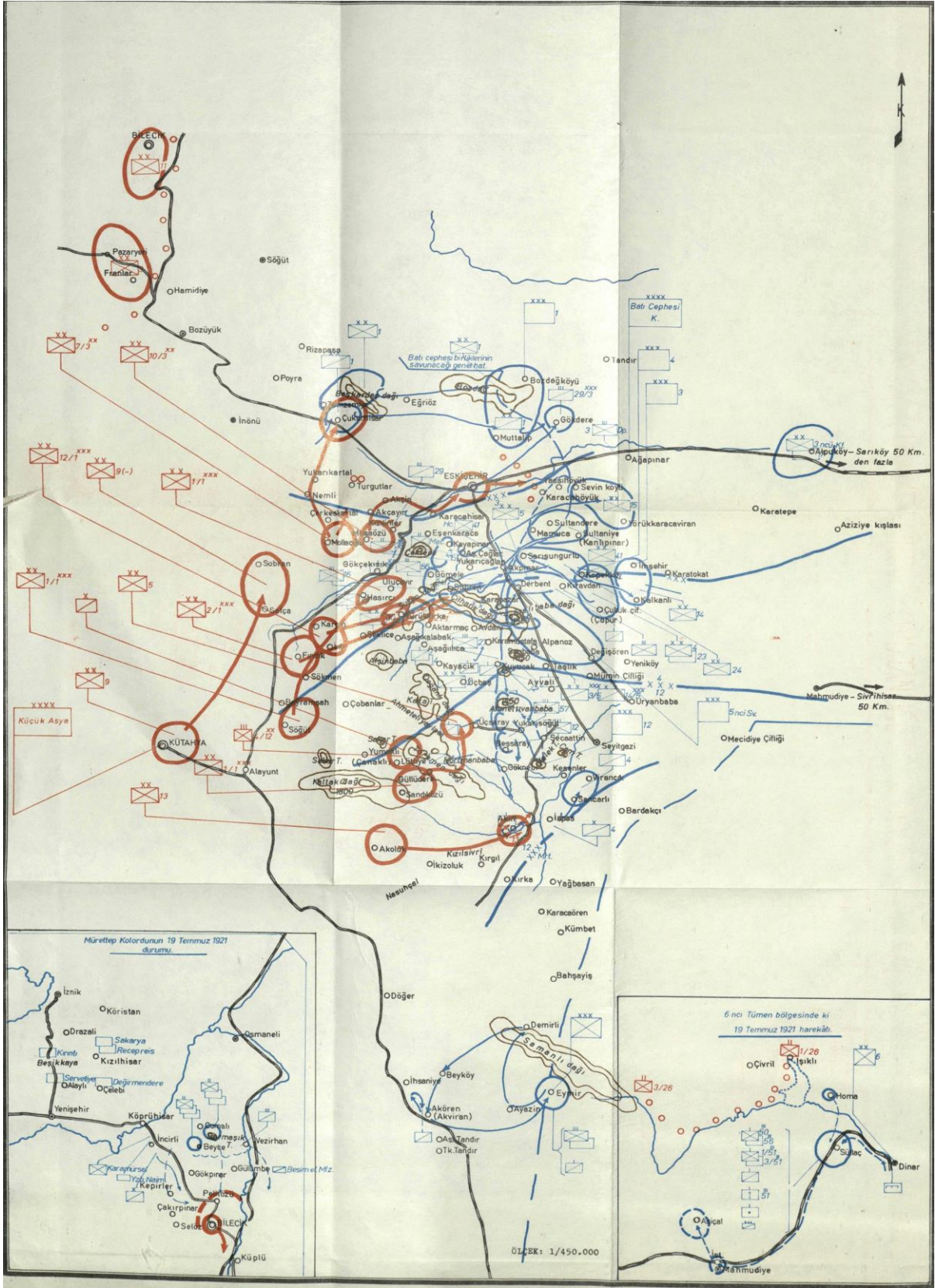
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, C. 2, Ks. 3, Kroki 59.

Ek 7: Kütahya Eskişehir Muharebeleri Batı Cephesi 1 Temmuz günü harekâtı

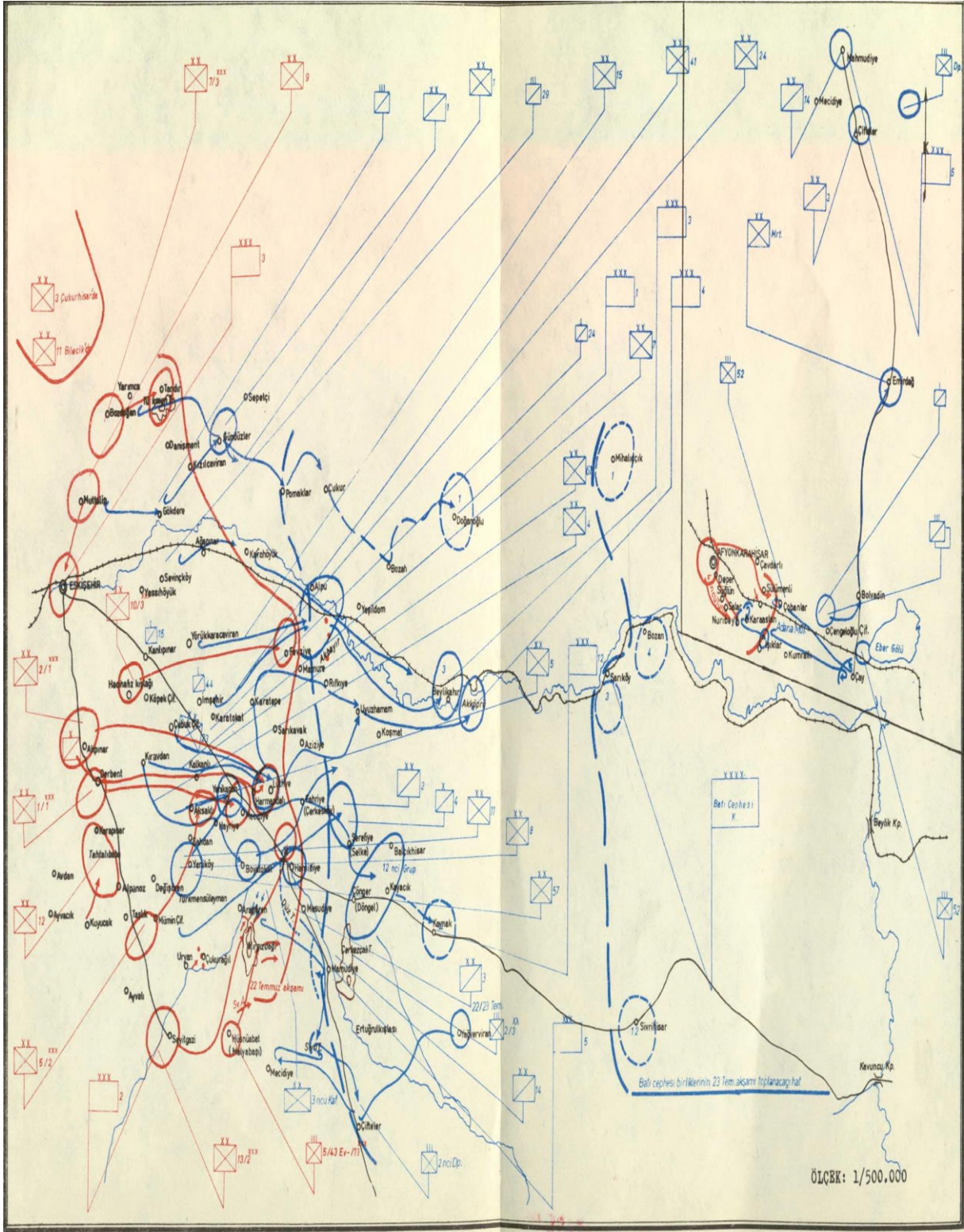
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya- Eskişehir Muharebeleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, C. 2, K. 4, Kroki 17.

Ek 9: Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Batı Cephesi 19 Temmuz 1921 tarihli harekâtı

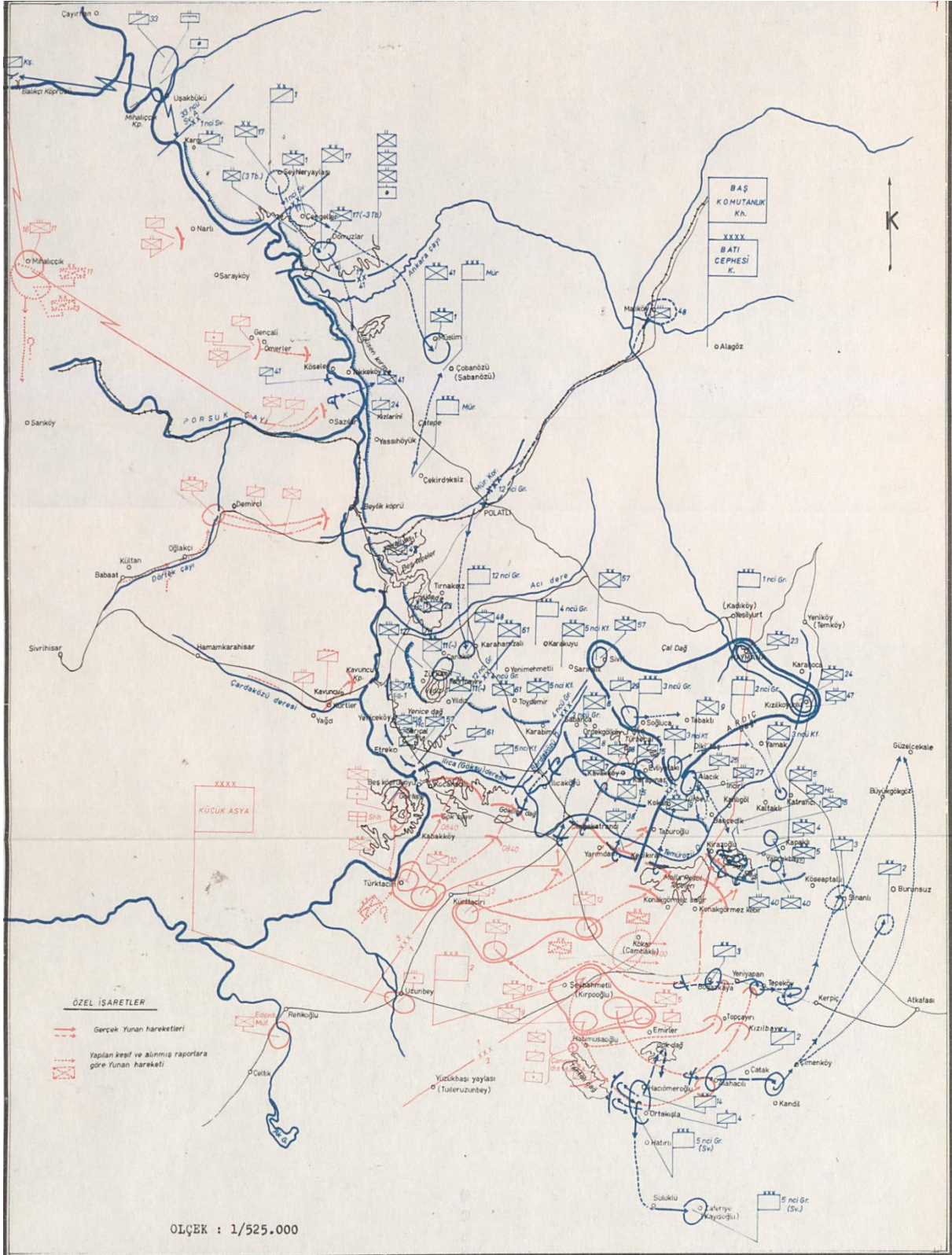
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya- Eskişehir Muharebeleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, C. 2, K. 4, Kroki 29.

Ek 10: Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Batı Cephesi 22 Temmuz 1921 tarihli harekâtı

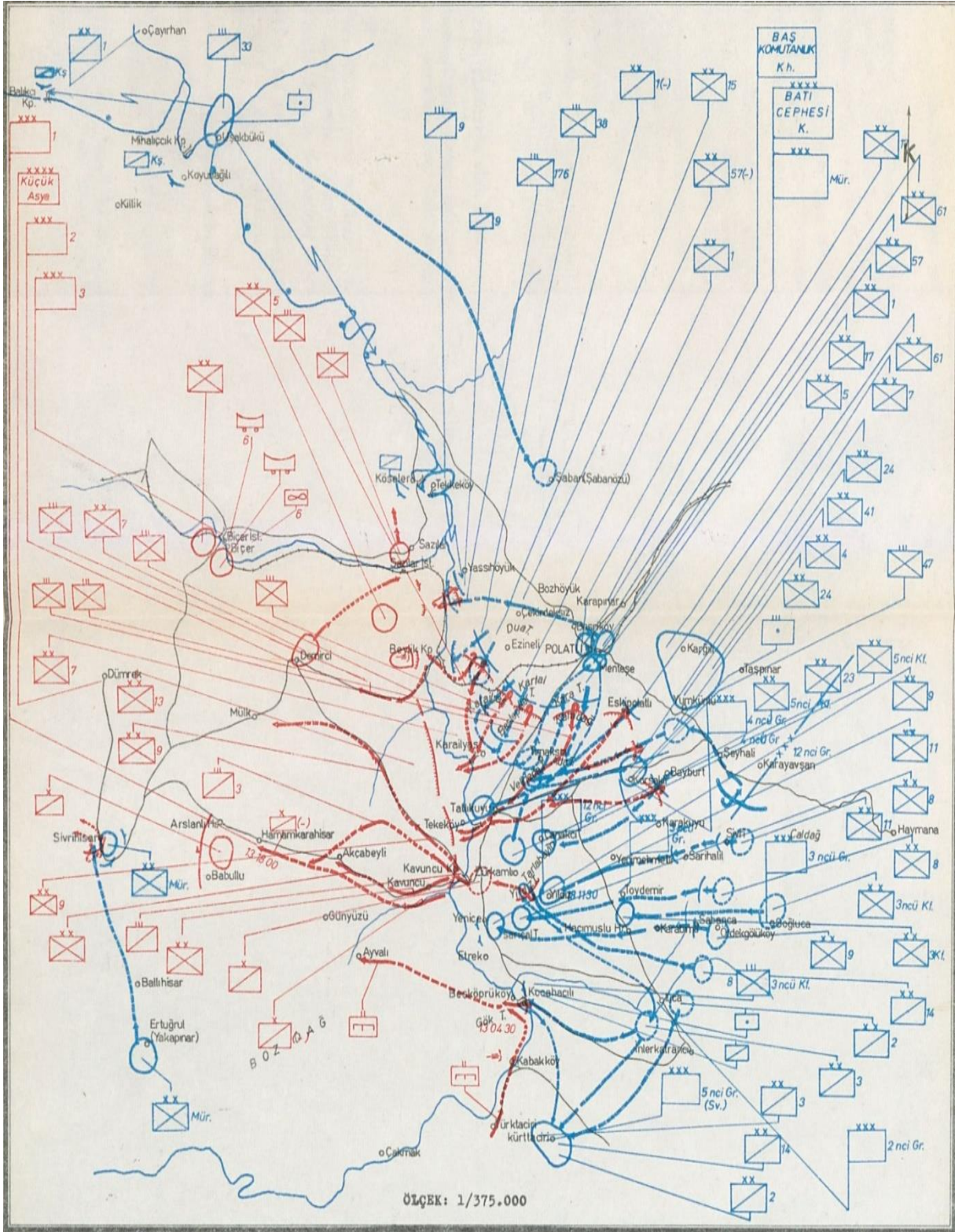
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya- Eskişehir Muharebeleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, C. 2, K. 4, Kroki 33.

Ek 12: Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 23 Ağustos 1921 tarihli harekâtı

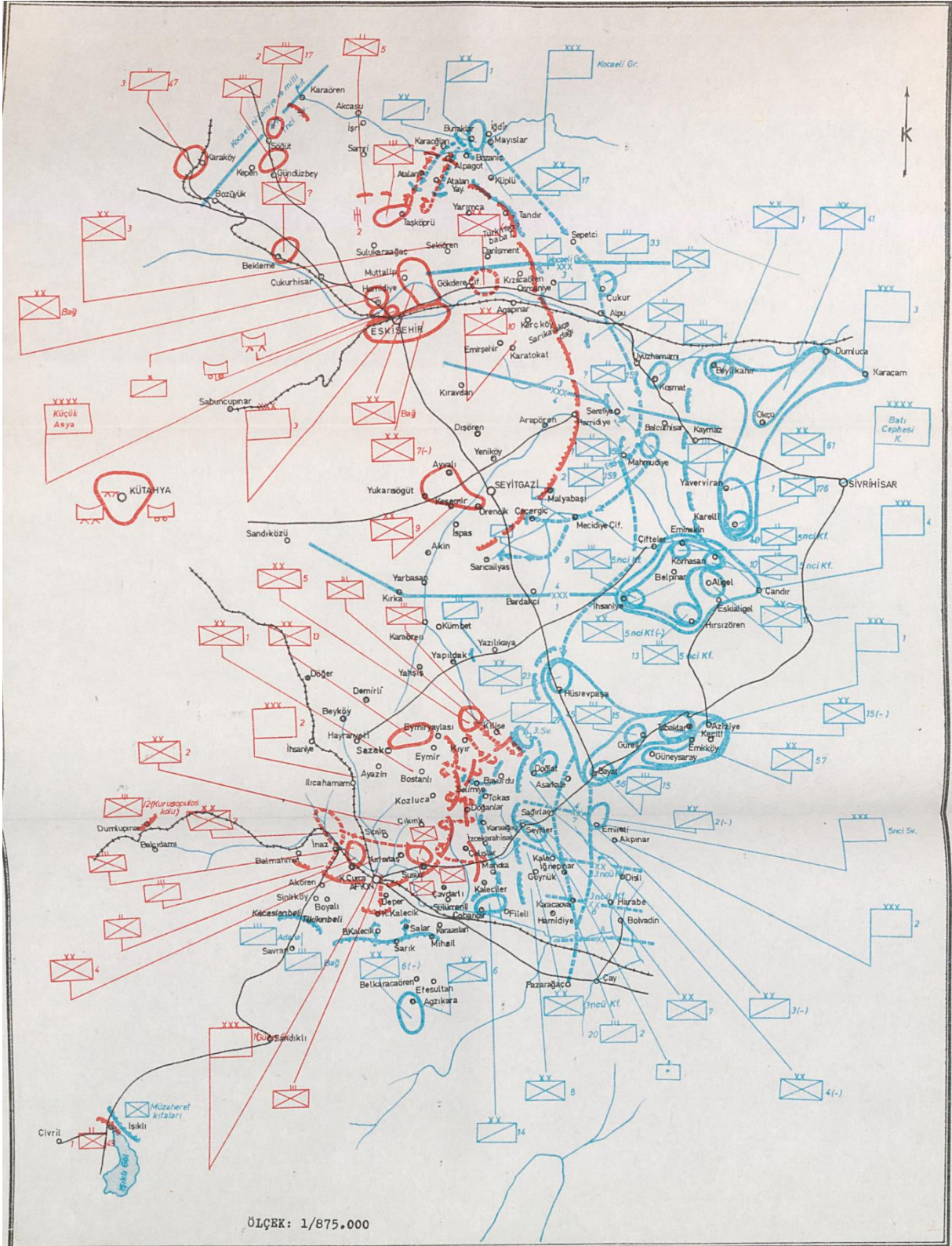
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, C: 2, K: 5, Kroki 2a.

Ek 14: Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 13 Eylül 1921 tarihli harekâtı

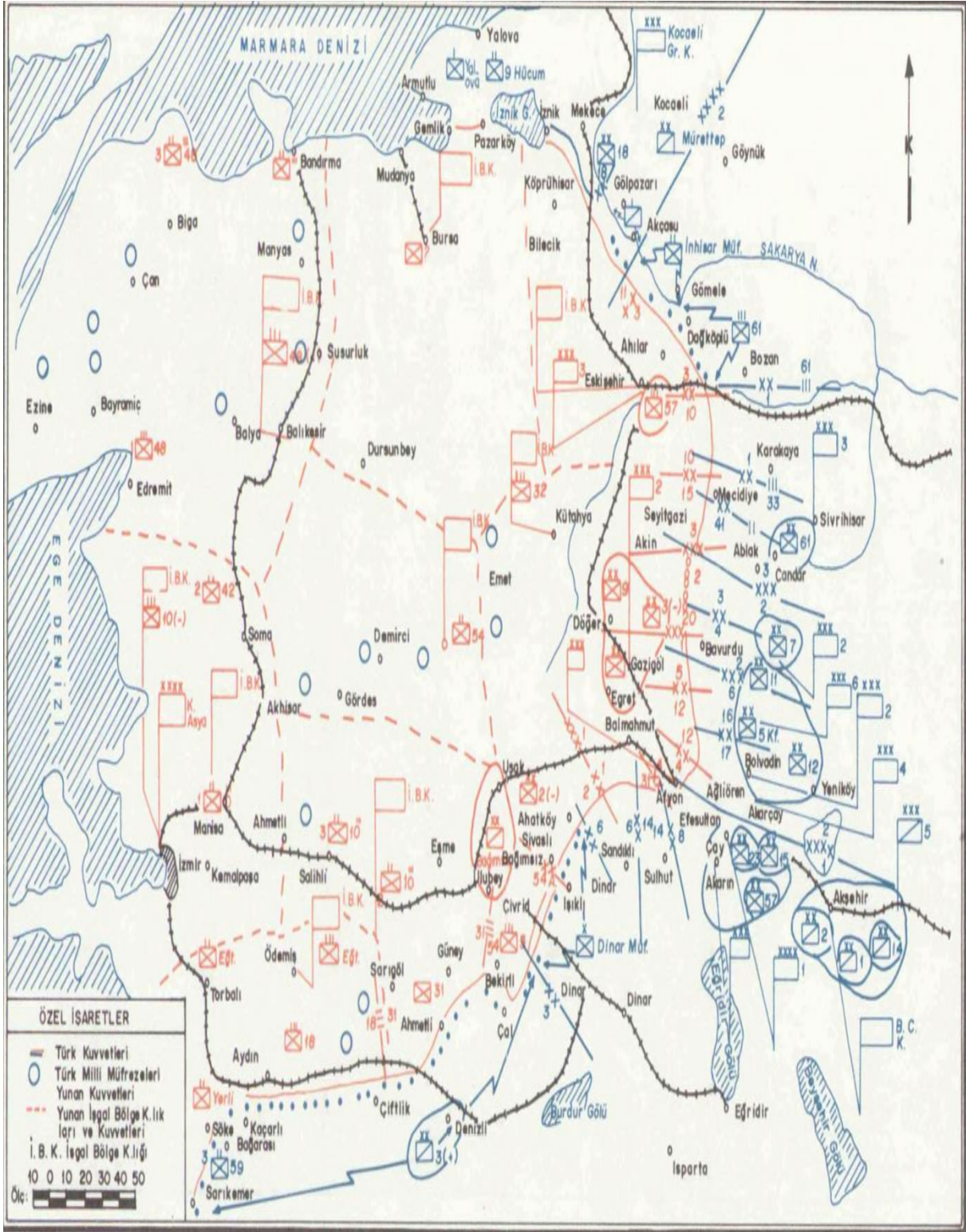
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, C: 2, K: 5, Kroki 41.

Ek 15: Sakarya Muharebesi Batı Cephesi 9 Ekim 1921 tarihli harekâtı

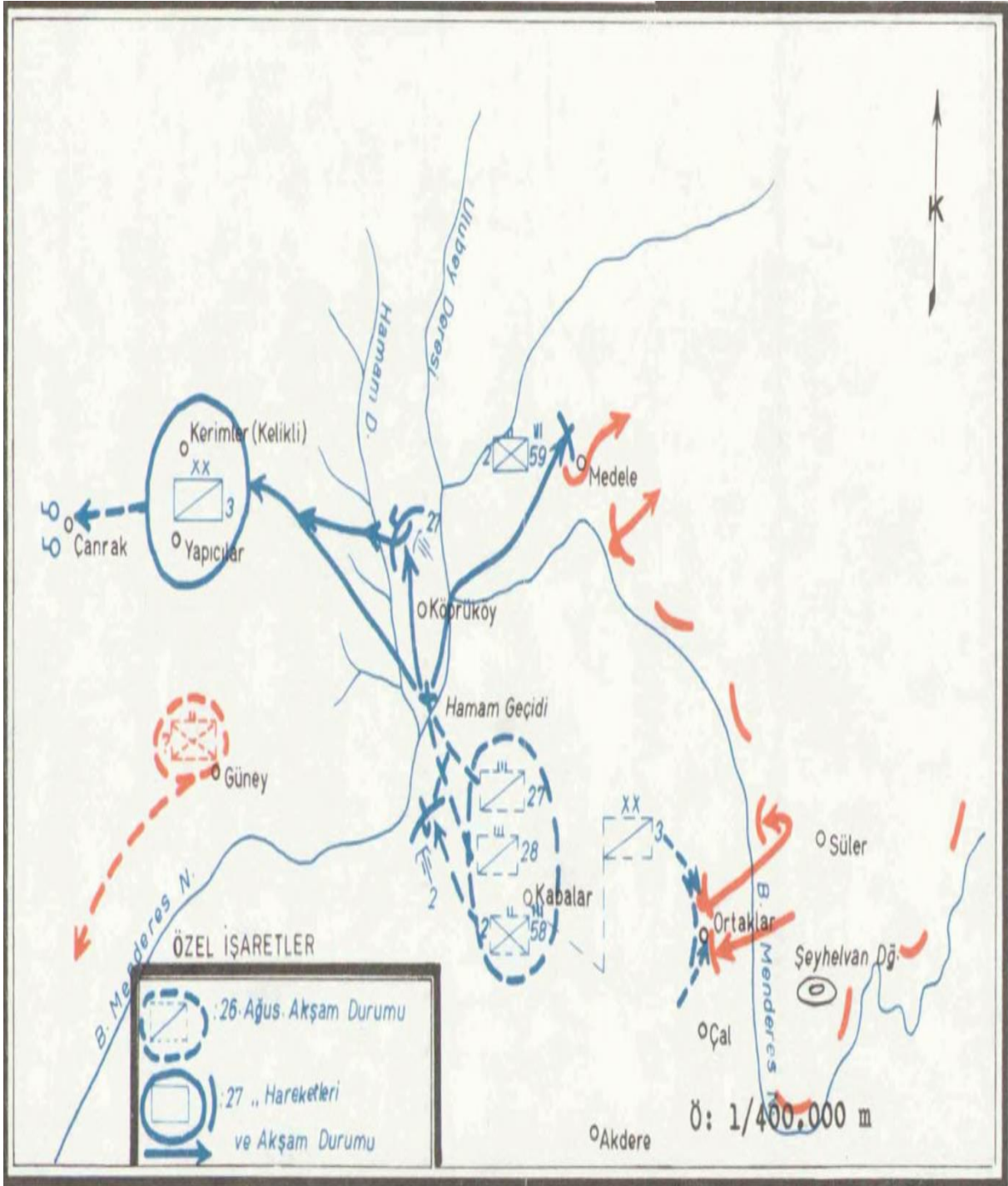
Kaynak: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, C: 2, K: 5, Kroki 91.

Ek 16: Büyük Taarruz öncesi Batı Cephesi 1 Ağustos 1922 tarihli durumu

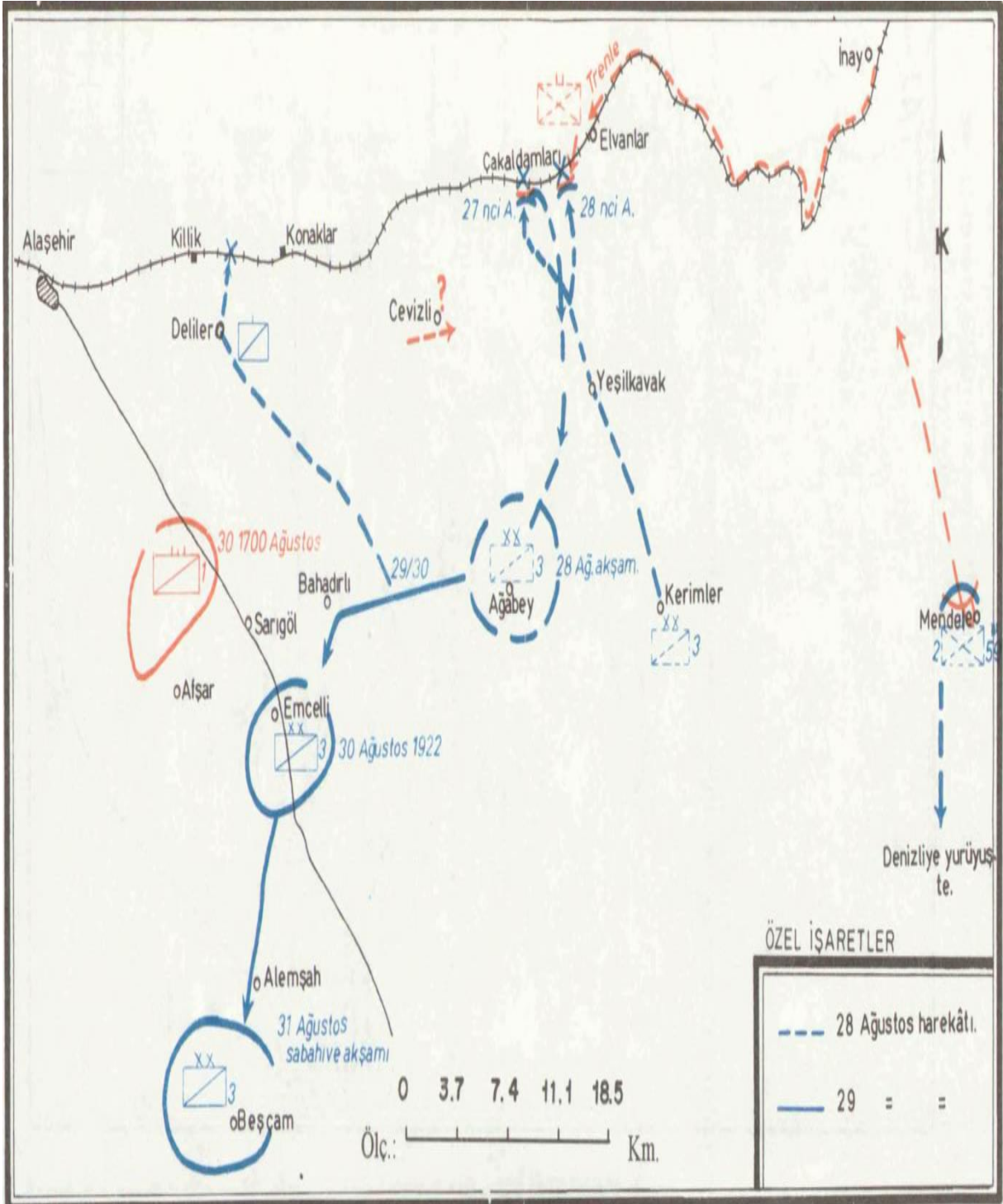
Kaynak: Tevfik Ercan, Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruz'a Hazırlık ve 26 Ağustos 1922, *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 116.

Ek 18: 3. Süvari Tümeninin 26-27 Ağustos 1922 tarihli hareketi

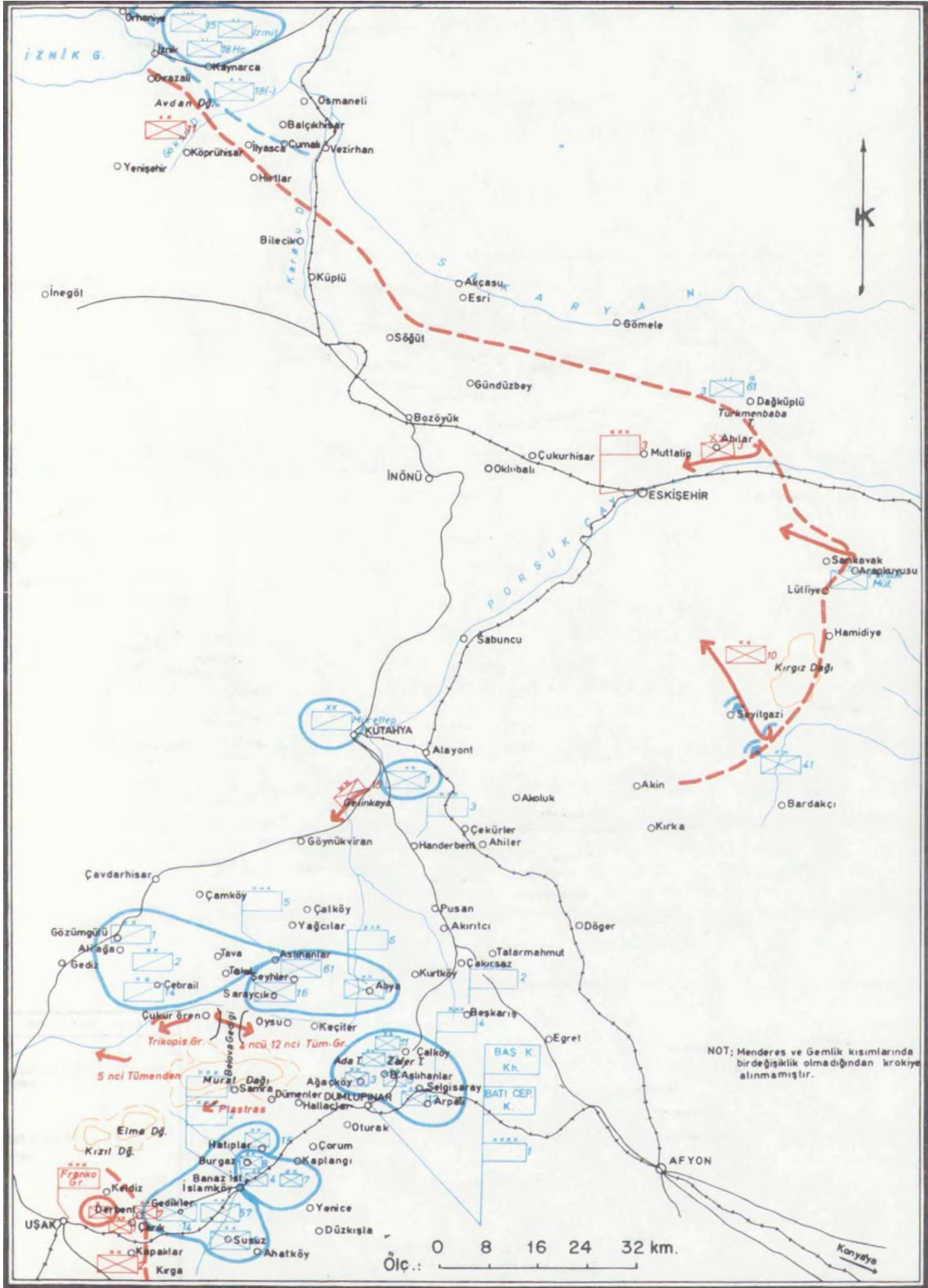
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Temmuz 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 6, Kroki 25.

Ek 19: 3. Süvari Tümeninin 28-31 Ağustos 1922 tarihli hareketi

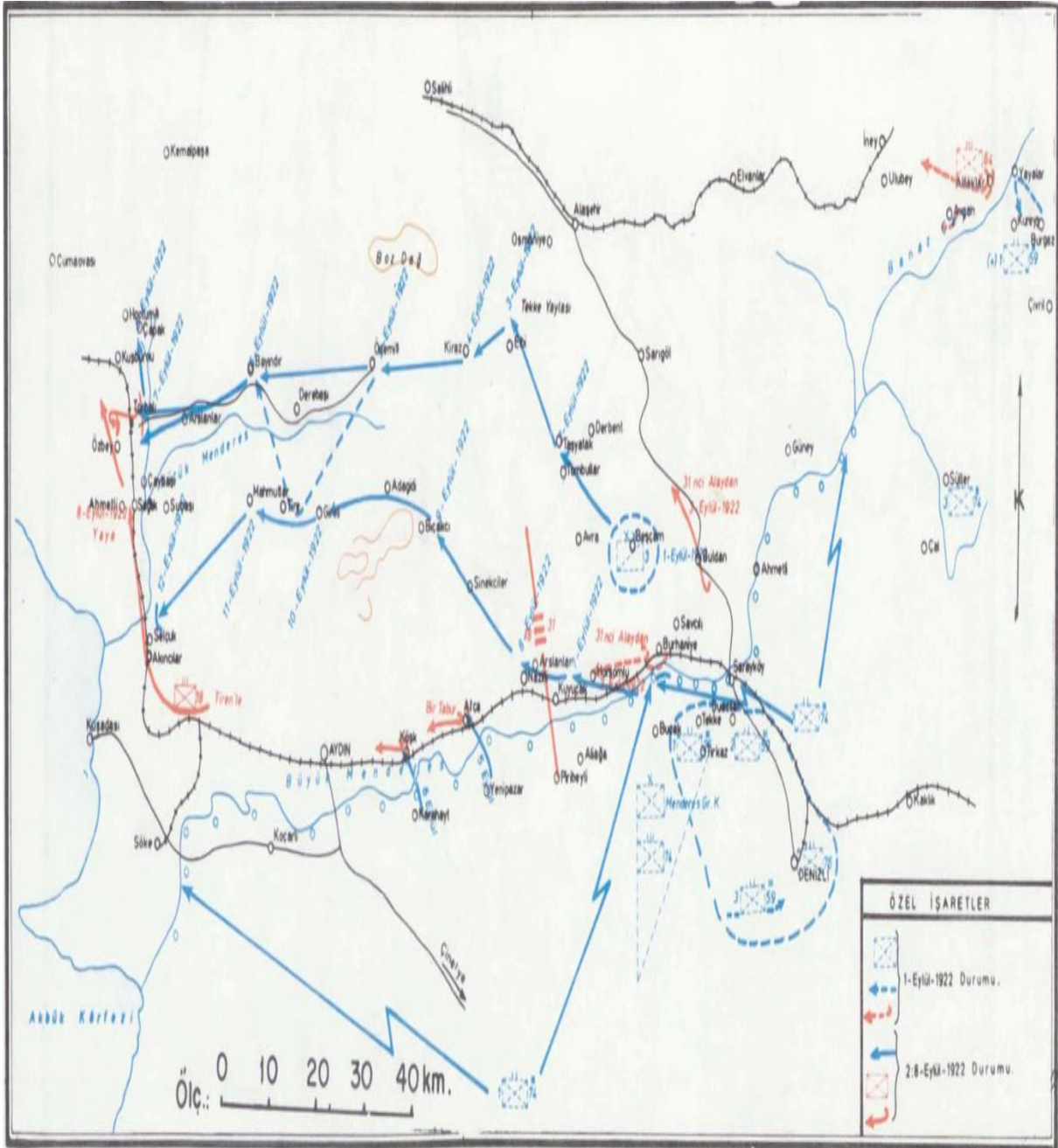
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Temmuz 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 6, Kroki 41.

Ek 20: 31 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla iki taraf ordularının genel durumu

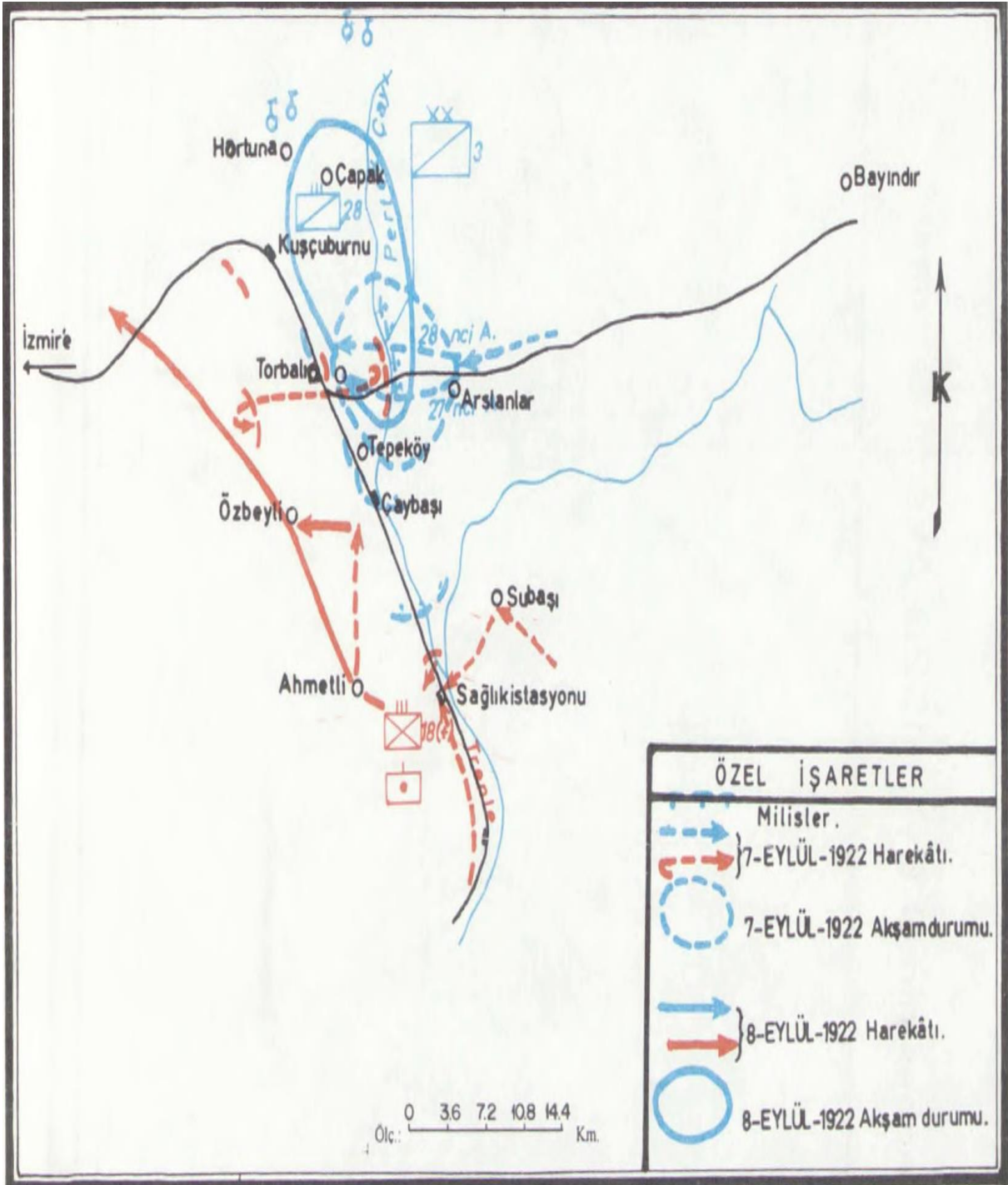
Kaynak: Hikmet Süer, Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 201 Kroki 1.

Ek 21: 3. Süvari Tümeninin 1-8 Eylül 1922 tarihli hareketi

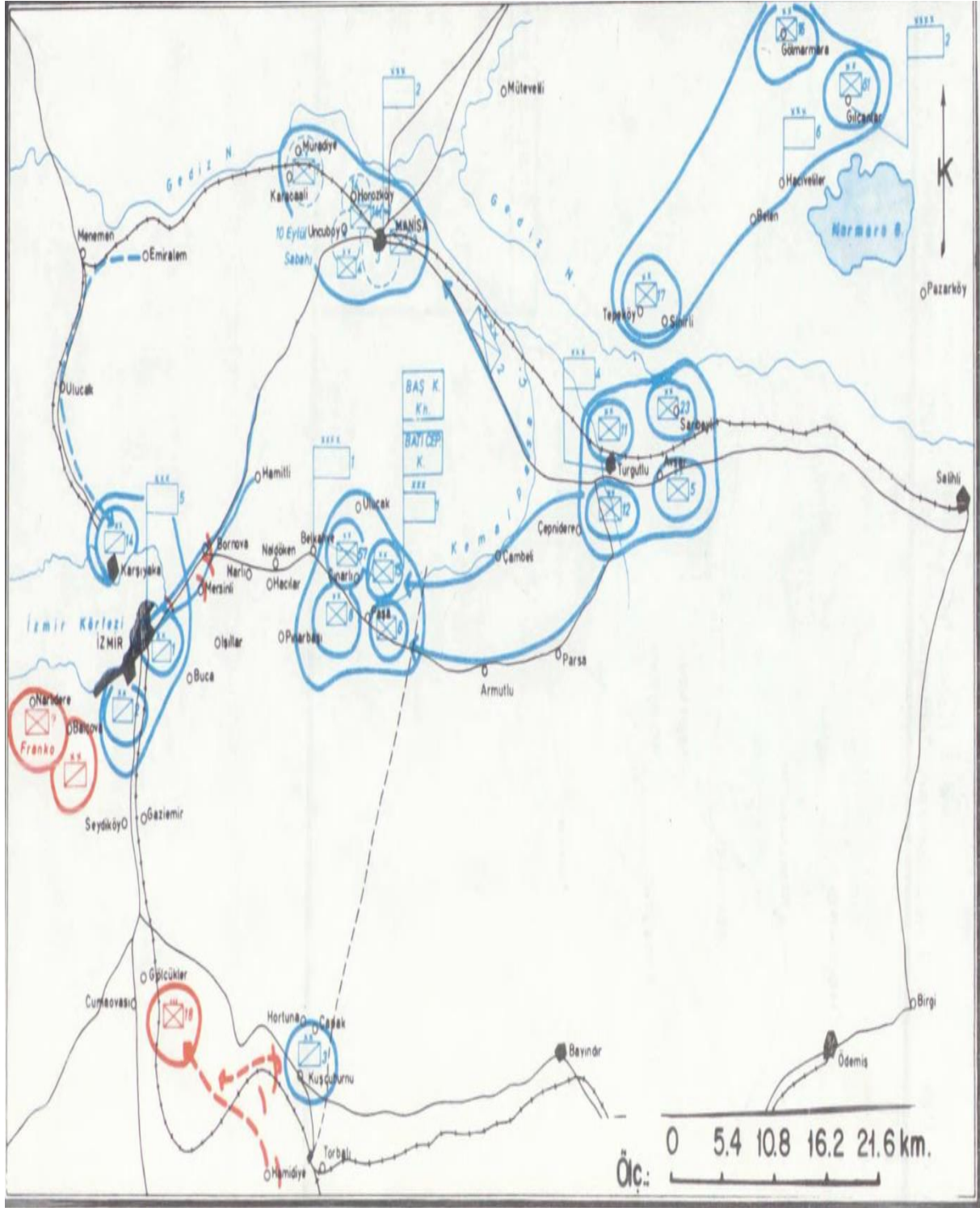
Kaynak: Hikmet Süer, Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 202 Kroki 2.*

Ek 22: 3. Süvari Tümeninin 7 Eylül 1922 Torbalı Muharebesi ve 8 Eylül 1922 tarihli durumu

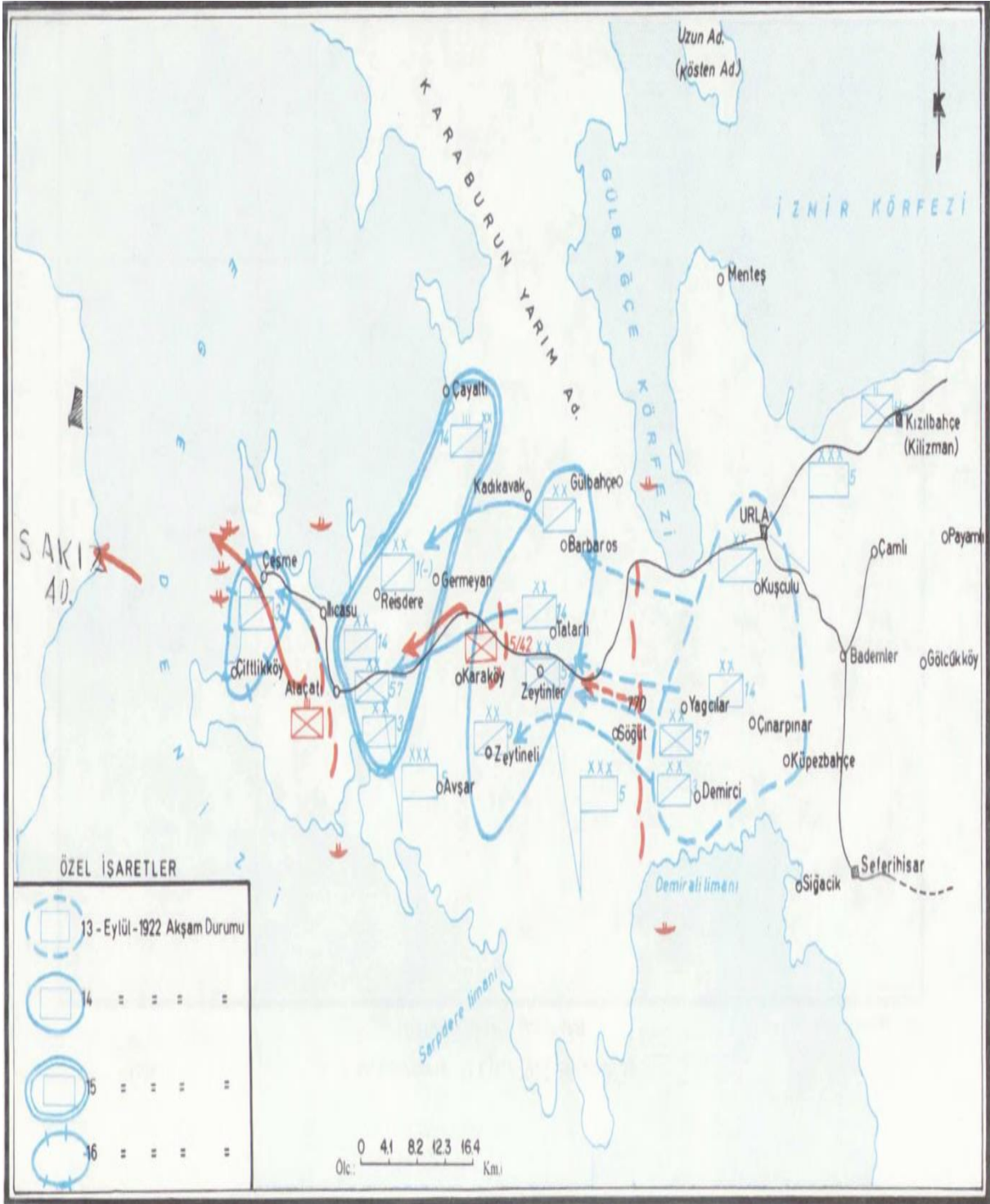
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 6, Kroki 20.

Ek 23: Batı Cephesinin 9 Eylül 1922 tarihli durumu

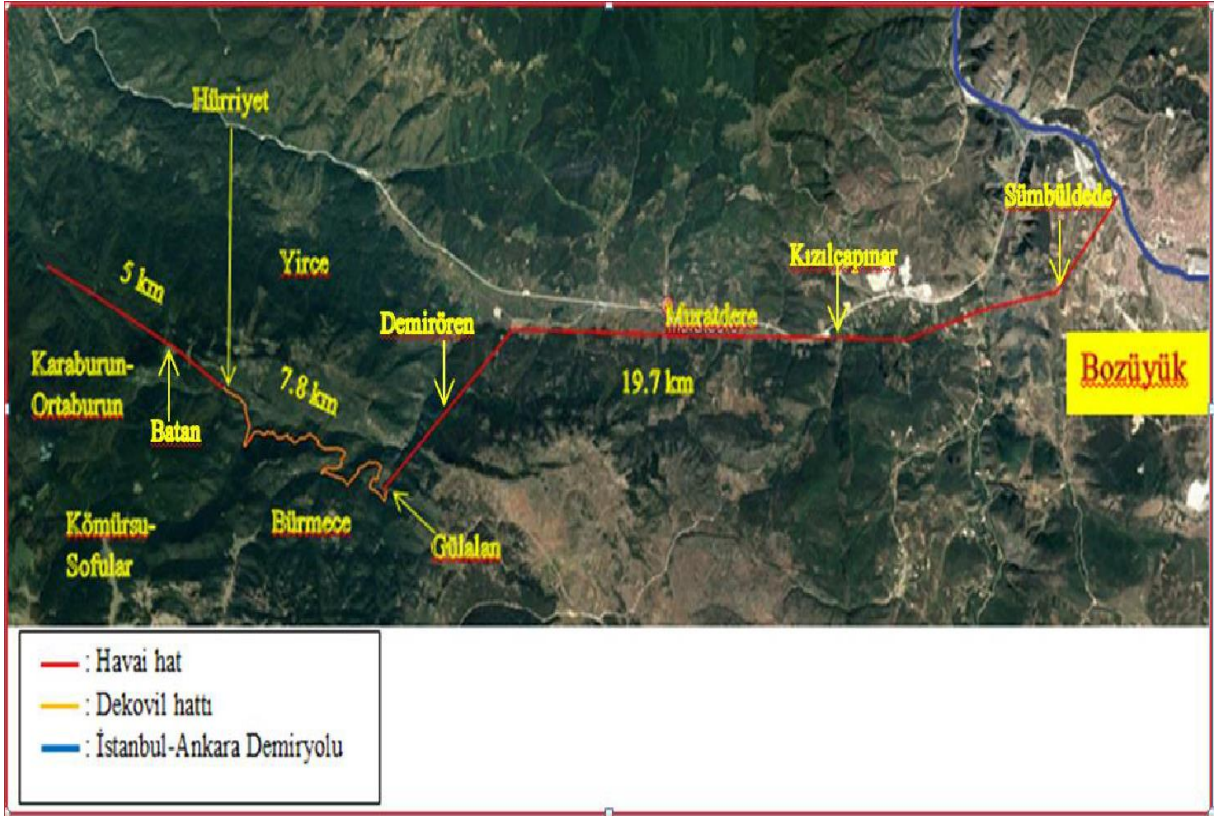
Kaynak: Hikmet Süer, Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), *Büyük Taarruz 70'nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 206, Kroki 6.*

Ek 24: 5. Süvari Kolordusunun 13-16 Eylül 1922 tarihli harekâtı

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, C: 2, K: 6, Kroki 27.

Ek 25: Havai hat ve dekovil hattı (güncel uydu fotoğrafı görüntüsü)

Kaynak: Cantürk Gümüş- Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi*, Ers Matbaası (Ogem Vak), Ankara, 2019, s. 103.

Ek 26: İbrahim Çolak Bey (Bilecik Mebusluğu yılları)

Kaynak: Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi

Ek 27: İbrahim Çolak Bey ve Ailesi
(Ayaktakiler; Oğlu Ertuğrul Çolak ile Eği Sebahat Hanım, oturanlar; Eği İsmet Hanım ve Çolak İbrahim Bey)

Kaynak: Bozuyük Şehir Múzesi ve Arşivi

Ek 28: İbrahim Çolak Bey Askeri Üniformasıyla

Kaynak: Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi

Ek 29: İbrahim Çolak Bey Bozüyük Ormanında

Kaynak: Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi

Ek 30: İbrahim Çolak Bey Cenaze Merasimi

Kaynak: Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi

Ek 31: İbrahim Çolak Bey Cenaze Merasimi Yürüyüşü

Kaynak: Bozüyük Şehir Müzesi ve Arşivi

Ek 32: Gülalan Bölgesindeki Fabrika Açılışı

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208123>

Ek 33: Kereste Fabrikası, Havai Hat ve Çolak İbrahim Bey Köşkü

19 MAYIS 2000 BAHAR BALOSU ANISINA

BOZÜYÜK'TE İLK SANAYİİ. (1925)

Kaynak: Cantürk Gümüş - Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi*, Ers Matbaası (Ogem Vak), Ankara, 2019, s. 80.

Ek 34: Atatürk'ün Bozüyük Kereste Fabrikası Ziyareti

Kaynak: Cantürk Gümüş - Erhan Kılıç, *Bozüyük Ormanlık Tarihi*, Ers Matbaası (Ogem Vak), Ankara, 2019, s. 130.